

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

INSTITUTE OF
LITHUANIAN
LITERATURE
AND FOLKLORE

EARLY
LITHUANIAN
LITERATURE

44

VILNIUS 2017

SENOJI
LIETUVOS
LITERATŪRA

44

Redakcinė kolegija

vyrtausiasis redaktorius

doc. dr. MINTAUTAS ČIURINSKAS (filologija)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

doc. dr. DALIA DILYTĖ (filologija)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

prof. dr. PIETRO U. DINI (kalbotyra)

Università di Pisa

prof. habil. dr. JOLANTA GELUMBECKAITĖ (kalbotyra)

Goethe-Universität Frankfurt am Main

doc. dr. DARIUS KUOLYS (filologija)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

doc. dr. ILJA LEMEŠKIN (filosofija, filologija)

Univerzita Karlova v Praze

doc. dr. SIGITAS NARBUTAS (filologija)

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

dr. ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ (filologija)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

doc. dr. ŽANA NEKRAŠEVIČ-KAROTKAJA (filologija)

Baltarusijos valstybinis universitetas (Minskas)

habil. dr. JAKUB NIEDŹWIEDŹ (filologija)

Uniwersytet Jagielloński (Krokuva)

dr. MAGDALENA ŚLUSARSKA (filologija)

Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (Varšuva)

prof. habil. dr. SERGEJUS TEMČINAS (kalbotyra)

Lietuvių kalbos institutas

prof. habil. dr. EUGENIJA ULČINAITĖ (filologija)

Vilniaus universitetas

dr. MIKAS VAICEKAUSKAS (filologija)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

dr. ASTA VAŠKELIENĖ (filologija)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Sudarė ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ

Parengė ir redagavo ONA DAUKŠIENĖ

Į anglų kalbą vertė DIANA BARTKUTĖ BARNARD

Projektą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos

2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba

Projekto finansavimo sutarties Nr. LIP-075/2016

© Rokas Gelažius, apipavidalinimas, 2017

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017

Išeina dukart per metus

ISSN 1822-3656

Senoji Lietuvos literatūra referuojama tarptautinėse duomenų bazėse

MLA International Bibliography ir *EBSCO Discovery Service*

Turinys

---

11 PRATARMĖ. *Živilė Nedzinskaitė*

STRIPSNIAI

13 ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ. *Fasciae, applausus et fructus*: Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų kūryba XVII a.

32 ONA DAUKŠIENĖ. Sigismundus Laetus – Žygimantas Liauksminas? Apie kai kuriuos paslaptinius Sarbievijaus odžių adresatus

51 BRIGITA BALČIŪNAITĖ. Kražių jėzuitų kolegijos mokytojų bendruomenė 1616–1773 m.: mokytojavimo patirtis jėzuitų biografijose

74 LIUDAS JOVAIŠA. Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų likimai po 1773 metų

100 LIUDAS JOVAIŠA, IRENA KATILIENĖ. *Vade mecum* žanro pavyzdžiai VUB rankraštyne: jėzuitų Simono Niklevičiaus ir Pranciškaus Blusiaus užrašų knygelės

119 MILDA KVIZIKEVIČIŪTĖ. Lietuvos jėzuito 1723–1724 metų kelionės į Romą ir atgal dienoraštis

144 DOVILĖ ČITAVIČIŪTĖ. Jėzuitų dvasinio ugdymo metodai Mikalojaus Lancicijaus *Meditacijoje* (1650)

167 VILMA ŽALTAUSKAITĖ. Jėzuitiškojo dvasininkų ugdymo aspektai XIX amžiaus Lietuvoje

PUBLIKACIJOS

185 JŪRATĖ PETRIKAITĖ. Kun. dr. prof. Pauliaus Rabikausko SJ susirašinėjimas su lietuvių muzikais (1978–1992)

RECENZIJOS

220 ELEONORA BUOŽYTĖ. Kaip keli grafikos darbai XVI a. keitė pasaulį

- 230 ANOTACIJOS. *Dalia Dilytė, Simona Jaskelevičiūtė, Živilė Nedzinskaitė, Viktorija Vaitkevičiūtė*
- 239 KRONIKA. *Mintautas Čiurinskas, Simona Jaskelevičiūtė, Dovilė Keršienė, Ligita Mikulėnienė Živilė Nedzinskaitė, Ona Petrėnienė, Kotryna Rekašiūtė*
- 250 ŠIOS KNYGOS AUTORAI

Contents

---

11 FOREWORD. *Živilė Nedzinskaitė*

A R T I C L E S

- 13 ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ. *Fasciae, applausus et fructus:*
Literary Activities of the Students and Teachers of Kražiai College
in the Seventeenth Century
- 32 ONA DAUKŠIENĖ. Sigismundus Laetus – Žygimantas Liaukšminas?
On Some Mysterious Addressees of Sarbievius's Odes
- 51 BRIGITA BALČIŪNAITĖ. Teachers of the Jesuit College of Kražiai, 1616–1773:
Teaching Experience in Jesuits' Biographies
- 74 LIUDAS JOVAIŠA. Life after Death. Fates of the Jesuits of Kražiai College
after 1773
- 100 LIUDAS JOVAIŠA, IRENA KATILIENĖ. Examples of the *Vade mecum*
Genre in the Manuscript Department of the Vilnius University Library:
Notebooks of Jesuits Simonas Niklevičius and Pranciškus Blusius
- 119 MILDA KVIZIKEVIČIŪTĖ. The Travel Diary of a Lithuanian Jesuit:
Peregrination to Rome and Back in 1723–1724
- 144 DOVILĖ ČITAVIČIŪTĖ. The Principles of the Jesuitic Spiritual Education
in *Meditations* (1650) by Nicolaus Lancicius
- 167 VILMA ŽALTAUSKAITĖ. Aspects of Jesuitic Clergy Education
in Nineteenth-century Lithuania

P U B L I C A T I O N S

- 185 JŪRATĖ PETRIKAITĖ. Correspondence of Priest Professor
Dr. Paulius Rabikauskas with Lithuanian Musicians (1978–1992)

R E V I E W S

- 257 ELEONORA BUOŽYTĖ. How a Number of Graphic Works Changed the World
in the Sixteenth Century
- 297 ANNOTATIONS. *Dalia Dilytė, Simona Jaskelevičiūtė, Živilė Nedzinskaitė,
Viktorija Vaitkevičiūtė*
- 305 CHRONICLE. *Mintautas Čiurinskas, Simona Jaskelevičiūtė, Dovilė Keršienė,
Ligita Mikulėnienė Živilė Nedzinskaitė, Ona Petrėnienė, Kotryna Rekašiūtė*
- 317 AUTHORS OF THIS VOLUME

Pratarmė

2016 m. sukako 400 metų, kai Kražiuose Jėzaus Draugijos nariai įkūrė kolegiją. Be Vilniaus universiteto etninėje Lietuvoje nebuvo kitos tokios svarbios mokymo įstaigos, dariusios milžinišką įtaką visam mūsų krašto kultūriniam gyvenimui. 1608 m. Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio pakviesti į Žemaitiją, jėzuitai buvo apgyvendinti Kražiuose ir ėmėsi jiems įprastos veiklos. 1609 m. Jėzaus Draugijos ataskaitose minima *Missio Samogitica* 1610 m. jau įvardyta kaip *Missio Crosensis*. 1612 m. šios misijos vadovu paskirtas Jonas Jamielkovskis, kurio pastangomis 1616 m. ir buvo įsteigta kolegija. Kaip tik tų metų rugsėjo 18 d. buvo persikelta iš altarijos namų į naujai pastatytus medinius kolegijos pastatus, tą pačią dieną atidaryta gramatikos klasė, kurios pirmasis mokytojas buvo iš Braunsbergo kolegijos atvykęs Jonas Kochas. Po metų kolegijoje atsirado ir aukštesnės pakopos klasė, kurioje buvo mokoma sintaksės bei poetikos. Jos mokytoju tapo savo pedagoginę veiklą dar tik pradėdantis Motiejus Kazimieras Sarbievijus.

Kražių kolegija greitai tapo ne tik svarbiausia Žemaitijos švietimo įstaiga, bet ir vienu iš reikšmingiausių mokslo, švietimo, religijos ir kultūros centrų visoje LDK teritorijoje. Čia iškyla išspūdingas jėzuitų vienuolyno ir kolegijos ansamblis, viena gražiausių Žemaitijoje laikyta Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia; kaupiama biblioteka, veikia mokyklinis teatras, plečiama ūkinė veikla, vyksta aktyvus kultūrinis ir akademinis gyvenimas, kuris nutrūksta po 1773 m. – Jėzaus Draugijos veiklos sustabdymo.

Kaip Lietuvoje buvo paminėta ši neeilinė sukaktis? Patys Kražiai kolegijos 400 metų sukaktį minėjo tikrai iškilmingai: įvairaus pobūdžio renginių netrūko ir Žygimanto Liauksmo gimnazijoje, ir Kražių Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kultūros centre. Tačiau platesnio akademinio diskurso, kurį būtų galėjęs inspiruoti toks jubiliejus, nesulaukta. Vienintelė šiai progai skirta mokslinė konferencija „Jėzuitų kolegijos ir Lietuvos kultūra: Kražių kolegi-

jai – 400 metų“ (XVI Jurgio Lebedžio skaitymai) įvyko 2016 m. lapkričio 17 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Ją surengti padėjo Kražių Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kultūros centras ir Jėzaus Draugijos Lietuvos ir Latvijos provincija. Konferencijoje dalyvavę mokslininkai iš Lietuvos ir Lenkijos mokslo įstaigų aptarė daugybę temų: kolegijos bibliotekos knygos ir jų likimas, muzika ir vaidinimai teatre, dvasingumo ugdymas bei literatūra, įvairaus pobūdžio jėzuitų palikimas ir jo reikšmė. Kai kurie iš šių pranešimų virto 44 *Senosios Lietuvos literatūros* knygos straipsniais ir publikacijomis.

Šiuo leidiniu Lietuvos mokslininkai prisideda prie Kražių kolegijos 400 metų sukakties minėjimo.

Iš Kražių jėzuitų taip ilgai ir sunkiai statytos bei su meile ir atida puoštos bažnyčios šiandien likę tik paskiri pamatų akmenys. Tarp jų tikriausiai yra ir tas kertinis, kurio pašventinimą savo kūrinyje *Sacra lithothesis* apdainavo jaunasis Sarbievijus. Tikėdama, kad yra dalykų, kurių nei žmonės, nei laikas nesunaikina, norėdama, kad tas kertinis akmuo taptų mūsų tyrimų atspirtimi, o būsimosiojo Europos poetų Parnaso šviesulio apdainuotas pamaldumas, dosnumas, teisingumas ir tvirtybė įkvėptų naujiems darbams, linkiu pasinerti į senosios Lietuvos literatūros pasaulį.

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ

Romae, in festo Conceptionis B. V. M. anno 2017

STRAIPSNIAI

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ

Fasciae, applausus et fructus: Kražių kolegijos studentų ir dėstytojų literatūrinė veikla XVII a.

ANOTACIJA. 1616 m. įsteigta Kražių kolegija tapo visos Žemaitijos kultūros centru. Ją dažnai apsilankymais pagerbdavo Žemaičių vyskupai ir kiti žymūs asmenys, kurių sutikimui studentai, vadovaujami retorikos profesoriaus, rengdavo vaidinimus, deklamuodavo panegirikas, sakydavo sveikinimo kalbas. Kai kurie kūriniai yra išspausdinti, kiti – likę rankraščiuose, kiti, ko gero, amžiams pradingę. Tačiau visi jie liudija apie Kražių kolegijos studentų – jėzuitų ir pasauliečių, bei jų profesorių poetikos bei retorikos taisyklių išmanymą, rodo aukštą kūrinių meninį lygį, papildo to meto LDK literatūros vaizdą, yra Lietuvos literatūrinio ir kultūrinio palikimo dalis. Straipsnyje aptariami XVII a. Kražių kolegijoje sukurti proginiai kūriniai, jų žanrai, struktūra, ypatybės, reikšmė ir vieta lotyniškoje LDK literatūroje

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Kražių kolegija; Jėzaus Draugija; neolotyniškoji literatūra – XVII a.; spausdinti veikalai; rankraščiai; poetika ir retorika

XVI a. pab. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsikūrę jėzuitai išjudino iki tol buvusią, tačiau negausią literatūrą lotynų kalba ir tapo pagrindiniais jos reprezentantais. Jėzuitų įkurtos mokymo įstaigos (Vilniaus akademija (1579) ir kitos kolegijos, tarp jų ir Kražių) reikšmingai prisidėjo prie tokios literatūros kūrimo proceso. Čia studentai per poetikos ir retorikos paskaitas gaudavo pamatines teorines žinias, kaip kurti tam tikro žanro kūrinius, šias žinias vėliau jie pritaikydavo individualioje kūryboje. Kražių kolegijoje tokie įgūdžiai dažniausiai buvo pritaikomi sveikinant dažnai kolegijoje apsilankydavusius

Žemaičių vyskopus ar kitus garbius asmenis. Dažniausiai tai buvo šalboniniai kūriniai, tačiau kartais pasitaikydavo ir išimčių, kai pasitelkiami nusistovėjusias taisykles studentai ieškojo ir naujų raiškos galimybių. Suklasifikuoti likusius spausdintus kūrinius – bus kito straipsnio tema, o šiame susitelkiama į rankraštinę medžiagą, siekiama atskleisti tuometinį individualios kūrybos procesą, t. y. parodyti, kaip Kražių jėzuitų studentai nuo eiliavimo pratybų per poetikos paskaitas pamažu pereidavo prie sudėtingų ir originalių kūrinių kūrimo.

Straipsnis sudarytas iš kelių dalių. Pirmiausia apžvelgiami pagrindiniai jėzuitų edukacinės sistemos ypatumai, kurie formavo Kražių studentų pasaulėžiūrą ir literatūrinę skonį. Paskui aptariama XVII a. retorikos mokslo *imitatio* teorija ir jos įtaka tuometinei studentų kūrybai. Galiausiai, pasitelkiant konkrečius poezijos pavyzdžius, analizuojami Kražių studentų kūriniai, atskleidžiamas jų santykis su literatūros tradicija, retorikos taisyklėmis, kanoninių autorių imitacija, išryškinamos individualios raiškos paieškos. Straipsnio medžiaga – rankraštiniai XVII a. poetikos ir retorikos paskaitų konspektai bei studentų kūrybos užrašai iš Kražių kolegijos.

JĖZUITŲ EDUKACINĖS SISTEMOS YPATUMAI

Jėzuitų edukacinės sistemos pagrindą sudarė apgalvotas ir laiko dvasią atitinkantis modelis. Jėzaus Draugijos nariai pirmą kartą tradicinę mokymo programą ir metodus sistemingai pritaikė plačiam švietimo institucijų tinklui. Visos jėzuitų mokyklos veikė pagal bendrą standartinį švietimo projektą. Jis buvo paremtas keliais pagrindiniais dalykais: mokymo programos originalumu; laipsnišku perėjimu nuo žemesnio lygio prie aukštesnio; mokyklose dėstė gerai paruošti mokytojai. Tvarka ir metodiškumas tokiose mokyklose vaidino pagrindinį vaidmenį. Vokiečių mokslininkas Henrikas Böhmeris (Heinrich Böhmer, 1869–1927) Jėzaus Draugiją yra pavadinęs mokytojų ir mokslininkų ordinu, pačia didžiausia edukacine organizacija, kuri kada nors yra egzistavusi pasaulyje¹, nes daugumą jos narių sudarė studentai ir profesoriai. Svarbu pastebėti, kad jėzuitai kuravo tik aukštesnįjį ir aukštąjį mokslą, o vienas iš

¹ Heinrich Böhmer, *Die Jesuiten. Eine historische Skizze*, Leipzig und Berlin: Verlag von B. G. Teubner, 1904, p. 375.

siekiamų tikslų buvo išmokyti mokinį kalbėti ir rašyti lotyniškai lygiai taip pat ar net geriau nei gimtąja kalba. Toks siekis lėmė ir kitus edukacijos aspektus: ordinas užsiėmė ne tik jaunuomenės mokymu, bet ir jos auklėjimu. Be kolegijų, jam priklausė mokyklos kilmingiesiems (*collegia / convictus nobilium*), internatai vargšams (*bursae pauperum*) ir seminarijos dvasiškiams bei mokytojams (*seminaria*). Dar vienas jėzuitų edukacijos bruožas – mokinių ambicijų ir konkurencingumo žadinimas, kuris buvo skatinamas kasmetiniais egzaminais, mokyklinėmis ceremonijomis, disputais, deklamacijomis, dramos vaidinimais ir panašiais viešais renginiais. Patrauklumo ordino mokykloms teikė ir tai, kad kolegijose mokslas buvo nemokamas, teikiami akademiniai vardai, rūpinamasi mokinių materialiniu ir dvasiniu gyvenimu².

Mokymo modeliu jėzuitai pasirinko humanistinį³, kuris, jų manymu, labiausiai padeda ugdyti mokinių charakterio stiprybę ir pamaldumą. Jo pagrindą sudarė klasikinių kalbų – lotynų, graikų ir iš dalies hebrajų – studijos. Realiesiems mokslams (istorijai, geografijai, matematikai) čia buvo skiriama gerokai mažiau dėmesio⁴. Perėmę pagrindinius humanistų mokymo principus, jėzuitai sukūrė tipinį kolegijos modelį, kurį sudarė gramatikos (skiriamos dažniausiai į infimą, gramatiką ir sintaksę), poetikos ir retorikos klasės. Visų išvardytų disciplinų studijos kolegijoje tęsdavosi 5 arba 7 metus. Vėliau gilinti žinias buvo galima jau universitete: iš pradžių filosofijos (3 metai), o galiausiai ir teologijos (4 metai) fakultetuose⁵.

Paminėtinas ir dar vienas jėzuitų mokymo sistemos ypatumas. Tai studentų pedagoginė praktika, kurią privalėjo atlikti beveik visi mokiniai. Mat siekta, kad studentai ne tik įgytų aukštą kvalifikaciją, bet ir mokėtų savo žinias pritaikyti, įtikinamai ir aiškiai pateikti. Todėl dėstymas gramatikos, poetikos, o vėliau ir retorikos klasėse buvo įprastas daugelio magistrų kelias⁶. Prieš pra-

² Idem, p. 377–382.

³ Bronisław Natoński, „Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji“, in: *Wiek XVII. Kontrreformacja. Barok. Prace z historii kultury*, pod red. Janusza Pelca, Wrocław [i inn.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, p. 311–312.

⁴ Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 18.

⁵ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 8–10.

⁶ Ludwik Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1973, p. 89.

dėdami filosofijos studijas, jėzuitai atlikdavo praktiką, per kurią paprastai metus ar dvejus dėstydavo infimos ir gramatikos klasėse. Baigusieji filosofijos studijas buvo siunčiami mokytis poetikos, ir tik teologijos absolventai galėjo dėstyti retoriką ar filosofiją. Reikia pastebėti, kad jėzuitų metodai pasižymėjo įžvalgumu ir demokratiškumu, stengtasi, kad įvairūs mokinių gabumai būtų kuo efektyviau panaudojami Draugijos veikloje. Paaiškėjus, kad asmuo netinka pedagoginiam darbui, jis buvo skiriamas pamokslininku, užsiimdavo misionieriaus veikla ar eidavo administracines pareigas jėzuitų ordino sistemoje⁷.

Jėzuitų edukacinė sistema buvo paremta *Ratio studiorum* (1599) – nuostatais, kuriuose aiškiai apibrėžtos kiekvienos mokymo pakopos (gramatika – poetika – retorika – filosofija – teologija) taisyklės. Su literatūros kūriniais rimčiau būdavo susipažįstama per poetikos ir retorikos paskaitas. Retorikos mokymui *Ratio studiorum* skirta daug dėmesio, šio dalyko profesoriaus pareigos ir dėstymo metodika nurodyta skyriuje *Regulae professoris rhetoricae*⁸. Retorikos mokymą sudarė dvi dalys. Pirmiausia – Antikos autorių kūrinių skaitymas bei analizė, aiškinimas, kas būdinga skirtingiems žanrams. Vėliau – savarankiškas įvairių žanrų kūrinių rašymas imituojant perskaitytus ar pasirinktus autorius. *Ratio studiorum* yra pateikta standartinė bet kokio kūrinio analizės schema. Pagal ją mokytojas pirmiausia aiškina kūrinio prasmę ir pateikia galimus interpretacijos variantus. Paskui aptariama kūrinio kompozicija ir meninės išraiškos būdai, taip pat pateikiama pavyzdžių, kaip kūrė kiti autoriai, vartodami panašias menines priemones. Be to, analizuojamo kūrinio idėjos pagrindžiamos kitų autorių mintimis ir sentencijomis. Paskiausiai rekomenduojama paaiškinti kūrinio realijas, susijusias su istorija, mitologija, geografija ar pan., atkreipti dėmesį į atskirų žodžių, posakių savitumą. Po teorinės dalies pateikiamos praktinės užduotys – parašyti kokio nors žanro kūrinį, imituojant perskaityto autoriaus stilių⁹. Aukštesnė pakopa, paprastai praktikuota tik retorikos klasėje, buvo savarankiška mokinių literatūrinė kūryba. Tokios pratybos ne tik padėdavo įsisavinti teorines žinias, bet dažnai atskleisdavo ne vieno studento poetinius ar prozinius gabumus. Kaip tik todėl

⁷ Eugenija Ulčinaitė, „Retorika Vilniaus universitete XVI–XVII a.“, in: *Literatūra*, 25(3), 1979, p. 10.

⁸ *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu*, Turnoni: Apud Claudium Michaellem typographum universitatis, 1603, p. 133–142.

⁹ *Ibid.*, p. 141–142.

jėzuitų mokyklose daug dėmesio skirta rašymo įgūdžiams lavinti, parinktam ar pasirinktam autoriui imituoti.

IMITACIJA – BAROKO EPOCHOS *SPIRITUS MOVENS*

Žymiausių XVI–XVII a. literatūros teoretikų veikaluose, kurie buvo laikomi pagrindiniais studijuojant poetikos ir retorikos mokslus Europos universitetuose, ypač akcentuota imitacijos reikšmė. Imitacija juose aiškinta kaip nuolatinis tobulėjimo procesas, besivystantis pakopomis, o tikru poetiniu meistriškumu laikytas ne aklas kurio nors autoriaus stiliaus ar leksikos pamėgdžiojimas, bet idėjos ir kūrinyje atskleistų potyrių originali interpretacija ar gerokai nuo originalo nutolusi, savarankiška to paties motyvo versija.

Renesanso literatūros teoretikas Julijus Cezaris Scaligeris (1484–1558) veikalė *Poetices libri septem* (Septynios poetikos knygos, 1561)¹⁰ aiškino, kad poezija yra mokslas, o poeto tikslas – pagal šio mokslo taisykles kurti kūrinius, turinčius imituoti ir pamokyti skaitytoją¹¹. Teoretikas taip pat pažymėjo, kad poetu galima tapti tobulėjant dviem kryptimis – lavinant imitacijos (*imitatio*) ir skonio ar tam tikro literatūrinio suvokimo (*iudicium*) įgūdžius. Geriausia, anot Scaligerio, jei poetas savo kūryboje sugebėtų sujungti šias dvi savybes¹².

Scaligerio literatūros teorijos darbus toliau tęsė vienas žymiausių jėzuitų filologų Jokūbas Pontanas (1542–1626). Apie imitaciją jis kalba pirmuose veikalė *Poeticarum institutionum libri tres* (Trys poetikos taisyklių knygos, 1594) skyriuose ir laiko ją neatsiejama poetikos dalimi. Mokslininkas teigia, kad imitacija yra dvejopa (*duplicem esse imitationem*). Viena rūšis yra paprastesnė, kai imituoti reiškia šiek tiek pamėgdžioti (*imitari effingere quippiam significare*). Kita – gerokai sudėtingesnė ir reikalaujanti iš kūrėjo daugiau talento bei poetinių įgūdžių. Tokios imitacijos Pontanas pataria imtis tik kruopščiai pasiruošus: jo nuomone, derėtų išsirinkti vieną autorių, į kurį kūrėjas lygiuotųsi ar net stengtųsi jį pranokti, o jei pastebėtų kokį trūkumą jo kūryboje, nedvejodamas ieškotų trūkstamų poetinės išraiškos priemonių kitų autorių

¹⁰ Scaligerio veikalas pirmą kartą išleistas jau po jo mirties Lione 1561 m., šio straipsnio autorė naudojo vėlesniu 1586 m. leidimu.

¹¹ Julius Caesar Scaliger, *Poetices. Libri septem*, Lyons: Apud Petrum Santandreamum, 1586, p. 6–7.

¹² *Ibid.*, p. 537.

kūriniuose (*Unus praecipue deligendus, cui nos similes esse studeamus, cui si quid deest, nullo negotio ab aliis petere licebit*)¹³.

Imitacija buvo aiškinama ir LDK jėzuitų kolegijose per poetikos ir retorikos paskaitas¹⁴. Ją šiose mokyklose dėstę profesoriai, kaip ir pripažinti literatūros teoretikai, laikė vienu iš svarbiausių mokymo proceso komponentų. Ne vienas dėstytojas poetikos kurso paskaitas pradėdavo aptardamas, kas apskritai yra poezija (*de poesi in genere*). Dėstytojai teigė, kad tobulą poetą formuoja keturi pagrindiniai dalykai: *natura, ars, exercitatio et imitatio* (prigimtiniai gabumai, taisyklių išmanymas, pratybos ir pasirinktų autorių imitacija). Ypač akcentuota pratybų ir imitacijos svarba. Daugelyje poetikos paskaitų konspektų nurodyta, kad, norint tapti geru poetu ar retoriumi, privalu kas dieną užsiimti keturių dalykų tobulinimu. Juos sudaro skaitymas (*lectio*), pratybos (*exercitatio*), išrašai ar pastabos (*annotatio*) ir imitacija (*imitatio*). *Lectio* paskirtis – išsirinkti patinkantį autorių ir skaityti jo kūrinius. *Exercitatio* – mokytojų kūrinių ištraukas atmintinai ar bandyti sukomponuoti ką nors panašaus pačiam ar pagal mokytojų duotus pavyzdžius. *Annotatio* moko ir padeda išsirinkti iš skaitomo kūrinio citatas ar frazes, kurias galima panaudoti savo paties kūkiniuose, o *imitatio* skatina parašyti ką nors panašaus į perskaityto autoriaus kūrinius¹⁵.

Imitacija buvo viena svarbiausių ir sudėtingiausių pakopų mokant poetikos ir retorikos. Jėzuitų kolegijų profesoriai apie imitaciją dažniausiai aiškino pačioje dėstomų kursų pradžioje, iškart po skyrių apie poezijos esmę, jos paskirtį ir poetui keliamus tikslus. Pirmasis poetikos skyrius neretai vadinamas *De imitatione* („Apie imitaciją“). Jame nurodoma, kad įvairių autorių imitacija yra labai svarbi retorikos menui įvaldyti ir tvirtas pagrindas savarankiškai literatūrinei kūrybai.

Pati imitacijos sąvoka mokykliniuose poetikos ir retorikos kursuose traktuota gana skirtingai. Dėstytojai pateikia tokius imitacijos apibrėžimus:

¹³ Jacobus Pontanus, *Institutio poetica*, Coloniae: Sumptibus Bernardi Gualtheri, 1609, p. 16–17.

¹⁴ Straipsnio autorė rėmėsi poetikos ir retorikos paskaitų konspektais, saugomais Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje. Straipsnyje jie bus žymimi VUB RS (Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius).

¹⁵ Živilė Nedzinskaitė, „*Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs ...*“: *Motiejus Kazimieras Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 139.

„imitacija yra tarsi suformavimas kokios nors idėjos remiantis perskaitytais autoriais“ (*imitatio est conformatio authoribus tanquam alicui ideae*)¹⁶, „imitacija yra minties, kurią savo veikale išstobulinęs pateikė tas, kurį imituojame, išraiška“ (*imitatio est expressio rationis, quam is, quem imitamur, in opere suo perficiendo tenuit*)¹⁷, „imitacija yra ne kas kita, kaip mūsų kalbos formavimas pagal to autoriaus, kurį imituojame, kalbos ar stiliaus taisykles“ (*imitatio nihil aliud est quam confirmatio sermonis nostri ad normam sermonis, seu styli eius auctoris quem imitamur*)¹⁸. Kaip aiškėja iš pateiktų apibrėžimų, imitacija suprantama ir kaip pasirinkto autoriaus leksikos ar stiliaus perėmimas, ir kaip pagrindinės kūrinio idėjos transformacija.

Vis dėlto, nepaisant imitacijos sąvokos aiškinimo įvairiapusiškumo, dauguma jėzuitų kolegijų dėstytojų šį procesą labiau siejo ne su pažodiniu pasirinkto autoriaus frazių įkomponavimu į kūrinį, bet su tos pačios idėjos, kuri išreikšta patinkančio autoriaus veikale, savita, dažnai nauja interpretacija. Tai rodo ir daugybė termino imituoti (*imitari*) sinonimų: apgalvoti (*considerare*), įrodinėti (*observare*), suvokti (*intelligere*), įvertinti (*expendere*), varžytis (*aemulari*)¹⁹.

Kartais dėstytojai, aiškindami imitacijos esmę, pasitelkia vaizdžią analogiją su kita meno sritimi – tapyba. Jie teigia, kad imitacija panaši į nutapytą paveikslą. Dailininkas tarsi atkartoja pasirinktą gyvenimo realybės ar mus supančios gamtos momentą, tačiau perteikia jį savais potėpiais ir savomis spalvomis. Todėl jo sukurtas atvaizdas ar vaizdas, nors ir yra panašus į originalą, tačiau visiškai jo neatkartoja. Tad panašiai, sako dėstytojai, nutinka ir su literatūrine imitacija²⁰.

XVII a. teoriniuose veikaluose imitacija lyginta ir su trimis žmogaus gyvenimo tarpsniais. Imituodamas kokį nors autorių ar kūrinį, poetas taip pat tarsi pereina tris gyvenimo ir kūrybos etapus: vaikystę, jaunystę, brandą. Atitinkamai ir imitacija esanti pažodinė, arba vaikiška (*incipiens seu puerilis*), turinti

¹⁶ VUB RS F 3–1392: [*Rhetorica*, XVII–XVIII a.], p. 7.

¹⁷ VUB RS F 3–2188: *Tyrocinium eloquentiae Matthiae Troyniewicz sub Michaelae Suffczyński*, 1694, p. 60.

¹⁸ VUB RS F 3–1364: *Domus Ciceronis Polonae eloquentiae [...] adlitteralia studia redeuntibus rhetoribus collegii Grodnensis [...]*, 1703, p. 39.

¹⁹ Živilė Nedzinskaitė, *op. cit.*, p. 141.

²⁰ VUB RS F 3–938: *Poeta proprio decorus nomine [...] in Crosensi Chodkieviciano ligatae eloquentiae palaestra SI ligatus*, 1734, p. 60, VUB RS F 3–1392, p. 7.

savo požiūrį į imituojamus dalykus, arba jaunatviška (*crescens*), ir tokia, kai išsirenkama sekti tuo, kas geriausia, arba subrendusi (*adulta*)²¹.

Svarbu pažymėti, kad beveik visuose mokykliniuose poetikos ir retorikos kursuose buvo išskiriamos dvi imitacijos rūšys: *imitatio verborum* (žodžių imitacija) ir *imitatio rerum* (turinio imitacija). Nežinomas XVIII a. poetikos kursą dėstęs profesorius taip apibūdina šias imitacijos formas: pirmu atveju sekama pasirinkto autoriaus iškalbos ypatybėmis ir žodžiais (*alia imitatio eloquentionis seu verborum*), kitu – imituojami kokį nors kūrinį skaitant patirti jausmai (*alia imitatio sensuum*)²².

Originalumo paieškos Kražių kolegijos studentų kūryboje

LDK kolegijose per poetikos ir retorikos paskaitas praktikuokasi išties kantriai ir daug. Tai patvirtina gausybė XVII–XVIII a. rankraščių, kuriuose užfiksuota studentų kūryba. Šiame straipsnyje atskaisime, kaip per paskaitas išmoktas teorines imitacijos taisykles jėzuitų studentai taikė kurdami įvairių žanrų kūrinius.

Vienas įdomesnių rankraščių yra iš 1651 m.²³. Jį sudaro studentų poezija – įvairiais metrais lotynų bei graikų kalbomis Vilniuje ir Nesvyžiuje parašyti kūriniai. Vienas eilėraštis iš šio studentų poezijos rinkinio puikiai parodo, kaip pagal *imitatio verborum* taisykles sukuriamas naujos prasmės kūrinys. Tai sekant ar imituojant žinomo XVII a. poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus 110 epigramą „Kristaus ant kryžiaus žodis: trokštu“ (*Christi in cruce vox: Sitio*) parašytas kūrinys. Jo autorius – tuo metu dar tik retorikos kurso studentas Jonas Ważyński (Joannes Ważyński, Jan Ważyński, 1633–1661), vėliau studijavęs teologiją Romos *Collegium Romanum*, dirbęs Čekijos provincijoje ir dėstęs filosofiją Poznanėje²⁴.

Sarbievijaus epigrama parašyta remiantis *Evangelijos pagal Joną* pasakojimu apie Jėzaus mirtį:

²¹ Eugenija Ulčinaitė, „Tradycja i nowatorstwo w wykładach retoryki w kolegiach jezuickich w XVII–XVIII wieku“, in: *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane księdzu profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1995, p. 200.

²² VUB RS F 3–1395: [*Poetica*, XVII–XVIII a.], p. 56.

²³ VUB RS F 3–68.

²⁴ Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995, opr. Ludwig Grzebień SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996, p. 543.

Postea sciens Iesus, quia iam omnia consummata sunt, ut consummaretur scriptura, dixit: Sitio. Vas ergo positum erat aceto penum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssop circumponentes, obtulerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est, et inclinatus capite tradidit spiritum (Jn 19, 28–30). [Tada, žinodamas, jog viskas įvykdyta, ir kad išsipildytų Raštas, Jėzus tarė: „Trokštu!“ Tenai stovėjo indas, pilnas perrūgusio vyno. Jie pakėlė ant yzopo vytelės kempinę, pamirkytą vyne, ir prinešė prie jo lūpų. Paragavęs to vyno, Jėzus tarė: „Atlikta!“ Ir nuleidęs galvą atidavė dvasią.]

Epigramoje šis Šv. Rašto epizodas išplėtojamas ir pateikiama poetinė jo interpretacija:

Ah! Sitio, clamas, princeps pulcherrime rerum:

Non habeo pro te dulcia vina: siti.

Tu tamen, Ah, sitio, clamas; dabo pocula, Sponse:

Heu mihi! Sed misto pocula felle dabo.

Haec, mi Sponse, bibe: quaeris cui forte propines?

Ad me pro mundi, Christe, salute bibe.

[Ak! Trokštu, šauki, gražiausias dalykų valdove; / neturiu tau saldaus vyno: kankin-
kis iš troškulio. / Tačiau tu šauki: ak, trokštu; duosiu taurę, Sužadėtinai: / o varge!
Bet duosiu taurę gėrimo, atmiešto tulžimi. / Šitą, mano Sužadėtinai, gerk: ieškai,
su kuo kartu išgersi? / Į mane už pasaulio išganymą, Kristau, gerk]

Kristaus kančią ant kryžiaus Sarbievijus perteikia pasitelkdamas dialogą. Jis gali būti suprantamas kaip pokalbis tarp Sužadėtinio – Kristaus ir numanomos Sužadėtinės – epigramos veikiančiojo subjekto, galbūt jėzuito. Kristus prašo atsigeriti, bet jo pašnekovas neturi saldaus vyno, kuris numalšintų kenčiančio troškulį. Vynas yra tarsi gyvybės eliksyras, nemirtingumo gėrimas, simbolizuojantis išsigelbėjimą, džiaugsmą ir pilnatvę²⁵. Išgirdęs pakartotinį Kristaus šauksmą: „Trokštu“, antrasis epigramos veikėjas ryžtasi jam duoti taurę gėrimo, atmiešto tulžimi. Paskutinėse epigramos eilutėse pateikiama dialogą apibendrinanti mintis: numalšinti Kristaus troškulį, t. y. išganyti sie-

²⁵ Udo Becker, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 306

las ir išgelbėti pasaulį galima tik išgėrus kančių taurę, kurią ir simbolizuoja Kristui prieš mirtį paduota vyno, atmiešto tulžimi, taurė. Būtent iš šios taurės po Kristaus pasižada gerti ir epigramos veikiantysis subjektas, taip tarsi norėdamas pasidalyti Kristaus kančių ir prisidėti ne tik prie savosios sielos, bet ir viso pasaulio išgelbėjimo.

Ważyńskis savo epigramą pavadino *Apie palaimintuosius Jėzaus Draugijos kankinius (De B. Martyribus Soc. Iesu)* ir Sarbievijaus tekstą interpretavo savaip:

Ah sitio clamans, Princeps pulcherrime rerum,
Non habeo pro te, dulcia vina: siti.
Tu tamen ah sitio clamans, sed pocula desunt,
Heu mihi quid faciam, quae dabo vina tibi.
Sed cur tam tristes gemitus de pectore fundo,
Cur longo quaero tempore vina Deo.
In Cruce tres botri pendent, hos carpito Christe
Transfixi telis, absque labore bibes.

[Ak! Trokštu, šauki, gražiausių dalykų valdove; / neturiu tau saldaus vyno: kankin-
kis iš troškulio. / Tačiau tu šauki: Ak, trokštu, bet nėra taurės, / o varge, ką darysiu,
kokio vyno tau duosiu. / Bet kodėl tokias liūdnas dejones iš krūtinės lieju, / kodėl
ilgai ieškau vyno Dievui. / Ant Kryžiaus trys vynuogės kabo, persmeigtos ietimis,
/ jas imk, Kristau, be vargo išgersi.]

Ważyńskio epigrama – 8 eilučių (Sarbievijaus – 6). Kūrinio užuomazga – tiksliai perrašytos dvi pirmosios Sarbievijaus epigramos eilutės. 3–4 eilutės nedaug nutolusios nuo Sarbievijaus eilėraščio, tačiau pakeičiant kelis žodžius kitaip sudėliojami prasminiai pasakojimo akcentai. 3 eilutėje vietoje Sarbievijaus žodžių *dabo pocula, Sponse* (duosiu taurę, Sužadėtini) Ważyńskis įrašė *sed pocula desunt* (bet nėra taurės). 4 eilutėje po ekspresyvaus sušukimo *Heu mihi* (o varge) Sarbievijaus žodžius *Sed misto pocula felle dabo* (bet duosiu taurę gėrimo, atmiešto tulžimi) Ważyńskis pakeitė *quid faciam, quae dabo vina tibi* (ką darysiu, kokio vyno tau duosiu). 5–6 eilutės pridėtos retorikos studento, o pabaigoje (7–8 eil.) autorius vėl grįžta prie Sarbievijaus epigramoje nuskambėjusio kančių taurės motyvo, šiek tiek jį modifikuoja priderindamas

prie savo pasirinktos temos ir pabaigia epigramą tuo pačiu kaip Sarbievijus žodžiu (*bibe* ir *bibes*).

Ši Ważyńskio epigrama greičiausiai skirta trimis jėzuitų misionieriams, kurie po Pranciškaus Ksavero apaštalavimo Japonijoje tęsė jo pradėtą darbą. Tai 33 metų brolis Paulius Mikis, rengęsis tapti kunigu ir daug pamokslavęs savo šalyje, 18-metis Jonas Gotas ir 64 metų brolis Jokūbas Kizajas (Kizayemon). Imperatoriaus įsakymu šie trys vienuoliai buvo suimti Meake ir per žiemą vežiojami po Japonijos miestus. Tačiau ta kelionė tapo ne išniekinimu, bet garbe Kristaus tikėjimui, nes jie vis dar atvertinėjo žmones į krikščionybę. Galiausiai 1597 m. Nagasakyje visi trys jėzuitai buvo nukryžiuoti ir perverti ietimis kartu su 23 pranciškonais. Popiežius Urbonas VIII paskelbė juos palaimintaisiais, o Pijus IX 1862 m. kanonizavo.

Jaunas jėzuitas tarsi aukoja Kristui savo Draugijos brolių kankinystę, kartu išreikšdamas ir pasiryžimą pats tą kankinystę priimti. Epigramos pabaigoje šie kankiniai simboliškai vaizduojami kaip trys vynuogės. Kryžius yra tarsi medis, Kristus – aplink jį apsvijęs vynmedis, kurio gyvybingas kamienas palaiko tikinčiuosius – to vynmedžio šakeles. Vadinasi, ir jėzuitų kankiniai yra tarsi to medžio, ant kurio buvo nukryžiuotas Kristus, atšakos, taip prisijungiančios prie jo kančios ir aukos už pasaulio išgelbėjimą. Kankiniai kaip ir Kristus yra persmeigiami ietimis, o iš jų žaizdų tekantis kraujas tarsi pagirdo ir atgaivina Kristų.

Ważyńskis 110 Sarbievijaus epigramą imituoja gana talentingai. 3–4 eilučių prasminiai pakeitimai koreliuoja su naujai įkomponuotų 5–6 eilučių retoriniais klausimais. Kūrinio pabaiga išsaugo Sarbievijaus epigramoje perteikiamą krikščionybės žinią ir jėzuitišką užsidegimą išganymo darbe. Ważyńskio epigramos konceptą – išradinę priešybių jungtį (*concors discordia*) – sudaro paskutinės eilutės, kuriose kankinių kraujas atiduodamas pagirdyti Kristui – per kančią jie prisijungia prie pasaulio išgelbėjimo.

Kaip jau minėjome, Ważyńskio epigramą galėtume laikyti *imitatio verborum* pavyzdžiu. O kaip *imitatio sensuum* pavyzdį pateiksime artificiozinį kūrinį iš Kražių kolegijoje 1695 m. parengto retorikos studentų kūrybos rinkinio²⁶. Tai gana retai LDK poezijoje pasitaikantis vėliavos formos kūrinys,

²⁶ BCz 1866 IV: *Fructus horni* [...]. Ši beveik 700 puslapių rinkinį sudaro įvairių žanrų kūriniai: proza, poezija ir artificioziniai kūriniai.

kurį parašė Georgius Barszcz (1677–1743), vėliau dėstęs ne vienoje kolegijoje, tapęs Lietuvos jėzuitų provincijos provincijolu²⁷.

Parašyti tokio pobūdžio kūrinių jėzuitų studentą tikriausiai paskatino pijoro Andriejaus Krzyżkiewicziaus (Krzyszkievicz, 1640–1695) retorikos veikale *Attica Musa* (1674)²⁸ išspausdintas vėliavos formos kūrinys – akrostichas²⁹, skirtas Lenkijos karaliui ir LDK didžiajam kunigaikščiui Jonui Sobieskiui (1629–1696). Tikėtina, kad kūrinys parašytas po Sobieskio pasiektos pergalės prie Chotyno 1673 m. Pergalės iš tiesų būta įspūdingos: 30 000 jungtinė lenkų ir lietuvių armija sugebėjo nugalėti gerai Chotyno pilyje įsitvirtinusius Huseino pašos turkų karius, kurių būta 35 000. Mūšio nuostoliai taip pat iškalbingi – lenkų žuvo apie 5 000, o priešų net 30 000³⁰. Chotyno mūšis buvo laimėtas 1673 m. lapkričio 11 d., o Sobieskis išrinktas karaliumi 1674 m. gegužės 19 d. Kadangi *Attica Musa* pasirodė kaip tik tais metais, tikėtina, kad vadovėlio autorius vėliavos formos tekstą pritaikė ir paskyrė ką tik išrinktam valdovui.

In nova non vano sexcenti stemmata plausus
Omine Fama trahit, Lechici dum munera sceptri
Aurea qui capiat, Patriis inventus in arvis
Nobilis a Geticae prostrato robore Lunae,
Nobilis a pleno magnis Dux orbe triumphis.
Et iam Sarmatiae sociis volat aemula campis
Sublimis Fortuna novos trabeata decores,
Sub superas volat usque plagas. Iam Lechicus ales
Occiduos despectat agros ac augure voce
Bistoniis tandem promittit funera regnis.
In patulis Pax errat agris, et Vandalus undas
Eggerit ipse suas, auro ditissima surgunt
Saecula, quae Thracicus motis nec tangat arenis

²⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach ...*, p. 28.

²⁸ Pilnas šio kūrinio pavadinimas: *Attica Musa Thitorem et Hyampeum, Parnassi colles, ultro et citro pervolans, seu epitome artis poeticae authore p[at]re Ignatio a S[an]cto Francisco religionis P. M. D. Scholarum Piarum Anno Symbolico / VICTor, DIVes opVM sit / Rege Ioanne PoLoNVs, Cracoviae: Apud Albertum Gorecki, S. R. M. Typ., 1674.*

²⁹ *Attica Musa*, p. 61.

³⁰ Dmitrij Orłowski, *Chocim 1673*, Warszawa: Belona, 2007, passim.

Contus, nec dubiis confringant fata procellis.
I, Rex, i, quo Te magnus Tuus excitat ardor;
Undique fata favent, Orbis Te Principe crescet
Sarmaticus, primae repetetque insignia famae.

R

E

X

P

O

L

O

N

I

AE

3.

[Gandas pranašiškaï pina daug plojimų į naujus vainikus, tuo metu, kai gimtojoje šalyje atsiranda vadas, pagarsėjęs tuo, kad nugalėjo getų mėnulio stiprybę (t. y. turkus), pagarsėjęs tuo, kad visame pasaulyje pelnė daug triumfų, tai jis paims pareigas lechiškų aukso skeptrų (t. y. taps karaliumi). Ir jau skrieja aukštai Fortūna, pasidabinusi naujom puošmenom, ji rungiasi su kaimyniniais Sarmatijos laukais (t. y. su kaimyninių kraštų karvedžių šlove), skrenda iki pat aukšto dangaus. Jau lenkų paukštis (t. y. Lenkijos herbe pavaizduotas erelis) apžvelgia vakarų žemes, ir pagaliau pranašautojo balsu pažada bistonų karalystėms žlugimą. Taika stoja plačiuose laukuose, ir pats Vandalas (t. y. Vysla) plūsta bangomis, ateina aukso turtingiausi aukso amžiai, kurių nepalies nei trakiška ietis, sukėlusi karus, nei lemtis nesužeis pavojingom audrom. Eik, karaliau, eik, kur tave šaukia didi tavo drąsa; iš visur tave likimas saugo, tau valdant sarmatų pasaulis klestės ir susigrąžins pirmos šlovės ženklus.]

Pateiktame kūrinyje aukštinama karaliaus drąsa mūsų lauke. Hegzame-trais surašytame akrostiche rasime daug Antikos poetų mėgtų klišių (*Fama trahit* – Gandas neša, t. y. sklinda gandas; *auro ditissima saecula* – ateina aukso amžius)³¹, XVII a. nusistovėjusių simbolių (*Getica Luna* – getų mėnulis,

³¹ Plg.: Horatius Flaccus, *Odes*, I, 2; Publius Papinius Statius, *Thebais*, XII, 107; Publius

t. y. turkai; *Bistonia regna* – bistonų karalystės, t. y. turkų žemės)³². Kūrinėlis baigiamas optimistiniu palinkėjimu karaliui, o iš pirmųjų eilučių raidžių susideda frazė „Ioannes Sobiescius, rex Poloniae 3“ (Jonas Sobieskis, Lenkijos karalius III). Kūrinio forma netradicinė ir simbolinė. Juk vėliava siejama su valdžia, drąsa, karine šlove, garbe ir ištikimybe (Becker 1996: 300), talpina savyje visą *labarum* simboliką³³. Galima manyti, kad vėliavos figūroje surašytas tekstas yra ir Sobieskio pergalės ženklas (juk Kristaus ar avinėlio laikoma vėliava simbolizuoja prisikėlimą ir tamsybės galių įveikimą), su kuriuo karalius kaip Konstantinas Didysis ne tik nugalė krikščionybės priešą mūšio lauke, bet ir sustiprina tikrojo tikėjimo pozicijas.

Georgius Barszczius perima iš Krzyżkiewicziaus kūrinio formą – vėliavą, tačiau pripildo ją ne tik sudėtingų akrostichinių darinių³⁴, bet ir gilaus religinio turinio.

Iuratus tua signa sequor, dux optime belli,
 Victricesque aquilas, aquila autem, dux meus es tV.
 Romuleae periere aquilae; tibi militat aetheR,
 Auratae aligerumque acies et pontus et aurA,
 Terra, fretum. Iesus super omnia sidera regnaT
 Victaque terrifico consternat Tartara nutV.
 Solis esse licet sub te ductore beatiS.
 Tali pacta fides ritu desponsaque fausta esT.
 Vna salus tua signa sequi, bone dux pie IesV.
 Absit vero scelus turpe, absit dedecus istA
 Signa parata creare triumphos, demere belliS
 Infami effugio: proh, degener iste pericII

Ovidius Naso, *Metamorphoses*, I, 1.

³² Plg.: Mathias Casimirus Sarbievius, *Lyricorum libri IV, epodon liber unus alterque epigrammatum*, Antverpiae: Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1632, IV, 4, 13.

³³ Konstantinas Didysis prieš lemiamą mūšį su Maksencijumi prie Mulvijaus tilto (312 m.) susapnavo ar pamatė danguje šalia kryžiaus (pagal kitą versiją išgirdo) graikiškus žodžius „ἐν τούτῳ νίκα“, kurie vėliau paplito lotyniškai „in hoc signo vinces“ (su šiuo ženklu nugalėsi), o vėliau buvo sutrumpinti iki IHS.

³⁴ Vėliavos šonuose ir Kristaus monogramoje įrašyta: „Iuratus tua signa – tessera pugnae sequor. Iesus paupertatis, castitatis, obediētia exemplar est“ (Prisiekęs seku tavo vėliavas – tikėjimo ženklus. Jėzus yra neturto, skaistybės, pamaldumo pavyzdys).

Gratis corda timor, mera naenia vel licet et hinC
 Nulla theatralis formido, non Stygis agmeN
 Adstantem signis, non lux percellet avarA,
 Sacra Tagi sitis aut dona insidiosa DioneS.
 Eminus is splendor labari aemula tensa pavorE,
 Quotquot erunt, feriet: semper victoria signum hoC
 Vestigat viridique ornat sacra culmina laurV.
 O nunquam averso bellantia signa GradivO
 Regali propiora throno! Nunquam inde revellaR.

Prisiekęs (t. y. davęs vienuolio įžadus) seku paskui Tavo vėliavas (renkuosi karo tarnybą tavo daliniuose), geriausiasis karo vade (t. y. Kristau), / ir pergalingus erelius (erelis čia turbūt suprantamas ir kaip Kristaus legionų – tikinčiųjų ženklas, ir kaip paties Dievo visagalybės ir tikėjimo galios simbolis), o Tu (t. y. Kristus) esi mano erelis ir karvedys. / Pražuvo Romulo ereliai (t. y. žlugo senoji Romos imperija, pagoniška karalystė), o Tavo pusėje kovoja Dangus / ir auksu spindinčios angelų gretos, ir gelmės, ir vėjai, / žemė (t. y. žmonija) ir jūra. Jėzus karaliauja virš visų žvaigždynų (t. y. yra viso pasaulio valdovas) / ir nugalėtą Tartarą (t. y. pragarą, tuos, kas netiki) gąsdina baisiu įsakymu (greičiausiai kalbama apie Kristaus prisikėlimą iš numirusių, mirties nugalėjimą). / Tik tavęs klausant (sekant tau iš paskos) lemta būti laimingiems (t. y. būti išganytiems, patekti į dangų). / Tik tokiu būdu duotas ir prisiektas įžadas (t. y. tikėjimas) yra sėkmingas (kalbama apie vienuolinius įžadus). / Vienintelis išsigelbėjimas – žengti paskui Tavo vėliavas, gerasis vade, gailėstingasai Jėzau. / Apsaugok mus nuo gėdingo nusikaltimo ir nešlovės atitraukti iš mūsų vėliavas, skirtas pergalems nuskinti, negarbingai pabėgant (t. y. pasitraukti iš vienuolijos, sulaužyti įžadus): o, veltui ta pasibjaurėtina pavojaus baimė, graudžios raudos ar koks apsimestinis siaubas širdis [gąsdina], neišgąsdins manęs, stovinčio su šia vėliava, Stikso kariauna (t. y. mirties baimė), godi šviesa (t. y. garbės troškimas), nelemtas Tago (t. y. aukso) troškulys ar klastingos Dionės dovanos (t. y. kūniškos aistros) / Iš tolo sklindandis šios vėliavos spindesys sukels baimę išskleistoms priešų vėliavoms, kiek tik jų bus: šią (t. y. Kristaus) vėliavą visada lydi / pergale ir dabina šventą jos viršūnę žaliuoju lauru. / O, niekada pralaimėjimo nepatirianti vėliava, verta būti prie karališkojo sosto! Niekada nuo jo nebūsiu atplėštas (t. y. nesulaužysiu įžadų)!

Šis kūrinys skirtas trimis pagrindiniams jėzuitų įžadams – neturtui (*paupertas*), skaistybei (*castitas*) ir paklusnumui (*obedientia*). Sudėtingai ir išradingai supintame krikščioniškų ir antikinių alegorijų bei aliuzijų prisodrintame tekste poetas aukština katalikų tikėjimą. Tą dieną, kai priėmė vienuolio įžadus, kūrinio veikėjas prisidėjo prie didžiulės ir nenugalimos Kristaus kariaunos, kurios nuo tikrojo tikslo – tikėjimo ir dabavimosi jo labui (*ad maiorem Dei gloriam*) – negali atitraukti jokie žemiški turtai ar kitokios pagundos. Šis figūrinis tekstas, pareikalavęs iš rašančiojo ir laiko, ir kūrybinės išmonės, yra tarsi jauno jėzuito meditacija tikėjimo tema, duotų įžadų sutvirtinimas.

Pijoro Krzyżkiewiczaus kūrinys tampa jėzuitui įkvėpimo šaltiniu tokia pačia forma apmąstyti pagrindinį savo tikslą – tarnystę Dievui. Pijoro kūrinio pagrindinis veikėjas – drąsus ir religingas karalius, ginantis katalikybę mūšio lauke. Jėzuito – vienuolis, atsisakantis žemiškojo pasaulio gėrybių ir pagundų, atiduodantis save Kristui, paskiriantis visas pastangas tikėjimo stiprinimui ir skleidimui.

IŠVADOS

XVII–XVIII a. LDK jėzuitų kolegijose poetikos ir retorikos mokyta pagal bendrą modelį, kuris formavo studentų požiūrį į literatūrą. Daug dėmesio buvo skirta Antikos ir to meto autorių kūrinių skaitymui ir analizei. Jėzuitų mokymo nuostatai reikalavo, kad mokinys ne tik perskaitytų ir suprastų kūrinį, bet ir pats sukurtų ką nors panašaus. Todėl, gavus pakankamai teorinių žinių, buvo skatinama individuali mokinių kūryba. Ji kartais likdavo įkalinta taisyklių ir pavyzdžių rėmuose, o kartais tapdavo tikrai nauju ir originaliu kūrinium.

Poetikos ir retorikos paskaitose svarbią vietą užėmė imitacijos teorija. Ji buvo skirstoma į pažodinę (*imitatio verborum*) ir jausmų arba turinio imitaciją (*imitatio sensuum seu rerum*). Pirmu atveju yra sekama pasirinkto autoriaus iškalbos ypatybėmis ir žodžiais, kitu – imituojami kokį nors kūrinį skaitant patirti jausmai. Pastaroji imitacija buvo laikoma daug sudėtingesne, nes iš kuriančiojo reikalavo parodyti ir įgimtą talentą, ir taisyklių išmanymą, ir asmeninę išmonę. Kaip tik tokia imitacija dažniausiai tapdavo inspiracija sukurti visiškai naują ir originalų kūrinį.

LDK jėzuitų studentų individualios kūrybos bandymai, likę rankraščiuose, rodo, kad savo kūriniuose mokiniai ne vien akiai sekdamo išsirinkto autoriaus tekstu, bet ieškodavo naujų raiškos galimybių ir priemonių. Labai dažnai pasirinkto autoriaus kūriniai tapdavo studentui tik atspirties tašku, mentaline inspiracija sukurti visiškai naują vieno ar kito žanro kūrinį. Tokių tekstų LDK jėzuitų studentai paliko gana daug. Juose aiškiai pastebimas jaunų kūrėjų noras panaudoti teorines taisykles, sukauptas žinias ir erudiciją, bet ryškios ir tendencijos ieškoti savojo kūrybos kelio ir naujų raiškos priemonių.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- BCz 1866 IV: *Fructus horni meditationis rhetoricae Crosis ab academicis Societatis Iesu fusi [...]*, 1695.
- BECKER UDO, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1996.
- BÖHMER HEINRICH, *Die Jesuiten. Eine historische Skizze*, Leipzig und Berlin: Verlag von B. G. Teubner, 1904.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opr. Ludwigo Grzebień SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.
- [KRZYŹKIEWICZ ANDZEJ IGNACY], *Attica Musa Thitoream et Hyampeum, Parnassi colles, ultro et citro pervolans, seu epitome artis poeticae authore p[at]re Ignatio a S[an]cto Francisco religionis P. M. D. Scholarum Piarum Anno Symbolico / VICTor, DIVes opVM sIt / Rege Ioanne PoLonVs*, Cracoviae: Apud Albertum Gorecki, S. R. M. Typ., 1674.
- NATOŃSKI BRONISŁAW, „Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji“, in *Wiek XVII. Kontrreformacja. Barok. Prace z historii kultury*, pod red. Janusza Pelca, Wrocław [i inn.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, p. 309–337.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, „Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs ...“: *Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- ORŁOWSKI DMITRIJ, *Chocim 1673*, Warszawa: Belona, 2007.
- PIECHNIK LUDWIG, *Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1984.
- PONTANUS JACOBUS, *Institutio poetica*, Coloniae: Sumptibus Bernardi Gualtheri, 1609.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
- Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu*, Turnoni: Apud Claudium Michaellem typographum universitatis, 1603.
- SARBEVIUS MATHIAS C.ASIMIRUS, *Lycorum libri IV, epodon liber unus alterque epi-*

- grammatum*, Antverpiae: Ex officina Plantiniana Balthazaris Moreti, 1632.
- SCALIGER JULIUS CAESAR, *Poetices. Libri septem*, Lyons: Apud Petrum Santandrea-num, 1586.
- ŠIDLAUSKAS ALGIRDAS, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Retorika Vilniaus universitete XVI–XVII a.“, in: *Literatūra*, 25(3), 1979, p. 8–10.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Tradycja i nowatorstwo w wykładach retoryki w kolegiach jezuickich w XVII–XVIII wieku“, in: *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane księdzu profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1995, p. 241–252.
- VUB RS F 3-1364: *Domus Ciceronis Polonae eloquentiae [...] adlitteralia studia redeuntibus rhetoribus collegii Grodnensis [...]*, 1703.
- VUB RS F 3-1392. [*Rhetorica*, 17–18 century].
- VUB RS F 3-1395: [*Poetica*, XVII–XVIII a.].
- VUB RS F 3-2188: *Tyrocinium eloquentiae Matthiae Troyniewicz sub Michaele Suffczyński*, 1694.
- VUB RS F 3-68: *Quatuor beatitudines a divo Luca descriptae et pro festo sanctorum Cosmae et Damiani martyrum in ecclesia recitate ab academicis eloquentiae auditoribus Societatis Iesu religiosa vota nuncupantibus exaggerantur*, 1651.
- VUB RS F 3-938: *Poeta proprio decorus nomine [...] in Crosensi Chodkieviciano ligatae eloquentiae palaestra SI ligatus*, 1734.

Fasciae, applausus et fructus: Literary Activities of the Students and Teachers of Kražiai College in the Seventeenth Century

Summary

Founded in 1616, Kražiai College became a cultural centre for the whole of Samogitia. Samogitian bishops and other distinguished people used to honour it with their visits. The students, led by their rhetoric professor, would welcome them with performances, recitals of panegyrics, and congratulatory orations. Some of these works were printed, others have survived in manuscripts, and still others are probably lost for good. Nonetheless, they all point to the mastery of the rules of poetics and rhetoric, both by the Jesuit and layman students of Kražiai College, and by their professors. They demonstrate a high artistic level, add details to the literary picture of the then Grand Duchy of Lithuania, and are a part of the literary and cultural heritage of Lithuania. The article focuses on the occasional works created at Kražiai College in the seventeenth century, on their genres, structure, and peculiarities, as well as on their significance and place in the Latin literature of the Grand Duchy of Lithuania.

KEYWORDS: Kražiai College; Society of Jesus; neo-Latin literature; seventeenth century; printed works; manuscripts; poetics and rhetoric

Gauta 2017 09 04

Priimta 2017 11 06

ONA DAUKŠIENĖ

Sigismundus Laetus – Žygimantas Liauksminas? Apie kai kuriuos paslaptinius Sarbievijaus odžių adresatus

---

ANOTACIJA. Straipsnyje keliami iki šiol nežinomi arba mažai žinomi laikytų Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus SJ poezijos adresatų identifikavimo arba duomenų apie juos tikslinimo klausimai. Pakeliui atkleidžiamos reikšmingos jėzuitiškos kūrybinės aplinkos aplinkybės ir detalės. Dėmesys skiriamas Sarbievijaus lyrikos adresatų grupei, apimančiai Sarbievijaus draugus arba moksladraugius, daugiausia jėzuitus, apie kuriuos mažai tėra žinoma, taip pat pseudonimais įvardytus ir iki šiol nenustatytus, ankstesniųjų tyrėjų nuomone, galimai fiktyvius asmenis. Aiškinantis, ar už šių nesislepia numanomi realūs poeto draugai, nustatytas iki šiol buvęs neidentifikuotas Sarbievijaus *Lyr.* IV. 11 odės adresatas Sigismundus Laetus – tai žinomų retorikos ir muzikos teorijos veikalų autorius, Vilniaus universiteto vice-rectorius Žygimantas Liauksminas SJ. Taip pat straipsnyje papildyti duomenys apie Albertą Turskį, IV. 32 odės adresatą. Daroma išvada, kad minėtiesiems ir kitiems nustatytiems arba spėjamiems poeto draugams, Jėzaus Draugijos nariams dedikuoti Sarbievijaus poetiniai kūriniai sudaro bendrą teminį su jėzuitiška problematika susijusį lauką, o įdėmesnė atožvalga į jų adresatus atveria galimybes papildyti esamas Sarbievijaus eilėraščių interpretacijas. Straipsnyje pateikiama naujų duomenų apie I. 23 odės adresatą Levinijų Hielijų, skiriama dėmesio ir kai kuriems kitiems.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski; neolotyniškoji literatūra – XVII amžius; Jėzaus Draugija; jėzuitų kūryba; adresatai; Žygimantas Liauksminas, Sigismundus Lauxmin, Sigismundus Laetus; Albertas Turskis, Albertus Turscius; Mikalojus Kmicicius, Nicolaus Cmicic, Laevinius Hielius.

Apie Sarbievijaus poezijos adresatus mokslinėje literatūroje yra susiformavusių tam tikrų nuomonių, kurios jau keletą dešimtmečių beveik nekvestionuojamos. Išsamiausias specifiškai į šiuos adresatus orientuotas tyrimas – 1975 m. paskelbtas lenkų mokslininkės Krystynos Staweckos straipsnis³⁵, kuriame autorė Sarbievijaus lyrikos adresatus sąlygiškai suskirstė į grupes ir išsamiau aptarė „individualių adresatų“ grupę, savo ruožtu ją išskaidžiusi į „istorinių figūrų“ ir „draugų – tiek istorinių, tiek nežinomų, galbūt fiktyvių asmenų“ pogrupius³⁶.

Mus domina būtent pastarieji – mažai žinomi arba fiktyviais laikomi Sarbievijaus poezijos adresatai, jų identifikavimo arba duomenų apie juos tikslinimo klausimai. Šios problematikos srityje per kelis dešimtmečius tiek Lietuvos, tiek Lenkijos tyrėjų nedaug tepasistūmėta į priekį: regis, nuo Krystynos Staweckos straipsnio paskelbimo duomenys apie mūsų kalbą Sarbievijaus adresatus beveik nebuvo atnaujinti³⁷, išskyrus keletą patikslinimų arba hipotezių apie vieną kitą iš jų Józefo Warszawskio SJ knygoje³⁸, taip pat apie IV. 32 odės adresatą Albertą Turskį (Albertus Turscius) neseniai (2016 m.) pasirodžiusiame Wojciecho Ryczeko straipsnyje³⁹. (Labiau pasisėkė aiškiai įvardytiems ir žinomiems adresatams, tarp kurių – ir garsiojo vilnietiškos tematikos kūrinio – IV. 35 odės – dedikatas Paulius Kozlovskis SJ. Živilė Nedzinskaitė pristatė dar neskeltą Kozlovskio rašytą laišką Sarbievijui, leidžiantį manyti, kad tarp buvusių studijų draugų, Sarbievijaus ir jo adresato, ryšiai nenutrūko

³⁵ Krystyna Stawecka, „Adresaci liryków Sarbiewskiego“, in: *Meander*, rok XXX, Nr. 1, 1975, p. 37–54.

³⁶ *Ibid.*, p. 39–40.

³⁷ Naujų duomenų beveik nebuvo pateikta ir komentaruose, kuriais palydėti iki šiol išsamiausi Lenkijoje ir Lietuvoje pasirodžiusieji Sarbievijaus poezijos leidimai: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*, przełożył Tadeusz Karyłowski TJ, opracował Mirosław Korolko przy współudziale Jana Okonia, Warszawa: Instytut Wydawnictwy PAX, 1980; Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi Fortunae*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinė, iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitytė, Eugenija Ulčinė, Vilnius: Baltos lankos, 1995.

³⁸ Ks. Józef Warszawski TJ, „Dramat Rzymski“ Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625). Studium literacko-biograficzne, Rzym / Romae: Typis Pontificiae Universitatis Gregoriana, 1984.

³⁹ Wojciech Ryzek, „Retoryka marzenia sennego *Oda do Wojciecha Turskiego* (IV.32) Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, in: *Teksty drugie*, 2016, Nr. 5, p. 74–96.

ir po studijų baigimo⁴⁰.)

Taigi šiame tyrime dėmesys kreipiamas būtent į Sarbievijaus lyrikos adresatų grupę, apimančią Sarbievijaus draugus (moksldraugius, mokinius), apie kuriuos mažai tėra žinoma, taip pat pseudonimais įvardytus ir iki šiol nenustatytus, ankstesniųjų tyrėjų nuomone, galimai fiktyvius asmenis. Siekiama išsiaiškinti, ar už pastarųjų nesislepia numanomi realūs poeto draugai jėzuitai ar kiti pažįstami asmenys ir kuo nauji duomenys apie fiktyviais laikytus adresatus galėtų koreguoti kai kurių Sarbievijaus kūrinų interpretaciją.

1. SIGISMUNDUS LAETUS

Sarbievijaus *Lyr.* IV. 11 odė dedikuota „Ad Sigismundum Laetum“, adresatas abiejų minėtų lenkiškojo ir lietuviškojo leidimų komentaruose įvardijamas kaip „fiktyvus“⁴¹ arba „nežinomas“⁴² asmuo; apytikslė odės parašymo data nurodoma tarp 1628 ir 1631 m.⁴³

Lot. „Laetus“ reikšmė – liet. „linksmas“ – pasufleravo prielaidą, kad Žigmantas arba Žygimantas Letas gali būti žinomų retorikos ir muzikos teorijos veikalų autorius, vienu metu buvęs Vilniaus universiteto vicerektorius Žygimantas Liauksminas SJ (Sigismundus, Zygmunt Lauxmin SJ, 1587/1598–1670), pasak šaltinių, dėl jukaus būdo turėjęs pravardę „Tėvas Linksmas“; apie tai rašė Vytautas Jurkštas, remdamasis Jonu Pašakauskiu⁴⁴, ir paskui minėjo

⁴⁰ Živilė Nedzinskaitė, „Nežinomas Pauliaus Kozlovskio laiškas Motiejui Kazimierui Sarbievijui“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, kn. 39, p. 30–52.

⁴¹ Mirosław Korolko, „Komentarze“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *op. cit.*, p. 600: „oda adresowana do osoby fikcyjnej“.

⁴² *Ibid.*, p. 613: „skirta nežinomam asmeniui“.

⁴³ *Ibid.* p. 613; Mirosław Korolko, *op. cit.*, p. 600.

⁴⁴ Taip pat žr. Vytautas Jurkštas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Ars et praxis musica*, parengė Vytautas Jurkštas, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1977, p. 23. „Trumpintas, redaguotas ir papildytas“ Jurkšto straipsnis perspausdintas Liauksmino raštų rinktinėje, žr. Vytautas Povilas Jurkštas, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Bronius Genzelis, mokslinė konsultantė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Mintis, 2004, p. 348–398. Jurkštas išsamiai rekonstravo Liauksmino biografiją, naudodamasis pirminiais šaltiniais, taip pat parengė spaudai jo veikalą *Ars et praxis musica*, tyrinėjo Liauksmino muzikinę veiklą ir jo muzikos teoriją, įvertino šios svarbą XVII a. Lietuvos kultūriniam bei muzikiniame gyvenime. Rinkdamas duomenis apie Liauksminą susirašinėjo ir konsultavosi su Pauliumi Rabikausku SJ (žr. Jūratės Petrikaitės publikaciją

kiti tyrėjai. Taigi susiradome tą Pošakovskio rašyto Liauksmino nekrologo vietą:

Praeterea enituit in eo singularis cum summa doctrina modestia et comitas, constanti totius vitae tenore omnibus affabilis, et religiosa amoenitate amabilis: unde a Lituaniis ad eius nomen alludentibus Tewas Linxmas, id est Pater Laetus, vocitari fuit solitus.⁴⁵

Spindėjo jame, kartu su didžiausiu mokytumu, ypatingas paprastumas ir linksnumas, per visą gyvenimą visų [buvo] mėgstamas ir mylimas dėl vienuoliško melilumo; todėl lietuviai, juokais darydami aliuziją į jo pavardę, jį vadindavo Tėvas Linksmas, tai yra Pater Laetus [pabraukta rankraštyje – O. D.].

Pošakovskio rankraštyje abi „Linksmojo Tėvo“ pravardės formos – lietuviškoji ir lenkiškoji – yra pabrauktos kažkieno ranka, taigi jau buvo atkreipusios dėmesį. Liauksmino pseudonimo sąsaja su IV. 11 adresatu tokia akivaizdi, kad vis dar sunku patikėti, jog ji galėjo iki šiol likti nepastebėta. Paulius Rabikauskas užsimena, kad Liauksminas buvo Sarbėvijaus mokinys⁴⁶; galima atsekti, kuriais būtent gyvenimo ir studijų tarpsniais susikirto dviejų iškilų Lietuvos provincijos jėzuitų keliai. Liauksminas buvo keleriais metais jaunesnis už Sarbėvijų ir atitinkamai vėliau įstojo į naujokyną Vilniuje (Sarbėvijus – 1612, Liauksminas – 1616 m.), bet tam tikri juodviejų studijų tarpsniai sutapo būtent Vilniaus akademijoje. Taip buvo 1620–1622 m., tuo metu Liauksminas studijavo filosofiją, o Sarbėvijus – teologiją, ir 1627–1629 m., kai pirmasis tęsė ir sėkmingai baigė teologijos studijas, o antrasis dėstė retoriką bei filosofiją⁴⁷. Spėjamos IV. 11 odės parašymo laiko ribos (1628–1631) beveik atitinka

---

šiam leidinyje).

⁴⁵ Joannes Poszakowski, *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae*, VUB RS (Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius), f. 83–47 (mikrofilmas iš Krokuvos jėzuitų archyvo), p. 498. Už suteiktą informaciją ir pagalbą naudojantis Poszakowskio rankraščio mikrofilmu dėkoju VU MAB Rankraščių ir Retų spaudinių skyrių specialistams Irenai Katilienei ir Evaldui Grigoniui.

⁴⁶ Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademija“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 325.

⁴⁷ Biografiniai Liauksmino ir kitų Sarbėvijaus amžininkų duomenys, jei nenurodyta kitaip, straipsnyje pateikiami iš Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartotekos

dokumentuotą galimo abiejų žymių Lietuvos provincijos jėzuitų bendravimo tarpinį.

Ypatingojoje provincijolo knygoje (Liber extraordinarius provincialis) pateikiamoje Liauksmino terciato metų (1629–1630) charakteristikoje (t. Lauryno Bartilijaus rašytoje 1630 m.) atkreipiamas dėmesys į kai kuriuos šio jėzuito dvasinę pažangą stabdžiusius ne visai apmarintus netobulumus ir nerimtus įpročius, – be kita ko, pomėgį plepėti ar susimosikuoti su draugu (t. Osčevskiu) arba linksmą prigimtį išduodančius nevaldomo juoko protrūkius:

Sigismundus Lauxmin serium coeperat ad spirituales profectum applicare animum, quem non abjecit quidem, nonnullis tamen imperfectionibus suis et ridiculis moribus non omnino mortificatis, aliquantum retardavit [...]. Notabatur frequentior cum P. Olshefsky nunc confabulationibus, nunc gesticulationibus agere, risui vel ad impotentiam obnoxius [...].⁴⁸

Tačiau sykiu pažymimas Liauksmino atsidavimas tokioms vienuoliškoms dorybėms kaip malda, nusižeminimas, kantrumas ir malonus būdas, kuriais pasižymėjo bendrame gyvenime (*in conversatione videtur gratosus*)⁴⁹. Charakteristikoje minimos savybės atitinka ir kituose šaltiniuose nuosekliai liudijamus Liauksmino bruožus, patvirtina „Linksmojo Tėvo“ pravardę ir draugiškumą bendraujant su žmonėmis⁵⁰.

T. Bartilijaus charakteristikoje galima įžvelgti koreliacijų ir su Sarbievijaus IV. 11 odės turiniu: poetas rekomenduoja adresatui „Žyгимantui Linksmajam“ laikytis tylos (*silentium commendat*), duoda iš vyresniojo socijaus pozicijų išsakomų geranoriškų patarimų niekinti tuščią garbę, vengti tuščio garso, minios palankumo (charakteristikoje, nurodžius tam tikrus „ne visai apmarintus“ Liauksmino įpročius, teigiama, jog esąs imlus įspėjimui ir adekvačiai

---

(Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas), taip pat pagal Jėzaus Draugijos trumpuosius katalogus: *Catalogi breves* [fotokopijos iš ARSI – *Archivum Romanum Societatis Iesu*], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai). Už maloniai suteiktą galimybę naudotis šia medžiaga ir konsultavimą dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

⁴⁸ Žr. *Liber extraordinarius provincialis* = *Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 506–507.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Plg. Vytautas Jurkštas, *op. cit.*, in: Žyгимantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, p. 367–368.

priimęs kritines pastabas savo atžvilgiu⁵¹). Struktūrinis eilėraščio modelis (vyresniojo patarimas jaunesniajam laikytis saikingumo etc.) atitinka šioje odėje Sarbievijaus imituojamą Horacijaus pavyzdį (Horacijaus patarimus Licinijui rinktis „aukso vidurį“ *Carm.* II. 10). Plg.:

Qui premit sacram taciturnitate
Pectoris gazam, bene non silenti
Tutus in vulgo, bene suspicaci
Regnat in aula.

Praeterit mutas bene cymba ripas;
Quae simul raucis strepusere saxis,
In latus cautam sapiens memento a-
vertere proram.
(*Lyr.* IV 11, 17–24)

Ludwikas Piechnikas SJ yra išsakęs nuomonę, kartotą ir kitų mokslininkų, esą Sarbievijaus iniciatyva Vilniaus akademijoje buvo susibūręs „humanistų ratelis“: jo įkvėpėjas Sarbievijus organizuodavęs užsiėmimus, kurių metu jauni poetai skaitydavę arba deklamuodavę savo kūrinčius⁵². Šiam rateliui priklausę ir Liauksminas, taip pat Jonas Rivockis, Tomas Klagė (Klagius), Jonas Chondzinskis (Chądzyński) ir Mikalojus Kmicicčius (Kmicic)⁵³. Atkreiptinas dėmesys, kad visi išvardytieji asmenys buvo Sarbievijaus mokiniai. Vargu ar jėzuitų akademijos dėstytojo ir jo studentų kūrybinius sambūrius visiškai tikslu vadinti „humanistų rateliais“; tai veikiau jėzuitų mokymo sistemos, skatinusios originalią kūrybą ir akademinėje terpėje leidusios reikštis talentingiems Draugijos nariams, reiškinyms.

⁵¹ [...] *capax tamen admonitionis, et manifestationis patiens (Liber extraordinarius provincialis, p. 506).*

⁵² Ludwik Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983, p. 80–81; Eugenija Ulčinaite, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus: Antikos ir krikščionybės sintezė“, in: Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 343–344; Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 242.

⁵³ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, p. 80.

Tarp jėzuitų studentų, Piechniko priskirtų „Sarbievijaus rateliui“, ir jų dėstytojo išties būta kūrybinių idėjų ir jų realizacijų kaitos: tai liudija ir vienu kitais dedikuoti kūriniai, pvz.: Sarbievijaus – Mikalojui Kmicičiui (*Lyr.* III. 8), Jonui Ryvockiui (Pp. 8), dabar jau galime sakyti – ir Žygimantui Liauksminui (IV. 2), Kmicičiaus – Sarbievijui 1632 m. *Lycorum libri quattuor* leidimo priede *Epicitharisma sive eruditorum virorum ad auctorem poemata...*⁵⁴.

Įdomus mūsų tyrimo kontekstui faktas, kad *Iter Romanum* pirmą kartą buvo išleistas su dedikacija Žygimantui Liauksminui: *Elegia Itineraria R. P. Math Sarbievii S. J., Poloni, quam Roma scripsit ad R. P. Sigis. Lauxmin Soc. Jesu*⁵⁵. Warszawskis paneigė galimybę, kad šios poemėlės adresatu galėjo būti Liauksminas: jos parašymo metais, 1622-aisiais, Liauksminas dar nebuvęs kunigas, taigi ir negalėjęs būti įvardijamas kaip *Reverendus Pater (R. P.)*⁵⁶. Tačiau Warszawskis kelia prielaidą, kad Sarbievijus galėjęs vėliau, apie 1629 m., nusiųsti Liauksminui savo poemos nuorašą su jam skirta dedikacija, kaip dovaną tais metais gautų kunigo šventimų proga⁵⁷. Išsamiausio Sarbievijaus kūrinių leidimo rengėjo Tomaszo Wallo iškelta⁵⁸ ir vėlesnių mokslininkų perimta versija, kad *Kelionė į Romą* buvusi dedikuota Kmicičiui, Warszawskis taip pat abejoja; jo nuomone, Sarbievijaus kelionės poemėlė-laiškas buvo adresuota Pultusko kolegijai ir jos dėstytojams, kartu prašant perduoti linkėjimus ten besimokančiam Kmicičiui (1622 m. rudenį pradėjusiam logikos studijas)⁵⁹. Tokia mintis atrodo visai natūrali, nes į Romą Sarbievijaus keliauta pro šalį, pro gimtąsias vietas, pro Pultuską, kur paties studijuota ir tuo metu studijavo kraštietis Kmicičius.

⁵⁴ *Nicolai Kmicii e Societate Iesu Dithyrambus*, p. 319–329.

⁵⁵ Pirmajame *Iter Romanum* leidime, parengtame Sarbievijaus biografo ir komentatoriaus Lebrechto Gotthelfo Langbeino: *Math. Casimiri Sarbievii [...] Elegia itineraria ex msc. edita*, Dresdae: In officina Hekeliana, 1754, p. I. Langbeinas, remdamasis Alegambe, dedikacijos komentare pateikė ne visai tikslų žinių apie Liauksminą.

⁵⁶ Ks. Józef Warszawski TJ, *op. cit.*, p. 125.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Nicoleus (pag. 286. vers. 24.) est Nicolaus Kmicic S. J. magnae spei juvenis, nat. 1601. [...] Ad hunc Nicolaum, in Collegio Pultoviensi degentem scripsit Sarbievius noster ex Urbe elegiam* (in: *Mathiae Casimiri Sarbievski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima, edidit Thomas Wall, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892, p. 606). Wallas nenurodė, kokiais šaltiniais remiasi taip teigdamas, o patį kūrinių *Iter Romanum* publikavo be jokios dedikacijos.

⁵⁹ Ks. Józef Warszawski TJ, *op. cit.*, p. 125–126. Ten pat Warszawskis atkreipia dėmesį, kad 1619–1620 m. Sarbievijus dėstė Kmicičiui Polocko kolegijoje (poetiką – O. D.).

Rabikausko kartotekos duomenimis, 1623–1624 m. Liauksminas buvo *magister humanitatis* Pultuske. Taigi 1622–1623 m. jis turėjo dėstyti sintaksės klasėje – galbūt tame pačiame Pultuske? Tokiu atveju jis irgi priklausytų prie bendros *Iter Romanum* adresatų grupės. Trūksta duomenų, kur 1618–1619 m. Liauksminas studijavo retoriką – galbūt Polocke ir jam dėstė Sarbievijus?

Sarbievijaus buriamos kūrybingų kolegų-poetų grupelės nariams nebūtinai priklausė vien Piechniko išvardyti asmenys; galėjo jų būti ir daugiau, o neformalios grupelės sudėtis kasmet galėjo keistis, turint galvoje, kad pagal jėzuitų mokymo sistemą vyko nuolatinė studentų ir dėstytojų rotacija, studijų laiką sykį ar du pertraukiant „2–3 metams praktiniam mokymo ir auklėjimo darbui mokyklose“⁶⁰. Prieš pradėdami filosofijos studijas, jėzuitai paprastai metus ar dvejus dėstydamo infimos ir gramatikos klasėse, baigusieji filosofijos studijas buvo siunčiami mokytis poetikos, tik teologijos absolventams jau buvo leidžiama dėstyti retoriką ir filosofiją⁶¹. Nuo 1627 m. Sarbievijus dėstė Vilniaus akademijoje: retoriką (1627–1628), filosofiją (1628–1631), teologiją (1631–1635); čia 1629 m. rugsėjo 23 d. davė keturis iškilminguosius įžadus⁶². Kai kurie čia jo dėstytojų kursų studentai galėjo būti pažįstami jau iš anksčiau, iš laikotarpių, kai dėstė Braunsbergo, Kražių, Polocko, Nesvyžiaus kolegijose. Akivaizdu, kad Vilniaus akademijoje bendra poetinės praktikos veikla suintensyvėjo, čia ėmus dėstyti Sarbievijui; jos rezultatus liudija ir daugybė jo paties įvairiems socijams jėzuitams parašytų (kaip manoma, tarp 1628 ir 1632 m.) eilėraščių, sugulusių į ketvirtąją lyrikos knygą, kuria buvo papildytas naujas, 1632 m., *Lyricorum libri* leidimas. Be to, būtent šiame leidime atsirado priedas – 15 Sarbievijui dedikuotų eilėraščių, kuriuos parašė įvairūs Europos jėzuitai, daugiausia belgai, tarp jų ir Kmiciciūs⁶³. Visa tai liudija bendro poetinės kūrybos lauko jėzuitų akademinėje aplinkoje intensyvumą ir gyvybingumą.

⁶⁰ Paulius Rabikauskas, „Jėzuito kunigo pasiruošimo kelias“, in: Idem, *op. cit.*, p. 430.

⁶¹ Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po saveš...*, p. 63.

⁶² Catalogus professorum quattuor votorum prov. Lithuaniae ordine chronologico digestus (ab an. 1617 ad an. 1665), in: Stanislaus Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, 2 leid., Parisiis: Apud Victorem Palmé / Bruxellis: Apud G. Lebrocquy, 1877, p. 460.

⁶³ Žr. išn. 22.

2. ALBERTAS TURSKIS

Su Albertu Turskiu, IV. 32 odės („Ad Albertum Turscium. De suis somniis et lyricis“) adresatu, Sarbievijus galėjo susipažinti Polocko kolegijoje 1626–1627 m., kai Turskis ten mokytojavo gramatikos klasėje⁶⁴, o Sarbievijus dėstė retoriką, ir neabejotinai abu bendravo nuo 1628 m. Vilniuje: greičiausiai Sarbievijus 1628–1631 m. dėstė Turskiui filosofiją, o 1632–1635 m. – teologiją. Kai kuriuos iš Turskio biografijos faktų (gimimo, įstojimo į Draugiją, studijų Vilniaus akademijoje datas) mini savo straipsnyje Ryczekas⁶⁵. Tačiau, matyt, nežinodamas Turskį dėščius Polocko kolegijoje tais pačiais metais kaip ir Sarbievijus (1626–1627) ir neatsižvelgdamas į faktą, kad Turskio filosofijos studijų ir Sarbievijaus tos pačios disciplinos dėstyto Vilniaus akademijoje metai (1628–1631) visiškai sutampa, straipsnio apie *Lyr. IV. 11* odę autorius kelia retorinius klausimus (ar Turskis buvęs Sarbievijaus studentas, ar tik konfratras, jei studentas, tai „kuo patraukęs retorikos dėstytojo [*sic* – kaip jau minėta, jeigu Sarbievijus dėstė Turskiui, tai ne retoriką, o filosofiją – O. D.] dėmesį? Išskirtiniais interesais ar poetiniais gabumais?“ ir t. t.). Neturėdamas duomenų atsakyti į šiuos klausimus, Ryczekas daro išvadą, kad su jo straipsnyje analizuojamo eilėraščio adresatu susijusi „ekstratekstinė tikrovė“ lieka nugrimzdusi „praeties miglose“⁶⁶.

Vis dėlto tose miglose skendi ne viskas. Turimi duomenys leidžia jau dabar atsakyti bent į dalį klausimų apie ekstratekstinę tikrovę ir pasitarnauti intratekistinei analizei. Žinome, kad Jėzaus Draugijos konfratrai Sarbievijus ir Turskis skirtingose savo studijų ir akademinės veiklos pakopose susitiko ir kaip kolegos dėstytojai (Polocke), ir kaip dėstytojo bei studento pozicijose esantys „akademikai“ (Vilniuje). Be abejo, vyresnysis socijus Sarbievijus, jau pripažintas poetas, buvo Turskiui autoritetas: Polocko kolegijos metais Turskiui, gimusiam 1608-aisiais, tikriausiai buvo vos 18, o teologijos studijas Vilniuje jis pradėjo būdamas dvidešimtmetis.

Duomenų apie Turskio Vilniaus akademijoje laikytus egzaminus pateikia *Ypatingoji provincijolo knyga*; ypač įdomus įrašas apie 1631 m. birželio 2 d. Vilniuje Turskio laikytą filosofijos studijų baigiamąjį – metafizikos – egza-

⁶⁴ Duomenys iš Pauliaus Rabikausko kartotekos.

⁶⁵ Wojciech Ryczek, *op. cit.*, p. 77.

⁶⁶ *Ibid.*

miną. Egzaminą išlaikė visi septyni jį laikiusieji, bet Turskis buvo įvertintas geriausiai iš viso kurso – vienintelis „visų vertinimu, labai peržengė vidutinį lygį“ (*omnium iudicio excessit mediocritatem longe*), o Sarbievijus dalyvavo kaip vienas iš egzaminatorių⁶⁷. Apskritai Turskio kurso, matyt, būta ganėtinai stipraus: tame pačiame įrašė užfiksuota, kad Turskis su antruoju pagal egzaminą vertinimą Baltramiejumi Ožarovskiu buvo „visų įvertinti“ kaip „tinkami gintis iš visos filosofijos“ (*omnium iudicio iudicati sunt apti ad defendendam totam philosophiam*), o visi septyni išegzaminuotieji „yra tinkami klausyti teologijos“ (*apti sunt ad audiendam theologiam*)⁶⁸. Geriausiai iš viso kurso Turskiui sekėsi ir ankstesni Vilniuje laikyti egzaminai – logikos pirmaisiais jo filosofijos studijų kurso metais, vykęs 1629 m. gegužės 17, 18, 19 d. (vienintelis, „visų vertinimu, peržengė vidutinį lygį, o vieno puikiai“)⁶⁹, ir fizikos – antraisiais, 1630 m. gegužės 29 d.⁷⁰. Galimas dalykas, kad Sarbievijus dalyvavo ir Turskiui laikant logikos bei fizikos egzaminus, galėjo jis būti ir geriausiai Turskio logikos žinias įvertinęs egzaminatorius. Kaip nurodo Liudas Jovaiša, tarp egzaminatorių paprastai būdavo ir pats kurso dėstytojas, nors *Ratio studiorum* to ir nerekomendavo (išskyrus metafizikos egzaminą – tarp paskirtų šio kurso egzaminatorių dėstytojas turėjęs būti), o baigiamojo filosofijos ir teologijos egzaminą vertintojai kartais netgi linkdavę atsižvelgti į egzaminuojamiesiems dėščiusiųjų nuomonę⁷¹. Taip pat yra išlikęs įrašas apie Turskio teologijos studijų rezultatus: „antrų metų teologo“ sėkmingai išlaikytą egzaminą ir vėl vieningai keturių egzaminatorių geriausiai įvertintą baigiamąjį egzaminą 1635-aisiais, trečiais teologijos kurso metais⁷².

⁶⁷ *Liber extraordinarius provincialis*, p. 198–199. Šiame įrašė apie metafizikos egzaminą išvardyti visi dalyvavusieji: provincijolas t. Mikalojus Lancijus, kolegijos rektorius t. Pilypas Frizijus, keturi egzaminatoriai: tėvai Benediktas de Soksas, Jokūbas Olševskis, Andriejus Luškovskis, Motiejus Sarbievijus. Įrašuose apie kitus Turskio laikytus egzaminus nurodoma tik egzaminą priėmusiųjų sudėtis ir skaičius.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 200–202.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 130–133.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 60–63.

⁷¹ Liudas Jovaiša, „Ypatingoji provincijolo knyga: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Liber extraordinarius provincialis*, p. 15.

⁷² *Liber extraordinarius provincialis*, p. 324–327. Nuo 1635 m. duomenų apie Turskį nebeturima; pagal P. R. kartotekos įrašą, tais metais jis išstojęs iš Jėzaus Draugijos.

Taigi *Ypatingosios provincijos knygos* pateikiami egzaminų vertinimai leidžia susidaryti nuomonę apie Turskį kaip apie neabejotinai gabų ir pavyzdingą, per filosofijos ir teologijos egzaminus žibėjusį studentą. Beveik neabejotina, kad Sarbievijus pastebėjo gabumais išsiskiriantį iš kurso draugų tarpo jaunuolį, galbūt jo talentus įvertino dar Polocke. Pagrįsta būtų prielaida, kad Sarbievijaus Turskiui dedikuotos odės parašymo data gali būti 1631 m., o proga – puikiai Turskio išlaikytas metafizikos egzaminas. Juolab kad 1632 m. rinkinyje iškart po odės Turskiui (IV. 32) einanti IV. 33 odė, dedikuota Švč. Mergelei Marijai, yra parašyta kone ta pačia proga, kaip skelbia paantraštė: *Cum in inclita Vilnensi Societatis Iesu Academia curriculo philosophiae finem imponeret, scholasticam praelecturus theologiam* – t. y. Sarbievijui tais 1631 m. baigus dėstyti filosofijos kursą (kurio klausyti kaip studentas baigė Turskis), ir ruošiantis dėstyti scholastinę teologiją. Būtent šį filosofijos kurso baigimo faktą žymi *Ypatingojoje provincijolo knygoje* užfiksuotas 1631 m. birželio 2 d. metafizikos egzaminas. Tad tikrai didelė tikimybė, kad abi odės viena šalia kitos naujajame rinkinyje sudėtos neatsitiktinai.

Taip pat turbūt neatsitiktinai IV. 32 odės tema siejasi su metafizika. Sarbievijus savo pamėgtą vaizduotės skrydžio „fikciją“ teorijoje siejo su „sapnais, ekstazėmis ar kokiomis nors malonėmis proto klajonėmis“⁷³, o poezijoje ją ne sykį pasitelkdavo perteikti mistinei ekstazei arba dieviškosios tikrovės kontempliacijai. Analizuojant „skrydžio“ vaizdavimą Sarbievijaus poezijoje, dažnai praleidžiamas „ignaciškasis“ šio motyvo sklaidos pagrindas: Ignaco Lojolos *Dvasinėse pratybose* siūlomas „sudėstymo regint vietą“ metodas, kurio tikslas – vaizduotėje sukurti sceną ir save į ją perkelti⁷⁴, kitaip sakant, „vaizduotės akimis matyti ir svarstyti“ (47), pvz., tarsi žvelgiant iš aukščio perspektyvos „matyti erdvumą ir platumą pasaulio, kuriame gyvena tokios gausios ir tokios skirtingos tautos“ (103)⁷⁵. Sarbievijaus lyrinis subjektas „skraidymo“ tema-

⁷³ *III modus maioris artificii est et suavitatis, magisque ingenio obnoxius [...]. Continet [...] vel somnia, vel exstases et quosdam dulces mentis errores* (*Char. lyr.* I. 5), žr. Mathias Casimirus Sarbievijus, *Poetica*, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 36.

⁷⁴ Sigita Maslauskaitė-Mažylienė, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in: *Vaidų tekstai – tekstų vaidai*, (ser. *Dailės istorijos studijos*, 7), sudarytojos Lina Balaišytė ir Erika Grigoravičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 26.

⁷⁵ Cit. iš: Ignacas Lojola, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas

tikos eilėse, taip pat ir šioje odėje, Horacijaus pavyzdžiu užsiaugina plunksnas, sparnus ir kyla į padanges, žvelgdamas žemėn iš svaiginančių aukštumų:

[...] iamque virentia
Laetus prata supervolo,
Quae se cumque novum molle tumentibus
Campis explicuit nemus,
Herbosaeque patet scaena superbiae.
(*Lyr. IV. 32, 4–8*)

Odė Turskiui, kaip ir kitos tikriems ar menamiems draugams adresuotos odės, pradedama tiesioginiu kreipiniu į adresatą (*Tursci*), kuris paskui pakartojamas 27 eil., sukuriant dialogo situaciją, tarsi tęsiant realiam gyvenime, galbūt per metafizikos paskaitas, vykusias diskusijas: *Tursce, saepe tamen mones* („Turski, vis dėlto dažnai [man] primeni“). Nors pašnekovas, į kurį kreipiamasi, eilėraštyje lieka „už kadro“, sykiu jis yra ir visateisis pokalbio dalyvis, į kurio anksčiau išsakytus nuogąstavimus atsiliepiama. Odę struktūruojantis dualizmas, įvaizdinamas „sapnų“ (skrydžio) ir „tikrovės“ (krėslas ir lova) metaforomis, atspindi gal ne tiek (arba ne tik) „iracionalaus poetinio įkvėpimo“ derinimą su „racionalia poezijos teorija“⁷⁶, kiek ekstatinio antgamtėn orientuoto potyrio ir šiapusinės tikrovės priešpriešą bei jų pusiausvyros galimybę, turint omenyje, kad Sarbievijus Turskiui dėstė ne poetiką ar retoriką, o filosofiją / metafiziką.

Taip pat galima čia numanyti esant ir metafizikos ir scholastinės teologijos paralelę / antitezę. Lyrinis subjektas, kildamas į dangaus erdves, palieka visa, kas mirtinga ir slegia prie žemės (panašiai kaip dangiškosios tėvynės ilgesio odėje I. 19):

Nil mortale mei gero, et
Iam nil sollicito debeo ponderi.
(*Lyr. IV. 32, 4–8*)

Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998, p. 102, 116.

⁷⁶ Wojciech Ryczek, *op. cit.*, p. 90.

Tačiau teigia iš ekstatinio skrydžio aukštumų visada nepamirštąs grįžti į šiapusinę tikrovę – kaip tai būdinga ignaciškajam dvasingumui; juk ir dvasinių pratybų tikslas yra ne panirti į ekstazę, o rasti dieviškosios tikrovės vadovaujamus sprendimus realiam žemiškajam gyvenimui:

Addo stultitiae consilium brevi:
Nam, seu dormio, me torus,
Seu scribo, stabili sella tenet situ.
(*Lyr.* IV. 32, 4–8)

Todėl, nesiekiant nuneigti kitų galimų IV. 32 odės interpretacijų (dažniausiai orientuotų į Horacijaus imitaciją ir retorikos modelius) ar su jomis polemizuoti, vis dėlto norima atkreipti dėmesį, kad Sarbievijaus kūrinių analizė, ignoruojanti istorinius, kultūrinius, konfesinius kontekstus, neišvengiamai lieka ribota ir atkirsta nuo galimų įžvalgų⁷⁷, o dėmesys kūrinių parašymo aplinkybėms ar su jų adresatais sietiniems faktams gali tokių įžvalgų pasiūlyti.

3. DAR ŠIS TAS APIE MIKALOJŲ KMICIČIŲ IR KITUS DRAUGUS

Jeigu, priimdami Warszawskio versiją, poemėlės *Iter Romanum* ir negalime laikyti tiesiogiai dedikuota vien Kmicičiui, vis dėlto šiam talentingam savo mokiniui Sarbievijus skyrė odę. *Lyr.* III. 8 odės „Ad Aelium Cimicum“ lietuviškajame Sarbievijaus lyrikos leidime (1995) nėra, o lenkiškajame (1980) jos adresatas įvardijamas kaip fiktyvus asmuo, apibendrinta jėzuito personifikacija⁷⁸. Tačiau Ulčinaité nurodo, kad Sarbievijus šią odę dedikavo Kmicičiui⁷⁹.

⁷⁷ Pvz., teisingu Piotro Urbańskio pastebėjimu, ignaciškasis dvasingumas Sarbievijaus poezijoje gali būti supainiojamas su stoicizmo motyvais (Piotr Urbański, „Cultural and National Identity in Jesuit Neo-Latin Poetry in Poland in the Seventeenth Century. The Case of Sarbiewski“, in: *Latinitas in the polish crown and the grand duchy of Lithuania: its impact on the development of identities*, edited by Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 2014, p. 86.

⁷⁸ Mirosław Korolko, „Komentarze“, in: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *op. cit.*, p. 594: „adresat jest postacią fikcyjną uosabiającą jakiegoś jezuitę“.

⁷⁹ Eugenija Ulčinaité, „M. K. Sarbievijaus imitacija“, in: Eugenija Ulčinaité, Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 344.

Iš tiesų tokia dedikacijos prieskyra galime neabejoti: asmenvardis Cimicus yra gana paprasta vienos iš galimų Kmicičiaus pavardės lotyniškosios formos (Cmicius) anagrama. Vardo forma Nicolaus arba Nicoleus (tokia vartojama *Iter Romanum* eil. 24) čia pakeista romėnišku vardu Aelius, turinčiu panašaus skambesio. Galbūt ši Kmicičiui pritaikyta adresato kodavimo sistema padėtų išsifruoti ir dar neatskleistus Sarbievijaus adresatų pseudonimus?

Sarbievijus odę Kmicičiui rašo *In Russiam citeriorem profecturus* („prieš iškeldamas į šiapusinę Rusiją“ – galbūt, neseniai grįžęs iš Romos, ruošdamasis vykti į terciatą Nesvyžiuje (čia dėstė ir poetiką 1625–1626 m., o 1626–1627 m. – retoriką Polocke). III. 8 odėje kreipiamasi į „Elijų“ guodžiančiu, išmintingu vyresniojo draugo ar mokytojo tonu, aiškinant, kad „nesame medžiai“, kurių kiekvienas amžinai, bet „nenaudingai“ liekās (ar gaištās) toje pačioje vietoje, kurioje gimė:

Aeli, non sumus arbores,
Ut, quo quisque loco natus, inutili
Duret perpetuum mora.

Taigi ir šioje odėje galime įžvelgti jėzuitiškos tematikos užuominų į nuolatinių jėzuito keliavimą ten, kur yra siunčiamas, misijų svarbą ir neprisiršimą prie jokios vietos, taip pat ir gimtosios. Savo ruožtu Kmicičiaus ditirambo Sarbievijui, įėjusio į 1632 m. rinkinį *Epicitharisma...*, pagrindą sudaro skrydžio motyvas, taip mėgtas Sarbievijaus ir išmoningai plėtotas odėje Turškiui.

Kaip matyti, minėtiesiems ir kitiems nustatytiems arba spėjamiems poeta draugams, Jėzaus Draugijos nariams („mūsiškams“ – lot. *nostrates*, angl. *fellow jesuits*) dedikuoti Sarbievijaus poetiniai kūriniai sudaro bendrą teminį lauką, aprėpiantį jėzuitiškojo dvasingumo elementus, įžadų svarbos poetines reprezentacijas, branginamos socijų (lot. *socii*, angl. *companions*) draugystės, draugiško patarimo svarbos dvasinei pažangai motyvus etc. Tokia išvada atveria galimybes papildyti esamas Sarbievijaus eilėraščių interpretacijas, nes būtent šie kūriniai dažnai gan vienašališkai traktuojami vien kaip Horacijaus modelių perdirbiniai, stoicizmo idėjų sklaida ar pan.

Yra ir kitų neidentifikuotų Sarbievijaus adresatų, apie kuriuos naujų duomenų įmanoma rasti. Pavyzdžiui, apie I. 23 odės adresatą Leviną Hielijų. Jis

irgi iki šiol buvo laikomas „fiktyviu asmeniu“⁸⁰, tačiau būtent Sarbievijaus buvimo Romoje laikotarpiu (1622–1625) kelis veikalus (tarp jų – popiežiui Urbonui VIII skirtą panegiriką) išleido šiuo vardu (Hielius Laevinus, Hielio Levino) pasirašinęs autorius. I. 23 odė kaip tik priskiriama šiam laikotarpiui – datuojama 1623–1625 m.⁸¹. Levino dedikacinė elegija yra Tommaso Neri knygoje apie Tiburo / Tivolio oro sveikatingumą⁸², o šiuolaikiniame kritiniame Neri knygos leidime⁸³ nurodomi Hielijaus Levino „Romiečio“ tuo laikotarpiu išleisti kūriniai⁸⁴. Apie patį Leviną kol kas nepavyko rasti daugiau žinių (galbūt šis autorius pats pasirašinėjo pseudonimu?), tačiau jau ir minėtųjų pakanka rimtai prielaidai, kad būtent šiam romiečiui autoriui Sarbievijus dedikavo I. 23 odę – „darbo rekomendaciją“ (*Laboris recommendatio*) – o pati tema galbūt nurodo į dedikato, vieną po kito leidžiančio savo knygas, darbštumą? Logiška būtų prielaida, kad dedikato ir dedikanto bendrauta Sarbievijaus buvimo Romoje laikotarpiu.

Atrasti nauji duomenys apie fiktyviais arba nežinomais laikytus Sarbievijaus adresatus žadina smalsumą, azartą ieškoti toliau ir viltį, kad dar ne viena neįmintą jų mįslę tyrėjams pavyks atskleisti ateityje. Belieka pasidžiaugti vis labiau prieinamais tampančiais šaltiniais, tokiais kaip Ypatingoji provincijolo knyga, siūlančiais ištisu mažai žinomų / nežinomų žinių apie mūsų istorijai ir kultūrai svarbius asmenis lobynus.

⁸⁰ Mirosław Korolko, *op. cit.*, p. 588: „oda adresowana do osoby fikcyjnej“.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Levini Hielii *Elegia in gratiam auctoris*, in: [Thomas de Neri], *De Tyburtini aeris salubritate commentarius* auctore Thoma de Neris medico, Romae: Apud Alexandrum Zanettum, 1622, f. a4.

⁸³ Tommaso Neri, *La Salubrità dell'aria di Tivoli*, 1622, a cura di Roberto Borgia, traduzione di Laura Di Lorenzo, Tivoli, 2009.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 72, kom. 13: „Del romano Levinus Hielius si conoscono tre opere: *Ad sanctissimum D.N. Gregorium PP. 15. Panegyris de cardinalatu M. Ant. Gozadini S.P.Q.R. nomine gratijs agendis celebrata a Levino Hielo rom.*, Romae: typographia Guilielmi Facciotti, 1622; *Carmen nuptiale ad thalamos Io. Georgii Aldobrandini, et Hippolytae Ludovisiae Rossani principum*. Authore Levino Hielio, Romae: apud Alexandrum Zannettum, 1621; *Urbano VIII. opt. max. in II pontificatus annum panegyricus Levini Hielii*, Romae: Ex typographia Alexandri Zannetti, 1624. La tipografia di questi due ultimi opuscoli è la stessa del nostro *Commentarius*.“

ŠALTINIAI

- Jėzaus Draugijos trumpieji katalogai: *Catalogi breves* [fotokopijos iš ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai).
- „Catalogus professorum quattuor votorum prov. Lithuaniae ordine chronologico digestus (ab an. 1617 ad an. 1665)“, in: STANISLAUS ROSTOWSKI, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, 2 leid., Parisiis: Apud Victorem Palmé / Bruxellis: Apud G. Lebrocqy, 1877.
- Liber extraordinarius provincialis = Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.
- Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka (Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas).
- LOJOLA IGNACAS, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998.
- NERI TOMMASO, *La Salubrità dell'aria di Tivoli*, 1622, a cura di Roberto Borgia, traduzione di Laura Di Lorenzo, Tivoli, 2009.
- [NERIS THOMAS DE], *De Tyburtini aeris salubritate commentarius*, auctore Thoma de Neris medico, Romae: Apud Alexandrum Zanettum, 1622.
- POSZAKOWSKI JOANNES, *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae*, Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius (VUB RS), f. 83–47 (mikrofilmas iš Krokuvos jėzuitų archyvo).
- SARBIEVIJUS MOTIEJUS KAZIMIERAS, *Lemties žaidimai = Ludi Fortunae*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- SARBIEWSKI MACIEJ KAZIMIERZ, *Liryki oraz Droga rzymska i fragment Lechiady*, przełożył Tadeusz Karyłowski TJ, opracował Mirosław Korolko przy współudziale Jana Okonia, Warszawa: Instytut Wydawnictwy PAX, 1980.
- [SARBIEWSKI MATTHIAS], *Matthiae Sarbiewski de Societate Iesu Lyricorum libri III, epigrammatum liber I*, [editio tertia], Vilnae: Formis Academicis Societatis Iesu, 1628.
- [SARBIEWSKI MATTHIAS CASIMIRUS], *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima, edidit Thomas Wall, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892.
- [SARBIEVIUS MATHIAS CASIMIRUS], *Math. Casimiri Sarbievii [...] Elegia itineraria ex msc. edita*, Dresdae: In officina Hekeliana, 1754.
- SARBIEVIUS MATHIAS CASIMIRUS, *Poetica*, parengė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

LITERATŪRA

- JOVAIŠA LIUDAS, „Ypatingoji provincijolo knyga: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Liber extraordinarius provincialis*, p. 15.

- JURKŠTAS VYTAUTAS, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Ars et praxis musica*, parengė Vytautas Jurkštas, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1977, p.
- JURKŠTAS VYTAUTAS POVILAS, „Ž. Liauksminas ir jo *Ars et praxis musica*“, in: Žygimantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, sudarytojas Bronius Genzelis, mokslinė konsultantė Eugenija Ulčinaitytė, Vilnius: Mintis, 2004, p. 348–398.
- MASLAUSKAITĖ-MAŽYLIENĖ SIGITA, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in: *Vaidų tekstai – tekstų vaidai*, (ser. *Dailės istorijos studijos*, 7), sudarytojos Lina Balaišytė ir Erika Grigoravičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, „Nežinomas Pauliaus Kozlovskio laiškas Motiejui Kazimierui Sarbievijui“, in: *Senoji Lietuvos literatūra (XVI–XIX a. lietuviško ir kitakalbio rankraštinio paveldo tyrimai)*, 2015, kn. 39, p. 30–52.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- PIECHNIK LUDWIK, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, (*Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. III), Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, „Jėzuito kunigo pasiruošimo kelias“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 430.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, „Vilniaus akademija“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 325.
- RYCZEK WOJCIECH, „Retoryka marzenia sennego *Oda do Wojciecha Turskiego* (IV. 32) Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, in: *Teksty drugie*, 2016, Nr. 5, p. 74–96.
- STAWECKA KRYSZYNA, „Adresaci liryków Sarbiewskiego“, in: *Meander*, rok XXX, Nr. 1, 1975, p. 37–54.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus: Antikos ir krikščionybės sintezė“, in: Eugenija Ulčinaitytė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- URBAŃSKI PIOTR, „Cultural and National Identity in Jesuit Neo-Latin Poetry in Poland in the Seventeenth Century. The Case of Sarbiewski“, in: *Latinitas in the polish crown and the grand duchy of Lithuania: its impact on the development of identities*, edited by Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 2014.
- WARSZAWSKI JÓZEF TJ, „*Dramat Rzymski*“ Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625). Studium literacko-biograficzne, Rzym / Romae: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianaе, 1984.

Sigismundus Laetus – Sigismundus Lauxmin? On Some Mysterious Addressees of Sarbievius's Odes

Summary

The paper raises the issues of identification of so far unknown or little known addressees of poetry by Mathias Casimirus Sarbievius (Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640), or of revision of information about them. Neither Lithuanian nor Polish scholars have achieved much in this field during the past decades: since Krystyna Stawecka's paper on the addressees of Sarbievius's poetry (1975), the data has not been updated with some exceptions, including specifications made by Józef Warszawski SJ (1984) and information on Wojciech Turski (Albertus Turscius), the addressee of Ode IV. 32, in a recent paper by Wojciech Ryczek (2016).

Therefore in the present study attention was focused on two groups of addressees of Sarbievius's lyrical poetry. The first group consisted of his friends or fellow-students, mostly Jesuits, the information about whom is scarce, while the second group included individuals referred to in pseudonyms that have not been identified yet and who, in the opinion of earlier scholars, could be fictitious. In the effort to find out whether the poet's real implicit friends did not hide behind these pseudonyms, the yet-unidentified addressee of Ode IV. 11 named by the pseudonym of Sigismundus Laetus, was identified. It was Žygimantas Liauksminas SJ (Sigismundus, Zygmunt Lauxmin SJ, 1587/98–1670), the author of well-known works on rhetoric and music theory and a forthcoming vice-rector of Vilnius University. According to some sources, his risible nature had earned him the nickname 'Tėvas Linksmas' (Father Delighted, from the Latin *laetus*). He was several years younger than Sarbievius and, correspondingly, entered the novitiate in Vilnius later, but it was at Vilnius Academy that during certain stages of their studies their paths crossed. This happened between 1620 and 1622, when Liauksminas was studying philosophy and Sarbievius was a student of theology; also, between 1627 and 1629, when the former continued and then successfully completed his studies of philosophy, and the latter was teaching rhetoric and philosophy. The description of Liauksminas in the reference of his tertianship (1629–1630, written by Laurentius Bartilius SJ in 1630) found in *Liber provincialis*, about how he could not often suppress laughter, matches the nickname 'Father Delighted' mentioned in other sources. Associations with Sarbievius's Ode IV. 11 can be discerned in this reference. The author recommends the addressee to maintain silence (*silentium commendat*); from the position of an older companion (Lat. *socius*), he offers well-meant advice on despising vain

glory, avoiding void sound and the favour of the crowd. (The above-mentioned reference mentions Liauksminas's certain 'not completely suppressed' habits and points out that he is open to a warning and adequately receptive to criticism addressed to him.) Up until now, Sigismundus Laetus, the addressee of Ode IV. 11, has been referred to as a fictitious or anonymous individual both by Polish and Lithuanian scholars. The approximate date of the composition of this ode was presumed to be between 1628 and 1631, which almost coincides with the documented dates of communication of the two famous Jesuits of the Lithuanian province. In this paper, however, it is proposed that the later date be moved to 1630 or even to 1629.

In addition, the paper provides additional information on Wojciech Turcki, the addressee of Ode IV. 32. Very likely he met Sarbievius at Polotsk College in 1626–1627 when they both taught there: Turckis was in charge of the grammar class and Sarbievius taught rhetoric. There is no doubt that from 1628 they socialized in Vilnius: from 1628 to 1631, Sarbievius must have been Turckis's professor in philosophy, and from 1632 to 1635 he taught theology. According to *Liber provincialis*, on 2 June 1631 Turckis took an examination in metaphysics and received the highest grades in his course, and Sarbievius was one of the examiners. The paper raises a hypothesis that the themes of the ode dedicated to Turckis (dreams, poetry, and flight) were not incidental, and that the ode might have been written in 1631.

A conclusion is drawn that Sarbievius's poetical works dedicated to the above-mentioned and other identified or implied fellow Jesuits comprise a common thematic field that encompasses the elements of Jesuit spirituality, poetical representations of the significance of vows, treasured friendship of the *socii*, or companions, the motifs of the importance of well-meant advice for spiritual advancement, and the like. This conclusion opens possibilities to expand the existing interpretations of Sarbievius's verses, because it is this particular type of his work that is often and rather one-sidedly treated as merely adaptations of Horatian patterns or, for instance, as presentation of stoicism ideas.

KEYWORDS: Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski; Neo-Latin literature – 17th century; Society of Jesus; jesuit creativity; addressees; Žygimantas Liauksminas, Sigismundus Lauxmin, Sigismundus Laetus; Wojciech Turcki, Albertus Turscius; Laevinius Hiellius.

Gauta 2017 10 02

Priimta 2017 11 10

BRIGITA BALČIŪNAITĖ

Kražių jėzuitų kolegijos mokytojų bendruomenė 1616–1773 m.: mokytojavimo patirtis jėzuitų biografijose

ANOTACIJA. Straipsnio objektas – Kražių jėzuitų kolegijos mokytojų personalas, dėstęs kolegijoje 1616–1773 m. Tekste pirmiausia aptariama kolegijos mokymo programa bei jos kaita ir programoje egzistavę skirtumai, palyginti su kitomis jėzuitų mokyklomis. Kita straipsnio dalis skirta kolegijos mokytojų personalo, tiksliau – jo skaičiaus, kilmės, pedagoginės praktikos atlikimo bei po jos sekusios tolimesnės veiklos – analizei. Nors Kražių kolegija ir atitiko bendrąjį koleginio ugdymo standartą, šiai mokyklai bei joje dirbusiam mokytojų personalui būdingi ir saviti bruožai. Jėzuitų biografijos liudija, jog daliai vienuolių pedagoginė praktika tebuvo vienas iš jėzuitiškos formacijos etapų (tik kelerius metus atidėstant filosofijos, teologijos kursus), o kiti visą savo gyvenimą paskyrė mokytojavimui. Biografijose įžvelgiami tam tikri nukrypimai nuo įprastos vienuolinės formacijos etapų įveikimo tvarkos leidžia manyti, jog, nepaisant vienuolijos viduje egzistavusių standartizuotų veiklos modelių, jėzuitų gyvenimus veikė ir visos provincijos poreikiai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: jėzuitai; Kražiai; Žemaitija; Kražių jėzuitų kolegija; jėzuitų pedagoginė praktika.

1570 m. įsikūrę Vilniuje, netrukus jėzuitai pradėti atkakliai kviešti į Žemaitiją. Po netrumpų svarstymų 1609 m. Kražiuose buvo įsteigta misija⁸⁵, 1614 m.

⁸⁵ Misija – mažiausi jėzuitų namai, pavaldūs kuriai nors kolegijai, kurių gyventojai užsiima sielovados darbu.

– rezidencija⁸⁶, o 1616–1773 m. čia veikė kolegija⁸⁷. Jėzuitų mokymo sistema, tam tikri Kražių jėzuitų kolegijos veiklos aspektai jau yra gana išsamiai tyrinėti⁸⁸, o šiame straipsnyje didžiausias dėmesys yra skiriamas kolegijoje gyvenusių ir besidarbavusių jėzuitų bendruomenei, tiksliau – mokytojams, ir pateikiama vienos, ne pačios didžiausios ir gausiausios Lietuvos jėzuitų provincijoje, kolegijos pedagogų personalo analizė. Pagrindinis klausimas atliekant šios bendruomenės tyrimą – ar mokytojų bendruomenei, kolegijos mokymo programai būdingas tam tikras savitumas, išskirtiniai bruožai, ar kolegija visiškai atitiko bendrąjį jėzuitiško lavinimo modelį? Pirmiausia straipsnyje pristatoma Kražių kolegijos mokymo programa, t. y. nuolatinės klasės ir pavieniai, su pertraukomis dėstyti kursai pačių jėzuitų scholastikams⁸⁹. Siekiant atskleisti pedagogų skyrimo praktiką bei galimus jos modelius, išsamiau aptariama, koku savo vienuolinės formacijos etapu jėzuitai būdavo paskiria-

⁸⁶ Rezidencija – nedideli jėzuitų namai, kurių gyventojai užsiima sielovados darbu, kartais prie rezidencijos veikia dalis mokyklos klasių.

⁸⁷ Kolegija – jėzuitų namai, prie kurių veikia mokykla.

⁸⁸ Apie jėzuitų mokymo sistemą: Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Początki Akademii Wileńskiej, 1570–1599*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1984; Idem, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983; Idem, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1987; Idem, *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990; Alfredas Bumblauskas [et al.], *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: kolektyvinė monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012; Kazimierz Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej, 1565–1773*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999; Bronisław Natoński, „Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie Kontrreformacji“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1994, p. 29–58.

⁸⁹ Kražių jėzuitų kolegiją ir tam tikrus jos veiklos aspektus: *Kražiai*, redakcinė kolegija: Antanas Tyla [et al.], Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993, p. 243–258; Libertas Klimka, „Apie tiksluosius mokslus Kražių kolegijoje“, in: *ibid.*, p. 54–61; Jūratė Kuzmaite (Kiaupienė), „Kražių jėzuitų kolegijos žemėvalda XVII–XVIII a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis* (1976), Vilnius: Mokslas, 1977, p. 5–16; Mintautas Čiurinskas, „Kražių jėzuitų *Summariola vitae* (Nekrologai, 1665–1732) – Lietuvos provincijos jėzuitų kasdienybės ir istorijos veidrodis“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 149–158 ir kt.

⁸⁹ Scholastikas – atlikęs noviciatą (naujokyną) ir filosofiją ar teologiją studijuojantis arba pedagoginę praktiką atliekantis jėzuitas, siekiantis kunigo šventimų.

mi dėstyti, kokias disciplinas dėstė tėvai⁹⁰, o kokias – magistrai⁹¹. Remiantis Kražių kolegijos gyventojų sąrašais – trumpaisiais katalogais, apžvelgiamos pedagogų skaičiaus kaitos kolegijoje tendencijos. Taip pat aptariama, kiek metų jėzuitai skirdavo mokytojavimui humanitarinėse klasėse ar to paties konkretaus kurso dėstymui ir kokia buvo Kražių kolegijos mokytojų kilmė, rotacija bei tolimesnės vienuolinės formacijos bruožai. Visi šie tyrimo aspektai leis pamatyti, kiek Kražių kolegija atitiko bendrąją Jėzaus Draugijos tvarką ir kokie išskirtiniai bruožai jai būdingi.

Kražių kolegijos mokytojų bendruomenės analizė atlikta remiantis Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, sudaryta Pauliaus Rabikausko SJ⁹², ir trumpaisiais katalogais (*Catalogi Breves*)⁹³. Pagrindinis šaltinis analizuojant kolegijos mokymo programą bei personalo skaičiaus dinamiką – trumpieji katalogai. Taip pat šių katalogų duomenimis buvo sudarytas Kražiuose dėščiusių jėzuitų sąrašas, kurį sudaro 454 asmenys, beveik visų jų biografijas galima rasti kartotekoje (tik apie 13 asmenų kartotekoje beveik nėra informacijos⁹⁴). Biogramose pateikti tikslūs faktai apie kiekvieno Kražių kolegijos mokytojo gyvenimą ir veiklą (studijas, dėstymą, kitą darbą) nuo įstojimo į jėzuitų noviciatą (naujokyną) iki mirties ar išstojimo iš vienuolijos, kartu nurodant, kokias kalbas jis mokėjo, iš kur kilęs ir pan., leidžia atlikti visos mokytojų bendruomenės gyvenimo ir veiklos bruožų analizę.

KLASIKINĖS HUMANITARINĖS STUDIJOS KRAŽIŲ KOLEGIJOJE

Jėzuitų pedagoginė veikla Kražiuose atitiko bendrąjį standartinį jėzuitiško

⁹⁰ Tėvas – kunigo šventimus turintis jėzuitas.

⁹¹ Magistras – jėzuitas scholastikas, atliekantis pedagoginę praktiką.

⁹² Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka. Saugoma Vilniaus jėzuitų namuose, Pauliaus Rabikausko fonde. Toliau išnašose nurodoma: P. R. kartoteka.

⁹³ *Catalogi breves*, Vilniaus jėzuitų namų archyvas [fotokopijos iš ARSI – *Archivum Romanum Societatis Iesu*], Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1751/1752–1754/1755, 1756/1757, 1770/1771, 1773/1774 m. katalogai), Liudo Jovaišos asmeninis archyvas [fotokopijos iš ARSI] (1763/1764, 1766/1767, 1769/1770, 1771/1772 m. katalogai), Vilniaus universiteto biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1768/1769, 1772/1773 m. katalogai). Toliau išnašose nurodoma: *Catalogi breves* ir metai.

⁹⁴ Trūkstant informacijos, naudotas Ludwik Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.

koleginio švietimo modelį – studijų branduolį sudarė 5 klasių humanitarinės studijos: pradinė – infima, gramatika, sintaksė, poetika ir retorika. Tiesa, Vilniaus akademijoje šis modelis buvo pakoreguotas 1616 m., studijas pratęsus nuo 5 iki 7 metų (infima, dvi klasės gramatikos, dvi klasės sintaksės, poetika ir retorika)⁹⁵, tačiau Kražiuose gramatikos kursas vos keletą metų dėstytas dvejus, trejus mokslo metus, o sintaksė niekada nebuvo dėstoma ilgiau nei metus, taigi įprastai mokslas Kražiuose trukdavo penkerius metus.

1616 m. kolegijoje buvo atidaryta pirmoji – gramatikos – klasė, šį kursą dėstė lektorius Jonas Kochas⁹⁶ (Joannes Koch), beje, pats nelengvu keliu tapęs jėzuitu: kartą atvykęs į Dorpatą (Tartu) pas dėdę, čia susidomėjo katalikybe, susižavėjo išgirstu jėzuito pamokslu ir nepaisydamas dėdės priešinimosi įstojo į jėzuitų noviciatą, vėliau – į Dorpato kunigų seminariją ir visą likusį gyvenimą sėkmingai darbavosi jėzuitų gretose (tiesa, pedagoginio darbo, išskyrus vienus metus Kražiuose, daugiau nebedirbo)⁹⁷. Iki XVII a. 8 deš. gramatikos dėstymas kolegijoje buvo ganėtinai nepastovus: ši klasė kolegijos veiklos pradžioje kartais būdavo suskaidoma į kelias klases (*prima, secunda, tertia*), o 1663 m. buvo išskirta į žemesniąją (*minor*) ir aukštesniąją (*maior*) klases, tačiau netrukus grįžta prie įprastos tvarkos, egzistavusios iki pat kolegijos uždarymo, t. y. prie vienos gramatikos klasės ir vieno mokytojo.

Po metų, 1617-aisiais, kolegijoje atidarytos dar trys naujos klasės: infimos, sintaksės ir poetikos. Infimos kursą ir gramatiką tuo metu ėmė dėstyti Mykolas Ginkevičius (Michael Ginkiewicz), o sintaksę ir poetiką – Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbiewski). Tiesa, trumpųjų katalogų duomenimis, nurodoma, jog 1623–1629 m. Kražiuose dėstoma tik gramatika, o įrašų apie infimą nelieta, kataloguose jie vėl atsiranda 1630 m. ir yra matomi iki pat 1773-ųjų, taigi galbūt tai tik apibrėžties klausimas, netikslumas? Minėtus keturis kursus dėstydavo du magistrai – toks negausus mokytojų personalas kolegijoje dirbo iki 1638 m.⁹⁸, kai visose keturiose klasėse ėmė dėstyti atskiri mokytojai.

⁹⁵ Alfredas Bumblauskas [et al.], *op. cit.*, p. 194.

⁹⁶ *Catalogi breves*, 1616.

⁹⁷ P. R. kartoteka.

⁹⁸ *Catalogi breves*, 1617–1638.

1641 m. įvedama retorikos klasė (dėst. Kazimieras Kojalavičius (Casimirus Koialowicz))⁹⁹ – būtent šiais metais Kražių kolegijoje atsiranda visos 5 koleginių studijų pagrindą sudarančios klasės. Retoriką iki pat kolegijos uždarymo beveik visada dėstydavo tėvas, kuris dažniausiai būdavo ir studentų brolių, kartais – studijų, bibliotekos prefektas, kitaip tariant, jo veikla aprėpdavo ne tik dėstymą, bet ir kitus, su mokymo procesu susijusius, reikalus. Su retomis išimtimis retoriką Kražiuose kartais dėstydavo ir jėzuitas scholastikas, pavyzdžiui, dėl siautusiai maro, stingant personalo 1710–1711 mokslo metais Mykolas Rudnickis (Michael Rudnicki), o 1711–1712 m. m. Jonas Požeckis (Joannes Porzecki) kolegijoje dėstė ir poetiką, ir retoriką¹⁰⁰.

Nors iki tol įprastai pirmosiose keturiose klasėse dėstydavo jėzuitų scholastikai, XVII a. vid. kolegijoje sumažėjus magistrų skaičiui beveik visas klases perėmė tėvai (dėstė vos vienas kitas scholastikas), pavyzdžiui, 1647–1648 m. m. keturiose iš penkių klasių dėstė tėvai (tik infima buvo patikėta scholastikui), 1658–1659 m. m. viską dėstė tik tėvai¹⁰¹. Pastebėtina, jog tais atvejais, kai į dėstymo procesą aktyviau būdavo įtraukiami tėvai, jie dažniau dėstydavo sintaksės ir retorikos klasėse, scholastikams išimtinai buvo paliekami infimos bei gramatikos kursai, rečiau – poetikos. Tačiau maždaug nuo XVII a. 8 deš. nusistovėjo aiški vidinė tvarka: scholastikai dėsto infimos, gramatikos, poetikos ir sintaksės kursus, o retoriką dėsto tėvai (šalia kitų savo pareigų), taigi kolegijoje per visą jos gyvavimo laikotarpį dažniausiai dėstydavo 4 magistrai ir, kaip dar bus aptarta, bent 2 tėvai.

Kaip ir į kitas jėzuitų kolegijas, taip ir į Kražius mokyti atvykdavo nevienodų gebėjimų ir pasirengimo mokiniai. Vilniaus akademijai jau nuo 1614 m. buvo rekomenduojama¹⁰² (vėliau – pakartotinai liepiama, griežtai įspėjama¹⁰³) skirti pažangesnius ir prastesnius mokinius. Kražių jėzuitai tokios praktikos ėmė laikyti nuo 1763 m., kai infimos kursas kasmet buvo dalijamas į dvi dalis

⁹⁹ *Catalogi breves*, 1641.

¹⁰⁰ *Catalogi breves*, 1710–1712.

¹⁰¹ *Catalogi breves*, 1647–1659.

¹⁰² 1614 m. gegužės 5 d. vizitatoriaus Jono Argento memorialas, in: *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 190.

¹⁰³ 1725 m. gegužės 1 d. Vladislovo Daukšos memorialas, in: *ibid.*, p. 270.

– aukštesnį ir žemesnį¹⁰⁴. Šiuo laikotarpiu kolegijos gyventojų skaičius¹⁰⁵, taip pat magistrų skaičius¹⁰⁶, buvo didžiausi per visą kolegijos veiklos laikotarpį¹⁰⁷. Visos paminėtos 5 klasės (1763–1773 m. – 6) nuolat veikė kolegijoje iki pat 1773 m., išskyrus kelis kolegijai (ir visai šaliai) neramius laikotarpus.

MOKYMO SISTEMOS KAITA

XVIII a. vid. jėzuitų mokslo įstaigose mokymas buvo reformuotas, mat plačiojoje visuomenėje vis garsiau imta kalbėti, kad iki tol egzistavusi jėzuitiška lavinimo sistema jau nebeatitinka laikmečio realiųjų: iš filosofijos kurso buvo galutinai išskirti tikslieji mokslai (fizika, matematika, mechanika), taip pat – praktiniai kursai (architektūra, kartografija, geodezija), imta mokyti kalbų, pasaulio pažinimo disciplinų¹⁰⁸.

Kražių kolegijos trumpųjų katalogų duomenimis, 1756–1757 m. m. kolegijoje pirmą kartą minimas atskiras nuo filosofijos, skirtos jėzuitų scholastikams, matematikos kursas, kurį kolegijoje dėstė tėvas Stanislovas Jurevičius (Stanislaus Jurewicz). Vilniuje matematikos kursas nuo filosofijos atskiriamas kiek anksčiau – Tomo Žebrausko (Thomas Żebrowski) pastangomis tai įvyko 1752 m.¹⁰⁹ XVIII a. II p. Kražių kolegijoje atsiranda ir atskiras nuo matematikos geometrijos kursas, kurį 1763–1764 m. m. dėstė tas pats minėtasis Jurevičius¹¹⁰, tačiau veikiausiai dėl to, kad trumpuosiuose kataloguose dėstytų disciplinų formuluotės pateikiamos nenuosekliai, taip pat dėl menkesnio reformų intensyvumo ir pasiruošimo lygio sunku tiksliai apibūdinti tikslųjų mokslų atsiskyrimo nuo senųjų disciplinų situaciją Kražių kolegijoje.

Kalbant apie pasaulio pažinimo mokslus, XVIII a. vid. trumpuosiuose kataloguose matome, jog 1749 m. Kražiuose dirbo retorikos, istorijos ir geografijos

¹⁰⁴ Remiantis trumpaisiais katalogais, jau minėtas gramatikos kurso skaidymas Kražiuose nevyko taip nuosekliai kaip infimos.

¹⁰⁵ Vidutiniškai 41 jėzuitas; įprastai gyvendavo 25–30.

¹⁰⁶ 6 magistrai; įprastai – 4.

¹⁰⁷ *Catalogi breves, 1763–1773*.

¹⁰⁸ Rasa Butvilaitė, „Architektūros mokymas Kražiuose XVII–XIX a. I pusėje“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 36: *Kražiai amžių sandūroje*, sudarė Juozapas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 21–31.

¹⁰⁹ Alfredas Bumblauskas [et al.], *op. cit.*, p. 297.

¹¹⁰ *Catalogi breves, 1756–1757, 1763–1764*, P. R. kartoteka.

profesorius¹¹¹ tėvas Jonas Karnilovskis (Joannes Karnilowski), 1751 m. – retorikos, istorijos ir graikų k. profesorius tėvas Antanas Daniševskis (Antonius Daniszewski), 1752 m. – retorikos ir istorijos profesorius tėvas Grigalius Tamoševičius (Georgius Tomaszewicz) ir kt. Nors Kražiuose iki pat kolegijos likvidavimo istorija buvo nuolatinis kursas, tačiau ji taip ir nebuvo visiškai atskirta nuo retorikos – kuris nors tėvas dėstydavo ir retoriką, ir istoriją¹¹² (jis, beje, dažniausiai taip pat būdavo jėzuitų namų istorijos rašytojas). Geografija kaip atskira dėstomoji disciplina Kražiuose šaltiniuose buvo paminėta vos vienus mokslo metus (1749–1750 m. m.)¹¹³, tačiau manytina, jog vėliau jos dėstymas nebuvo nutrauktas, o greičiausiai tik įtrauktas į istorijos kurso programą. Taigi nors vėliau ir ne taip intensyviai kaip kitur (pavyzdžiui, Vilniaus akademijoje 1741 m. klausyti istorijos paskaitų tapo privaloma, panašiu laiku pradėta dėstyti ir geografija¹¹⁴), mokymo programa Kražiuose vis dėlto buvo papildyta naujomis pasaulio pažinimo disciplinomis.

Į naująją mokymo programą Kražių kolegijoje buvo įtrauktos ir modernios kalbos: 1751 m. scholastikas Petras Laskis (Petrus Laschki) pradėjo dėstyti vokiečių kalbą (kuri buvo su pertrūkiais dėstoma iki pat kolegijos uždarymo), 1770–1773 m. prancūzų kalbą kolegijoje dėstė tėvas Antanas Polcas (Antonius Poltz). (Vilniuje pirmiau buvo pradėta dėstyti prancūzų kalbą (nuo 1730 m.), o vokiečių – tik nuo 1740 m.)¹¹⁵ Kražiuose per vienus mokslo metus būdavo dėstoma tik viena modernioji kalba, išskyrus 1770–1771 m. m., kai dėstytos ir prancūzų, ir vokiečių kalbos¹¹⁶, tačiau tai – išimtinis atvejis. Taigi studijos Kražiuose, kaip ir kitose jėzuitų mokymo įstaigose, XVIII a. vid. taip pat buvo modernizuotos bei aktualizuotos, remiantis to meto realijomis bei moderniojo mokslo pasiekimais, tačiau reformų mastas ten nebuvo toks didelis kaip, pavyzdžiui, Vilniaus akademijoje.

---

¹¹¹ Kalbant apie jėzuitų mokymo procesą, vartojami tik du pedagoginiai vardai – profesorius (dėstytojas) ir magistras (jėzuitas scholastikas, atliekantis pedagoginę praktiką).

¹¹² Retorikos ir istorijos profesoriai Vilniaus akademijoje minimi nuo 1750 m. (Alfredas Bumblauskas [et al.], *op. cit.*, p. 252).

¹¹³ *Catalogi breves*, 1749–1752.

¹¹⁴ Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademija“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 327–328.

¹¹⁵ Ludwik Piechnik, *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, p. 214.

¹¹⁶ *Catalogi breves*, 1751–1771.

1633 m. Kražiuose pradedamas dėstyti kazuistikos kursas – sutrumpintas 1–2 metų trukmės praktinės teologijos kursas¹¹⁷. Šio kurso klausydavo tie jėzuitų scholastikai ir / ar Žemaičių vyskupijos seminaristai (Kražiuose maždaug nuo 1620 m. iki XVIII a. vid. su pertrūkiais veikė kunigų seminarija), kurie nepajėgdavo pakankamai gerai įsisavinti scholastinės teologijos kurso, tačiau jie būdavo parengiami kvalifikuotai išnagrinėti išpažinčių metu pasitaikančius keblius atvejus (vad. kazusus). Tokie jėzuitai galėjo duoti dvasinio koadjutoriaus įžadus ir darbuotis kaip sielovadininkai arba namų administratoriai¹¹⁸. Minėtaisiais 1633 m. praktinės teologijos kurso, kurį dėstė tėvas Jonas Kirstenas (Joannes Kirszten, Kirstein), pradėjo klausytis 4 studentai. Šis įprastai 2 metų trukmės kursas Kražiuose tėvų jėzuitų su pertraukomis buvo skaitomas nuo 1633 m. iki 1726 m., vidutiniškai klausytojų skaičius svyrudavo nuo 2 iki 7. Kazuistikos studentų skaičius Kražiuose buvo gerokai mažesnis nei kitose kolegijose, plg. Vilniuje 1636 m. – 29, 1638 m. – 25, 1641 m. – 17, 1642 m. – 20 studentų, Branieve – po 12 1641–1642 m.¹¹⁹, o Kražiuose – 1636 m. – 3, 1638 m. – 4, 1641 m. – 3, 1642 m. – 6 studentai; dėl to manytina, jog Kražių kolegija nusileido kitoms kolegijoms ir kitų disciplinų studentų skaičiumi.

1654–1773 m. Kražiuose dėstytas trejų metų trukmės filosofijos kursas, taip pat skirtas patiems jėzuitams lavinti, kurį sudarė logika, fizika ir metafizika, vidutiniškai šio kurso klausydavo 6 studentai. Jėzuitų studijų branduolį sudaręs ketverių metų trukmės teologijos kursas Kražiuose nebuvo dėstomas – čia pedagoginę praktiką atlikę jėzuitai teologiją dažniausiai studijuodavo Vilniaus akademijoje.

Kartais po noviciato, prieš pradėdant dėstyti, metams (retais atvejais – ir dviem) jėzuitas būdavo nukreipiamas studijuoti retorikos, dėl to 1670–1715 m. kolegijoje su pertrūkiais taip pat buvo studijuojama arba kartojama retorika (vidutiniškai 7–8 jėzuitų studentai, vad. retoriai).

¹¹⁷ Šiame poskyryje, pateikiant konkrečių kursų dėstyto metus bei juos klaususių studentų skaičius, remtasi trumpaisiais katalogais.

¹¹⁸ Liudas Jovaiša, „Ypatingoji provincijolo knyga“: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 10.

¹¹⁹ Ludwik Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, p. 59–60.

Išanalizavus visų Kražių kolegijoje dirbusių mokytojų biografijas, didžiausią dėmesį skiriant vienuolinės formacijos etapams bei jų įveikimo sekai, pastebėtini tipiški jėzuitiškos formacijos bruožai. Minėtasis tipiškumas iškalbingas, mat leidžia pamatyti du dažniausius jėzuitų pedagoginės praktikos modelius. Dažnai jėzuitai būdavo paskiriami pirmą kartą dėstyti tik baigę noviciatą, t. y. įprastai po dvejų metų nuo įstojimo į ordiną, būdami vidutiniškai 20–22 m. amžiaus (Kražių kolegijos mokytojų atveju – daugiau nei pusė scholastikų pradėjo dėstyti po noviciato ir – jei studijavo – po retorikos kurso). Tiesa, nors dėstytos disciplinos kartais skirdavosi, vis dėlto didžioji dalis scholastikų 1–2 metus dėstydamo pradinėse klasėse (infimos, gramatikos), bet daug rečiau – aukštesnėse klasėse (poetikos, sintaksės) – dažniau šiose klasėse dėstydamo jėzuitai, jau išklausę trimetį filosofijos kursą. Kitas egzistavęs dėstytojų skyrimo praktikos modelis buvo toks, kad jėzuitas pradėdavo dėstyti praktiką pabaigęs trejų metų trukmės filosofijos studijas, t. y. įprastai po penkerių metų nuo įstojimo į ordiną, būdamas 23–25 m. amžiaus, – tuomet humanitarinėse klasėse jis dėstydamo 2–3 metus. Abiem aptartais atvejais, nepriklausomai nuo vienuolinės formacijos etapo, rečiausiai buvo dėstomas retorikos kursas (jį dėstydamo tėvai jėzuitai).

Nors dažniausiai jėzuitai savo vienuolinės formacijos etapus įveikdavo nuosekliai, pedagoginis darbas kolegijose būdavo pavyzdinčiai sustyguotas, o mokymo procesas vykdavo sklandžiai ir be pertrūkių, vis dėlto pasitaikydavo tokių atvejų, jog, pritrūkus personalo, jėzuitui tekdavo sustabdyti savo studijas ir išvykti dėstyti, kaip kad nutiko Juozapui Orvydui¹²⁰ (Josephus Orwid): jis, Vilniaus akademijoje baigęs pirmuosius teologijos metus, 1741 m. išvyko mokytojauti į Pašiaušę ir Kražius, ten dėstė gramatiką ir sintaksę, o 1743 m. Polocke vėl tęsė teologijos studijas.

Tiesa, kalbant apie Kražių, kaip mažesnę, kolegiją, kartais čia pritrūkdavo ne tik reikalingo pedagoginio personalo, tačiau ir kitų pareigūnų, mat būdavo atvejų, kai po noviciato čia atsiųsti jėzuitai ne mokytojaudavo (kaip būdavo įprasta), o dirbdavo kitus, tuo metu būtinesnius darbus, pavyzdžiui, Laurynas Kovalskis¹²¹ (Laurentius Kowalski) po noviciato (1659) atvyko į Kražius

¹²⁰ P. R. kartoteka.

¹²¹ P. R. kartoteka.

ir, prieš pradėdamas 1661–1662 m. m. čia dėstyti gramatiką, dvejus metus (1659–1661) buvo Kražių kolegijos žemės valdų prokuratoriumi – šiuo atveju aptariamajam vienuolinės formacijos etapui įprastai nebūdingas veiklos pokytis byloja apie išaugusį kitokio, šįsyk – administracinio – darbo poreikį, susijusį su kolegijos žemėvaldos (pagrindinio pajamų, skirtų bendruomenės nariams išlaikyti, šaltinio) plėtra.

Pabaigęs pedagoginę praktiką, priklausomai nuo to, kada ji buvo pradėta, jėzuitas galėjo studijuoti filosofiją ar teologiją, tačiau čia matome skirtingus gyvenimo scenarijus: vieni tęsdavo studijas ir pedagoginę veiklą, kiti, įveikę tik 1–2 studijų metus, pereinavo klausyti minėto kazuistikos (praktinės teologijos) kurso, o treči iškart imdavo klausytis kazuistikos kurso ir vėliau dirbdavo sielovados darbininkais. Paminėtais dviem paskutiniais atvejais pedagoginė jėzuito veikla baigdavosi su praktikos atlikimu ir tuomet jėzuitas eidavo su mokslu nesusijusias pareigas.

KRAŽIŲ KOLEGIJOS MOKYTOJŲ PERSONALO SKAIČIAUS DINAMIKA 1616–1773 M.¹²²

Kaip jau minėta, 1616 m. kolegijoje atsirado pirmasis (ir vienintelis tais metais) lektorius Kochas, o nuo 1617 m. iki 1634 m. kasmet kolegijoje dėsydavo po 2 magistrus¹²³. Nuo 1635 m. iki pat XVII a. 8 deš. magistrų skaičius kolegijoje buvo nepastovus, jis svyrudavo nuo 1 iki 5, kai kada kolegijoje nebūdavo nė vieno pedagoginę praktiką atliekančio scholastiko – dėl to, jog ir pats mokymo procesas Kražiuose tuo metu nebuvo iki galo nusistovėjęs. Tačiau ilgainiui (iki pat 1766 m.) kolegijoje nusistovėjo tvarka, jog čia praktiką atlikdavo 3–4 magistrai, kiekvienas atskirai dėsydavo infimos, gramatikos, sintaksės, poetikos kursus. Tais metais, kai magistrų būdavo 3, vieną iš minėtų kursų dėsydavo kuris nors tėvas arba magistrui tekdavo dėstyti dvi disciplinas. 1763–1773 m. magistrų skaičius išaugo iki 6 – tuomet jie dėstė ne tik įprastus magistrams kursus, tačiau ir retoriką, kolegijoje veikė dvi infimos klasės.

¹²² Šiame poskyryje, pateikiant kolegijos mokytojų skaičiaus kaitą, remtasi trumpaisiais katalogais.

¹²³ 1618–1619, 1622–1623 m. m. duomenų trūksta, o 1629–1630 m. m. dėstė 3 magistrai.

1633 m. šalia kitų pareigų pradėjo dėstyti ir tėvai jėzuitai: tais metais kolegijoje pradėjus dėstyti kazuistikos kursą, jį dėstė tėvas Kirstenas, taip pat tėvas Kasparas Olšinskis (Casparus Olszynski) pradėjo dėstyti Šv. Raštą. Priešingai nei magistras, tėvai dėstydamo tiek mokiniams, tiek patiems jėzuitų studentams. Dažniausiai, kaip matyti iš Kražių kolegijos trumpųjų katalogų, kolegijoje dėstydamo 2–3 tėvai (nuolatinis retorikos, kazuistikos, filosofijos kursas). Nuo XVIII a. vid. augant pačių jėzuitų scholastikų skaičiui (nuo įprastų 4–6 iki 9–10) ir vykstant mokymo sistemos reformai dėstytojų tėvų skaičius išaugo iki 4. Remiantis trumpųjų katalogų duomenimis, vidutiniškai Kražių kolegijoje gyvendavo 25–30 jėzuitų, taigi apibendrinant galima teigti, jog maždaug kas penktas Kražiuose gyvenęs jėzuitas dirbo pedagoginį darbą.

Gyventojų skaičius kolegijoje per visus jos veikimo metus nuolat svyravo, kai kada – ir gan stipriai – tokias tendencijas pažymėdavo ir patys jėzuitai. Akivaizdu, jog kolegijoje dirbusių mokytojų skaičius tiesiogiai susijęs su bendra kolegijos gyventojų skaičiaus kaita – kolegijos mokymo programai papildžius prieš tai aptartomis naujomis disciplinomis, padaugėjęs mokinių, pačių jėzuitų studentų, magistrų bei profesorių taip pat padaugėja. Kolegiją ištikus įvairioms negandoms, sumažėdavo gyventojų – taip pat ir mokytojų. Pavyzdžiui, 1656 m. Kražių kolegijos metiniame laiške¹²⁴ aprašoma, jog vykstant karui su Maskva ir Švedija buvo sustabdyta mokyklos veikla, iš kolegijos ir jos valdinių atimta 70.000 auksinų, o šventenybes teko slėpti. Šį įvykį užfiksavo ir Motiejus Valančius, vienas pirmųjų aprašęs Kražių kolegijos įkūrimą bei veiklą: „1656 metais švedai su savo vadovu generolu De la Garda įsibrovė į Žemaičių žemę, atbruzdėjo ir į Kražius. Čia atrado būrį vaikų tebesimokant; ne vien juos išgainiojo, bet ir mokytojus išblaškė ir knygas mokslinychios išnešiojo. Nuo to laiko nebebuvo Kražiuose mokslinychios, iki kol lenkai su švedais nesusitaikė ir kariauti neliovės“¹²⁵ – kadangi aptariamųjų metų trumpasis katalogas, leidžiantis aptarti kolegijos bendruomenės sudėtį, nėra išlikęs, minėtieji įrašai yra vieninteliai šaltiniai, suteikiantys žinių apie tuometę kolegijos ir jos mokytojų padėtį, tiesa, 1657 m. kolegijoje jau vėl gyveno 8 jėzuitai. 1710 m.

¹²⁴ *Annuae litterae*, 1656. *Litterae annuae Collegii Crosensis Societatis Iesu* [fotokopijos iš ARSI], Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius, F. 29, b. 1447 (1634–1710 m. metiniai laišakai).

¹²⁵ Motiejus Valančius, „Žemaičių vyskupystė“, in: *Raštai*, t. 2, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 238–239.

maras taip pat paveikė Kražių mokytojų bendruomenę, mat tuo metu jėzuitų Kražiuose sumažėjo bemaž perpus (nuo 32 iki 18 asmenų) – 14 jėzuitų mirė, kolegijoje nebeliko scholastikų, taigi ir jų mokytojų, sumažėjo magistrų.

KOLEGIJOS MOKYTOJŲ PERSONALINĖ STRUKTŪRA IR TOLIMESNĖS VIENUOLINĖS FORMACIJOS BRUOŽAI

1616–1773 m. Kražių kolegijoje dirbo 454 mokytojai¹²⁶. Didžioji dalis (apie 2/3) šį skaičių sudarančių jėzuitų Kražiuose atliko savo pedagoginę praktiką, t. y. dėstė pradiniame savo vienuolinės formacijos etape: arba čia atvyko vieniems dvejiems metams dėstyti po noviciato, arba jau vėliau, po filosofijos studijų, ir paskui čia nebegrižo. Likęs trečdalis vėliau, gavę kunigystės šventimus, grįžo į Kražius dirbti pedagoginio darbo, t. y. dėstyti retorikos bei kursų jėzuitų scholastikams, ir / arba dirbti kito, tuo metu kolegijos bendruomenei reikalingo darbo. 18 iš visų kadaise Kražiuose mokytojusių jėzuitų čia vėliau grįžo kaip kolegijos rektoriai.

Kaip jau buvo minėta, iškart baigus noviciatą (ne vėliau) buvo visiškai įprasta praktika dažniausiai metus (retais atvejais – ir dvejus) pagilinti retorikos žinias. Per visą kolegijos veiklos laikotarpį būsimų jos mokytojų gretose tokių buvo daugiau nei penktadalis (101 iš 454 mokytojų).

Bemaž pusė buvusių Kražių kolegijos mokytojų savo vienuolinės formacijos kelyje buvo atlikę terciatą¹²⁷. Jų biografijose užfiksuotas terciato atlikimo metas suponuoja mintį, jog ne tik Kražiuose gyvenusiems, tačiau ir kitiems visos provincijos jėzuitams kai kurių vienuolinės formacijos etapų įveikimą pakoreguodavo provincijos poreikiai: terciato atlikimo metas, palyginti su studijomis, pedagogine praktika, buvo mažiausiai apibrėžtas laike ir jėzuito formacijos kelyje, mat mažajai daliai asmenų pavykdavo jį atlikti, kaip formaliai derėtų, iškart po teologijos studijų – iki to dažniausiai įsiterpdavo kažkoks kitas darbas. Kražių mokytojų biografijos byloja, jog dažniausiai jėzuitai terciatą atlikdavo gavę kunigo šventimus, padėstę retorikos kursą bei dažniausiai

¹²⁶ Kražiuose mokytojusių asmenų sąrašas sudarytas pagal *Catalogi breves*, jų biografijos – iš P. R. kartotekos ir Ludwik Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*.

¹²⁷ Terciatas – laikotarpis, kai prieš duodami galutinius įžadus tėvai vienus metus gilindavosi į jėzuitišką dvasingumą, atlikdavo 30 dienų trukdavusias dvasines pratybas.

dar porą metų pasidarbavę įvairiose pareigose. Kražių kolegijos mokytojai, taip pat kaip ir visi kiti Lietuvos jėzuitų provincijos jėzuitai, terciatą atlikdavo Nesvyžiaus, o nuo XVIII a. pr. – Vilniaus terciato namuose.

Maždaug kas penktas (81) kadaise Kražiuose dėtęs jėzuitas vėliau davė keturis iškilmingus įžadus (tris bendrus – neturto, skaistumo, klusnumo ir ketvirtą – ypatingo klusnumo Šv. Tėvui) ir tapo profesu. Kaip matyti iš tolimesnio jų gyvenimo kelio, dažnai šiems jėzuitams, kaip dvasiškai ir intelektualiai brandiems dvasiškiams, atitekdavo svarbios pareigos vienuolijoje (rektorius, provincijos prokuratorius, provincijolo).

Nedidelei daliai buvusių kolegijos mokytojų gauti kunigystės šventimus ir toliau darbuotis jėzuitų gretose sutrukdė ankstyva (iki 30 m.) mirtis. Aptariamojoje 454 asmenų grupėje tokių žmonių nebuvo daug – apie 10% visų kolegijoje dėsčiusių asmenų (43).

Kadangi po noviciato duodami amžini paprastieji įžadai neįpareigoja asmens visam laikui susisieti su jėzuitų ordinu, yra galimybė ordino narį atleisti. Jėzuitų, dėsčiusių Kražiuose, gretose tokių asmenų buvo 29, t. y. beveik 6%. Atleidimo ar savanoriško pasitraukimo priežasčių mes nežinome. Didžioji dalis pasitraukusiųjų iš ordino tą padarė ankstyvame vienuolinės formacijos etape, neilgai trukus po noviciato, atlikę pedagoginę praktiką ir šiek tiek pastudijavę kazuistiką ar filosofiją kaip, pavyzdžiui, Albertas Branickis (Albertus Branicki), kuris išstojo po 9 metų nuo įstojimo (po pirmųjų kazuistikos studijų metų). Kitų kelias pasitraukimo link būdavo painesnis, ne toks greitas ir užtikrintas: Jurgis Šulcas (Georgius Sczultz), 1658 m. baigęs pirmą teologijos kursą, nebetęsė studijų, Kražiuose dėtė sintaksę, darbavosi kaip misionierius, pamokslininkas ir kt. ir iš ordino išstojo tik praėjus 23 metams nuo įstojimo į Vilniaus noviciatą. Tomo Platušo (Thomas Platuś), kuris po noviciato 1729–1730 m. Kražiuose dėtė poetiką, ir Dominyko Kosakovskio¹²⁸ (Dominicus Kossakowski), 1708–1710 m. kolegijoje dėsčiusio infimos kursą, biografijos išskirtinės tuo, jog jie vieninteliai Kražiuose mokytojavusių jėzuitų gretose buvo atleisti iš ordino (Platušas – „dėl karšto būdo“), tačiau ordino generalinio vyresniojo buvo vėl priimti atgal, turėjo vėl stoti į noviciatą ir studijuoti, galiausiai Platušas visą likusį gyvenimą praleido misijose, o Kosakovskis daugiausia dirbo operarijumi (teikė sakramentus, sakė pamokslus).

¹²⁸ Iš ordino atleistų jėzuitų biografijos – iš P. R. kartotekos.

Daugiau nei pusė Kražiuose mokytojavusių jėzuitų buvo lietuvių kilmės¹²⁹ (~58%). Kita žymesnė dalis, apie penktadalis visų mokytojų, buvo kilę iš Prūsijos, apie 10% – rusėnai. Taip pat kolegijoje yra dėstę keli vengrų, anglų, čekų kilmės tėvai, taip pat jėzuitai iš Livonijos, Kuršo. Kadangi ne kiekvieno jėzuito biografijoje yra įrašas apie jo kilmę, aptarti duomenys nėra visiškai tikslūs, tačiau, nepaisant kelių procentų paklaidos, vis vien matyti ryški tendencija – Kražių kolegija buvo labai lietuviška. Šie skaičiai leidžia pritarti istoriografijoje vyraujančiai tezei, jog nemažą Kražių jėzuitų bendruomenės dalį sudarydavo lietuviai¹³⁰. Apibendrinant duomenis galima sakyti, jog lietuvių kilmės jėzuitų Kražiuose būta daugiau nei Vilniaus akademijoje, Kražiuose jie sudarė apie 40–50% (panaši situacija buvo ir Pašiaušės kolegijoje, mat, kaip bus aptariama toliau, didelė dalis Kražių jėzuitų vykdavo darbuotis į Pašiaušę), o Vilniuje – apie 30–40% visos bendruomenės¹³¹.

Kolegijos lietuviškumas atsispindi ir pamokslavimo darbe. Jėzuitai pamokslavimui skyrė daug dėmesio – jiems tai buvo viena svarbiausių apaštalavimo formų. Pamokslininkai privalėjo būti susipažinę su pagrindiniais klasikinių autorių darbais, Šv. Raštu ir kitais svarbiais tekstais¹³². 1645 m. kolegijoje atsirado pirmasis pamokslininkas lietuvių kalba (greta pamokslininko lenkų kalba)¹³³, o 1672 m. Lietuvos jėzuitų provincijolo Vladislavo Rudzinskio memoriale nurodoma, jog „Kražiuose po pirmųjų mišių turi būti sakomas pamokslas žemaitiškai, o per sumą – lenkiškai“¹³⁴. Remiantis Zenono Ivinskio straipsniu „Lietuvių kalba viešajame XVI–XVII a. gyvenime: žiupsne-

¹²⁹ Kartotekoje ties jėzuito gimimo data nurodoma arba lietuvių, arba žemaičio kilmė. Kadangi šie įvardinimai nėra nurodomi nuosekliai, tai kaip lietuvių kilmės jėzuitai nurodomi tiek lietuviai, tiek žemaičiai.

¹³⁰ Eugenija Ulčinaite, „Jėzuitai ir provincijos kultūra“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 30, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademijos leidykla, 2007, p. 52; Zenonas Ivinskis, „Lietuvių kalba viešajame XVI–XVII a. gyvenime: žiupsnelis medžiagos iš Romos archyvų“, *Aidai*, Nr. 8, 1953, p. 360–368.

¹³¹ Ludwik Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, p. 210.

¹³² Viktorija Vaitkevičiūtė, „Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 73.

¹³³ *Catalogi breves*, 1645.

¹³⁴ *Vilniaus akademijų vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, p. 236.

lis medžiagos iš Romos archyvų¹³⁵ bei trumpaisiais katalogais, matome, jog pradiniu laikotarpiu Kražių kolegijoje pamokslininkų lietuvių kalba būta su pertrūkiais, tačiau netrukus ši pareigybė tapo nuolatine ir išliko iki pat kolegijos uždarymo. 1645–1741 m. kolegijoje buvo 1 (išskyrus 1729–1731 m., kai kelerius metus buvo 2), o 1742–1773 m. – 2 pamokslininkai (sekmadienių ir šventadienių) lietuvių kalba. Lietuvių kalbai vis sparčiau traukiantis, šis faktas gan iškalbingas – maždaug nuo XVIII a. vid. lietuvių kalbos vartojimas Žemaitijoje tik intensyvėja, taip pat ir ją suprantantieji sudarė didelę visuomenės dalį. Tuo tarpu Vilniaus akademijoje jau 1639 m. nurodoma, jog asmenys, reiškiantys „nacionalinius jausmus kalboms, pažeidžiančioms brolišką meilę ir dvasios vienybę“, bus griežtai baudžiami, kad tai būtų įspėjimas ir kitiems¹³⁶, lotynų kalbos dominavimas akademijoje kiek pristabdė lenkų kalbos išsigalėjimą, tačiau ilgainiui ji vis labiau skverbėsi išstumdama lietuvių kalbą. Tuo tarpu Pašiaušėje, kaip ir Kražiuose, lietuviškumas greičiausiai buvo palaikomas stipriau: nors mokytasi lotynų ir lenkų kalbomis, bažnyčioje gimtąja kalba buvo giedamas rožinis, taigi mokiniams nebuvo svetima ir lietuvių, tiksliau sakant, žemaičių kalba¹³⁷.

MOKYTOJŲ ROTACIJA

Nagrinėti Kražių kolegijos trumpieji katalogai bei jėzuitų biografijos patvirtina vyraujančius teiginius apie jėzuitų rotacijos tendencijas¹³⁸. Matyti, jog įprastai tėvai Kražiuose gyvendavo ir darbuodavosi ne ilgiau kaip trejus metus, o magistrai dėstydamo maždaug vienus metus, po to išvykdavo toliau studijuoti, tačiau, jei būdavo galimybė, likdavo studijuoti filosofijos ir Kražiuose, taip čia įsikurdami išskirtinai ilgam, pavyzdžiui, Jokūbas Gralevskis¹³⁹ (Jacobus Gralewski) dvejus metus (1674–1676) dėstė infimos klasėje, po to trejus metus pats studijavo filosofiją ir, prieš išvykdamas į Naugarduką,

¹³⁵ Zenonas Ivinskis, *op. cit.*, p. 360–368.

¹³⁶ *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, p. 229.

¹³⁷ Paulius Rabikauskas, „18-ojo amžiaus Lietuvos bruozai“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 367.

¹³⁸ Włodzimierz Lawszyk, *Jezuici w Grodnie 1622–1700: ludzie i dzieje kolegium*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013, p. 63.

¹³⁹ P. R. kartoteka.

1679–1670 m. m. dėstė poetiką, taigi iš viso Kražiuose gyveno šešerius metus. Kartais, be įprastai 1–2 metus trukdavusio dėstyimo, scholastikas dar metams likdavo Kražiuose išklaustyti retorikos kurso.

Kai kada aplinkybės lemdavo ir ilgesnius gyvenimo Kražiuose laikotarpius per visą jėzuito gyvenimą: štai Mykolas Beržanskis¹⁴⁰ (Michael Beržanski) 1711–1712 ir 1717–1718 m. m. Kražiuose dėstė gramatiką, poetiką ir sintaksę, pabaigęs teologijos studijas Vilniuje, grįžo į Kražius ir čia toliau gyveno bei dėstė dar penkerius metus. Nors vieni jėzuitai, Kražiuose pabuvę metus kitus, niekada nebegrįždavo, kiti kartą ar net daugiau vėl čia atvykdavo kaip, pavyzdžiui, tėvas Baltramiejus Rymydis¹⁴¹ (Bartholomaeus Rymidz), 1720–1722 m. dėstęs Kražiuose poetiką, čia sugrįžo daugiausia kartų – dar tris: pirmą sykį kaip retorikos dėstytojas, pamokslininkas, nuodėmklausys, vėliau – jau kaip rektorius ir dar metams – kaip namų dvasios tėvas bei dvasinių paraginimų sakytojas. Vis dėlto tokie ir panašūs atvejai, kalbant apie ilgesnį apsistojimą Kražiuose, minėtini labiau kaip išimtiniai mobilaus jėzuito gyvenimo modelyje.

Išskirtinė kolegijos mokytojų veiklos bei jų rotacijos tendencija – glaudti sąsaja su mažesne ir nedaug nuo Kražių nutolusia (apie 50 km) Pašiaušės kolegija. Pastebėta, jog po jos įsteigimo 1654 m. bene kas dešimtas jėzuitas, metus ar dvejus pamokytojaves, iš Kražių toliau būdavo siunčiamas mokytojauti tiesiai į Pašiaušę arba atvirkščiai. Dar didesnė dalis jėzuitų šiomis tiesioginėmis kryptimis buvo siunčiami vėliau, t. y. po pedagoginės praktikos, tiesa, dažniau jau dirbti administracinių darbus negu dėstyti, mat Pašiaušės kolegija buvo mažesnė ir neturtingesnė už Kražių. Pastebėtina, jog iš Kražių mokytojai vykdavo ir į Kauno kolegiją, nors ir gerokai mažesniu mastu. Jėzuitų rotacija, gyvenamosios vietos kaita būdavo labai intensyvi, taigi toks dėsninumas leidžia kalbėti apie tam tikrą tame pačiame regione veikusių kolegijų bendradarbiavimą, kurį nulėmė nedidelis atstumas, regiono lietuviškumas ir kalbos barjero nebuvimas, įgalinantis jėzuitus priartėti prie vietos visuomenės, ir sklandžiai vykusi trūkstamo personalo rotacija.

¹⁴⁰ P. R. kartoteka.

¹⁴¹ P. R. kartoteka.

Po teologijos studijų ir kunigystės šventimų, būdami maždaug 30 metų, tėvai imdavo dėstyti retoriką (tiesa, ne kiekvienas teologijos absolventas gaudavo padėstyti šį kursą – esant mažesniai retorikos profesorių poreikiui, kai kurie tėvai galėdavo tęsti savo vienuolinę formaciją, dirbti kitus darbus), vėliau – filosofiją, praktinę teologiją, taigi yra akivaizdu, jog skirtingos disciplinos reikalavo skirtingo pasirengimo bei statuso. Tačiau pastebėtina, kad įprastai pedagoginėje veikloje perėjimas nuo humanitarinių klasių iki filosofijos, teologijos kursų dėstymo būdavo laipsniškas, per visą gyvenimą jėzuitas dėstydamas bent jau 3–4 disciplinas, kiti – visose 5 humanitarinėse klasėse, o vėliau – dar ir kursus jėzuitų scholastikams, t. y. apie 8 skirtingas disciplinas (5 klasės, filosofija, teologija, neretai ir kuri nors iš kalbų).

Tiesa, būta ir pastovesnės specializacijos, pavyzdžiui, kai tėvai dėstydamas beveik vien tas pačias disciplinas: tėvas Paulius Berentas¹⁴² (Paulus Berent), kuris, kaip nurodoma jo biografijoje, „išmanė vokiečių, hebrajų, graikų ir lenkų kalbas“, po filosofijos studijų įvairiose kolegijose (taip pat ir Kražiuose 1694–1695 m. m.) dėstė graikų k., o vėliau taip pat nuosekliai ne vienus metus dirbo pamokslininku; taip pat tėvas Maksimas Voicechovickis (Maximus Woyciechowiczki), biografijoje apibūdintas kaip graikų kalbos žinovas, daug metų įvairiose kolegijose (taip pat ir Kražiuose 1658–1659 m. m.) dėstė vien graikų k. Neįprastu pastovumu, tiesa, ne mokytojavimo sferoje, pasižymėjo ir jau minėtas tėvas Kovalskis, kuris visą laiką gyvendamas Vilniaus profesų namuose dirbo muzikos prefektu, taigi rūpinosi muzikantų bursa bei muzika Šv. Kazimiero bažnyčioje. Būdamas menų magistras, tėvas visą savo gyvenimą bei gabumus paskyrė vienai veiklos sričiai (šiuo atveju – muzikai), taigi akivaizdu, jog individualūs gabumai (tokie kaip meniniai gebėjimai ar jau aptartas kalbų išmanymas) taip pat nulemdavo jėzuito veiklos lauką.

Nors iki šiol buvo aptarti keli būdingiausi jėzuito pedagoginės veiklos modeliai, kai kada matyti, jog kai kurių asmenų dėstymo praktika neatitinka anksčiau įvardintos tvarkos. Kražių kolegijoje mokytojavusių jėzuitų biografijose užfiksuotos išskirtinės dėstymo aplinkybės atskleidžia, jog atsižvelgiant į provincijos poreikius bei kiekvieno jėzuito gabumus nusistovėjusi tvarka

¹⁴² Visų toliau šiame poskyryje minimų asmenų biografijos – iš P. R. kartotekos.

būdavo pakoreguojama: pavyzdžiui, skirtingais laikotarpiais Kražiuose dėstę Antanas Daniševskis (Antonius Daniszewski), Antanas Monkevičius (Antonius Monkiewicz), Kristoforas Druvas (Christophorus Druw) Vilniaus akademijoje dėstė lotynų, graikų k., Jonas Veigneris (Joannes Weygner) – hebrajų k., Pranciškus Paprockis (Franciscus Paprocki) – istoriją ir geografiją ir tuo pačiu metu čia studijavo teologiją, kai įprastai iš biografijų matyti, jog teologijos studentai visus ketverius studijų metus nedėsto nieko.

Analizuojant Kražių kolegijoje mokytojavusių jėzuitų biografijas galima pastebėti, kad kai kurie asmenys, įvertinus jų gabumus, būdavo siunčiami darbuotis į Romą. Čia galime paminėti tėvą Aleksandrą Morikonį (Alexander Morikoni), Kražiuose 1705–1706 m. m. dėsciusį gramatiką. Sėkmingai pabaigęs teologijos studijas, jau gana greitai (po 3 metų) Polocko kolegijoje jis ėmė dėstyti filosofijos kursą, nors įprastai kiti, net ir turintys kunigo šventimus, tokį kursą pradeda dėstyti vėliau. Manytina, jog išskirtiniai gabumai tėvą Morikonį vėliau šešeriams metams nuvedė į „amžinąjį miestą“, kur jis tarnavo kaip nuodėmklausys (1723–1729). Grįžęs bemaž 30 metų (su nedideliais pertrūkiais) iki pat mirties 1751 m. užėmė išskirtinai aukštas pareigas – buvo Vilniaus akademijos vicerektoriumi (1730–1731), Nesvyžiaus kolegijos rektoriumi (1731–1732), Vilniaus noviciato rektoriumi (1735–1740), Varšuvos profesų namų prepozitu (1740–1743), Polocko kolegijos rektoriumi (1743–1746), terciato namų Vilniuje rektoriumi (1746–1750). Kitas jėzuitas, tėvas Boguslovas Gizbertas (Boguslaus Gizbert), Kražiuose 1707–1710 m. dėstęs gramatiką, poetiką, sintaksę bei graikų k. jėzuitų scholastikams, buvęs Varšuvos profesų namų nuodėmklausys, teologijos profesorius, 1726–1730 m. dirbo Romoje kaip provincijos bylų prokuratorius, rūpinęsis nuosavybės reikalais, bylų vedimu.

Kai kurie kadaise Kražiuose mokytojavę jėzuitai vėliau darbuodavosi didikų dvaruose, pavyzdžiui, tėvas Andriejus Narevičius (Andreas Narewicz), kuris ganėtinai ilgai dirbo beveik vien pedagoginį darbą (įvairiose vietose dėstė tiek humanitarinius kursus, tiek filosofiją) ir buvo dvasinių paraginimų sakytojas, namų dvasios tėvas, 1700 m. tapo ilgamečiu kunigaikščio, LDK didžiojo etmono, Vilniaus vaivados Mykolo Servacijaus Višnioveckio palydo-
vu, misionieriumi jo dvare, su kuriuo kartu netgi buvo pagrobtas ir išvežtas į Maskvą 1709–1711 m. Įdomu ir tai, jog net ir didžiausių perversmų metu jėzuitai buvo greta aukščiausių valstybės asmenų, be to, čia paminėtas laiko-

tarpis išsiskiria ir tuo, jog yra svarbus ne tik valstybės, tačiau ir pačio ordino istorijai. Kaip žinia, 1773 m. buvo panaikintas jėzuitų ordinas, tačiau tėvas Tadas Jurevičius (Thaddaeus Jurewicz), 1766–1768 m. Kražiuose dėstęs retoriką ir istoriją, 1797–1798 m. buvo paskutiniojo ATR valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio nuodėmklausys, iki pat šio mirties gyvenęs kartu Rusijoje, Petrapilyje, kur S. A. Poniatovskis buvo išvežtas ir apgyvendintas kaip „garbės kalinys“.

Tarp visų Kražiuose mokytojavusių jėzuitų biografijų skleidžiasi ir individualūs asmenybių portretai. Čia galime plačiau pažvelgti į tėvo Konrado Terpilovskio (Conradus Terpilowski) gyvenimą. Kitaip nei dauguma, tėvas Terpilovskis iškart po noviciato pradėjo Kražiuose dėstyti gramatiką bei graikų kalbą patiems jėzuitų scholastikams (kurie, beje, greičiausiai buvo ne ką vyresni už patį dėstytoją). Dar kelerius metus praleidęs Kražiuose ir pats išklaušęs tolesnį filosofijos kursą, o vėliau ir teologiją Varšuvoje, tėvas Terpilovskis netrukus jau dėstė filosofiją, matematiką bei hebrajų kalbą Vilniuje. Ne tik šio asmens gabumą, imlumą mokslui, tačiau ir žingeidumą bei drąsą parodo faktas, jog porą metų padėstęs, tėvas Terpilovskis kreipėsi į jėzuitų generalinį vyresnįjį, prašydamas leisti jam vykti į misiją Kinijoje – ir iš tiesų porai metų (1688–1690) jis Vilnių iškeitė į tolimąją Kiniją.

JĖZUITŲ GYVENIMAS PO JĖZAUS DRAUGIJOS PANAIKINIMO

1773-aisiais, paskutiniaisiais Kražių jėzuitų kolegijos veiklos metais, kolegijoje gyveno 45 asmenys (įskaitant Varnių ir Tilžės misijose buvusius jėzuitus): 17 tėvų, 12 brolių, 6 magistrai ir 10 scholastikų¹⁴³. Panaikinus kolegiją, ji buvo pertvarkyta į apygardinę mokyklą, pavaldžią Lietuvos vyriausiajai mokyklai (Vilniaus universitetui), o buvusių kolegijos mokytojų gyvenimai keitėsi ir klostėsi įvairiai¹⁴⁴. Liudvikas Kovzanas (Ludovicus Kowzan), paskutiniaisiais metais Kražiuose dėstęs filosofiją, 1775–1792 m. buvo Kretingos paapygardinės mokyklos prorektoriumi, Jokūbas Kolnickis (Jacobus Kolnicki) 1786–1794 m. – Volkovysko paapygardinės mokyklos prorektoriumi. Dalis

¹⁴³ *Catalogi breves, 1773.*

¹⁴⁴ Informacija apie asmenis, minimus šiame poskyryje – iš P. R. kartotekos ir Ludwik Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995.*

jų tęsė pedagoginį darbą: Lietuvos vyriausioje mokykloje Vilniuje Kazimieras Ragauskas (Casimirus Rogowski), 1761–1764 m. Kražiuose dėstęs filosofiją, 1773–1804 m. dėstė graikų ir lotynų k., filosofiją, taip pat kartu darbavosi ir Pranciškus Skaržinskis (Franciscus Skarzynski), 1767–1770 m. Kražiuose dėstęs aukštesniosios infimos kursą, bei Dionizas Bielskis (Dionysius Bielski), 1769–1770 m. Kražiuose dėstęs retoriką, o Rapolas Litvinskis (Raphael Litwinski), 1771–1772 m. Kražių kolegijoje dėstęs retoriką, 1792–1799 m. buvo Lietuvos vyriausiosios mokyklos bibliotekos vedėju. Kai kurie buvę mokytojai jėzuitai išvyko svetur: Jokūbas Augaras (Jacobus Augar) su Jonu Zakševskiu (Joannes Zakrzewski) tęsė darbus Ilūkstėje (Augaras dėstė geometriją, o Zakševskis tapo mokyklos prorektoriumi). Kiprijonas Odinecas (Cyprianus Odynecc) tapo Polocko vyskupu sufraganu, o Mykolas Ratomskis (Michael Ratomski), kaip nurodoma jo biografijoje, po ordino panaikinimo ėmėsi į lenkų kalbą versti kito jėzuito, Alberto Kojalavičiaus, *Lietuvos istoriją*.

Iš atliktos Kražiuose mokytojavusių jėzuitų biografijų analizės galima padaryti kelis apibendrinamuosius pastebėjimus. Nors mokymo programa kolegijoje atitiko bendrąjį standartą, vis dėlto skyrėsi nuo kitų jėzuitų mokyklų: kolegijoje buvo dėstoma visose 5 humanitarinėse klasėse, priešingai nei jėzuitų ir mokinių mažiau turėjusioje Pašiaušės kolegijoje, tačiau koleginio mokymo programa nebuvo taip išplėtotą kaip Vilniuje, pačių jėzuitų scholastikų Kražiuose mokėsi mažiau nei kitur. XVIII a. vid. reformos taip pat vyko lėčiau ir menkesniu mastu nei Vilniaus akademijoje. Nors nėra išlikusių beveik jokių duomenų apie Kražių kolegijos mokinius, iš to, kad nuolat buvo dėstomi visų penkių koleginio ugdymo klasių kursai, galima numanyti buvus nuolatinis mokytojų Kražiuose poreikį (4 iš 5 klasių dėstydamo magistrai, dėl to didesnę visų mokytojų dalį sudarė jėzuitai, atlikdavę pedagoginę praktiką). Tačiau kalbant apie pačių jėzuitų studijas, nedidelis, vis kitęs scholastikų skaičius byloja apie tai, jog tam tikrų, patiems jėzuitų scholastikams reikalingų kursų dėstymas vyko gana siauram studentų ratui, taip pat ir tėvų, dėsčiusių filosofiją, kazuistiką, reikėjo mažiau.

Išanalizavus duomenis apie vienos, nors ir ne pačios didžiausios, jėzuitų kolegijos mokytojų personalą, ima skleistis dvejopas vaizdas. Viena vertus, ryškėja tam tikrų vienuolinės formacijos etapų (šio straipsnio atveju – pedagoginės praktikos) įveikimo seka, tendencijos, bendrieji bruožai. Kita vertus

– matyti būtent Kražių kolegijos bendruomenei ir jos veiklai būdingas tam tikras savitumas, regiono nulemtos ypatybės, tokios kaip glaudžios sąsajos su netoliese veikusia Pašiaušės kolegija bei mokytojų bendruomenės homogeniškumas tautiniu pagrindu.

Kintantys pedagoginio personalo poreikiai įvairiose vietovėse koreguodavo Kražiuose mokytojavusių jėzuitų gyvenimo ir vienuolinės formacijos etapų įveikimo planus, tačiau visiškai natūralu ir tai, jog kiekvienam susiklostydavo skirtingas veiklos laukas, nulemtas ne tik provincijos poreikių, tačiau ir individualių savybių, gabumų.

ŠALTINIAI

Catalogi breves [fotokopijos iš ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai); Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1751/1752–1754/1755, 1756/1757, 1770/1771, 1773/1774 m. katalogai); Liudo Jovaišos asmeninis archyvas [fotokopijos iš ARSI] (1763/1764, 1766/1767, 1769/1770, 1771/1772 m. katalogai); Vilniaus universiteto biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1768/1769, 1772/1773 m. katalogai).

Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas.

Litterae annuae Collegii Crosensis Societatis Iesu [fotokopijos iš ARSI], Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius, F. 29, b. 1447 (1634–1710 m. metiniai laiškai).

Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai, sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1987.

LITERATŪRA

BUMBLAUSKAS ALFREDAS [et al.], *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.

BUTVILAITĖ RASA, „Architektūros mokymas Kražiuose XVII–XIX a. I pusėje“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 36: *Kražiai amžių sandūroje*, sudarė Juozapas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 21–31.

GRZEBIENŲ LUDWIK, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.

IVINSKIS ZENONAS, „Lietuvių kalba viešajame XVI–XVII a. gyvenime: žiupsnelis medžiagos iš Romos archyvų“, *Aidai*, Nr. 8, 1953, p. 360–368.

JOVAIŠA LIUDAS, „Ypatingoji provincijolo knyga“: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus

- universiteto leidykla, 2012, p. 9–27.
- LAWSZUK WŁODZIMIERZ, *Jezuici w Grodnie 1622–1700: ludzie i dzieje kolegium*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013.
- PIECHNIK LUDWIK, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990.
- PIECHNIK LUDWIK, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, „Vilniaus akademija“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 317–334.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, „18-ojo amžiaus Lietuvos bruožai“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 335–387.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Jėzuitai ir provincijos kultūra“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 30, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademijos leidykla, 2007, p. 43–57.
- VAITKEVIČIŪTĖ VIKTORIJA, „Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 73–86.
- VALANČIUS MOTIEJUS, „Žemaičių vyskupystė“, in: *Raštai*, t. 2, parengė Birutė Vagnienė, Vilnius: Vaga, 1972.

Teachers of the Jesuit College of Kražiai, 1616–1773: Teaching Experience in the Jesuits' Biographies

S u m m a r y

The article takes a look at the teaching personnel of the Jesuit College of Kražiai. In the first part, it discusses the curriculum of Kražiai College (existed from 1616 to 1773) and its peculiarities. In the second part, focus is placed on the teaching community of Kražiai College, more precisely, on the teachers' origins, teaching practice, and their further careers. Biographies of the Jesuits reveal that for some of them teaching was just one of many steps in Jesuitical formation, a temporary occupation, while others dedicated their entire life to teaching.

Jesuits were often assigned to teaching positions only after completing the novitiate, that is, two years after joining the Order, and they taught different disciplines. There also existed another model: a Jesuit began lecturing after finishing three years of philosophy studies, that is, five years after joining the Order.

The biographies of the college teachers reveal that, in addition to the fact that Kražiai College followed the general standard, the college and its teaching personnel had some specific features. Based on the Jesuits' biographies, we can also see that some exceptional teaching situations resulted from shortages of teaching personnel, but they also reflected exceptional personal abilities.

KEYWORDS: Jesuits; Kražiai; Samogitia; Jesuit College of Kražiai; Jesuit teaching practice.

Gauta 2017 05 02

Priimta 2017 09 04

LIUDAS JOVAIŠA

Gyvenimas po mirties: Kražių kolegijos jėzuitų likimai po 1773 metų

ANOTACIJA. Straipsnyje aptariamas 1773 m. panaikintos Kražių jėzuitų bendruomenės narių likimas. Nubrėžiamos pagrindinės buvusių jėzuitų veiklos kryptys (pedagoginė ir sielovadinė veikla), tyrinėjamas ir kitų jėzuitų bendruomenių kontekste įvertinamas jų veiklos tęstinumas toje pačioje vietoje, mėginama atskleisti priežastis, lėmusias buvusių jėzuitų veiklos tęstinumą ar, atvirkščiai, pokytį (tautybė, kalbos mokėjimas, amžius, gyvenimo Žemaitijoje ar Kražiuose trukmė, asmeniniai ryšiai).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: jėzuitai, Kražiai, Žemaitija, biografijos, tautybė, pedagoginė veikla, sielovada

KRAŽIŲ KOLEGIJA PROVINCIJOS KONTEKSTE

Kražių jėzuitų kolegija (45 asmenys) Lietuvos jėzuitų provincijoje po 1758 m. padalijimo tapo vienu didžiausių jėzuitų namų. Provincijos struktūroje po neabejotinai gausiausių Vilniaus kolegijos ir provincijos naujokyno bendruomenių Kražių kolegija (įskaitant Varniuose ir Tilžėje gyvenančius jėzuitus) 1773 m. užėmė trečiąją vietą, nedaug lenkdama Gardino (39), Naugarduko (33), Daugpilio kolegijas. Kitos kolegijos bei jėzuitų namai buvo gerokai mažesni – nuo 14 iki 22 narių.

Bendruomenės struktūra

Draugijos likvidavimo momentu Kražių jėzuitų bendruomenę sudarė 35

nariai, gyvenantys pačiuose Kražiuose, 5 – Tilžėje ir 4 – Varniuose. Dar vienas, Žemaičių vyskupo teologas Antanas Vildė, formaliai priskirtas Kražių bendruomenei, rezidavo vyskupo dvare ir nuolat lydėjo vyskupą. 45 formaliai Kražių kolegijai priskirti jėzuitai sudarė bemaž 7 proc. visų provincijos narių. Jų skaičius viršija dabartinės Lietuvos ir Latvijos provincijos narių skaičių.

Tilžės misijos specifika

Tyrinėjant Kražių jėzuitų bendruomenės narių likimą, į tolimesnius svarstymus nebus įtraukti Tilžės misijos (3 tėvai ir 2 broliai) nariai (tarp jų – lituanistikai svarbus katekizmo lietuvių kalba autorius Jonas Joskaudas). Popiežiaus Klemenso XIV brevė Prūsijoje 1773 m. nebuvo paskelbta, todėl Tilžės jėzuitai galėjo likti darbuotis ten pat ir toliau – iki Draugijos uždarymo Prūsijoje 1780 m.

BENDRUOMENĖS CHARAKTERISTIKA: AMŽIUS, STAŽAS, TAUTYBĖ

Draugijos uždarymas tiesiogiai palietė 40 Kražiuose ir Varniuose gyvenusių jėzuitų likimus. 14 jų buvo tėvai, 16 – scholastikai, 10 – broliai. Bendras kolegijos gyventojų amžiaus vidurkis – 36,7 m. Tėvų amžius svyravo nuo 32 iki 71 metų (vidurkis – 45,8 m.), brolių – nuo 32 iki 75 (vidurkis – 48,2 m.), o scholastikų – nuo 18 iki 26 (vidurkis – 21,5 m.).

Didžiumą Kražių bendruomenės sudarė naujai atvykusieji. Daugiausia senbuvų būta tarp brolių. Kai kurie iš jų, kaip, pvz., Bukantiškės dvaro prokuratorius Ignacas Revkovskis, virėjas (anksčiau – batsiuovys) Jonas Kalpovskis ar kredenciarijus (ilgametis Greitiškės ir Savitiškės dvarų prokuratorius) Mykolas Prūsevičius Kražiuose praleido visą arba beveik visą savo vienuolinį gyvenimą po naujokyno. Ignacas Revkovskis Kražiuose gyveno 22 metus, Boguslovas Niepokoičickis ir Kazimieras Buivydas – po 17, Mykolas Prūsevičius – 14, vaistininkas Jokūbas Bioteris – 10, skulptorius Antanas Datzrathas (su metų pertrauka) – 9. Tik vienas brolis, Andriejus Braunas, 1773 m. naujai atvyko (ar turėjo atvykti) iš Vilniaus; visų kitų stažas siekė 3 metus ir daugiau.

Visiškai kitokia padėtis stebima tarp kolegijos tėvų. Iš devynių, gyvenusiųjų pačiuose Kražiuose, net trečdalis (3) turėjo būti naujai atvykusieji, dar keturi nebuvo gyvenę ilgiau nei 2 metus. Ilgiausiai gyvenančiųjų – Ignaco Prielgaus-

ko ir Antano Poltzo – stažas irgi nebuvo įspūdingas, atitinkamai 4 ir 6 metai. Šiuo požiūriu gerokai sėsesni buvo Varnių misijos (prie jos priskirkime ir vyskupo kapelioną Antaną Vildę) tėvai. Jie Varniuose gyveno nuo 2 iki 9 metų – išskyrus Mykolą Januševičių, bet šis grįžo po metų pertraukos Pašiaušėje, o prieš tai buvo darbavęsis Varniuose trejus metus.

Suskaičiavę brolių ir visų tėvų stažo Kražiuose / Varniuose vidurkį regime labai ryškų kontrastą: 9,3 m. ir 3,6 m. Jei atskirsime Kražių ir Varnių tėvų grupes, Kražiuose gyvenančių tėvų vidurkis bus dar žemesnis (2 m. ir 4,6 m.). (Scholastikų patirtis Kražiuose buvo trumpa – nuo naujai atvykusiųjų iki 2 metų, tačiau šiai grupei tai visai natūralu).

Etninių grupių ir kalbos mokėjimo apibendrinimui išsamesnių šiuo metu trūksta. Šį tą daugiau galima pasakyti tik apie svarbiausios grupės – tėvų – kilmę. Tarp 14 tėvų daugiausia būta lietuvių (5), dar suskaičiuojama po tris žemaičius ir vokiečius, du broliai Borevičiai buvo kilę iš Kuršo, o Jonas Staniševskis – iš Mazovijos. Už provincijos ribų esančiuose kraštuose buvo gimę t. Antanas Poltzas (Bavarijoje) ir brolis skulptorius Antanas Datzrathas (Tryre).

KRAŽIŲ KOLEGIJOS JĖZUITŲ LIKIMAS: KOLEKTYVINIS ASPEKTAS

Po Draugijos likvidavimo daugelis jėzuitų biografijų, lig tol pavydėtina gerai dokumentuotų, visiškai nutrūksta. Buvę jėzuitai pasklinda po įvairius regionus ir socialines terpes bei aplinkas: tampa parapijų kunigais, privačiais koplyčių ir dvarų kapelionais, Edukacijos komisijos mokyklų mokytojais, kitų vienuolių nariais, galop – tiesiog privačiais asmenimis, grįžtančiais į savo tėvoniją ir giminės aplinką. „Išžvejoti“ juos iš įvairiausių kontekstų – praktiškai neįmanomas, adatos ieškojimą šieno kupetoje primenantis uždavinys. Ypač keblu aptikti labiausiai išsisklaidžiusius, į pasaulietinį gyvenimą grįžusius brolius. Net žymiausių brolių jėzuitų biografijos po 1773 m. – dažniausiai balta dėmė. Antai tik neseniai Alfonsas Vaišvila aptiko garsaus skulptoriaus Tomo Podhaiskio, altoriais ir skulptūromis (iš)puošusio Šiluvos baziliką, Kauno ir Telšių katedras ir Tytuvėnų bažnyčią, mirties datą Šiluvos parapijos metrikų knygoje.

Jei ir galime pasakyti šį tą apie vieno ar kito konkretaus jėzuito gyvenimą, šių duomenų toli gražu nepakanka, kad būtų galima apibendrintai kalbėti apie vienų ar kitų jėzuitų namų bendruomenės, ar bent tos bendruomenės dalies (tėvų, scholastikų, brolių) likimą. Vis dėlto, nors kiekybinis apibendrinimas ir nėra įmanomas, galima bent punktyriškai – per atskirų jėzuitų likimus ar istorijos šaltinių paliudytus fragmentiškų grupių pasirinkimus – nužymėti tam tikrus kolektyvinio buvusių jėzuitų likimo modelius.

Deja, dėl duomenų stygiaus tenka atsisakyti net ir hipotetiško kalbėjimo apie brolius jėzuitus. Gan menkos, labai atsitiktinės žinios ir apie scholastikus – studijavusius ar mokytojavusius, kunigų šventimų dar negavusius Draugijos narius. Geriausiai žinomas tėvų jėzuitų, paženklintų neišdildoma kunigystės žyme, likimas.

Apie Kražių jėzuitų pasirinkimo ir apsisprendimo galimybes leidžia įsivaizduoti šaltinių duomenys apie Vilniaus ir Pašiaušės kolegijos narius. 1773–74 m. surašius visus Vilniaus kolegijos narius, buvo pažymėti, kokį gyvenimo kelią jie pageidauja rinktis. Nieko nuostabaus, kad dauguma tėvų pageidavo pedagoginio arba sielovadinio darbo – dažniausiai tęsti tai, kuo užsiėmė Draugijos panaikinimo išvakarėse. Scholastikų apsisprendimas buvo kiek kitokio pobūdžio: grįžti į pasaulį („apsivilkti kontušą“) arba siekti kunigystės (tęsiant studijas arba imantis praktinio sielovados darbo). Vilniuje liko darbuotis visi trys magistrai; studijas tęsė 29 iš 42 teologijos studentų ir 16 iš 23 filosofijos studentų. Iš dvidešimties išėjusiųjų pusė (10) „apsivilko kontušą“; tarp likusiųjų 2 imasi kunigauti (vienas jų – Merkinėje), 2 tampa „pašaliečiais“ (*extraneus factus*), 2 tampa privačiais dvarų mokytojais, vienas pradeda mokytojauti Žadiškių mokykloje, dar vienas grįžta į gimtąją Varniją. Kolegijoje lieka gyventi ir nemaža dalis brolių – 14 iš 33; 19 iš jėzuitų namų išsikrausto.

Kas dėjosi gretimoje Kražiams Pašiaušėje, žinome iš paskutiniojo šios kolegijos rektoriaus Sebastijono Jankausko laiško Martynui Počobutui, rašyto 1774 m. rugsėjo 4 dieną: „Mano senuosiuose namuose jau viskas baigta. Likęs kun. Stanevičius rūpinasi sielomis, nors ir be paskirtos duonos. Kun. Schulleris sėdi, kaip kareivis turėdamas „laisvą stogą“. Kiti išsivažinėjo. Montvilas sekuliarizavosi, ir bus „palestroje“ (teisme) Raseiniuose, o būstą turės pas Gaižuvos paseniūnį ir pas mane. Ryla ir Daugėla – į Varnius, į seminariją, kadangi nepanaudoti mokymui mokyklose. Kun. Petkevičius apsistojo pas Karpienę. Kun. Nonevičius išvažiavo į Lydos pavietą pas brolių, kuris jam užleidžia val-

dyti gerą palivarką su 15 valdinių. Apsidairęs namuose, atvažiuos į Vilnių pas Jūsų Malonybę, tikėdamasis malonės ir patarimo, todėl, prašau, pagelbėkite jam susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Tikiuosi, kad ir jis bus paslaugus“. Tai gi, praėjus bemaž metams po Draugijos panaikinimo, iš dešimties Pašiaušės kolegijos tėvų ir scholastikų vietoje bebuvo likę du – buvęs pamokslininkas ir sielovados darbininkas Juozapas Stanevičius ir žemesniųjų studijų prefektas Jonas Šiuleris. Buvęs rektorius Jankauskas džiaugėsi tapęs Žemaičių katedros kapitulos nariu (prelatu scholastiku), buvęs dvasios tėvas tarnavo kažkurios Karpinės kapelionu, o buvęs namų ministras ir bažnyčios prefektas Mykolas Nonevičius grįžo į gimtinę Lydos pavieta. Iš trijų magistrų vienas – Antanas Montvilas, dėstęs retoriką, poetiką ir matematiką – sekuliarizavosi, o du kiti, žemesniųjų klasių mokytojai Danielius Daugėla ir Antanas Ryla, tęsė studijas Žemaičių vyskupijos seminarijoje.

Kas dėjosi Kražiuose? Apie absoliučios daugumos brolių ir scholastikų likimą nieko nežinome. Du iš jų pasirinko dar vieną, lig šiol nepaminėtą galimybę – prisijungti prie Prūsijoje ir Rusijoje tebegyvuojančių bičiulių bendruomenių. Brolis Ignacas Moščinskis kažkuriuo metu nuvyko į Daugpilį ir ten po dvejų metų mirė. Vos baigęs naujokyną ir turėjęs pradėti filosofijos studijas Kražiuose, Adalbertas Schultzas atsidūrė Prūsijoje ir 1780 m. Šventaliepėje antrą kartą sulaukė Draugijos panaikinimo.

Iš šešių scholastikų magistrų vienintelis Ignacas Suchorskis, dėstęs retoriką ir matematiką, vėliau mokytojavo Edukacijos Komisijos mokyklose. Iš dešimties pirmųjų ir antrųjų filosofijos kurso metų studentų mokytojavimą pasirinko du antrakursiai – Leonas Milvydas ir Stanislovas Olendzakis. Tai gi šį tą žinome vos apie vieno brolio (iš 10) ir keturių scholastikų (iš 16) tolimesnį gyvenimą.

Svarbiausia Draugijos narių kategorija, apie kurią išliko daugiausia žinių – tėvai, arba kunigai. Didžiuma Kražių kolegijos tėvų po Draugijos likvidavimo atsidūrė (grįžo, o gal net nebuvo išvykę) į Vilnių arba Lietuvą, kur buvo praleidę daugiausia laiko. Kolegijos rektorius Andriejus Kaveckis tapo Žemaičių katedros kapitulos nariu – prelatu dekanu, tačiau išvyko į gimtuosius kraštus Lietuvoje, Vilkmergės pavieta, ir ten, atrodo, praleido bemaž dvidešimt jam likusių gyvenimo metų. Vyresnio amžiaus tėvai Jurgis Olizarovičius, aukštesniųjų studijų prefektas, ir Jonas Staniševskis, dvasios tėvas, netrukus baigė gyvenimą pačiame Vilniuje ar Vilniaus vyskupijoje. Filosofijos dėstytojas

Ignacas Lapa po kurio laiko buvo paskirtas mokytojų seminarijos direktoriumi Vilniuje, o jos studijų prefektu tapo Kražių kolegijos pamokslininkas, žemesniųjų studijų prefektas, mokinių sodalicijos vadovas Leonas Borevičius. Šis tuo pačiu metu gavo ir Upninkų kleboniją, o jo brolis, namų ministras, bažnyčios prefektas ir Jėzaus Širdies brolijos vadovas Mykolas Borevičius, prieš tapdamas Skarulių klebonu 15 metų praleido vysk. Juozapo Kazimiero Kosakovskio dvare. Tad šeši iš devynių tėvų paliko Kražius ir išvyko į Lietuvą (Vilniaus vyskupiją). Žemaitijoje liko antrasis filosofijos dėstytojas Liudvikas Kauzonas; jis tapo Kretingos mokyklos prorektoriumi. Kražių iki pat mirties nepaliko tik du tėvai – septyniasdešimtmetis, tačiau, sprendžiant iš pareigų (į Bartkiškius ir Lylavėnus išvykstantis misionierius, prancūzų k. dėstytojas), dar gyvybingas bavaras Antanas Poltzas ir sekmadienių pamokslininkas bei sielovados darbininkas Ignacas Prielgauskas. Pastarasis dar beveik dešimtmetį ėjo mokyklos bažnyčios „pamokslininko ir sargo“ tarnystę. Iš 1773-ųjų bendruomenės, be dviejų tėvų, liko ir trečias brolis – filosofijos kurso 2-ųjų metų studentas Leonas Milvydas. Jis likusius du gyvenimo dešimtmečius atidavė pedagoginiam darbui Kražių mokykloje.

Tai, kad iš 25 tėvų ir scholastikų bendruomenės toje pačioje vietoje liko vos trys buvę jėzuitai, leidžia tvirtinti, jog Draugijos uždarymas Kražių kolegijos bendruomenei turėjo labai didelių pasekmių. Kituose jėzuitų namuose personalinės sudėties tęstinumas po 1773 m. buvo didesnis. Antai Ilūkstės kolegijoje liko beveik visi tėvai ir scholastikai (net 10 iš 11), Skaistkalnėje – lygiai pusė (4 iš 8). Net Pašiaušėje, kur panaikinta mokykla, pasilikusiųjų dalis (2 iš 10) buvo didesnė. Tik Mintaujoje (Jelgavoje) neliko nė vieno iš šešių ten veikusių jėzuitų.

Iš buvusio Pašiaušės kolegijos rektoriaus žinome ir apie „išoriškai“ pasitebimą pakrikimą Kražių mokykloje naujų mokslo metų pradžioje: 1774 m. rugsėjo 1–2 d. „į pamokas neskambinta; nėra nė vieno mokytojo, o tie, kurie mokė anksčiau, rugpjūčio paskutinę dieną, kaip nepakviesti mokyti, kiekvienas leidosi savo keliu“; „studentai Žemaitijoje *oblakani*, nežino, kada prasidės mokslai“. Po mėnesio, spalio 8 d., į mokyklą jau buvo susirinkę virš 200 mokinių, tačiau prefektas dar nebuvo paskirtas.

Varniuose darbavęsi jėzuitai neturėjo galimybių tęsti veiklą tiesiogiai toje pačioje vietoje: čia nebuvo pasauliečiams skirtos mokyklos, o seminarija perduota administruoti misionieriams. Šiuo požiūriu nė vienas iš penkių tėvų ne-

liko tęsti veiklos ten pat, o nedidukė bendruomenė buvo priversta išsisklaidyti. Vis dėlto, jei turėsime omenyje Varnių jėzuitų patarnavimus (kapelionavimas vyskupo dvare, seminaristų ugdymas, pamokslavimas katedroje), susijusius ne tiek su konkrečia gyvenamąja vieta, kiek su visos vyskupijos teritorija, šiuo požiūriu net keturi jėzuitai iš penkių liko „namie“. Nežinomas vieno iš seminarijos ugdytojų Pauliaus Bukonto likimas. Kitas ugdytojas, Mykolas Langkansas, tapo turtingos Plungės parapijos klebonu; vyskupo kapelionas Antanas Vildė gavo dar prestižiškesnę Joniškio parapiją. Misijos vyresnysis ir pamokslininkas Tadas Ragauskas, atrodo, tapo Ariogalos klebonu, o Mykolas Januševičius maždaug po dešimtmečio mirė Kražiuose kaip Tverų altarista.

Į ištikusią katastrofą įvairios jėzuitų bendruomenės reagavo skirtingai. Ar galima nustatyti bendresnes konkrečios bendruomenės jėzuitų pasilikimo / išvykimo priežastis? Viena vertus, daug lėmė išorinės aplinkybės: iš cituoto amžininko liudijimo matome, kad pedagoginiu darbu užsiiminėję jėzuitai buvo linkę jį tęsti, tačiau nebuvo pakviesti. Kiti, „vidinio pobūdžio“ veiksniai galėjo būti autoritetingo bendruomenės vyresniojo laikysena, bendruomenės narių kilmė ir tautinė tapatybė, amžius, toje vietoje nugyventas laikas. Iš kitų atvejų tyrinėjimo galima pasakyti, kad bendruomenės išlikimą daug lėmė konsoliduojanti vyresniojo laikysena (bendruomenė Jelgavoje, konfliktavusi su vyresniuoju, kuris pirmas paliko skęstantį laivą, veikiai išsisklaidė), vyresnis narių amžius, solidesnė jų formacija, „profesinis statusas“ (eitų pareigybių perspektyvos), ilgesnis gyvenimo atitinkamoje vietovėje stažas ir su kraštu siejantys kilmės ryšiai. Iš Kražių ir Varnių jėzuitų kolektyvinės biografijos galima būtų spręsti, kad šiuo atveju svarbiausi buvo stažo ir kilmės kriterijai (ar jų junginys). Iš 14 tėvų Žemaitijoje liko visi trys vokiečiai (Poltzas, Wilde ir Langhansas), du žemaičiai (Prielgauskas ir Januševičius) iš trijų ir vienas lietuvis (Ragauskas). Visi jie buvo darbavęsi ne mažiau kaip trejus metus.

POJĖZUITINIS PAVELDAS

Kražiuose ir kitose Žemaitijos vietose likę darbuotis pavieniai panaikintos Draugijos nariai stengėsi išlaikyti senąjį paveldą ir pasidalyti juo su ateinančiomis kartomis. Kražių mokyklos bažnyčios rektorius Prielgauskas ir mokytojas Milvydas skyrė lėšų senajam mokinių sodalijos altoriui puošti ir išlai-

kyti. Jonišchio klebonu tapęs Antanas Vildė bažnyčiai paliko nemaža knygų, kurios tapo XVI–XX a. leidinius sukaupusios parapijos bibliotekos pagrindu (sk). Kaip galima spręsti iš tiek iš pačių leidinių (parengtų jėzuitų arba išleistų jų spaustuose), tiek iš jų proveniencijų, Vildė galėjo priglobti Varnių jėzuitų misijos biblioteką ar jos dalį. Plungės bažnyčioje išlikę nedidelio formato jėzuitų šventųjų (Ignaco ir Xavero) bei jėzuitišką dvasingumą (Jėzaus Širdies kultą) liudijantys atvaizdai čia galėjo atsirasti su klebonu Mykolu Langhansu – veikiausiai jie arba buvo nutapyti jo iniciatyva, arba (jei ankstesni) galbūt priglausti – pvz., kaip ir Vildės knygos galėjo priklausyti Varnių misijos koplyčiai.

Buvusių jėzuitų veikla XVIII a. pabaigoje Žemaitijoje neapsiriboja čia likusiais gyventi buvusios Draugijos nariais. Kaip žinome iš Kazio Misiaus studijos apie Kražių mokyklą 1773–1840 m., įvairiais metais čionai darbavosi dar bent 10 buvusių Lietuvos (ir Mazovijos) provincijos narių, atvykusių iš kitų namų; ne vienerius metus jų čia darbavosi net po 4 ir net 5 vienu metu. Po tam tikros krizės buvę jėzuitai dar du dešimtmečius vadovavo ir Kražių mokyklos, ir visos Žemaitijos švietimo apygardos darbui. 1792 m. vadovauti šiai apygardai į Kražius grįžo vienas iš buvusių kolegijos narių – Liudvikas Kauzonas, iki tol darbavęs Kretingos mokykloje. Jis paliko pasiaukojamo pedagogo darbo pavyzdį – lankydamas sergančius mokinius epidemijos metu, pats užsikrėtė ir mirė.

Pedagoginė jėzuitų tapatybė buvo vienas svarbiausių saitų, palaikiusių bičiulių vienybę net ir po Draugijos panaikinimo. Tai, kad tokių asmeninių ryšių būta, byloja apie buvusių jėzuitų solidarumą ir išduoda veikiausiai egzistavus tam tikrą neoficialų – žinoma, ne totalinį, metodiškai organizuotą, bet fragmentišką, grupinėmis bičiulystėmis grįstą – sunaikintos Draugijos narių tinklą. Apie kai kuriuos jo fragmentus liudija, pvz., kelių jėzuitų darbavimasis vienoje parapijoje, kuomet klebonaujantis buvęs Draugijos narys vikaru ar rezidentu priimdavo kokį nors vietos neturintį savo seną pažįstamą. Galimas buvusių jėzuitų komunikacijos „įkaltis“ – ir Žagarės bažnyčioje esanti Nukryžiuotojo skulptūra, priskiriama Tomui Podhaiskiui ar jo dirbtuvei. Galbūt neatsitiktinai šioje bažnyčioje ji atsirado ten klebonaujant Arkadijui Horbaciui – buvusiam jėzuitui, vienu metu gyvenusiam tuose pačiuose namuose su broliu Tomu.

Pabaigai – Draugijos narių istorijų tyrimo po 1773 m. perspektyvos. Bene labiausiai išnaudoti Edukacijos Komisijos šaltiniai, tad geriausiai žinomas

likimas tų jėzuitų, kurie darbavosi pedagoginėje srityje. Mažiau žinomi lieka bažnytiniai (vyskupijų, parapijų, vienuolijų) šaltiniai, teikiantys žinių apie sielovados darbą atlikusius tėvus. Žinios apie Žemaičių vyskupijoje mirusius buvusius jėzuitus daugmaž surenkamos iš aplinkraščių, kuriuose buvo informuojama apie mirusius vyskupijos dvasininkus, bei fragmentiškai išlikusių rubricelių (ten taip pat buvo išvardijami mirusieji). Šių šaltinių problema – ne visada tvirtas asmenų identifikavimas, jei pranešime nenurodyta kitų aplinkybių. Geras šaltinis 1798 m. žinios apie Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dvasininkus, kuriose ne vien nurodytos tuo metu einamos pareigybės, bet ir trumpai papasakota ligtolinis *curriculum vitae*. Menkai pažįstamus scholastikų, nusprendusių tapti dvasininkais ar vienuoliais, likimus galėtų atskleisti šventimų registrų ar kitų vienuolijų įvilktuvų / įžadų knygų bei narių registrų tyrinėjimas.

Priedas Nr. 1. Kražių kolegijos jėzuitų sąrašas 1773 m.

KRAŽIAI (36)

TĖVAI

Andriejus Kawecki – rektorius nuo 1771 III 24.

Mykolas Borewicz – ministras, namų prokuratorius, bažnyčios, sveikatos, sodo, bursos ir konvikto pref., Jėzaus Širdies brolijos vad., operarijus.

Antanas Poltz – pranc. k. dėst., misionierius (9 m.) Bartkiškiuose ir Lylavėnuose, oper., nuodėmkl., kontroversijų vad.

Antanas Wilde – Ordinaro teologas.

Jurgis Olizarowicz – aukštesn. klasių pref.

Ignacas Łappa – filos. kurso II metų dėst. (3 m.), bibliotekos pref.

Ignacas Przywałowski – pamoksl. (13 m.) sekmad., oper., nuodėmkl., konsult.

Ignacas Staniszewski – monit., dvasios tėvas (16 m.), namų ragintojas, brolių katechetas, laiškų revizorius, oper., nuodėmkl.

Leonas Borevičius – pamoksl. (2 m.) šventad., žemesn. klasių pref., mokinių sodalijos vad., nuodėmkl., konsult.

Liudvikas Kowzan – filos. kurso I metų dėst. (3 m.), konsult.

MAGISTRAI

Aloyzas Kurowicki – infimos dėst.

Antanas Witortt – poetikos dėst.

Ignacas Suchorski – retorikos ir matematikos dėst., namų istorijos rašytojas

Maksimilijonas Klott – gramatikos dėst.

Mykolas Przywałowski – sintaksės dėst.

Stanislovas Zborowski – infimos dėst.

SCHOLASTIKAI FILOSOFAI

2 kurso studentai: Antanas Grunenberg, Antanas Kaczanowski, Bernardas Promweiss (vokiečių k. dėst.), Leonas Milwid, Stanislovas Olędzki.

1 kurso studentai: Adalbertas Schultz., Kazimieras Paszkiewicz, Ignacas Boban, Matas Moklok, Jonas Niedzwiedzki.

BROLIAI

Andriejus Braun – drabužininkas, infirmarijus, zakristijonas.

Andriejus Sarnowski – šeimos prefektas.

Antanas Datzrath – skulptorius.

Boguslovas Niepokoyczycki – durininkas

Kazimieras Buywid – Gilvyčių prokuratorius

Jokūbas Boethier – vaistininkas

Ignacas Moszczyński – Savitiškės ir Greitiškės prokuratorius

Ignacas Rewkowski – Bukantiškės prokuratorius

Jonas Kałpowicz – virėjas, dispensatorius

Mykolas Prusewicz – kredenciarijus

VARNIŲ SEMINARIJA (4)

T. Tadas Rogowski – vyresnysis, pamoksl. (10 m.) liet. pakaitomis.

T. Mykolas Januszewicz – pamoksl. (8 m.) liet. pakaitomis.

T. Mykolas Lankans – 1-asis dvasininkijos ugdytojas, ekstraord. lenk. pamoksl., nuodėmkl., konsult.

T. Paulius Bukont – 2-asis dvasininkijos ugdytojas, ekstraord. lenk. pamoksl., nuodėmkl., konsult.

TILŽĖS MISIJA (5)

T. Juozapas Willich – vyresnysis, mision. (19? m.).

T. Jurgis Stanisławski – vok. pamoksl. (14 m.), ministras, nuodėmkl., konsult.

T. Jonas Jaskowt – pamoksl. (8 m.) lenk. ir liet., misionierius, nuodėmkl., konsult.

Br. Antanas Woytkiewicz – dvarų prokuratorius

Br. Juozapas Gierman – virėjas, dispensatorius

2. Kražių kolegijos jėzuitų biografinės žinios iki 1773 m.

Vardas, pavardė	Statusas (įstojimo, galutinių įžadų ir / arba akademinio laipsnio data)	Amžius (gimimo data)	Kilmė	Kalbos mokėjimas	Tarnystė 1773 m.	Tarnystė Kražiuose (Žemaitijoje) iki 1773	Likimas po 1773
Kražių tėvai							
1. Andriejus Kawecki	įst. 1742 VII 31 Vn, kun. 1755 Vn, prof. 4 vot. 1759 VIII 15, dr. phil. 1762 XI 04, dr. can. 1766, dr. theol. [1771]	g. 1724 XI 01 Lietuvoje	Lietuvis	Liet., lenk.	Rektorius nuo 1771 III 14 / 24	Retorikos stud. Slucke 1744/5, infimos dėst. Nesvyžiuje 1745/6, filios stud. Nesvyžiuje 1746-9, sintaksės ir gramatikos dėst. Pinske 1749/50, poetikos dėst. Plocke 1751/2, teol. stud. Vn 1752-[56]; terc Vn 1756/7; miest. br. vad., ekstraord. pamoksl., bažn. katechetas, oper. VnPN 1757/8; tik ekstraord. pamoksl. ir oper. ten pat 1759/60; filios dėst. Naugarduke 1763-66 (1763/4 – dar ir Geros mirties br. vad., atskirtųjų tėvas, 4 nuodėmkl. bei kons.); kan. t. prof. ir kan. teisės fak. asist. VU ; ir ministras, 2 nuodėmkl. bei kons. Vn Coll. Nob. 1766-67; min., sveikatos, bursų ir muzikos pref. VU 1767/68; rekt. Daugpilyje 1768-71	Buvo Žm kapitulos prelatas (Enc) – dekanas, min. 1777 VIII 20 Jankausko laiške. Mirė 1792 IV Lietuvoje.
2. Mykolas Borewicz	įst. 1753 VIII 14; galut. įžadai 1770 VIII 15; kan. t. dr. 1773 X 15	g. 1736 IX 18			ministras, namų prokuratorius, bažnyčios, sveikatos, sodo, bursos ir konvikto pref., Jėzaus Širdies brolijos vad., operarijus	retorikos stud. Slucke 1756-8; metafiz. stud. Naugarduke 1759/60; ret., poet., ist. dėst. ir namų ist. rašytojas Žadiškėse 1763/4; teol stud. (3-4 k.) VU 1766-8; terc Vn??? 1768/9; Mirabelio mision. (VnPN) [1768-72]; proc iur colleg Kr 1772/3	Smolensko kan., min. 1781. Vysk. Kosakovskio dvare 15 metų. Po to, nuo 1791 – Skarulių kleb. (min. iki 1803).

3. Antanas Poltz	[st. 1724 XII 10 / 04 Vn; galut įž 1741 II 02; dr. philos. 1765 X 15; dr. theol. 1765 XI 20	g. 1701 XI 17 Bavari-joje	[voki-etis]		pranc. k. dėst., misionier-ius (9 m.)	1726-8 fiz. metafiz. stud VU; infimos (1728/9), gram. (1729/30), sint. (1730/1) dėst., teol, stud, (1731-5) Braunsb. ; terc. Vn 1735/6; stud. prof. Karal. 1736/7; filoz prof, res cas, praef sanit Braunsb 1737-9; (2-asis) moral teol prof ir pranc k dėst, ekstraord vok pamoksl., kontrov vad (tik 1739/40), res cas, oper, conf 4 (tik 1739-41) Vš 1739-42 ; sekmad vok pamoksl, bibl pref, Vok br vad, conf 3 (1744-6 – conf 2), cons Novit 1742-6; kan prof, miest br vad, res cas, conf 3, cons Braunsb 1746/7; Tilžės vyresn ir vok pamoksl (1747-9); Br 1749/50 ir 1751-55 : res cas ir cons (1749-55), conf 3 (1749/50) ir conf 2 (1751-5); prof theol mor 1749/50, prof can 1751-5, prof Hebr Gr 1753-5; praes congr Bonae Mortis 1749/50, praes congr Civ 1752/3; oper 1749/50, exh dom 1751-4; mon, praef spir (et super schol – 1756/7), oper Germ, conf 1 Kn 1756-8; 2 mision. Kėdainiuose (1759/60), filoz (log) prof., praes contro, conf 3, cons Kr (1763/4), polem teol ir kan t prof, teol fak asist, praes contro, res cas, conf 5 Vn (1766/7). Kražiuose nuo 1767 : moral. teolog. prof. (1767-9, an. 9), aukšt studijų pref. (1767-72), pranc. k. dėst. (1770-3) ir mision. nuo 1772, conf 2, cons (1767-71), conf 1771-3, oper 1769-	Mirė 1779 Kražiuose kaip teol. dr.
------------------	---	---------------------------	-------------	--	---------------------------------------	--	------------------------------------

4. Antanas Wilde	Įst. 1746 VI 12 Vn, kun. įšv 1752 VI 14 Vn Šv Kaz kopl; galut įž 1759 VIII 15; dr theol 1773 X 01; dr can 1773 X 15	g. 1726 VII 16 Prūsijoje		lenk, vok	Ordinaro teologas	infim dėst Daugp 1748/9, sint, gram, vok dėst Kn 1749/50; teol stud (2-4) VU 1750-3; terc Vn 1753/4; ret, poet, ist dėst., istor rašyt, mokinių br vad Daugp 1754/5; conc fest Pol, miss Germ, oper, cons Ilūkst 1756/7; lenk šventad pamoksl, vok. k. dėst., oper Ilūkst 1757/8; VnPN 1759/60 ir 1763/4 : conc fest, praef congr civ, conf 4, cons (tik 1759/60 – praes congr Bonae mortis, script hist dom, oper, catech templ); Žm dvas ugdytojas, ekstraord lenk pamoksl Varniuose 1764-6; Žm vysk. Lopacinskio teologas nuo 1766	Joniškio kleb. 1775–86; buvo Livonijos kan. Mirė 1786.
------------------	---	--------------------------	--	-----------	-------------------	---	--

5. Jurgis Olizarowicz	Įst. 1729 VIII 10 / 5 Vn; vot ult 1746 VIII 15; dr phil 1761 XI 05; dr can 1762 XI 04; dr theol 1763 X 04	g. 1712 IV 22 / 12 Lietuvoje			aukštesn. klasių prof.	Paš: inf (1730/1), synt (1731/2); Pol 1732/3 log stud; VU: 1733-5 fiz, metafiz stud, 1735/6 sint dēt; terc Vn 1740/1; ret prof, mok kongr vad, oper Plocke 1741/2; conc fest, miss Milkov, oper Droh 1742/3; valetud ibid 1743/4; Lohišino mis 1744-8; filoz prof, praef contro, conf 2, cons Lomž 1748-50; conc dom, praef inf schol et bibl, conf 2, cons Sla-nime 1751/2, Lohišino 1 mision 1753-5, 1756/7; min., praef templ hort burs sanit, proc dom, oper Gardine 1757/8 ir 1759/60; scholast. teolog. prof. ir teolog. fak. dek. Vn 1761-64 (1763/4 – ir praes congr Max, conf 3, cons), cur valet Vn terc 1766/7; miss excurr Žad 1767/8; oper, cath in Templ terc Vn 1768/9; min (tik 1772/3), proc dom, praef sanit hort, oper, catech templ (tik 1769-71), conf (3), cons Vn terc 1769-73	Mirė 1776 Vilniuje.
6. Ignacas Łappa	Įst. 1756 VII 18 Vn, dr. philos. 1769 X 24, dr. theol. 1773 X 15	g. 1741 IV 14 Lietuvoje	Lietu-vis	Lenk., liet	filoz. kurso II metų dēt. (3 m.), bibliotekos prof.	Paš 1759/60 gram synt dēt; Ilūkst 1763/4 – gram synt dēt (3-ius metus); stud theol (4) VU 1768/9; filoz. prof. Vn Coll. Nob. 1769/70, miss aulic et instit fil Illmi Comit Tyszkiewicz Kn 1770/71; filoz (1) prof. Kr 1772/73	Buvo Vn mokytojų seminarijos vyresnysis, 1777 pakeitė nepakankamą br. Liudviką Godickį, tapusį kunigu. Mirė 1778 V 15 Vilniuje.

7. Ignacas Przyalgowski	[st. 1746 IX 02, vot ult 1764 II 02	g. 1726 VI 14, vot ult 1764 II 02			pamoksl. (13 m.) sek- mad., oper., nuodėmkl., konsult.	Inf Paš 1748/9; inf 2 Kr 1749/50; filios stud Gard 1750-3; gram Kr 1753/4, sint, gram Žad 1754/5, teol stud (2) Polock 1756/7; teol stud (3) VU 1757/8; min, praef templ sanit burs hort, conc Pol, proc dom, oper, conf 3, cons Paš 1759/60; conc per vices Varn 1763/4; conc Pol et Lit, oper, miss Tilžėje 1766/7; conc Dom (8), praef bibl, conf 2, cons (1768/9 – ir praef schol) Paš 1767-9; conc Dom, praef Congr Stud et bibl, conf 4, cons Kr 1769/70; conc Dom (12), praef bibl, oper, conf (conf ir ir cons – 1770/1) Kr 1770-3	Mirė 1782 Kražiuose kaip m-los bažnyčios pamoksl.
----------------------------	---	---	--	--	--	---	---

8. Jonas Staniszewski	[st. 1723 VIII 19 Vn, vot ult 1741 II o1	g. 1706 II o8 / 18 Mazovijoje			monit., dvasios tėvas (16 m.), namų ragintojas, brolių katechetas, laiškų revizorius, oper., nuodėmkl.	Retor. dėst. Lomžoje 1736/7, filos. prof. VŠ 1739-41; studijų ir bibliotekos pref. Lomžoje, Minske, Žadiškėse (2 m.) ir Kn 1741-6. Studijų pref. ir Milkovo mision. Drohičine 1746-8; Jonavos mision. 1754/5; min, praef templ sanit hort burs, proc dom, oper Dgpl 1756-8; praef spir, mon, exh dom, catech FF, conf 1 Slan 1759/60; praef spir, exh dom, cat FF, conf 1 Naug 1763/4; mon, praef spir (12), exh dom, catech FF, conf 1, cons (tik 1766-8), revis liter (tik 1768/9) VnPN 1766-9; mon, praef spir (an 13), exh dom, catech FF, conf 2 Vn terc 1769/70; mon, praef spir (14), exh dom, cat FF, revis lit, conf 1 Kn 1770/1; mon, praef spir (an 15), exh dom, catech FF, revis liter, conf, oper Kr 1771-3	Mirė 1774 Vn vysk-joje kaip kun. emeritas.
9. Leonas Borewicz	[st. 1758 VIII 05, dr. can. 1773 X 15, dr. theol. 1774	g. 1741 IV 11	Curlandus		pamoksl. (2 m.) šventad., žemesn. klasių pref., mokinių sodalacijos vad., nuodėmkl., konsult.	prof inf min VU 1763/4; prof poes VU 1766/7; stud theol VU 1767-71; terc Vn 1771/2; conc (2) Fest, praes congr Stud Kn 1772/3	Vn mokytojų seminarijos studijų pref. („oeconomus“) nuo 1775; Upninkų kleb., min. 1774-1803; Smolensko kan., min. 1783. 1797 gavo ir Daugų kleboniją kaip kamend.

10. Liudvikas Kowzan	Įst. 1755 VIII 13 Vn; dr. philos. 1769 X 24; dr. can. 1773 X 15	g. 1737 VIII 21 / 25 Lietuvoje	Lituanus		filos. kurso I metų dėst. (3 m.), konsult.	Infim prof Mogil 1757/8; synt gram Dgpl 1759/60; prof rhet poes hist, scr hist dom Naug Gard 1766/7; terc Vn 1768/9; prof rhet et poes, praef cam, conf 3, cons Vn Coll. Nob. 1769/70 [nuo 1768/9]; stud pref. Ilūkst 1769/70; conc (an 1) Fest, praef schol, praes congr Stud, exh dom per vic, oper, cons Ilūkst 1770/1; prof log, praes contro Kr 1771/2; prof phil (2), praes contro, cons Kr 1772/3	Kretingos m-los prorekt. 1775-1792; Livonijos kan. nuo 1788; Žm švietimo apygardos rekt. 1792. Mirė 1792 Kražiuose užsikrėtęs epidemija nuo lankomų mokinių.
Magistrai							
Aloyzas Kurowicki	Įst. 1764 X 19	g. 1749 VIII 17			infimos dėst.	stud rhet Nov 1766-8; stud phil Naug 1768-71; mag infim Gard 1771-3	
Antanas Witortt	1765 VIII 14	1749 II 07			Poetikos dėst.	stud rhet Nov 1767/8; stud phil VU 1768-71; prof inf alterius Kr 1771/2; prof class Merk 1772/3	
Ignacas Suchorski	1765 VIII 08, dr philos 1773 IX 17	1747 II 04, mokėsi Žadiškėse	Lituanus		retorikos ir matematikos dėst., namų istorijos rašytojas	stud phil (1) VU 1767-70; prof inf unius VU 1770/1; prof gram VU 1771/2 [prof schol infer 1770-3]; prof synt VU 1772/3	„destinatus est Crosos..., sed mansit Vilnae et docuit in schola palatinatus Vilmensis“. Vn vaivadijos m-los I kl. mokyt. 1773-81; EK emeritas, min. 1791. Mirė po 1803.
Maksimil. Klott	Įst. 1765 VIII 11, dr phil 1773 IX 17	g. 1750 X 23			gramatikos dėst.	stud rhet Nov 1767-9; stud phil (1-2) Naug 1769-71; stud phil (3) Kr 1771/2; prof inf Kr 1772/3	Mirė po 1782.

Mykolas Przyżałowski	Įst. 1766 VI 22	g. 1749 IX 15			sintaksės dėst.	stud rhet Novit 1768/9; stud phil VU 1769-72; prof gram Kr 1772/3	
Stanislovas Zborowski	1767 VIII 28, dr phil 1773 IX 17	1751 XI 25			infimos dėst.	stud rhet Novit 1769/70 (ir 1768/9??); stud phil (1) Naug 1770/1; stud phil (2-3) Kr 1771-3	
Scholastikai filosofai							
Antanas Grunenberg	1770 VIII 08	1751 V 19			Filosofijos II k. stud.	stud phil (1) Kr 1772/3	
Antanas Kaczanowski	1770 VIII 03	1752 V 19			Filosofijos II k. stud.	stud phil (1) Kr 1772/3	Livonijos kan., min. 1813.
Bernardas Promweiss	1770 VIII 12	1751 IX 12			Filosofijos II k. stud.; vokiečių k. dėst.	stud phil (1) Kr 1772/3	Mirė 1822 m.
Leonas Milwid	1769 VIII 14	1753 / 1755 VI 25			Filosofijos II k. stud.	stud rhet Nov 1771/2; stud phil (1) Kr 1772/3	Mokytojavo Kražiuose turbūt nuo 1773; mokytojavo iki 1791/92 kaip III kl. mokyt. Mirė 1793 kaip Kražių m-los mokyt.
Stanislovas Ołędzki	1769 VIII 04	1749 III 13			Filosofijos II k. stud.	stud rhet Nov 1771/2; stud phil (1) Kr 1772/3	EK mokytojas bent nuo 1781; pagirtas 1788; 1789 susikeitė su Juozapu
Adalbertas Schultz	1771 VIII 12	1755 IV 16			Filosofijos I k. stud.		1780 darbavosi Šventaliepėje
Kazimieras Paszkiewicz	1769 VIII 18	1753 XII 20			Filosofijos I k. stud.	nov (2) Nov 1772/3	
Ignacas Boban	1769 VIII 06	1754 XI 30			Filosofijos I k. stud.	stud rhet Nov 1771-3;	
Matas Moklok	1769 VIII 03	1755 IX 07			Filosofijos I k. stud.	stud rhet Nov 1771-3	
Jonas	1771 VIII 14	1753 IX 05			Filosofijos I k. stud.		Vn seminarijos regentas, moral. teologijos ir rubrikų dėst.. min. 1813. Mirė 1818.
Broliai							

Andriejus Braun	1762 VIII 20	1732 X 28				soc vest VU 1766-9; soc vest et ex VU 1769-72 (an 9); infirm VU 1772/3	Mirė 1779.
Andriejus Sarnowski	1765 XII 31	1738 XI 30			šeimynos prefektas	proc Bartk ir Lylav Tiļž 1768/9; praef fam Kr 1770/1; curat (an 4) Bukant Kr 1771/2; curat Žid Kr 1772/3	
Antanas Datzrath	Įst. 1742 VIII 16 Vn, vot ult 1753 II 02	g. 1708 VIII 15 Tryre			skulptorius	Vn noviciate iki 1757 (dekoravo presbiterijos balkonus, darė altorių skulptūras). 1757-63 puošė Kn bžn. (pastatė keletą stiuko altorių). Nuo 1763 – Kražiuose (išskyrus 1770/1 Vn noviciate)	Mirė po 1791
Boguslovas Niepokoyczycki	1730 VIII 13, ult vot 1740 VIII 15	1698 / 1699 I 15			durininkas	aed, vest Kr 1732/3; aed, cred, soc ex Naug 1733/4; disp, (praef cul tik 1734-6) Pinsk 1734-8; proc Kotr Jelen Poniem Gard 1738/9; soc proc Kotr Jelen Kieł Hnoy florum [?] et lignorum Gard 1739-41; proc lign, pisc et soc ex Gard 1741-3; proc Olsz et Lach Lomž 1743-5; praef cul, cred Kr 1745-7; cred, inf, ian Paš 1747/8; praef famil Šed 1748-50; soc P miss Šed 1751/2; aed, infirm, soc ex Paš 1752-5; aed, infirm, cred, soc ex Paš 1756-8; aed, soc ex Kr 1759/60; aed, cred Kr 1763/4; cred Kr 1766-73 (an 19), ianit Kr 1772/3	
Kazimieras Buywid	1753 X 12, ult vot 1764 II 02	1727 III 04			Gilvyčių prokuratorius	(cell – tik 1756-8), praef cul, disp Kr 1756-8 ir 1759/60; proc Greit et Savit Kr 1763/4; proc Gilwic Kr 1766-73 (an. 13)	

Jokūbas Boethier	1754 IX 08, ult vot 1765 II 02	1729 / 1725 VIII 17			vaistininkas	apothec (et soc ex 1759/60) Novit 1756-8 ir 1759/60; apothec Kr 1763/4- 1772/3	
Ignacas Moszczyński	1763 IX 27	1740 XII 11			Savitiškės ir Greitiškės prokuratorius	cell, cred, soc ex Kn 1766-8; coc, cell (4), cred, ianit Kn 1768/9; cell (an 5) Kr 1769-72 (an 7); coc, disp, cell Kr 1772/3	Mirė 1775 XII Daugpilyje
Ignacas Re-wkowski	1745 X 08, vot ult 1756 II 02	1723 VII 18			Bukantiškės prokuratorius	aed, cell Paš 1747/8; praef cul, disp Paš 1748-50; cell, disp, soc ex Kr 1751/2; soc proc Gilvic et vicin pag Kr 1752-4; proc Bukant Kr 1754/5, 1756-8, 1759/60; cell, soc ex Kr 1763/4; proc Bukant Kr 1766/7; ianit Kr 1767-72 (an 4); curat Bukant Kr 1772/3	
Jonas Kałpowicz	1767 VIII 25	1734 III 16			virėjas, dispensatorius	sutor Kr 1769/70; coc, disp, praef sutr (an 2) Kr 1770/1; sutor 1771-3	
Mykolas Prusewicz	1756 VIII 06, vot ult 1766 VIII 15	1719 IX 20			kredenciarijus	proc Greit et Savit Kr 1759/60; cell, soc ex Kr 1763/4; proc Greit et Savit Kr 1766-73	
Varnių misijos tėvai							
Tadas Rogowski	Įst. 1748 VIII 13 Vn, vot ult 1765 VIII 15	g. 1730 XI 30 Lietuvoje	Lithuanus	Pol. Lith	vyresnysis, pamoksl. (10 m.) liet. pakaitomis	stud phil Nesv 1751-4; prof synt et gram Īūkst 1756-8; stud theol (1) VU 1759/60; terc Vn 1763/4; mis Vilkm 1766-8; conc (1) Dom Lit, conf 1, cons Varn 1768/9; super et conc Varn 1769-72 (conc (10) Lit per vic 1772/3)	Mirė 1774 (Enc) / Buvo teol. dr., misijų pref., Ariogalos kleb., m. 1786 (BaisogProc).
Mykolas Januszewicz	Įst. 1757 VIII 14 Vn, dr theol 1773 X 01	g. 1732 IX 27 / 17 Žm	Samogita	Lith, Pol	pamoksl. (8 m.) liet. pakaitomis	mag princ VU 1759/60; theol stud (2) VU 1763/4; mision. Lauksodyje ir Joniškyje 1766-9; conc per vices Varn 1769-72 (Lit); conc (7) Dom , praef bibl, praes congr Stud, oper, conf, cons Paš 1772/3	Darbavosi Kražiuose. Mirė 1778 Kražiuose (kaip Tverų alt.?).

Mykolas Lankans	Įst. 1747 IX 01 Vn, ult vot 1765 II 02, dr phil 1763 X 04	g. 1728 XI 01 / I 01 Ornetoje			1-asis dvasininkijos ugdytojas, ekstraord. lenk. pamoksl., nuodėmkl., konsult.	stud phil Nesv 1749-52; inf prof Nesv 1752/3; prof synt, gram, ling Germ Nesv 1753/4; prof gram Gard 1754/5; stud theol (1, 2, 4) VU 1756-8 ir 1759/60; moral. teolog. prof. ir pop. alumnato vicepref. VU 1763/4; miss Koscienev 1764-6; Žm seminarijos ugdytojas nuo 1766; conc pol extraord 1766-9; conf 2, cons 1767-9; instit cler 1 (an 5-6), conc Pol extraord, conf 1, cons 1769-71; (inst 1 (an 6), conf) 1771/2; conc Pol extraord, instit 1, conf, cons 1772/3	Buvo Žm kan. ir Plungės kleb. Mirė 1787.
Paulius Bukont	Įst. 1754 IX 08 Vn	g. 1737 I 23 Žm			2-asis dvasininkijos ugdytojas, ekstraord. lenk. pamoksl., nuodėmkl., konsult.	prof inf Ilūkst 1756/7; prof synt Kn 1757/8; stud log VU 1759/60; stud theol (1, 4) VU 1763/4 ir 1766/7; terc Vn 1767/8; mision. Vilkmergėje 1768-71; instit cler 2, conc Pol extraord, conf, cons Varn 1771-3	
Tilžės misijos tėvai ir broliai							

T. Juozapas Willich	Ist. 1742 VIII 14 / 11? Vn, kun. 1749 VI 06, vot ult 1757 VIII 15	g. 1722 III 16 Jezioranuose (Varmi-joje), Rešelio alumnas 1735			vyresnysis, mision. (19? m.)	prof inf Br 1744/5; prof synt Br 1745/6; stud theol Br 1746-50; prof rhet, hist, praes Congr Stud Reš 1751/2; idem Br 1752/3; prof log, praes contr et sanit, oper Reš 1753/4; prof phil et ethic, praes contr et sanit, oper Reš 1754/5; conc fest Germ, praef bibl. Conf 4, oper, (1756/7 – ir cons) Novit 1756-8; conc Dom Germ, praef super schol, oper, conf 3, cons Reš 1759/60; conc Germ Dom mat, praef schol, miss, oper, conf 1, cons Karal 1763/4 ir 1766/7; super et miss Tilž 1767/8, 1769/70, 1771/2 (an 17); conc (16) Germ, praef bibl, revis liter, conf 2, cons Mint 1770/1	Tilžės misijos vyresnysis iki 1780; vėliau – Tilžės kleb. Mirė 1803 IX 02.
---------------------	---	--	--	--	------------------------------	---	--

T. Jurgis Stanisławski	įst. 1736 VIII 09 Vn, kun. 1747 IV 23 Lid- zbarke, prof 4 vot 1753 VIII 15, dr theol	g. 1719 IV 13 / 15 Frombo- rke, įst Br koleg 1731 IX 03			vok. pamoksl. (14 m.), ministras, nuodėmkl., konsult.	stud phil Nesv 1738-41; prof inf (1741/2), gram (1742/3), synt (1743/4) Br ; stud theol Br 1744- 8; tert Vn 1748/9; prof poes, oper Reš 1749/50; prof rhet, hist. dėst. Br 1750/1, conc fest pom- erid, soc P praef S Cru- cis per vic (tik 1751/2), oper, prof theol moral pomerid (tik 1753/4) Br 1751-4; miss, oper, suppl in conc Germ, conf 2 Tilž 1754/5 ir 1756-8; conc fest matut, praef infer schol, soc prae templ S Crucis per vic Br 1759/60; min, praef templ, fabr, proc dom, conc fest matut, oper Br 1763/4; conc Germ Dom, miss, conf 3, cons ŠL 1766/7; min, praef templ sanit, proc dom, conc Dom pomer, oper Br 1767/8; min. ir kan. t. prof. 1768/9 Br ; idem, - conc et oper, + praef templ S. Crucis, oper, revis liter Br 1769/70; conc Germ (an 11-12), miss, conf (1 – 1770/1), cons Tilž 1770- 2; mision. <i>Tilž</i> 1756-8 ir nuo 1769	Misionierius Tilžėje iki mirties 1776 I 29.
---------------------------	---	--	--	--	--	--	--

T. Jonas Jaskowt	[st. 1754 IX 29 Vn, prof 4 vot 1770 II 18	g. 1730 XII 26 Žm; stud extra usque ad Philos bi-ennalem inclusive	Samogita	Lat, Pol, Samog / Lit (1766); Germ imperfecte (1770)	pamoksl. (8 m.) lenk. ir liet., missionierius, nuodėmkl., konsult.	prof inf Kr 1756-8; prof poes Kr 1759/60; stud theol (4) Br 1763/4; logikos prof., praes congr Cordis Jesu, conf 3, cons Kr 1766/7. <i>Cat trien. 1766 Kr: doc gram (3), poes (1), egit conc (1); nunc prof phil an 1; conc Pol et Lit, miss, oper (tik 1767/8 ir 1769/70), conf 2, cons Tilž 1767/8; 1769-71 (- miss); cat trien 1770 Kr: docuit log (1), miss et conc (an 3); conc (an 6) Pol et Lit, miss, conf, cons Tilž 1771/2</i>	Mirė po 1797.
Br. Antanas Woytkiewicz	1768 VIII 23	1743 VII 06			dvarų prokuratorius	soc proc Litvian 1770/1	
Br. Juozapas G(i)erman	1751 IX 01, ult vot 1764 II 02	1732 III 09			virėjas, dispensatorius	praef cul, disp, cred Žad 1753/4; praef cul, disp, cell Žad 1754/5 ir 1756/7; praef cul, disp, cred, soc ex Reš 1757/8; ianit, infirm, soc ex Reš 1759/60; soc proc pag Reš 1763/4 et 1766/7; praef fam, vest Br 1767/8; soc proc Labuch (an 2) Br 1769/70; infirm soc cred Br 1771/2	

LIUDAS JOVAIŠA

Life after Death. Fates of the Jesuits of Kražiai College after 1773

KEYWORDS: Jesuits; Kražiai; Samogitia; biographies; nationality; pedagogical work; pastoral work

Summary

The aim of the paper is to discuss the destinies of the members of the community of Kražiai College, which was closed in 1773. The article outlines the main directions of activities (pedagogical and pastoral) of former Jesuits, examines the continuity of their activities in the same location and evaluates this continuity against the context of other Jesuit communities. Attempts are made to disclose the reasons that determined the continuity of the activities of former Jesuits or, on the contrary, brought about a change in their activities (nationality, language competence, age, the duration of residence in Samogitia or in Kražiai, personal contacts).

KEYWORDS: Jesuits; Kražiai; Samogitia; biographies; nationality; pedagogical work; pastoral work

Gauta 2017 11 30

Priimta 2017 12 21

LIUDAS JOVAIŠA, IRENA KATILIENĖ

Vade mecum žanro pavyzdžiai VUB rankraštyne: jėzuitų Simono Niklevičiaus ir Pranciškaus Blusiaus užrašų knygelės

---

ANOTACIJA. Straipsnyje aptariamos dvi Vilniaus akademinės jėzuitų kolegijos narių XVII a. ir XVIII a. užrašų knygelės, analizuojami jų turinio ypatumai ir struktūra, aptariami užrašų panašumai ir skirtumai. Ankstyvesnės yra priskirtinos Simonui Niklevičiui, buvusiam ir Akademijos rektoriumi. Vėlyvesnė – Pranciškaus Blusiaus užrašai, turintys titulinį lapą su antrašte „Vade mecum“, rašyti pirmuoju asmeniu, su paties autoriaus suregistruotais biografijos, mokslo ir vienuolinės karjeros faktais. Taip pat aptariama užrašuose pateikiamų duomenų svarba Vilniaus jėzuitų akademijos bei Lietuvos mokslo istorijai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Vade mecum* žanras; jėzuitai; užrašų knygelės; Simonas Niklevičius; Pranciškus Blusius

Vade mecum žanru šios Vilniaus akademinės kolegijos vienuolių jėzuitų užrašų knygelės čia vadinamos su tam tikra išlyga. Viduramžių graviūrose dažnai matome vienuolį su prie juosmens ar ant kaklo prikabinta knyga¹⁴⁵. Galime tik spėti, kokiū būdu, kaip apsaugotus užrašus mūsiškiai vienuoliai gabendavosi su savimi, tačiau nekyla abejonės, kad jie visada buvo prie šalies¹⁴⁶, keliavo kar-

---

¹⁴⁵ Angliškai – *girdle book*, vokiškai – *Beutelbuch*, lotyniškai – *liber caudatus* [knyga su uodega]. Nežinia, ar mūsų knygelės turėjo tą vadinamą uodega, ar buvo nešiojamos specialiam krepšyje prie juostos.

¹⁴⁶ <https://medievalbooks.nl/tag/bookbinding/> Žiūrėta per internetą: 2017-03-22

tu (*vade mecum* – eik su manimi). Tokios knygelės žinomos nuo gilios senovės. Šveicarijos Sankt Galeno bibliotekoje saugomi IX a. I pusėje gyvenusio vokiečių vienuolio benediktino Valafrido Strabo/Strabono? (Walafridus Strabo), garsėjusio poezija ir meile augalų auginimui (*Hortulus*), asmeniniai užrašai taip pat pavadinti „Vademecum“, skaitmeninė jų versija prieinama internete¹⁴⁷. Ispanų studentai taip vadindavo savo pratybų užrašus¹⁴⁸. Dėl ribotų galimybių ir laiko stokos panašių įrašų pavyzdžių tyrinėti neteko, tačiau netenka abejoti, kad tokiu pavadinimu kelioninių asmeninių užrašų forma tikrai egzistavo¹⁴⁹. Mūsų aptarsimose knygelėse užrašyti svarbūs, praktiškai patikrinti gydymosi receptai, apsaugojimo priemonės epidemijų metu, išrašai iš geografijos, istorijos, teologijos, teisės mokslų veikalų, anekdotai bei kiti reikalingi ir kelionėje pravartūs dalykai leidžia palikti „Vade mecum“ pavadinimą, tuo labiau, kad vienos iš knygelių savininkas Pranciškus Blusius ar Blusius¹⁵⁰ savo užrašus pats taip ir vadina: *Vade mecum semper ad M.[aiorem] D.[ei] Gloriam*¹⁵¹. Kol kas tarp Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių man tėra žinomi du tokie dokumentai, nors įvairaus pobūdžio asmeninių užrašų, dienoraščių, kelionių aprašymų – vadinamųjų egodokumentų – esama ir daugiau.

Fizinė būklė. Pirmiausia aptarsime fizinę užrašų būklę. Abi knygelės įrištos į odinius viršelius, abiejų įrišai autentiški, senoviniai. Abi rašytos ir

¹⁴⁷ http://www.europeana.eu/portal/lt/record/9200211/doi_10_5076_e_codices_csg_0878.html Dar žr.: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty-r2004-t43/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty-r2004-t43-s5-19/Rozprawy_z_Dziejow_Oswiaty-r2004-t43-s5-19.pdf Žiūrėta per internetą: 2017-04-06

¹⁴⁸ *The history of the famous preacher, Friar Gerund de Campazas*, translated from the Spanish, London, 1772, t. 2, p. 34: *Vade-mecum used by the Spaniards to signify a kind of pocket-book in which students write their exercises.*

¹⁴⁹ <http://webcentre.co.nz/kk/vickiimsg/HOVadeMecum.pdf> Žiūrėta per internetą: 2017-04-07

¹⁵⁰ Jo pavardė pradžioje užrašyta tik inicialais: *F. B.*, biografinėje dalyje minimas tėvas Boguslovas Leonas iš Olechno Blusius (*[natus... ex Boguslao Leone de Olechno Błtusś; broliai: Ludovicus Błtusś, Michael Błtusś, motina Teresa de Wieliczcius Błtusiowa (Vieličkytė Blusienė?)*]), „Akademijos Lauruose“ įrašyta: *Franciscus Błtus* (orig. p. 356 in: F1-DC1, VUB RS). Lietuvindami pavardę prisilaikėme lietuvių kalbos normų, pagal kurias lenkiška „ś“ virsta „s“: Śniadecki – Sniadecki – Sniadeckis, Pieńkoś – Penkos – Penkosis. Žr.: <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-lenku-kalbos> Žiūrėta per internetą: 2017-04-06

¹⁵¹ *Eik su manimi visada didesnei Dievo garbei.*

lotynų, ir lenkų kalbomis.

Ankstyvesnioji knygelė (XVII a. pr.) įrišta į gerokai aptrintus rudos spalvos odinius viršelius; viršelių pakraščiuose, per 4 cm nuo viršaus ir apačios, matyti po 2 skylutes, patvirtinančias čia buvusį susegimą ar surišimą/raištelius?, vidinėje viršutinio viršelio pusėje išlikusi siaura, apie 1 cm ilgio, šviesios odos juostelės liekana, kitose vietose esančios skylutės – jau popieriaus kenkėjų darbas. Knygelės formatas: 14,3x9,5 cm. Dokumento popierius parudavęs, lapų pakraščiai apibrizgę, popierius trapus, viduje matyti senovinio restauravimo pėdsakų, keliose vietose tekstas pažeistas ar nutrupėjęs, aiškiai trūksta kai kurių teksto lapų. Iš viso (kartu su neprirašytais) knygutėje yra 342 lapai su įvairia paginacija.

Antroji knygutė (XVIII a. I pusė) įrišta į juodos odos viršelius su abiejose pusėse, centre, į juos įrėžta Jėzaus Draugijos emblema ir negailestingų odos ir popieriaus kenkėjų ženklai. Buvusios apsaugos ar susegimo detalių nematyti. Šie užrašai, kitaip nei pirmieji, turi pavadinimą, visą kilmės ir turinio metriką, su išsamiai aprašyta savininko biografija, mokslo bei vienuolinės tarnystės pasiekimais. Tituliniame lape įrašytas jau minėtas „Vade mecum...“ pavadinimas. Knygelės savininkas pasirinkęs moto iš šv. Petro Auksažodžio¹⁵² V pamokslo¹⁵³. Tai itin kuklaus formato (12,5x7,4 cm) knygelė, susidedanti iš 118 nepaginuotų lapų. Jos „sveikatai“ ypač kenkia rūgštus popierius, jau smarkiai pakeitęs popieriaus spalvą, ir kaskart sunkiau darosi įskaityti itin smulkia („blusine“) rašysena surašytą turinį.

Užrašų savininkai. Abiejų knygelių savininkai – garbūs Vilniaus akademinės jėzuitų kolegijos vienuoliai. Vėlyvesniosios knygelės savininko tapatybei nustatyti jokių papildomų tyrimų nereikėjo, jis savo pavardę ir svarbiausius biografijos faktus įsirašė pats, o ankstyvesnioji (abi skiria daugiau kaip šimtas metų) dėl man nežinomų priežasčių buvo vadinama Lietuvos jėzuitų

¹⁵² Petrus Chrysologus, Damianus, Ravenos vyskupas (c. 380–c. 450). Žinomas kaip „homiletikos daktaras“, Romos katalikų Bažnyčios ir Rytų stačiatikių Bažnyčios šventasis, Bažnyčios daktaru popiežiaus Benedikto XIII paskelbtas 1729, Pranciškui Blusiuui jau esant manuduktoriumi Vilniaus jėzuitų noviciate.

¹⁵³ S. Chrysologus serm. 5: *Saepe homo, cum est in se, non est secum. [h.e. ...d?est...] distractus* [Dažnai žmogus, kai būna savyje, nebūna su savimi. ... atitolęs ...] – vertimas apytikslis. Petro Auksažodžio V pamoksle tokių žodžių neaptikau.

http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0380-0450,_Petrus_Chrysologus,_Sermones,_MLT.pdf Žiūrėta per internetą: 2017-04-06

provincijolo, Vilniaus jėzuitų kolegijos rektoriaus ispano Mykolo Ortizo¹⁵⁴ užrašų knygele, nors paties Ortizo ranka darytų įrašų čia kaip ir nematyti¹⁵⁵. Su garbiuoju ispanu sietų nebent tik vienas receptas, kurį čia aprašo tikrasis knygelės savininkas Simonas Niklevičius: apie Ortizui Varšuvoje dr. Poselijaus¹⁵⁶ skirtą gydymą nuo kairiosios rankos ir viso šono nutirpimo dėl sausgysles apėmusio kataro¹⁵⁷. Taigi, autorius dabar jau neginčijamai nustatytas ir patvirtintas – Simonas Niklevičius – Vilniaus jėzuitų akademijos rektorius, du kartus ėjęs šias pareigas; rektoriauti jam teko 1611–1614 ir 1625 metais, kai kilo maro epidemija, o universitetas buvo uždarytas. Apie Simoną Niklevičių „Akademijos Lauruose“¹⁵⁸ prie laisvųjų menų ir filosofijos magistrų promocijų (apie 1596 m.) rašoma: „Simonas Niklevičius, menų ir filosofijos magistras. Po to, kai trejus metus išklausė teologiją, įstojo į Jėzaus Draugiją, joje mokė filosofijos, dukart buvo Vilniaus rektorius ir per pirmąjį rektoriavimą pastatė tą dalį Akademijos, kuri dar ir dabar stovi – puošnesniu pavidalu negu dabar yra, nes vėliau, priekinę dalį (frontispisą) pašalinus, daug didybės nustojo. Buvo Lietuvos provincijolas. Vyras teisingas ir lygiai tvirtas. Dusyk vyko į Romą: sykį kaip provincijos prokuratorius ir ten pasiekė¹⁵⁹, kad Varšuvos [jėzuitų] namai

¹⁵⁴ *Michael Ortisius* (1560–1591) – SJ, gimęs Kastilijoje, miręs Nesvyžiuje. Atvykęs iš Ispanijos į Transilvaniją, o iš ten išvarius jėzuitus, – Lenkiją. 1605–1608 – Vilniaus akademijos rektorius, 1608–1616 – Trečiosios probacijos instruktorius Nesvyžiuje ir 1620–1622 – ten pat rektorius ir studijų prefektas, 1622–1627 – Lietuvos provincijolas; užbaigė kolegijos fundaciją Gardine, gavo sutikimą atidaryti Teisės ir Medicinos fakultetus Vilniaus akademijoje, pavedė pastatyti biblioteką ir sutvarkyti archyvą, galop Nesvyžiaus rektorius 1627–1630.

¹⁵⁵ Ortizo, kaip ir Niklevičiaus rašto pavyzdžių galima sutikti „Ypatingojoje provincijolo knygoje“ (Liber extraordinarius provincialis, VUB RS, F13-35), „Vilniaus akademijos vizitatorių memorialuose ir vyresniųjų nutarimuose“ (Liber ordinationum et epistolarum, VUB RS, F3-2388).

¹⁵⁶ *Joachim Poselius* – meklemburgietis, Zigmanto Vazos rūmų gydytojas.

¹⁵⁷ *Stupor in manu sinistra et toto latere ex catharo nervos occupante... sic id D. Posselius pro R. P. Michaeli Ortiz provinciali lith. in Febr. 1624 Varsaviae. (f. 81, pag.129).*

¹⁵⁸ F2-DC1 *Laureae Academicae seu Liber continens ritum promovendi et catalogum promotorum ad gradum doctoratus, licentiatu, magisterii et baccalaureatus in alma Academia Vilnensi Soc. Iesu comparatus et ordinatus anno 1650* (rankraštis). *Akademijos laurai / Laureae academicae*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997. Dar žr.: http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=165%3A2-vasaris&id=1988%3Ais&option=com_content&Itemid=194 Žiūrėta per internetą: 2017-03-22

¹⁵⁹ Patvirtina čia, *Itinerarium* dalyje, įrašas l. 289v: *In reditu eandem tenuimus via Roma usque*

priklausytų Lietuvos provincijai; buvo Lvovo roksolanų tautybės [ukrainietis]. Mirė Pultuske¹⁶⁰. Šiuose užrašuose esama ir kitų asmenų įrašų, tiesa, labai nedaug. Antai, 8 lape, po antrašte *Medicinalia*, tokia proveniencija: *Collegij Crozen.[sis] Soc.[ietatis] Jesu* [Kražių jėzuitų kolegijos] bei inicialai C. W. [Casimirus Wazgird? – I. K.]. Dėl C. W. inicialų kyla šiokių tokių spėlionių, tuo labiau, kad knygelėje esama ir daugiau įrašų šia ranka. Galbūt jie galėtų priklausyti šimtmečiu vėliau gyvenusiam ir 1753–1756 metais Kražių rektoriaus pareigas ėjusiam Kazimierui Vazgirdui? Vazgirdo rašto pavyzdžių man dar neteko sutikti; beje, 1763–1766 metais jis rektoriavo Vilniaus kolegijoje. Įrašą su jo pavarde Kražių kolegijai 1755 metais dovanotoje knygoje mini Sigitas Lūžys¹⁶¹.

Tituliniame Pranciškaus Blusiaus „Vade mecum...“ užrašų lape pateikta išsami turinio temų rodyklė. Toliau seka šių temų dėstymas. Savininko gyvenimo kronika, pavadinta „*Annales Vitae F.[rancisci] B.[huss] S.[ocietatis] J.[esu] m[anu] pro[p.]ria*“¹⁶². Iš šių *analų* sužinome, kad mūsų herojus gimė 1709 11 25, 9 valandą vakaro (koks tikslumas!) Nieruvkos¹⁶³ dvare, Krevo parapijoje, Ašmenos apskrityje, iš kilmingų tėvų – Ašmenos raikytojo Boguslovo Leono iš Olechno Blusiaus ir Teresės iš Veličkių (Veličkytės). Toliau gana smulkiai perteikiama biografija, antai, kaip Krevo klebono tų pačių metų gruodžio 1 dieną buvęs pakrikštytas, o 1717 m., krisdamas nuo arklio, susilaužė dešinę ranką. Taip pat kitą ranką susižalojo jodinėdamas 1719 m., tačiau sėkmingai pasveiko. 1720 m. su pasauliečiu klieriku teologu pradėjo mokytis mokslo pagrindų ir, rengiamas į infimą, dvejus metus šio buvo lavinamas. 1721 kovo mėnesį atvykęs į Vilnių, į gramatikos klasę, kurią nuo ruggpjūčio Mogiljave vi-

---

Bononiam. Discessimus Roma 19 ianuarii 1616 post electionem novi generalis R. P. Mutii Vitellesci factam 15 novembris hora 19 et venimus die 13 februaryi Bononiam [Grįžtant laikėmės to paties [maršruto/krypties] Romos keliu iki Bolonijos. Išvykome iš Romos 1616 sausio 19, po naujo Jėzaus Draugijos generolo gerb. t. Mucijaus Vitelesko išrinkimo, įvykusio lapkričio 15, 19 valandą, ir atvykome į Boloniją vasario 13 dieną].

¹⁶⁰ f. 383, kn. p. 250.

¹⁶¹ Sigitas Lūžys „Senieji paraščių raštai“ in: *Darbai ir dienos*, 2005. 44, p. 181. Žiūrėta per internetą: 2017-04-03 <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367170549498/datastreams/DS.002.o.01.ARTIC/content>

¹⁶² Jėzuito Pranciškaus Blusiaus gyvenimo metraštis, nuosava ranka [surašytas].

¹⁶³ *Nierówka* (Ašmenos pav.).

sus metus klausė, ir 1722 m. magistro jėzuito t. Juozapo Obrąpalskio¹⁶⁴ buvo iš gramatikos perkeltas į poetiką, pedagogu [auklėtoju] esant Mykolui Babianskiui¹⁶⁵. Ir taip toliau fiksuojami svarbesni gyvenimo įvykiai, vienuolystė bei studijos, artimųjų mirtys (motina *Teressa de Wieliczcius Błusiowa* miršta grįžusi iš Barūnų 1724 07 10, 10-ą vakaro), jo paties ligos ir nelaimės (antai, 1727 per Sekmines užpuola naktiniai plėšikai ir atima visą jo dvarišką mantą/aprangą (*per fures nocturnos omni apparatusu aulico spoliatus sum*), Matyti, kad jo sveikata nebuvo stipri, 1736 m. karštine ir kitomis ligomis kamuojasi bemaž pusmetį, 1741 m. sunkiai suserga *febri frigida* [maliarija?], jam suteikiami šv. sakramentai, tuomet jis per maldas kreipiasi pagalbos į šventuosius, galiausiai meldžia šv. Stanislovą Kostką užtarimo ir pasveiksta. Tų metų vėlų rudenį vyksta į Vištytį pas Upytės seniūną Puziną, kur gauna mokytį du jo sūnus Stanislovą ir Kristoforą, galbūt dvare atgauti sveikatos, ilgai čia neužsibūna, nes po nepilnų metų, 1742 rugsėjį, su jais grįžta į Vilnių, į alumnatą. Aprašomi ir kiti nutikimai, kurių čia neminėsime, tačiau kurie galėtų praversti, suteikti duomenų apie atskirus įvykius ar Vilniaus jėzuitų bendruomenės asmenis, ypač – jei ką domintų Pranciškaus Blusiaus asmuo. Šis žmogus tegyveno 40 metų (mirė 1749), naudingai tarnavo jėzuitų bendruomenei. Skrupulingai, preciziškai, itin smulkiomis raidelėmis vesti užrašai byloja apie atitinkamą savininko charakterį. Paskutinis gyvenimo kronikos įrašas patvirtina, kad jis 1747 07 18 iš Nesvyžiaus išvyko į Vilnių dėl paskyrimo į noviciatą, pakeliui užsukdamas pas brolių ir seserį, liepos 29 atvyko į Vilnių.

Apie Pranciškų Blusių „Akademijos Lauruose“ randame tokį įrašą: „kitados poetikos profesorius – 1 metus, ten pat retorikos profesorius – 1 metus, rūmų misionierius – 1 metus. Dabar – popiežiškojo alumnato viceregentas; Vilniaus akademijoje ir universitete etikos profesorius – antrus metus. Tais pačiais metais ir dieną“¹⁶⁶, t. y. 1743 09 12, promotoriumi esant rektoriui Vladislovui Daukšai¹⁶⁷, Pranciškui Blusių suteiktas filosofijos daktaro laips-

¹⁶⁴ Józef Jan Obrąpalski (1700–1759), SJ. Retorikos profesorius Vilniuje, Vilniaus akademijos sekretorius, Šv. Jono bažnyčios ir jos statybų prefektas (1741–1748), Lietuvos provincijolas 1757–1759.

¹⁶⁵ Pasaulietis asmuo.

¹⁶⁶ Rankr.: f. 356v, knygoje: p. 226.

¹⁶⁷ Władysław Aleksander Dauksza (1677–1747), SJ. Retorikos profesorius Minske ir Vilniuje bei Kražiuose, dėstė filosofiją ir scholastinę teologiją, kanonų teisę, profesų namų prepozitas, Lietuvos provincijolas (1723–1727), Vilniaus akademijos rektorius

nis. Jėzuitų enciklopedijoje rašoma, kad gyvenimo pabaigoje, 1747–1749 metais, jis buvo Vilniaus noviciato namų pamokslininkas ir bibliotekos prefektas, uolus bibliotekininkas, mūsų laikais nežinomų, pražuvusių asketinių veikalų autorius¹⁶⁸.

Užrašų turinys. Aptarę užrašų savininkus, mėginsime apžvelgti ir pačių užrašų turinį ta seka, kokia jie išdėstyti knygelėse, šiek tiek palygindami jų panašumus bei skirtumus.

Simono Niklevičiaus užrašai. Ši knygelė visada domino skaitytojus, ypač dėl joje esančios nemažos medicininės (*Medicinalia*) dalies. Penkiuose pirmuose lapuose prieš šią dalį skirtingu braižu įrašytos įdomios, taip pat medicininio pobūdžio pastabos. Antai, antrame lape po graikišku žodžiu, aprašoma, kada patogiausia nuleisti kraują iš kojos¹⁶⁹. Šią rašyseną sutiksime vėliau, poezijos fragmentuose apie konkrečių daržovių naudą (f. 98v–103r). Kad šios pastabos prirašytos vėliau, patvirtina ir nuoroda 4 lape (apie *Cariocostinae*¹⁷⁰ piliules iš Varšuvos pilies vaistinės: nurodoma žiūrėti šios knygos 148 p.¹⁷¹. Dar kita ranka surašyti 6 būdai/receptai pasigaminti *pyrobolorum* [ugnies kamuolių, bombų?]. Pati *Medicinalia* prasideda abėcėline rodykle nuo ligos, organo ar vaisto pavadinimo, nurodant numeruotus šios dalies puslapius, kurių pagal senąją paginaciją yra 159. Ši medicinos ir farmacijos mokslų istorijos tyrinėtojus dominanti dalis sudaryta iš įvairių garsių ano meto gydytojų ar privačių asmenų receptų su jų ir pagydytų asmenų (suprantama, daugiausia garbių jėzuitų) vardais, kartais nurodomas veikalas, iš kurio paimtas receptas, kartais tik asmuo ar asmeninė paties Niklevičiaus patirtis. Čia rašoma pirmu asmeniu, patvirtinant gydymo poveikį, veiksmingumą pačiam

---

1727–1731 ir t. t.

¹⁶⁸ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...* p. 50.

¹⁶⁹ *Optissima est venarum in pede incisio. Commodissime vero sanguis mittitur vernali ac autumnali tempore circa aequinoctia, nb14 ante vel post diebus, vel etiam necessitate exigente circa solstitia, ibi solemniores sunt humorum commotiones...* – Geriausias yra venų kojoje įpjovimas. O tinkamiausiai kraujas nuleidžiamas pavasario ir rudens metu maždaug per ekvinokciją, atmink, 14 dienų prieš ir po, arba iškilus būtinybei, maždaug per solsticiją, kai santūresni būna skysčių judėjimai] ir t. t.

¹⁷⁰ Tai turėtų būti ringotinių/cinamoninių – magnolijūnų augalų šeimos augalo žievė (*Cortex Cariocostinae: Canella alba vel Canella winterana (Cinnamomum aromaticum, Cinnamomum album*), aromatingi visžaliai medžiai Pietų Amerikoje ir t. t.

¹⁷¹ [...] *vide in hoc libro pag. 148.*

autoriui ar kitiems garsiems žmonėms, pvz., Mykolui Ortizui¹⁷². Patį Simoną Niklevičių, panašu, vargino akių problemos, galvos svaigimas. Štai Varšuvoje 1612 08 06 karališkasis medicinos daktaras Stanislovas¹⁷³ patarė Niklevičiui nuo galvos svaigimo (recepto¹⁷⁴ sudėtyje matome kalendrą, kuminą, laukinį salierą?, anyžių, pankolį, krapą, krapų, pankolių, taškuotosios mėtos sėklas, cinamoną ir kt.). Niklevičius mini, kad tai jam ir kitiems labai pagelbėję. Pasakodamas apie ašarojančių akių gydymą, mini Gdansko gydytoją Poselijų, kuris Braunsberge 1615 04 25 išgydęs jam akį ir paėmęs už abu receptus (nuo akių ašarojimo ir laisvinamųjų vaistų) 2 lenkiškus auksinus ir 24 grašius (pag. 3, f. 21) – daugiau duomenų apie vaistų kainas nėra. Tas pats daktaras Poselijus gydė Niklevičių ir 1624 m. nuo akių ašarojimo ir kairės kojos problemų. Akių gydymui rekomenduojama vartoti su medumi sutrintas rūtas; balandės, kregždės ar kukučio sparno kraują (nuo giedravalkčio/kataraktos). Labai daug receptų paimta iš *L.[itterae] S.[erenissimae] R.[eginae] P.[oloniae]*. Pateikiama daktaro Bukcelės¹⁷⁵ receptų, pvz., apie pasiutligės gydymą, ligoniui pataria ma gerti *teriaką*¹⁷⁶, o įkandimo vietoje uždėti pleistrą, pagamintą iš riešutų, šviežių arba džiovintų figų, sutrintų su kokia nors duona, pridėjus druskos ir susicukravusio medaus ir t. t. Minimas ir daktaro žydo (be pavardės) receptas apie hemorojaus gydymą ir pan. Tabakui, žolei Karalienei, arba šv. Kryžiaus žolei, skiriamas visas traktatas, nurodant, kad tai išrašas iš Žemaičių vyskupo Mikalojaus Paco¹⁷⁷ knygelės – reiškia, vyskupas irgi turėjo panašius užrašus ir domėjosi medicina?; išvardijami 24 tabako privalumai. Iš to paties vyskupo užrašų – išrašas apie Bezoaro akmenį (*Bezoar lapis*¹⁷⁸) bei 16 jo privalumų. Toliau aprašomi gydytojo Algaročio/Algarotti¹⁷⁹ milteliai iš provincijolui Decijui

¹⁷² Žr. aukščiau, apie užrašų knygelių savininkus.

¹⁷³ Sapelius, f. 20

¹⁷⁴ *Recipe: coriandri praeprati, annisi foeniculi, cimini, ammeos dauci anethi, seminum anethi, foeniculi, pulegii, cinammomi etc.*

¹⁷⁵ Mikalojus Buccella, Niccolò Buccella, gimęs Padujoje, miręs Krokuvėje; italas medikas, dirbęs Stepono Batoro gydytoju.

¹⁷⁶ Teriakas (*thiriaca, theriaca*) – vaistas, priešnuodis iš labai daug komponentų.

¹⁷⁷ Mikalojus Pacas (1570–1624) – LDK valstybės ir Lietuvos katalikų Bažnyčios veikėjas, Žemaičių vyskupas, dėl sveikatos atsisakęs vyskupo pareigų ir išvykęs į Italiją.

¹⁷⁸ Johanas Vinteris iš Andernacho (Johann Winter von Andernach arba Johannes Guinther, Johannes Winter, 1505–1574) – gydytojas, humanistas, vertėjas.

¹⁷⁹ Vittorio Algarotti (1533–1604) – Veronos medicinos kolegijos prezidentas, Paracelso amžininkas, įvedęs į vartojimą medicinoje antimonio/stibio trichloridą (SbCl₃), vadinamą

Striverijui¹⁸⁰ atsiųstos instrukcijos Venecijoje. Kitas išrašas apie gintaro aliejaus galias (*olei succini vires*) iš knygos *Medula distillatoria*¹⁸¹. Kadangi siautė maro epidemijos, šie išrašai labai aktualūs. Tolimesnis išrašas – apie gintaro aliejaus privalumus iš viduramžių gydytojo Andernacho veikalo, apie perlų druskos galias iš mokyčiausio chemiko Krolijaus¹⁸² neįvardyto veikalo. Pateikiamos pagrindinės apsisaugojimo nuo maro taisyklės, kurias Niklevičiui persiuntė Lucko scholastikų gydytojas daktaras Jonas Zalaševskis. Vienas receptas nuo kosulio pateiktas moters – ponios Sardovskos: „supjaustyk ridiką lėkštėje, kiekvieną gabaliuką patepęs nesusifermentavusiu medumi ir grūstu šafranu, sudėk vieną ant kito alavinėje lėkštėje ar moliniame dubenyje, iš viršaus kita lėkšte pridenk uždėjęs kokį nors svarmenį. Iš ten po ketvirčio valandos ištekės sultys, kurias pašildęs šaukšte duok ligoniui gerti ir daryk taip kartą, antrą ir trečią.“ Užrašytas ir gonorėjos gydymo atvejis su bemaž penkių lapų istorija, kurią Niklevičius užrašė 1618 m. Pultuske spalio 14 d., minimas Romos profesų namų gydytojas tėvas Minutulus. Minimi įvairių jėzuitų namų ir kitų gydytojų (neįvardinto Karaliaučiaus gydytojo nemažai receptų) ir vaistininkų arba šiaip su Niklevičiumi pasidalijusių praktikų patarimai-receptai, išrašai ir kt. Be kitų, užrašytas Vilniaus vaistininko Jokūbo Jablkos¹⁸³ ir pono Olavo Algino¹⁸⁴ išbandytas receptas, klibantiems dantis sutvirtinti. Pateikiama Jono Pauliaus Campani¹⁸⁵ instrukcija, kaip elgtis mūsiškiams tėvams superiorams

---

pulvis angelicum (angeliški milteliai), alchemikų vadintą antmonio/stibio sviestu.

¹⁸⁰ Decius Strivierus (Striverio, Striverius, 1561–1637), SJ. Italų matematikos ir moralinės teologijos profesorius. Lenkijos provincijos provincijolas 1603–1608 metais.

¹⁸¹ Tikriausiai tai iš Khunratho Conrado (1555–1613), vokiečių pirklio, alchemiko, daktaro *Medulla distillatoria et medica*, paracelsiškosios iatrochemijos (cheminės medicinos) veikalo, sulaukusio daugybės leidimų visame pasaulyje.

¹⁸² Oswald Croll arba Crollius (1563–1609) – Marburgo universiteto profesorius, alchemikas. Jo veikalas *Basilica Chymica*, 1608.

¹⁸³ Jokūbas Jablka – Vilniaus vaistininkas.

Daugiau žr.: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367162270317/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> Žiūrėta per internetą: 2017-04-14

¹⁸⁴ Olaus Alginus (1545–1638) – švedas, studijavęs Popiežiškojoje seminarijoje, kunigavęs Lietuvoje ir Latvijoje, palaidotas Vilniaus arkikatedroje.

Žr.: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367479777320/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> Žiūrėta per internetą: 2017-04-17

¹⁸⁵ Campana (Campano), Giovanni Paulo (1540–1592), SJ. Lenkijos provincijolas, A. Posevino

maro metu (15 punktų) ir toliau – apsaugojimo būdai nuo maro, plačiai išbandyti karališkojo arklidininko Kristoforo Zbaraskio rūpesčiu iš daugelio iškilių medikų surinkti, surašyti ir išleisti. Nesugebėjau išvardyti visų receptų, gydymo būdų išrašų autorių, nes tik iš šio vieno skyriaus galima parašyti keletą rimtų alchemijos, farmacijos ar medicinos istorijos straipsnių ar traktatų.

Toliau jau, ko gero, ir vėliau, jau kita ranka, nenurodant šaltinio, prirašyta keletas alchemijos receptų: kaip parengti auksą, sidabrą ar žalvarį auksavimui ir pan., o po jų trečia ranka (iš 2 l.) – iš neįvardytos knygos¹⁸⁶ įvairių autorių eilės, šlovinančios valgomuosius augalus: sorą (*milium*), pupą (*faba*), lęšį (*lens*), pastarnoką (*pastinaca*) ir t. t.: „Selecta carmina variorum authorum“ [Rinktiniai įvairių autorių eilėraščiai]. Šalia lotyniško pavadinimas pateikiamas ir vokiškas. Vienas pavyzdys: *Cerasum. Kirschen. Si cerasum comedas, tibi confert grandia dona,/ Expurgat stomachum, nucleus lapidem tibi talit,/ Hinc melior toto corpore sanguis inest. Schola Salernitana* [Vyšnia. Jei valgysi vyšnią, tau dovanas didžias atneš. Pagydys skrandį, branduolys tau akmenį suskaldys, dėl to visame kūne geresnis kraujas bus. Salerno mokykla¹⁸⁷].

Po medicininės dalies seka Niklevičiaus ranka rašyti išrašai iš senųjų ir naujųjų laikų autorių (Plinijaus, Marko Polo, Leonijaus, Strabono ir t. t.); vėl be pradžios, todėl neaiškus pavadinimas, galbūt geografija? – pirmosios dalies *colloquium primum*. Neaiškiais kriterijais pasirinkti aprašymai/citatos, pvz.: apie dangaus kūnus (atstumai itališkomis myliomis nuo žemės iki kai kurių žvaigždžių), apie žmonių rases, jų kūno ir charakterio ypatybes (čia rasime tokį paragrafą: *Mulieres eruditae*¹⁸⁸), kai kuriuos gyvūnus, vabzdžius, žvėris, paukščius, roplius, žuvis, jūras, upes (*Narvia Lituaniae fluvius*, Dlugosius et Cromerus¹⁸⁹), ežerus, kalnus, mineralus, metalus, žoles ir medžius,

---

palydovas pasiuntinybėje į Maskvą 1581.

¹⁸⁶ Pavyko nustatyti – tai 1713 m. Strasbūre (*Argentorati*) išleista knyga: *Quadrige scriptorum dieteticorum celebriorum adcurante Joh. Sigismundo Henningero med. doct. et prof. publ. ord.*

¹⁸⁷ Salerno medicinos mokykla (*Scuola Medica Salernitana*) – viduramžių medicinos mokykla pietinėje Italijoje, Salerne. Apjungė ir integravo to meto žydų, arabų, romėnų-graikų medicinos žinias. Mediciną čia galėjo studijuoti, dėstyti ir praktikuoti ir vyrai, ir moterys. Eiliuota knyga *Regimen sanitatis Salernitanum* (1480) – didaktinės viduramžių eilės hegzametru, eiliuoti sveikatos pamokymai. Nuo XIII a. Salerno šlovė nustelbė Montpeljė medicinos mokykla.

¹⁸⁸ f. 111v, 16.

¹⁸⁹ f. 119, 31: Narevas arba Narvė (upė). Esą, Narvėje nesiveisia nuodingos būtybės, nes Bugo upei su Narve susiliejus, į jos srovę patekusios gyvatės šnypšdamos sprunka.

23 kolokviumas skirtas *Memorabilia* [įsidėmėtiniems dalykams]: Čia rasime Tėbus, Babiloną, Ninevę, Romą ir keletą garsių asmenų. Antroji dalis (susideda iš 4 kolokviumų) skirta dievų kultui, žiniuoniams ir magams bei lūžio/pereinamiesiems metams (*Praedictiones physicae*¹⁹⁰).

Du knygelės puslapiai tušti, tada prasideda nauja paginacija ir nauja dalis, pavadinta „Ex Sphyngæ“¹⁹¹ (f. 136, pag. 1), toliau – išrašai iš Lauryno Bejerlino „Krikščionių apoftegimų“¹⁹², iš Grigaliaus Richterio „Politinių, ekonominių aksiomų“¹⁹³, toliau – iš tų pačių autorių kūrinų, iš antikos poetų – linksmi, šmaikštūs, taiklūs, išmintingi posakiai/sentencijos (iš viso 278 pozicijos), antai, epitafija šuniui¹⁹⁴ arba nr. 278 (epitafija): [Mikalojus?] Ostrorogas Napolskiui (lenkiškai ir lotyniškai)¹⁹⁵. Toliau – pora trumpų įrašų kita ranka, 10 tuščių lapų ir f. 231–237 – Aksiomų rodyklė.

Toliau (f. 238v–239r) įsiterpia įdomus (vėlesnio savininko ranka?) įrašas apie vėliavas: LDK, Vilniaus vaivadijos; Trakų, Gardino, Kauno; Minsko, Naugarduko, Voluinės, Kijevo. Nuo 240 l. – vėl įrašai S. Niklevičiaus ranka apie Lenkijos Karalystės Statutų abejones (*Statutorum Regni Poloniae Dubia, scriptaque diligenter a B. H. 1585*¹⁹⁶), o nuo 271 lapo prasideda priešpaskutinė,

¹⁹⁰ *Climactericus (hebdomaticus)* – kas 7 metai, *Climactericus magnus* – nuo 70 kas 7 metai, *Climactericus maximus* – nuo 133 kas 7 metai, *enneaticus seu decretorius* – kas 9 metai skaičiuojama. Aptariama pavojingiausi metų susikirtimai: 49, 56 ir 63, nes čia susiduria *climactericus hebdomaticus* ir *septies septem* (7x7). 56 – susieina *septimus* ir *octonarius* (7x8). 63 – *septimus* ir *nonus climactericus vel enneaticus*. Nes 63 apima *novies septenarium* (9x7) arba *septies novenarium* (7x9). Kai *septenaria* ir *novenaria* susieina, vyksta pasikeitimas, medikai patvirtina kūnuose stebintys didesnę judėjimą.

¹⁹¹ *Sphinx philosophica*, Johannes Heidfeldius Waltoffensis, 1600 Herborna Nassoviorum (Herbornas).

¹⁹² Laurentius Beyerlinck, *Apophtegmata Christianorum, ex officina Plantiniana, apud Ioannem Moretum, 1608*.

¹⁹³ Gregorius Richter, *Axiomata Politica, Oeconomica, Ecclesiastica et Historica*, Gorlicii 1604, 2 vol.

¹⁹⁴ f. 214, pag. 157, nr. 158: *Epitaphium cani. Parve canis, tibi parva domus et corpore parvus. / et brevis est tumulus, et breve carmen habe* (Epitafija šuniui. Tau, mažo kūno šuneliui, ir mažas namelis/, ir neaukštas kauburėlis, ir trumpą giesmę turėk]. Ulysses Aldrovandi (1522–1605) – italų gamtininkas.

¹⁹⁵ *Tu leży Napolski, stary szlachcic polski. /Kiedy z martwych wstanie, rzeknie: pitem, Panie. / Subiunxit Napolski. Rzecz. Piliśmy, Panie* [čion ilsis Napolskis, senas lenkas bajoras/, kai iš numirusių prisikels, gėriau, Viešpatie, tars/ Pridūrė Napolskis. Sakau: gėrėme, Viešpatie].

¹⁹⁶ Nepavyko atskleisti B. H. inicialų.

linksmoji, dalis: *Facete dicta vel facta a variis* (įvairių [asmenų ar autorių] sąmojingai pasakyta ar padaryta), vieną čia pacituosime: „Netikėtai vienas iš mūsų, vokiečių, Romoje susirgęs, kai novicijus jam tik paplotėlį atnešė, jam tarė; pasakyk tėvui ministrui, jei nesusimylės man kaplūno ir gero gabalo mėsos, tave surysiu.“ – Šis persigandęs tėvui ministrui tai pakartojo, [tas] ir gaidį, ir mėsos davė, ir taip anas sustiprėjęs pasveiko“¹⁹⁷. Užrašų pabaigoje pridėdamas *Itinerarium* (kelionės žinynas), rašytas pirmuoju asmeniu (Niklevičiaus ranka), aprašantis 1615 metų kelionę į Romą balsuoti naujo jėzuitų generolo Mucijaus Vitelesko rinkimuose¹⁹⁸ ir sugrįžimą į Vilnių 1616-ųjų sausį; čia smulkiai nurodomos apstojimo vietos ir keliai, atstumai lenkiškomis ir itališkomis myliomis, osterijos, persikėlimai per upes, pridėdant pastabą: *bona via mixta sylva* [geras kelias, pramaišius su mišku], *taediosa* [varginantis], ar dėl atstumo: *valent pro 10* [viršija 10], nors lentelėje įrašyta tik 6 mylios. Kelyje iš Nesvyžiaus į Oršą aprašo kelio ruožą, kur tik vienintelė užėiga, keliauninkai nakvoję miške. Į Rygą aprašyti net keli maršrutai, tiesiausias kelias: iš Vilniaus per Giedraičius, Kupiškį, Salamiestį, Biržus (*mala via* [blogas kelias]) ir, persikėlus upe iš [Nemunėlio] Radviliškio, kelias vingiuoja į dešinę, į Rygos jėzuitų kolegijos Pargeno dvarą už 4 mylių, ir per 8 mylias iki pačios Rygos kolegijos. 1619–1620 metų kelionės į Romą įrašai patvirtina žinią apie Saksonijoje 1620 sausio 19 mirusį jėzuitą tėvą Gasparą Savickį, kurį jau mirusį slapta gabeno sėdintį vežime¹⁹⁹. Pabaigoje – vėl *Facete dicta*, paskutinius įrašė jau vėlesnis knygelės turėtojas. Pabaigoje – vėl įvairūs skirtingų rankų įrašai, paskutinis lotyniškai: *Anno 1767* [1767 metais]; ir graikiškai: *Πρότος*[!] [pirmas]²⁰⁰.

¹⁹⁷ *Quidam e nostris forte Germanus Romae infirmus, cum ei Novitius panatellam tantum ferret, eidem dixit: dic P. Ministro: „Ni mihi miserit caponem et bonum carnis frustum, te devorabo.“ Territus hic, P.ri Ministro retulit et caponem carnesque tulit, sicque ille refectus convaluit, f. 271v.*

¹⁹⁸ Niklevičiaus dalyvavimas VII generalinėje kongregacijoje Romoje užfiksuotas jo biogramoje, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*, oprac. Ludwik Grzebień, Kraków 1996, p. 460.

¹⁹⁹ *In reditu ...Hinc [Milros, Saxonia] uno milliari in campo mortuus est P. Gaspar Sawicki in curru sedens 19 Januarii 1620, quem usque ad Miedzyrzycz [Międzyrzecz, Mederecensis, Meseritz, Polonia] veximus occulte.*

²⁰⁰ Taisyklingai: *Πρώτος*.

Šiuos (Simono Niklevičiaus) užrašus, ypač medicininę dalį, aptariau gal ir per smulkiai, ir gana padrikai, labai nesinorėjo atradus bent kokį siūlo galą, tiesiog imti ir paleisti iš rankų, norėjosi kažkaip užfiksuoti. Kaip pavyko – čia jau kitas klausimas.

PRANCIŠKAUS BLUSIAUS UŽRAŠAI

Norėtūsi nenuskriausti ir antrosios „Vade mecum“ knygutės, apžvelgti ir apibūdinti jos turinį, palyginti su ankstesniosios. Čia jau tikrai vieno savininko užrašai. Įdomiais įrašais paženklintos ir vidinės abiejų viršelių pusės. Įrišo viršutinio viršelio vidinėje pusėje nupieštas kvadrantas (*quadrans vetus?*) ir sužymėtos įvairių Lenkijos karalystės, LDK miestų (kur esama jėzuitų kolegijų ar misijų; tiesa, Vištutis čia dar neminimas – ši misija įsteigta 1736 m., tad tikriausiai įrašas darytas anksčiau), provincijų ir Europos karalysčių geografinės platumos, t. y. Šiaurinės / Poliarinės žvaigždės aukštis virš horizonto (*Elevatio poli*): pvz., Vilnius ir Žadiškės yra ties 54° (šiaurės platumos). Apatinio viršelio viduje prirašyta įvairių sentencijų ar aforizmų. Vienas pavyzdys: „Venk varžybų, kivirčių, vaidų ir ginčių... Taika“²⁰¹. Lapo centre – pageidavimas, kad šie užrašai pagal paskutinę tėvo Pr. Blusiaus, SJ, pageidavimus ir valią būtų persiųsti į Žadiškių jėzuitų kolegiją²⁰², ko patvirtinti tikrai negalime, galbūt knygelė dėl nežinomų priežasčių liko Vilniuje, o gal ir pabuvojo Žadiškėse, o vėliau sugrižo į Vilnių, kur ją matome ir dabar. Po šiuo tekstu randame bendrą abiemis knygelėms temą – pereinamuosius metus/klimakterius²⁰³. Įdomu, kad Blusius šiuos klimakterius pritaiko savo gyvenamam amžiui (pradedą nuo 1709 – savo gimimo metų) ir suskirsto į devynis etapus, pažymėdamas 63-uo-

²⁰¹ *Certamen, lites, rixas et iurgia vites .... Pax.* – Ioannes de Garlandia, *Opus synonymorum*, PL 150, 1584A (auctor 1001–1100). http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xfromcc.php?tabelle=Ioannes_de_Garlandia_cps2&rumpfid=Ioannes_de_Garlandia_cps2,%20Opus%20synonymorum&id=Ioannes_de_Garlandia_cps2,%20Opus%20synonymorum,%20%20%20%20%20%2075&level=99&level19798=&satz=75&hilite_id=Ioannes_de_Garlandia_cps2,%20Opus%20synonymorum,%20%20%20%20%20%2075&string=AUTOR&binary=&corpus=2&target=&lang=0&home=&von=suchergebnis&hide_apparatus=1&inframe=1&jumpto=75 Žiūrėta per internetą: 2017-04-12

²⁰² *Hoc Vade Mecum iuxta facultates et extremam voluntatem P.[atris] F.[rancisci] B.[huss] S.[ocietatis] J.[esu] sit missum ad Collegium Żodziscense S.[ocietatis] J.[esu].*

²⁰³ *Climacteres (minor per 7), maior (per 9).* Žr. išn. 48.

sius, sudėtingiausias (pats tesulaukė 40, klimakteriais niekaip neapibūdinto amžiaus).

Kaip pradžioje minėta, tituliniame lape pateikta išsami turinio temų rodyklė. Pirmiausia jau mūsų aptarta savininko gyvenimo kronika ir dienoraštis, sutalpinti į nepilną lapą. To visai nerasime Niklevičiaus užrašuose. Taip pat unikali dalis – Blusiaus vestų dvasinių pratybų (1747–1749) dalyvių sąrašas: nurodoma pavardė ir vardas, socialinis statusas: studentas, seminaristas ar dvariškis, yra trys moterų pavardės, iš jų viena –mergina pasaulietė (*virgo saecularis*). Suregistruoti ir suskaičiuoti Žadiškių infimos, Pultusko gramatikos ir poetikos bei retorikos klasių mokiniai, Gardino ir Nesvyžiaus filosofai (jėzuitai ir pasauliečiai), Vištytyje, St. Puzinos dvare, mokyti asmenys. Tolimesnės dalys apima kasdienių intencijų, meditacijų, pasižadėjimų, įžadų ir kt. maldas, pasirengimą išpažinčiai ir komunijai, indulgencijų ir paktų santrauką, metų ir mėnesio šventųjų globėjų sąrašą ir t. t., viename protesto prieš nuodėmes pasižadėjime? (*Protestatio contra peccata*) jis vėl pilnai užrašo savo vardą ir pavardę: *Ego Franciscus Błłus*.... Šioms maldingumo, meditacijos etc. praktikoms skirta nemažai vietos; tada seka vėl kitas sąrašas pavardžių tų, kurie 1729 m. atliko apsimarinimus, kalbėjo vainikėlius ir kt., puslapių apačioje vos įžiūrimomis raidelėmis pakartojamos svarbiausios paties Blusiaus vienuolinės biografijos datos. Toliau eina ištraukos iš jėzuitų teologo Hermano Busenbaumo moralinės teologijos (*Medulla theologiae moralis*)²⁰⁴ ir kitų šaltinių, pvz., *Compendium privilegiorum et gratiarum Societati Jesu a sancta Sede concessarum* (Pragae, 1703): trumpi duomenys apie knygos struktūrą. Jėzaus Draugijos įsteigimą, pirmųjų Draugijos narių sąrašas su jų mirties ir amžiaus metais. Kita ištrauka (trumpa praktinė instrukcija) – iš jėzuito Tobijo Lohnerio apie mišių aukojimą²⁰⁵.

Su Niklevičiaus užrašais susišaukianti *Medica*²⁰⁶ dalis menkutė, apima vos tris puslapius. Tai išrašai iš *Medica Alexii Pidemontani*²⁰⁷, trumpai aprašomi

²⁰⁴ Hermann Busenbaum (1600–1668) – vokiečių jėzuitas, teologas, kazuistikos specialistas. Jo knyga *Medulla theologiae moralis, facili ac perspicua methodo resolvens casus conscientiae* (1645) kėlė didelį susidomėjimą studentams Kelne.

²⁰⁵ Tobias Lohner (1619–1697), SJ, *Instructio practica de SS. Missae sacrificio*. – Labai daug leidimų, neaišku, iš kurio.

²⁰⁶ Vaistijimas.

²⁰⁷ Alessio Piemontese – XVI a. italų gydytojo alchemiko, populiarių knygų autoriaus slapyvardis. Visuotinai priimta, kad tai Girolamo Ruscelli (1518–1566) – italų rašytojas

39 įvairių ligų ar būsenų gydymo būdai, kai kurie – patys keisčiausi ar ne pirmo būtinumo; pvz., kaip pagerinti plaukus²⁰⁸, kaip nepasigerti, kaip išsiblaivyti arba kaip tapti... tamsiu/tamsiaodžiu?²⁰⁹. Trisdešimt šių receptų turi įvertinimus: *noxia* (kenksmingas); *bona* (geras), *optima* ir t. t. Pabaigoje – keletas išrašų iš vengriško jėzuitų kalendoriaus, kurios mėnesio dienos tinka, o kurios netinka kraujui nuleisti, įrašą apie kraujo nuleidimo datas matėme Niklevičiaus užrašuose.

Toliau seka *Secreta artium* (menų paslaptys), autorius nenurodytas; 23 pozicijos, telpa viename lape (31). Pacituosiu: „įvairios spalvos: žalia – į rūtos sultis įdėk truputį šafrano, buksmedžio, gyvasakių/dervos. Raudona: cinoberis/gyvsidabrio sulfidas su vandeniu sutrintas arba brizelija“²¹⁰; „česnakas neturės nemalonaus kvapo, jei bus sodinamas ir nuraunamas mėnuliui esant horizonte arba jei po česnako bus suvalgyta žalia pupa“²¹¹ ir kt.

Po šių „paslapčių“/slėpinių, seka Lenkijos karalystės istorija (*Series Principum Regumque Poloniae*); pradedama nuo Lecho I ir tęsiama iki Augusto III, ši dalis apima 33–40 lap. Prie pirmųjų valdovų nurodoma sutrumpintos senovės Lenkijos istorikų pavardės, kurias išvardintas rasime f. 43v: *Historici poloni et lituani* – nuo Poznanės kusto Basko (*Basco custos Posnaniensis*) iki Andriejaus Zaluskio (1702–1774) – Blusiaus amžininko. Prieš istorikų sąrašą, po Lenkijos kunigaikščių ir karalių, 41v–43r, vardijami lenkai kardinolai (15 pozicijų, 8 numeriu įrašytas Jurgis Radvila), Lenkijos karalystės ir LDK bažnytinės ir pasaulietinės valdžios pareigūnai, tada seka lakoniškai dėstoma Lenkijos istorija, regionai, apibūdinamos: Silezija, Pomeranija, Prūsija, Livonija, Lietuva (iš Kojalavičiaus istorijos), Mazovija, Palenkė, Moldava. Apskritai, dauguma lakoniškų duomenų turi įvardytą pirminį šaltinį/nuorodą į veikalą.

ir kartografas.

^{Dc} *secreti del reuerendo donno Alessio Piemontese, prima parte, diuusa in sei libri*, in Venetia: per Sigismondo Bordogna, 1555.

²⁰⁸ *Crines reparare: Olejkiem słodkich migdałów i żółcią wieprzową z oliwą zmieszaną i krwią kretową, ze psim mlekiem, mażąc...* [plaukus pataisyti: saldžių migdolų aliejuku ir šerno tulžimi, sumaišyta su alyva ir kirmio krauju, su šuns pienu, tepdamas].

²⁰⁹ *Nigrum facere: Pal wodkę z łuszczyn zielonych orzechów włoskich, smaruj a będzisz murzyniem* [išvaryk degtinę iš žalių graikinių riešutų apvalkalų, išsitepliok ir būsi tamsus].

²¹⁰ *Kolory różne: zielony – do soku rucianego dodaj trochę szafranu, grysphanu, gummi. Czerwonny: cynober z wodą utarty vel bryzelia* [h. e. *Lignum Brasiliense rubrum*].

²¹¹ *Alium non habebit taetrum odorem, si seratur et eruatur luna existente in horizonte, vel si post alium edatur faba cruda.*

Pereinama prie pasaulio sutvėrimo ir jo dalių aptarimo (f. 44–50); kaip būdinga šiam autoriui, – su lentelėmis, faktais, skaičiais: pateikiama chronologinė lentelė pradedant nuo pasaulio sutvėrimo; vardijamos monar-chijos: asirų, persų, graikų ir romėnų; aptariamos 4 pasaulio dalys: Europa, Azija, Afrika, Amerika ir išskaičiuojamos karalystės. 50 lapo paraštėje surašy-tos planetos aplink saulę (aukščiau ir žemiau esančios), Zodiako ženklai, 4 mėnulio fazės ir ilgio matai (senieji romėniški: nuo piršto iki leukos; lenkiški – valakas, rykštė, uolektis ir kt.).

Įdomi dalis, rodyklėje pavadinta „Alegorijų miškas pagal abėcėlę“ (*Sylva allegoriarum ordine alphabetico*), pvz.: amžinybė, angelas, išpažintis, atgaila arba: dailininkas, paveikslas, spalva; poetas, giesmė, mūza; gėrimas, girtumas, rajumas, vynas ir t. t. Toliau vardijami šventieji, su kuriais siejamos tam tikros savybės, jų globa ir simboliai; pvz.: Uršulė – ugnis, žiburys, šviesa, slėnis; dangaus žvaigždynas (Mažieji Grįžulo ratai, Mažosios Lokės žvaigždynas); švenčiama spalio 21.

72 lape surašyti 18 visuotinių Bažnyčios susirinkimų: nuo Nikėjos ir Tridento ekumeninio susirinkimo. Šioje knygelėje, kur puslapis prirašytas neįtikėtinai smulkiu ir tankiu raštu, kartais vos pro lupą sunkiai teįžiūrimu, yra likę ir neužpildytų lapų, didžiausias tarpas – nuo 72v iki 86v lapo. Tuomet prasideda dalis, kurios titulas *Ad M.[aiorem] D.[ei] G.[loriam]* – fragmentai/ glaustos santraukos iš įvairių Vilniaus jėzuitų profesorių teisinių ir teologinių veikalų ar paskaitų (gal klausytų Akademijoje?); [Karolio?] Morikonio: apie Dievą (*Deus. Deus. Deus*), apie nuodėmes ir malonę (*Peccata, Gratia*), apie tikėjimą (*Fides*), apie įsikūnijimą (*Incarnatio*), [Pranciškaus Jokimo?] Drom-lerio – apie teisę ir teisingumą (*Ius Iustitia*), Pranciškaus Rosciševskio: apie angelus (*Angeli*), apie sakramentus (*Sacramenta*), [Martyno?] Bystryckio apie atgailą (*Paenitentia*).

Pagaliau (o kaipgi!) seka ir linksmoji dalis, prasideda poetų sąmojo varžytuvėmis prie Viurcburgo (Herbipolio) vyskupo stalo²¹², vokiečio ir lenko dialogu. Dėl itin smulkaus rašto tiksliai cituoti neįmanoma. Didžiuojasi esąs

²¹² *Facetiae, Certamen poetarum Facetiae ad mensam episcopi Herbipolensis, R. P. Jacobi Rudnicki* [Poetų varžytuvės. Sąmojai prie Viurcburgo vyskupo stalo, gerb. t. J. Rudnickio]. – Jokūbas Rudnickis (Rudnicki, Przemysław Jakub, 1584–1650), SJ, prieš įstodamas į ordiną, studijavo Viurcburge (Herbipolis) ir Romoje; kunigaikščių Vazų auklėtojas karaliaus dvare, ypač didelę įtaką turėjęs Jono Kazimiero auklėjimui.

sarmatas, tačiau nesileidžia vadinamas barbaru ir šmaikščiai atsikerta apie mūzą ir poetą. Toliau seka daug trumpų su istoriniais, dvasiniais asmenimis susijusių šmaikščių pasakymų²¹³. Tai dar vienas iš abiejų knygelių panašumų. Baigiama oro stebėjimais (*Observationes*) pagal saulę, mėnulį, atskiras dienas²¹⁴.

Apibendrinant galima sakyti, kad užrašai iš tikrųjų labai skirtingi, Pranciškus Blusius susitelkęs į teologinius, formalius dalykus, mėgstantis viską užsirašyti su nepaprastu skrupulingumu, savotišku asketiškumu, tuo tarpu Simono Niklevičiaus užrašams būdingas, laisvesnis, platesnis mostas. Medicininė knygelės dalis rodo, kad jis buvo tikrai patyręs, vaistytojas-praktikas, pažinojo daug gydytojų, užsirašė jų receptus, kurie praversdavo sudėtingomis sąlygomis vykusiose dažnose kelionėse, ne kartą pagelbėję ir jam pačiam, ir kitiems. Tuo tarpu Blusiuso medicininiai išrašai vos iš vienos (gal net atsitiktinės) knygos rodo, kad jis tik išsirašė tas kelias dešimtis gana egzotiškų ir 30 jų įvertino – geras tai ar netikęs receptas, matyt, tai tikrai nebuvo jo stiprioji sritis. Užtat malda, meditacija, teologiniai raštai, gal net askezė²¹⁵ jam tikrai artimi. Tiesa, abu domėjosi istorija, geografija. Ypač Blusiuso užrašų kryptingumas akivaizdus. Sąmojo jausmas būdingas abiemis, tik kiekvienam savaip. Niklevičiaus humoras vienuoliškas, praktiškas, žemiškesnis, tuo tarpu Blusiuso išrašai didaktiškesni, labiau pamokantys, paremti didžiųjų asmenų išmintimi, jų pasakymais.

Jeigu Niklevičius tik neutraliai aprašo klimakterius, tai Blusius, neaiškindamas teorijų, tiesiog juos pritaiko lentelėje pagal savo gyvenamą amžių ir savo paties amžiaus metus. Blusius turėjo būti atsakingas, pedantiškas pedagogas, didelę laiko dalį dirbęs su jaunimu, gal iš dalies tai apsprendžia ir užrašų pobūdį. Tuo tarpu Niklevičius buvo ir rektorius, ir provincijolas, turėjo daug atsakomybių, daug ir toli keliavo, jo interesų laukas ne toks griežtai apibrėžtas, laisvesnis. Abu žinynai nusipelno platesnio ir išsamesnio mokslo

²¹³ *Socrates ab uxore Xantippe post verba patiens tolerata, lotio perfusus, adstantibus dixit: post tale tonitra talem sperabam pluviam* [Sokratas, po to, kai žmonos Ksantipės kantriai žodžius ištvėręs, šiek tiek pasišlakstęs, tarė: po tokios perkūnijos tokios liūties tikėčiausi].

²¹⁴ *Baptistae fuerit si nox pluviosa Joannis/ Ingrati messis plena caloris erit* [jei Jono Krikštytojo naktis lietinga, per visą pjūtį bus nereikalingai karšta].

²¹⁵ Jo biografijoje yra nuoroda, kad buvęs dabar pražuvusių asketinių leidinių autorius. Encyklopedia wiedzy o jezuitach, p. 50.

istorijos tyrinėtojų, specialistų žvilgsnio, galbūt net ir publikavimo. Mano kuklus tikslas buvo tik paplatinti žinių apie šias dvi specifinio žanro knygutes per jų turinio apžvalgą.

LIUDAS JOVAIŠA, IRENA KATILIENĖ.

Examples of the *Vade mecum* Genre in the Manuscript Department of the Vilnius University Library: Notebooks of Jesuits Simonas Niklevičius and Pranciškus Blusius

Summary

The paper discusses two seventeenth- and eighteenth-century notebooks that belonged to the members of Vilnius Academic Jesuit College, analyses their structure and peculiarities of their content, and addresses the similarities and differences of the notes. The earlier notebooks are attributed to Simonas Niklevičius, who was also a former rector of the academy. The latter notebook belonged to Pranciškus Blusius. It has a title page with the heading 'Vade mecum', is written in the first person singular, and the facts of the biography, academic and monastic career are recorded by the author himself. The paper also discusses the importance of the information in these notes to the history of Vilnius Jesuit Academy and of science in Lithuania.

KEYWORDS: *Vade mecum* genre; Jesuits; notebooks; Simonas Niklevičius; Pranciškus Blusius

Gauta 2017 09 04

Priimta 2017 11 14

MILDA KVIZIKEVIČIŪTĖ

Lietuvos jėzuito 1723–1724 metų kelionės į Romą ir atgal dienoraštis

ANOTACIJA. Italija buvo vienas gausiausiai lankomų ir aprašomų regionų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės keliautojų kelionių raštijoje bei korespondencijoje. Į šį regioną visada buvo vykstama įvairiais tikslais: edukaciniais, religiniais etc. Straipsnyje siekiama pristatyti XVIII a. pirmosios pusės Lietuvos provincijos jėzuito kelionės į Italiją, Romos jėzuitų prokuratorių kongregaciją, aprašymą, saugomą Lietuvos valstybės istorijos archyve. Šis kelionės aprašymas lotynų kalba yra labai struktūruotas, suskirstytas į kelionės etapus. Straipsnyje nagrinėjama autoriaus kelionės refleksija: miestų aprašymo modelis, sunkumai ar netikėtumai, su kuriais buvo susidurta kelionės metu. Kadangi analizuojamame tekste labai aiškiai išskirti keliavimo procesas ir viešnage Romoje, straipsnyje taip pat bus skiriama dėmesio Romos miestui ir jo įvaizdžiui kelionės aprašyme, analizuojamos sekuliarus ir religinio naratyvo sankirtos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kelionės dienoraštis; kelionių raštija; Italija; Roma; jėzuitai.

XVI–XVIII a. kelionės iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įvairiais tikslais darėsi vis populiareesnės ir aktyvesnės, imta vis dažniau užrašinėti kelionių įspūdžius įvairaus pobūdžio raštijos šaltiniuose – dienoraščiuose, memuaruose, laiškuose. Naujųjų laikų kelionėmis mokslinėje literatūroje domėtasi ir anksčiau, tačiau paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais randasi vis daugiau kelionių istorijai skirtų darbų, kuriuose bandoma apčiuopti ir išanalizuoti kuo įvairesnius kelionių aspektus²¹⁶.

²¹⁶ Marek Prejs, *Egzotyzm w literaturze staropolskiej: wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1999; Dariusz Dybek, „Przyroda

Pagrindiniai šaltiniai, norint visapusiškai išanalizuoti kelionės kompleksiskumą, yra kelionės dienoraščiai / užrašai, kuriuose fiksuojama informacija gali apimti įvairias sritis: finansus, maršrutą, kelionių keblumus, įspūdžius, lankomų objektų aprašymus etc. Tad naujų kelionių dienoraščių atradimas ir analizė suteikia dar daugiau žinių kelionių istorijos tyrimams. Šiame straipsnyje yra analizuojamas Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje dar netyrinėtas kelionių dienoraštis. Todėl dėmesys yra skiriamas ne tik dienoraščio turiniui, bet ir jo formai: siekiama identifikuoti kelionės autorių, aptarti jo rašymo stilių bei išanalizuoti jo pateikiamą kelionės vaizdinį: nuo techninių kelionės problemų iki bendresnių kelionės dienoraščio autoriaus pastebėjimų apie lankomus kraštus, daugiausia dėmesio sutelkiant į Italijos žemes bei Romos miestą (būtent ši teritorija yra išsamiausiai aprašyta paties autoriaus).

1. 1723–1724 METŲ KELIONĖS DIENORAŠTIS IR JO AUTORIUS

Tyrinėjamas dienoraštis yra saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve, 1135 fonde²¹⁷. Dienoraštyje aprašyta visa kelionė nuo išvykimo 1723 m. rugpjūčio 7 d. iki 1724 m. sausio 20 d., grįžimo į LDK teritoriją. Dienoraštį sudaro 111 lapų lotynų kalba parašyto teksto. Pats autorius dienoraštį yra suskirstęs į 5 dalis. Pirmoji dalis „Accesus“²¹⁸ – tai įvadinis dienoraščio skyrius, kuriame netiesiogiai išdėstomas dienoraščio rašymo tikslas – palikti rašytinį liudijimą įpėdiniais informuoti ir pasitarnauti „ateities naudai“:

Multis equidem ex nostra Provincia contigit Romanae Urbis Orbisq[ue] exteri lustrare magnificentiam, pauci tamen fuerunt, qui ea, quae fidelibus coram spectarunt oculis, ad Posterorum informationem consignarent paginis, et futuri temporis prospicerent utilitati.²¹⁹

---

egzotyczna w twórczości pisarzy polskich XVI i XVII wieku“, in: *Człowiek wobec natury. Humanizm wobec nauk przyrodniczych*, red. Jan Sokolski, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010, p. 107–127; Roman Krzywy, *Wędrówki z Mnemozynie. Studia o topice dawnego podróżopisarstwa*, Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2013.

²¹⁷ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77.

²¹⁸ *Ibid.*, l. 1v-2.

²¹⁹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 1v.

Šiek tiek vėliau trumpai nusakoma, jog pirmiausia tai yra dienoraštis, tačiau tekste esama ir ankstesniųjų istorikų pasakojimų apie miestus, vietas.

Paskui autorius pereina prie kelionės aprašymo. Pirmojoje dienoraščio dalyje „Iter per Silesiam, Bohemiam, Rhenum, Bavariam, Tirolim etc.“²²⁰ pasakojama apie kelionę per Sileziją, Bohemiją, Reiną, Tirolį ir t. t., antrojoje dalyje „De urbis Romanae majestate, ejusq[ue] sacris et profanis aedificiis, nec non Antiquitatum Monumentis“²²¹ autorius aprašo įspūdžius iš Romos ir miesto, „šventus ir pasaulietinius pastatus, senovės paminklus“. Trečiojoje dalyje, „De his quae in reditu digna visu occurebant“²²², yra aprašoma tai, ką, anot autoriaus, verta pamatyti grįžtant. Galiausiai paskutinėje dienoraščio dalyje „Apophthegmata Quaedam summorum Pontificum Aliorumq[ue] Illustrium Virorum“²²³ autorius pateikė trumpą keleto popiežių sąrašą, kuriame aprašomi jų nuveikti darbai.

Apie kelionės autorių, deja, pačiame dienoraštyje nėra paliekama daug užuominų, kurios padėtų jį identifikuoti. Iš pirmojo kelionės įrašo galima daryti prielaidą, kad keliautojas yra jėzuitas, rašantis, jog 1723 m. po provincijos kongregacijos jis išvyko iš Vilniaus²²⁴. (Autorius, deja, nepamini provincijos pavadinimo, tad galima tik daryti prielaidą, jog kalba apie Lietuvos jėzuitų provinciją su centru Vilniuje, kuriame maždaug kas trejus metus vykdavo Lietuvos provincijos kongregacija²²⁵.) Vėlesni kelionės įrašai tik patvirtina faktą, jog tai buvo jėzuitų vienuolijos atstovas, nes nakvynės dažnai pasirenkamos būtent jėzuitų namuose, lankomos įvairios švietimo įstaigos, kurios buvo išskirtinai jėzuitiškos. Atvykęs į Romą, autorius paliko užuominų ir apie savo turimas pareigas, nes net keliose vietose nurodė ką nors tądien veikęs su kitais tėvais prokuratoriais. Lapkričio 11 d. jie lankėsi Borgezių viloje²²⁶, o lapkričio 16 d. paminėta, jog prasidėjo pirmoji prokuratorių kongregacijos

²²⁰ *Ibid.*, l. 2v-32v („Kelias per Sileziją, Bohemiją, Reiną, Bavariją, Tirolį ir t. t.“).

²²¹ *Ibid.*, l. 33 („Apie didingą Romos miestą ir šventus bei pasaulietinius pastatus, taip pat senovės paminklus“).

²²² *Ibid.*, l. 88v-111v („Apie tai, kas pasirodė verta pamatyti grįžtant“).

²²³ *Ibid.*, l. 108v („Kelios apoftegmos apie popiežius ir kitus garsius vyrus“).

²²⁴ *Ibid.*, l. 2v.

²²⁵ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 459.

²²⁶ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 49 (*Cum aliis patribus procuratoribus fui in Villa Burghesia*).

sesija²²⁷. Tiesa, autorius nelabai buvo linkęs dienoraštyje nurodyti konkrečių pavardžių, galinčių palengvinti jo identifikavimą. Vis dėlto beveik neabejotina, kad teksto autorius – Lietuvos jėzuitas, keliavęs į Romos prokuratorių kongregaciją, kuri vyko 1723 m. Provincijos prokuratorius nebuvo nuolatinė pareigybė, jis buvo renkamas prieš tai vykstančioje provincijos kongregacijoje, kurioje dalyvaudavo profeso įžadus davę jėzuitai²²⁸. Provincijos kongregacijos metu būdavo sprendžiami vietiniai reikalai bei renkamas provincijos atstovas – prokuratorius, turintis vykti į visos vienuolijos prokuratorių kongregaciją Romoje. Joje susirinkę visos vienuolijos prokuratoriai nusprendavo, ar reikia sušaukti visuotinę kongregaciją – aukščiausią vienuolijos sprendžiamąjį organą²²⁹.

2. LIETUVOS JĖZUITO KELIONĖS MARŠRUTAS

Kelionės maršrutas apėmė įvairaus dydžio miestus bei miestelius, kuriuose praleisto laiko trukmė buvo labai skirtinga, kaip ir kelionės dienoraštyje jiems skirtas dėmesys. Autorius pats suskirstė savo kelionę į tris labai aiškius etapus: kelionę į Romą, vizitą Romoje ir kelionę atgal. Pasirinktas maršrutas buvo gana standartinis, vienas iš trumpesnių to laikotarpio kelionės maršrutų²³⁰. Teodoras Bilevičius dar XVII a. pradžioje rašė, jog yra du keliai į Italiją ar iš jos – per Veneciją ir per Milaną²³¹. Tiesa, čia veikia kalbama apie dvi labai skirtingas kryptis, kuriomis galima patekti į Italiją, o ne Romos miestą.

Kelionė, prasidėjusi 1723 m. rugpjūčio 7 d. Vilniuje, toliau ėjo per dabartinę Baltarusiją (Gardiną), Lenkiją, Sileziją, Čekiją, Bavariją, Austriją, Tirolių

²²⁷ *Ibid.*, l. 56v (*Hoc die celebrata 1ma sessio procuratorum*).

²²⁸ Robert Bireley, *The Jesuits and the Thirty Years War – Kings, Courts, and Confessors*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 21.

²²⁹ Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 460. (Galimai tuometį Lietuvos atstavą būtų įmanoma identifikuoti, peržiūrėjus Romoje saugomų jėzuitų kongregacijų dokumentus, jeigu juose nurodytas Lietuvos provincijos atstovas Romos prokuratorių kongregacijoje.)

²³⁰ Birutė Mikalonienė, „Kelionių memuaristikos pradžia ir T. Bilevičiaus „Dienoraštis“, in: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė, (ser. *Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 247. Prieiga internete: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003021909/T.Bilevicius_Keliones_vokieciu_italu_ir_cekų_zeme_dienorastis.pdf?exId=317117&seqNr=5.

²³¹ Alojzy Sajkowski, *Włoskie przygody Polaków: wiek XVI–XVIII*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973, p. 15; Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 169.

iki pat dabartinės Italijos. Pirmasis kelionės etapas per Lenkiją ir Sileziją yra aprašytas labai glaustai, praleidžiant dienas ir miestus bei miestelius, pro kuriuos buvo važiuota (šis kelionės etapas nėra visiškai aiškus ir dėl rankraščio kokybės pirmuosiuose lapuose – tekstas išblukęs ir sunkiai įskaitomas). Tačiau žinoma, kad buvo vykstama pro Vengruvą, Varšuvą, Čenstakavą. Rugsėjo trečiąją buvo pasiekta Silezija – Kliučborkas, Namysluvas, Vroclavas. Čekijoje kiek ilgiau truko vizitas Prahoje nuo rugsėjo 17 iki 19 d.

Rugsėjo 23 d. keliautojas atvyko į Bavariją, kurioje lankė Valdmuncheno, Reco, Aukštutinio Pfalco Bruko, Rėgensburgo, Biburgo, Ingolštato, Miuncheno miestus bei miestelius, o lankydamasis Austrijoje (konkrečiau Tirolyje) pravažiavo pro Mitenvaldą, Insbruką, Bresanoną, Bolcaną, Salorną (žinoma, autorius tekste vartojo vokiškuosius pastarųjų trijų miestų pavadinimus (*Brixen, Bozen, Salurn*), nes aptariamuoju laikotarpiu jie priklausė Habsburgų monarchijos teritorijai), Trentą. Šiame kelionės etape buvo siekiama kuo greičiau pervaziuoti teritoriją – tai liudija 6–7 dienoms skirtas įrašas, kuriame jaučiama kiek atsibodusi kelionės monotonija, teigiama, esą nieko išskirtinio per visą dieną nenutiko, tik pravažiauta daug miestelių: *Nihil singulare, nisi quod transiverimus loca quaedam et civitates populosas, uti Brixen, Bocen, Solurn etc.*²³²

Spalio devintąją buvo įvažiuota į pirmąją Italijos (pagal to meto politinį žemėlapi) miestą – Roveretą. Vėliau lėtai, tačiau užtikrintai buvo važiuojama vienu iš dažnesnių maršrutų į Romą (pačioje Italijoje galima rinktis dar dvi kryptis, kaip vykti į Romą: per Boloniją ir Florenciją arba per Veneciją bei Ankoną). Pavyzdžiui, šis keliautojas pačioje Italijoje keliavo labai nusistovėjusiu maršrutu, kuris buvo įtrauktas į įvairius skirtingų šalių kelionių vadovus²³³: Roveretas, Ala, Dolčė, Verona, Mantuja, Modena, Bolonija, Forli, Riminis, Katolika, Pezaras, Fanas, Senigalija, Ankona, Loretas, Mačerata, Folinjas, Spoletas, Narnis, Roma. Romoje buvo praleistas visas lapkričio mėnuo. Kelionė atgal vyko beveik identišku maršrutu, tiesa, ji buvo kur kas trumpesnė, mažiau stabtelėjimų. Apskritai kelionė truko bent pora savaičių trumpiau (kelionės dienoraštis yra užbaigiamas vasario 19 d. dar Gardine).

²³² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 17.

²³³ Thomas Nugent, *The Grand Tour Containing an Exact Description of Most of the Cities, Towns, and Remarkable places of Europe*, London: Samuel Birt, 1749.

Išsamus kelionės itinerarijus²³⁴

1723 08 07 Vilnius – Trakai

1723 08 08–12 Trakai – Gardinas

1723 08 13–18 Gardinas – [neįskaitoma]

1723 08 19 Vengruvas

1723 08 20 Varšuva

1723 09 02 Čenstakava

1723 09 03 Čenstakava – Kliučborkas²³⁵

1723 09 04 Kliučborkas – Namysluvas

1723 09 05 Namysluvas – Vroclavas

1723 09 06–08 Heidersdorfas²³⁶

1723 09 09 Heidersdorfas – Varta

1723 09 17–19 Praha

1723 09 20 Praha – [neįskaitoma]

1723 09 22 Pilzenas

1723 09 23 Pilzenas – Terpicz [?] – Klenči prie Čerchovo²³⁷ – Valdmunchenas

1723 09 24 Valdmunchenas – Recas – Aukštutinis Pfalco Brukas

1723 09 25 Aukštutinis Pfalco Brukas – Rėgensburgas

1723 09 25–26 Rėgensburgas

1723 09 27 Rėgensburgas – Biburgas – Ingolštatas

1723 09 29 – 09 30 Miunchenas

1723 10 01 Miunchenas – Mitenvaldas

1723 10 03 – 04 Mitenvaldas – Cirlas – Insbrukas

1723 10 05 Insbrukas

1723 10 06 – 07 Insbrukas – Bresanonė – Bolcanas – Salornas

1723 10 08 – Trentas

---

²³⁴ Kelionės dienoraščio autorius labai tiksliai rašė vietovardžius, net jeigu tai darė ir iš klausos, galbūt daugiausia sunkumų autoriui kėlė dabartinėje Čekijos Respublikoje esantys vietovardžiai, mat juos užrašė netiksliausiai. Tirolio regiono vietovardžiai užrašyti laikantis vokiškosios tradicijos.

²³⁵ Orig. *Kruciburg* (turima galvoje Kreuzburg – vokiškas Kliučborko pavadinimas).

²³⁶ Vietovardžiai, kurių nepavyko identifikuoti, palikti tokia forma, kokia buvo užrašyti kelionės dienoraštyje, ir pažymėti [?] ženklų.

²³⁷ Orig. *Klencz*, identifikuotas pagal kelionės maršrutą, pagal kurį vos už kelių valandų kelio yra kitas miestelis Valdmunchenas.

1723 10 09 Trentas – Roveretas
1723 10 11 Roveretas – Ala – Dolčė
1723 10 12 Dolčė – Verona
1723 10 Verona – Mantuja
1723 10 16 Mantuja – Modena
1723 10 17 Modena – Bolonija
1723 10 17–18 Bolonija
1723 10 19 Bolonija –
1723 10 20 Forli – Riminis
1723 10 21 Riminis – Katolika – Pesaras – Fanas – Senigalija
1723 10 22 Senigalija – Ankona
1723 10 23 Ankona – Loretas
1723 10 23–25 Loretas
1723 10 25 Loretas – Mačerata
1723 10 26 Mačerata –
1723 10 27 [nepaminėtas nė vienas vietovardis, nors ir keliaujama]
1723 10 28 Folinjas – Spoletas
1723 10 29 Spoletas – Narnis
1723 10 30 Narnis – Rignano Flaminio – Roma
1723 11 01–30 Roma
1723 12 01 Roma – Čivita Kastelana
1723 12 02 Čivita Kastelana – Ternis – Spoletas
1723 12 04 Spoletas – Folinjas
1723 12 05 Folinjas – Tolentinas – Loretas
1723 12 05 –07 Loretas
1723 12 07 Loretas – Ankona
1723 12 08 Ankona – Pezaras
1723 12 09 Pezaras – Riminis
1723 12 10 Riminis – Čezena
1723 12 11 Čezena – Friulis – Forli – Imola
1723 12 12 Imola – Bolonija
1723 12 12–14 Bolonija
1723 12 14 Bolonija – Castellanum S. Ioannis
1723 12 15 Castellanum S. Ioannis – Mirandola
1723 12 15–16 Mirandola

1723 12 17 Mirandola – San Benedeto prie Po
1723 12 18 San Benedeto prie Po – Mantuja
1723 12 18–19 Mantuja
1723 12 20 Mantuja – Vila Franka di Verona
1723 12 21 Vila Franka di Verona – Busolenjo
1723 12 22 Busolenjas – Borgetas – Roveretas
1723 12 23 Roveretas – Trentas
1723 12 23–26 Trentas
1723 12 27 Trentas – Bolcanas
1723 12 29 Bolcanas – Vipitenas
1723 12 30 Vipitenas – Insbrukas
1723 12 30 –1724 01 01 Insbrukas
1724 01 02 Insbrukas – Cirlas – Céfeldas
1724 01 03
1724 01 04 – Vesobrunas
1724 01 05 Vesobrunas – Landsbergas
1724 01 06 Landsbergas – Augsburgas
1724 01 06–9 Augsburgas
1724 01 10 Augsburgas – Noiburgas prie Dunojaus
1724 01 11 Noiburgas prie Dunojaus – Ingolštatas
1724 01 11–12 Ingolštatas
1724 01 13 Ingolštatas – Miunchsmiunsteris
1724 01 14 Miunchsmiunsteris – Biburgas
1724 01 15 Biburgas – Régensburgas
1724 01 15–16 Régensburgas
1724 01 17 Régensburgas – [?]
1724 01 18 Klenči prie Čerchovo
1724 01 19 [nepaminėtas nė vienas vietovardis, nors ir keliaujama]
1724 01 21 Terpicz [?] – Pilzenas
1724 01 24 Bílá Hora – Praha
1724 01 24–28 Praha
02 09 Vroclavas – Čenstakava
1724 02 19 Gardinas etc. etc.

3. KELIAVIMAS IR JO REFLEKSIJA

3. 1. Keliavimo aprašymas: techninė kelionės pusė

Keliavimas XVIII a. buvo gana sudėtingas procesas technine prasme, nes reikėjo įveikti ilgą varginantį atstumą. Šiuo atveju keliautojas turėjo konkretų geografinį bei chronologinį tikslą, todėl pirmos dienos įrašė yra sakoma, kad buvo išvykta žinant, jog užteks laiko įveikti numatytam keliui²³⁸ (beveik 3 mėnesių). Geras oras buvo itin svarbus kelionėje tam, kad keliai būtų pravažiuojami. Tad nestebina įvairių keliautojų dienoraščiuose palikti įrašai apie liūtų bei dėl jo kylančius sunkumus. Rugsėjo devintąją autorius skundėsi, jog dėl smarkaus lietaus per visą dieną nukelauta vos dvi mylios²³⁹. Iš tiesų tik įvažiavus į dabartinės Italijos teritoriją buvo pažymėta, jog prasidėjo geri keliai. Nieko stebėtino – Italijoje išlikęs senasis romėniškasis kelias buvo platus, patogus važiuoti, nes grįstas akmenimis. Autorius, lankydamasi Forli mieste, pamini šio kelio „statytoją“, kurio vardu kelias ir pavadintas:

Progressus inde occurrit via Aemilia a[l]ta²⁴⁰ et ampla, olim a consule Aemilio lapidibus strata, deinde a quodam Pontifice reparata, in cujus reparationis memoriam stat a latere turris cum inscriptione in marmore.²⁴¹

Toliau į Romos miestą buvo keliaujama kitu išlikusiu Romos imperijos keliu – Flaminijaus (*Via Flaminia*). Nors šio kelio autorius nebeįvardija, tačiau maršrutas puikiai atitinka pagrindinius Flaminijaus kelio taškus – Narnis,

²³⁸ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 2v (*Post [...] congregationem Provinciale[m] comparatis per id tempus quae pro via erant necessaria 7 Augusti movi Vilna*).

²³⁹ *Ibid.*, l. 5v; Remigij Zawadzki, *Diarium itineris Remigii Zawadzki Romam pro capitulo generali peregrinantis (1750) = Diariusz podróży Remigiusza Zawadzkiego pielgrzymującego do Rzymu na kapitułę generalną (1750)*, z rękopisu odczytał i oprac. Marian Chachaj; tłumacz. Marian Chachaj i Marta Czapińska, wstęp Anzelm Szeinke i Bogdan Rok, Kraków / Wrocław: Księgarnia Akademicka, 2014, p. 20–21. Lenkijos pranciškonų vienuolis Remigijus Zawadzki, kuris keliavo į Romą praėjus vos porai dešimtmečių, savo dienoraštyje taip pat plūdo liūtų bei sniegą, nes dėl jo turėjo praleisti papildomą naktį nakvynės namuose, dėl to išaugo kelionės išlaidos nakvynei bei maistui.

²⁴⁰ Manoma, kad turėtų būti žodis „alta“, tinkantis pagal kontekstą.

²⁴¹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 23v („Iš čia išvykę, pasiekėme Emilijaus kelią, didelį ir platų, kadaise konsulo Emilijaus išgrįstą akmenimis, vėliau vieno popiežiaus atstatytą, tam atstatymui atminti prie jo stovi bokštas su įrašu marmure“).

Ternis, Folinjas, Spoletas, Forli, Fanas, Pesaras, Riminis²⁴². Matyt, ne veltui tą patį maršrutą rinkosi daugelis keliautojų, į Italiją atvykdamųjų per Austriją ar Bavariją. Šiuo patogiu, geru keliu buvo galima keliauti ištisus metus, nesibaiminant, jog kils sunkumų važiuoti dėl blogų oro sąlygų. Tiesa, kelionę buvo galima trumpinti, renkantis vandens kelią iš Riminio miestelio į Ankoną²⁴³ – tokį sprendimą priėmė lenkų pranciškonas Remigijus Zawadzki²⁴⁴.

Keliavimą galėjo labai apsunkinti blogi ir neišvažiuojami keliai, nepatogus transportas ir ilga trukmė, nemažai energijos ir laiko keliautojai sugaišdavo kirsdami Alpių kalnus. Šis kelionės aspektas yra daugiau ar mažiau užfiksuotas įvairiuose kelionių dienoraščiuose. Kalnų suvokimas per XVI–XVIII a. gerokai pasikeitė: pavojingas gamtos objektas, kurį reikia įveikti, tapo turistine atrakcija²⁴⁵. Atvykstant iš LDK teritorijos, gana lygaus kraštovaizdžio, kalnai turėjo daryti didžiulį įspūdį savo didybe ir atšiaurumu, tačiau kartu ir grožiu bei kitoniškumu. Lietuvos jėzuitas savo kelionės aprašyme itin daug dėmesio skyrė šiam gamtos objektui, tiesa, tik vykdamas į priekį. Kelionės atgal metu tik užsimenama apie kalnus ir kelio per juos sunkumus, nesileidžiant į detales, greičiausiai dėl to, jog jau buvo nuslūgusios pirmosios emocijos, kurios kilo išvydus kalnus, galimai pirmąsyk gyvenime. Dienoraštyje kalnai pirmą kartą paminimi rugsėjo 9 d. dienos įrašė, praėjus mėnesiui nuo kelionės pradžios ir vos porai dienų nuo įvažiavimo į dabartinę Čekiją. Autorius rašė, jog miestelis yra kalnuotoje vietovėje, įsikūręs tarp uolų ir stačių šlaitų: *Oppidum est in edito, rupibus[ue] arduis monte situm*²⁴⁶. Rugsėjo 20 d. įrašė užfiksuota, jog visą dieną keliavo sudėtingais keliais ir iš viso vos tris mylias įveikė: *Via fuit difficilis, vix tria hac die confecimus milliaria*²⁴⁷, o spalio pirmosios dienos įrašą baigė taip: *Venimus in oppidum Mittenwald horridas inter rupes situm*²⁴⁸. Labai įdomu, jog šis autorius apie kelionę per kalnus yra palikęs konkrečių detalių, leidžiančių ne tik įsivaizduoti, kaip galėjo atrodyti šis kelionės etapas, bet ir

²⁴² Romulo Augusto Staccioli, *The Roads of the Romans*, Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2003, p. 72–73.

²⁴³ Thomas Nugent, *op. cit.*, p. 184.

²⁴⁴ Remigii Zawadzki, *op. cit.*, p. 117–118.

²⁴⁵ Melanie Ord, *Travel and Experience in Early Modern English Literature*, New York: Palgrave MacMillan, 2016, p. 93.

²⁴⁶ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 5v.

²⁴⁷ *Ibid*, l. 11v.

²⁴⁸ *Ibid*, l. 15v („Atvykome į Mitenvaldo miestelį, įsikūrusį ant kalno tarp baisių uolų“).

suprasti, kodėl kalnus dažnai lydi įvairūs epitetai, perteikiantys siaubą, baimę, nepasitenkinimą, keliautojai savo dienoraščiuose kelionę per kalnus lygina su pragaro kančiomis²⁴⁹. Spalio 4 d. jis rašė, kad ryte iš kalnų per slėnį galima matyti Cirlo miestelį (teksto autorius jį užrašo iš klausos *Cyrl*) ir jo apylinkes, į kurį ir yra planuojama vykti, ir atrodo, kad iki vidurdienio jį galima pasiekti. Tačiau miestelį pasiekė vos apie vidurdienį, po 6 valandų sunkios kelionės per uolas ir skardžius – leistis nuo kalno stačiu šlaitu buvo labai pavojinga, todėl vežimo ratai buvo surišti grandinėmis ir virvėmis, kad nepabirtų į šipulius:

Totis fere horis 6 eluctabamur per saxa et praecipitia et licet mane ex ea flumine montium viderimus infra in valle profunda oppidum Cyrlem, nihilominus propter circuitum vix sub meridiem eo pervenire potuimus maxime vero descensus fuit periculosus ob praecipitia, ideoq[ue] rotae curruum catenis, funibus hic alligantur ne in praesepe ruant.²⁵⁰

Daugiausia įspūdžių kalnai paliko spalio 5 ir 12 dienomis. Spalio 5 d. vienas iš vietinių žmonių pasitiko keliautojų grupę kalno papėdėje ir pasisiūlė juos pervesti per kalną. Apskritai kalnų papėdėse neretai užeidavo punktų, kuriuose buvo galima pasikeisti arklius, pasitaikydavo ir vedlių per kalnus, tad nenuostabu, kad keliautojams toks pasiūlymas nesukėlė jokie įtarimo ir jie sutiko su šio vietinio pasiūlymu. Tačiau tolesni įvykiai parodė, jog tai buvo tik apgavikas, nusprendęs pasipelnyti, prisidengdamas susitarimo „laisvumu“, ir todėl nuvedęs grupę tik labai trumpą atstumą, bet pinigus paėmęs už visą sutartą kelią:

Ab initio praestabat alacriter suam operam, nihilominus vix uno quadrante miliaris confecto substitit nebulo neq[ue] ultra progredi voluit, asserens se ad hunc solum terminum convenisse. Sic delusi nihilominus pactum pretium numerare debuimus, timendo tumultum aliquem, ut fieri solet, ex quo facile colligitur, quam multi hic reperiantur sycophantae, qui passim illudunt viatoribus emungendo gratis pecuniam.²⁵¹

²⁴⁹ Jonas Kazimieras Vaišnoravičius, *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu. 1667–1669 metų dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė ir Eglė Patiejūnienė, (ser. *Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 226.

²⁵⁰ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 15v.

²⁵¹ *Ibid.*, l. 16v-17. („Iš pradžių [jis] mielu noru vykdė savo pareigą, vis dėlto, vos ketvirtį

Spalio 12 d. keliaujant per kalnus įvyko nelaimė ir žirgai klupo ant akmens, vienu metu netgi pradėjo slysti vežimas su žirgais skardžiu žemyn, tačiau vežimą ir vežiką pavyko ištraukti. Akivaizdu, kad visi kartu vykę asmenys turėjo būti sukrėsti tokio įvykio, ir tai gerai iliustruoja „istorijos moralas“, jog visus apėmė siaubas, suvokus kalnuose esant tokį didžiulį pavojų: *omnes horror magnus invasit ex consideratione tanti periculi, cum et mons fuerit altissimus, et praecipitium horridum, et intra fluvius rapidissimus*²⁵².

3. 2. Lankomos vietovės ir jų aprašymo modelis

Kiekvienas keliautojas lankomas vietas aprašo savitu stiliumi. Natūralu, jog miestai ir miesteliai sulaukia skirtingo autorių dėmesio, tačiau šioje srityje temos ir pasakojimai neišvengiamai kartojasi, nes atpasakojami istorinių veikalų, geografinių vadovų tekstai, graikų ir romėnų darbai²⁵³. Pagrindiniai kone visuose dienoraščiuose pasikartojantys miesto elementai – tai sienos, juosiančios miestą, šventyklos, teatrai, gatvės ir pan.²⁵⁴. Tiesa, toks aprašymo modelis dažniausiai taikomas visiems miestams, tačiau aprašymo informatyvumui įtakos daro ir vizito trukmė: pravažiuojamos vietovės, arba miesteliai, kuriuose liekama tik nakvynei ir praleidžiamas vos pusdienis ar netgi dar trumpiau, yra aprašomi trumpai ir labiau standartizuotai. Čia aptariamame dienoraštyje labai greitai galima pastebėti, kokiu stiliumi autorius aprašo vietas ir kokius pagrindinius elementus mini. Pirmiausia paminimas atvykimo / išvykimo laikas – išaušus rytui, vidurdienį, nakčiai (*mane egressa, sub meridiem, pro nocte*), retkarčiais yra užsimenama apie miesto įtvirtinimus, tačiau į miesto sienas ar fortifikaciją nėra labai koncentruojamasi, žinoma, paminimos svarbiausios miestelio bažnyčios. Retkarčiais užsimenama apie išskirtinius

---

mylios nuvykus, sustojo nenaudėlis ir toliau nenorėjo vykti, tvirtindamas, esą apsiėmęs [lydėti] tik iki šios ribos. Taip apgauti vis tiek turėjome sumokėti sutartą sumą, bijodami kokių nors neramumų, kaip dažnai atsitinka, tad nesunku numanyti, kiek daug čia galima sutikti plėšikų, kurie šen bei ten apgaudinėja keliautojus, išviliodami pinigus už nieką.“)

²⁵² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 18. („Iš tiesų visus didelis siaubas apėmė dėl tokio pavojaus suvokimo, kai ir kalnas buvo labai aukštas, ir tarpekliis siaubingas, ir per jį tekanti upė labai srauni“.)

²⁵³ Roman Krzywy, *op. cit.*, p. 75.

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 77.

vietovės ypatumus. Prie šių žinučių neretai priduriama, jog „mums buvo pasakojama“ arba „yra sakoma“. Pavyzdžiui, keliaudamas per Sileziją, rašė: *In hac tractu spectavimus multos greges boum et porcorum qui abigebantur ad nundinas in oppidum Breg ex Polonia et Ukraina, in quibus nundinis dicuntur passim distrachi mercatu venalia 15 millia boum.*²⁵⁵ O Čekijoje, Pilzeno miestelyje, *narratum nobis, quod paucis abhinc mensibus in [neįskaitoma] sylvis grassarentur latrones*²⁵⁶. Tokios vietos dienoraštyje bene labiausiai patraukia akį kaip tikėtinas vyraujantis topas, kurio šaltinis, deja, nebūna iki galo aiškus. Aprašant Ankonos miestelį, esantį Adrijos jūros pakrantėje, pridėdama, jog įvairiose vietose yra sakoma: *non est portus, ut Ancona, non est Turris, ut Cremona, non est urbs, uti Roma*²⁵⁷. Kitame kelionės į Romą 1773–1774 m. dienoraštyje, kurį paliko vyskupas Juozapas Lopacinskis, autorius, rašydamas apie Ankonos miestelį, rašo, kad vietiniai turi posakį: *Unus Petrus in Roma, una turris in Cremona, unus ortus in Ancona*²⁵⁸. Kadangi šis dienoraštis parašytas lenkiškai, autorius pateikia ir lenkišką posakio paaiškinimą, jog nėra kitos tokios bažnyčios kaip Romoje, kito tokio bokšto kaip Kremonoje (kalbama apie Kremonos katedros varpinę *Torrazzo*) ar kito tokio uosto kaip Ankona. Tiesa, Lopacinskio, o ne Lietuvos jėzuito dienoraštyje užfiksuota posakio versija kur kas dažniau pasitaikydavo įvairiuose kelionių vadovuose²⁵⁹.

Didesni miestai, kuriuose autorius užsibuvo ilgiau, žinoma, sulaukė daugiau dėmesio. Tuose įrašuose skirta kur kas daugiau dėmesio konkrečių objektų aprašymams – sakralinių bei pasaulietinių. Kelionių aprašymuose būta tam tikrų madų, kurios keitėsi: jau XVII a. antrojoje pusėje Vakarų Europoje detalai aprašyti šventuosius bei jų relikvijas buvo nebemadinga, todėl buvo

²⁵⁵ LVIA, f. 1135. ap. 2, b. 77; l. 4 („šiam krašte matėme daug galvijų ir kiaulių bandų, varomų iš Lenkijos ir Ukrainos į turgus į Bžego miestelį, sakoma, kad tuose turguose įvairiose vietose parduodama 15 tūkstančių galvijų“).

²⁵⁶ LVIA, f. 1135. ap. 2, b. 77; l. 11v („mums buvo pasakojama, kad prieš keletą mėnesių šiuose miškuose siautėjo plėšikai“).

²⁵⁷ *Ibid.*, l. 25 („Nėra kito tokio uosto kaip Ankona, nėra kito tokio bokšto kaip Kremonoje, nėra kito tokio miesto kaip Roma“).

²⁵⁸ LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 16, l. 99v.

²⁵⁹ Thomas Nugent, *op. cit.*, p. 196. Būtent ši posakio versija pateko ir į 1695 m. Anglijoje išleistą komentarą, skirtą Cezario Galų karo užrašams (*Commentarii de bello Gallico*), žr. Edmondes Clement, *The commentaries of C. Julius Caesar of his warres in Gallia, and the civil warres betwixt him and Pompey*, London: Rodger Daniel, 1695, p. 180.

pereinama prie sakralinių pastatų architektūros²⁶⁰, daugiau dėmesio skiriama estetiniam įvertinimui, dažnai apsiribojant žodžiais „gražu“, „labai gražu“²⁶¹. Šio dienoraščio autoriaus socialinis sluoksnius, kelionės tikslas, religinės pažiūros daugeliu atveju nulemia lankomų (ir aprašomų) objektų pobūdį – didžiąją dienoraščio dalį sudaro detalūs bažnyčių aprašymai, daug dėmesio skiriant jų interjerui, altoriams, bažnyčiose palaidotiems šventiesiems, jų ir kitoms relikvijoms (tai itin aiškiai matyti Romos miesto aprašyme). Tačiau ilgesni vizitai buvo ne tik detaliau aprašomi, bet ir išsamiau apipinami asmeninėmis istorijomis, nuotykiiais bei įspūdžiais, nors juose ir būta daugiau „knyginio“ pasakojimo apie konkrečius miestų objektus. Pavyzdžiui, rugsėjo 16–19 d. aptariamo dienoraščio autorius praleido Prahoje, nakvojo greičiausiai jėzuitų kolegijoje *Collegium Clementinum*, apie kurią rašydamas net pamini kambarių ir žmonių, tuo metu esančių kolegijoje, skaičių (300 kambarių, 240 gyventojų²⁶²). Išreiškia savo susižavėjimą akmeniniu Karolio tiltu ir abiejose jo pusėse esančiomis statulomis, kurių yra daugiau nei 30²⁶³. Rugsėjo 18 d. įrašas skirtas apsilankymui kolegijos muziejuje. Kadangi kolegija garsėjo savo observatorija, jėzuitų prokuratorius pasinaudojo galimybe iš jos bokšto apžiūrėti Prahos apylinkes ir teigė, kad iš jo matė neišmatuojamą miesto didumą, šventoves, rūmus, tiltus ir kitokius pastatus, kuriuos labai patogiu apžiūrėti iš aukštesnės vietos: *Ex eadem turri spectavi situm et amplitudinem urbis vastissimos, templa scilicet, palatia, pontes aliaq[ue] aedificia, quae ex edito hoc loco satis commode spectari poterant*²⁶⁴. Kaip ir daugelis keliautojų, šis taip pat norėjo įvertinti esamą erdvę iš viršaus, aprėpti visą jos horizontą²⁶⁵. Beje, tai ne vienintelis kartais, kai šis autorius aprašo panoramas, matomas iš aukščiau. Pirmąsias dienas Prahoje autorius praleido lankydamas sakralinius objektus, tačiau pabaigai buvo palikti mokslo sričiai priklausantys objektai²⁶⁶: autorius

²⁶⁰ Gintautas Sliesoriūnas, „Teodoro Stepono Bilevičiaus gyvenimo odisėjos“, in: Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 44.

²⁶¹ Adam Kucharski, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, p. 197–198.

²⁶² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 8.

²⁶³ *Ibid.*, l. 8v.

²⁶⁴ *Ibid.*, l. 11.

²⁶⁵ Gintautas Sliesoriūnas, *op. cit.*, p. 26.

²⁶⁶ Roman Krzywy, *op. cit.*, p. 81.

buvo pakviestas aplankyti Matematikos muziejų ir mini jame matęs „įvairių retenybių“ – astronomijai skirtus prietaisus, saulės sistemos modelį, įvairias akmenines svarstyklės, kurias labai lengva nusverti, ir pan.²⁶⁷

Dar vienas asmeninio potyrio pavyzdys buvo aprašytas po 10 dienų, rugsėjo 29-ąją. Autorius atvyko į Miuncheną ir nors jame praleido tik porą dienų, tačiau įspūdžių patyrė gana daug. Pirmiausia, net du kartus užsimena, jog įvažiuoti į patį miestą pavyko be jokių sunkumų, vėliau jis nuvykęs į kolegiją, kurios jėzuitų bažnyčioje tuo metu buvę pilna tikinčiųjų, tarp jų ir Bavarijos elektas: *Ingressi urbem absq[ue] difficultate venimus ad Collegium, et quia erat Titulus Templi nostri, obvium habuimus confertum populum ex devotione redeuntem, fuit quoq[ue] in Templo n[os]tro Serenissimus Elector Bavariae*²⁶⁸. Tačiau kitos dienos įrašė nesitenkinama vien įprastu detaliu bažnyčių interjerų aprašymu – nemažą įrašo dalį užima pasakojimas apie netikėtą susitikimą su Bavarijos elekto Maksimilijono žmona Teresę Kunegunda Sobieska. Jėzuitas su elekte daugiau nei pusvalandį kalbėjęsi per vertėją (tėvą nuodėmklausį), mat ši, nors mokėjusi lenkų kalbą, tačiau per ilgą laiką nuo jos atpratusi, prisipažino negalinti greitai kalbėti. Toliau jėzuitas pridūrė, kad Sobieska jo klausinėjusi apie tai, kas tuo metu vyko Lenkijos karalystėje bei apie kai kuriuos didikus, kitus žymius asmenis, kuriuos kadaise pažinojusi Lenkijoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje:

Obtinuit post hac idem P. Confessarius audientiam mihi apud Serenissimum electricum, Filiam immortalis olim memoriae Ioannis III Poloniarum Regis. Detinuit me Serenissima in colloquio plus quam media hora locuta mecum per Interpretem, eundem P. suum Confessarium; quamvis non ignoraret idioma Polonicum, sed per longam desuetudinem, ut fatebat, non poterat expedite loqui. Interrogabat me de variis rebus, quae hic et nunc agerentur in Regno Poloniae, de magnatibus nonnullis, aliisq[ue] Illustribus Personis, quas olim noverat in Polonia et M. D.²⁶⁹

Bet kuris keliautojas, vykdamas į užsienio šalį, turėdavo tam tikrų žinių, dažnai susijusių su įvairiais stereotipais, gautais iš skirtingų šaltinių. Neretai

²⁶⁷ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 8.

²⁶⁸ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 1, l. 13v.

²⁶⁹ *Ibid.*, l. 15.

kelionių aprašymuose jaučiamas lyginimas su sava šalimi bei kultūra, suteikiama galimybė įvertinti užsienio šalių papročius bei kultūrą. Šio dienoraščio autorius gana santūrus, nesivieliantis į diskusijas apie gyventojų aprangą ir panašius dalykus. Įvažiavęs į Sileziją, pastebėjo, jog vaizdai labai gražūs, tačiau ir kainos didesnės nei Lenkijoje²⁷⁰, Alpėse stebėjosi žmonių batais²⁷¹ – tai buvo metalinis apavas, nes miestelio gyventojai užsiiminėjo geležies gavyba. Galbūt dėl to, kad didžiąją kelionės dalį sudarė Italijos teritorija, dienoraščio autorius ne tik turėjo galimybę šioje šalyje pamatyti pavienius intriguojančius objektus, tačiau galėjo ir pateikti bendresnių įžvalgų apie Italijos kultūrą. Tos įžvalgos nebūtinai turėjo būti asmeninės, dažnai buvo naudojamos vietinių išmintimi. Prieš pat išvykstant iš Romos keletas dienoraščio lapų yra paskirti tokioms „įžvalgoms“, kaip antai:

Hinc vulgo dicitur Italos, dum suscipiunt homines, esse tanquam Dei angelos, dum mensam instruunt, esse homines, dum pretium repetunt, diabolo fieri, tunc enim maxime furere irasq[ue] spirari solent, praesertim si de immoderato pretio aliqua moveatur controversia.²⁷²

Grįžęs į Roveretą – elegantišką Tirolio miestą – pažymėjo dar vieną dažną topą apie Italijoje gyvenančius vokiečius; esą tarp italų sklando posakis, jog italizuotas vokietis esąs velnio įsikūnijimas: *Tedesco Italianato diavolo incarnato*²⁷³. Tačiau nuo rimtesnių vertinimų šis autorius susilaikė, o prieš pat išvykdamas iš Italijos pasižymėjo dar vieną frazę, nugirstą Italijoje apie kitas tautybes: *Belga bibax, Hispanus edax, Germanus utrumq[ue]*²⁷⁴.

3.3. „Apie didingą Romos miestą ir jo šventus bei kasdienius pastatus, taip pat senovinius paminklus“

²⁷⁰ *Ibid.*, l. 14v–15.

²⁷¹ *Ibid.*, l. 17.

²⁷² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 83. („Čia liaudyje sakoma, kad italai, kai priima žmones, yra kaip Dievo angelai, kai ruošia stalą, yra žmonės, kai reikalauja užmokesčio, virsta velniais, mat tada, kaip yra prate, niršta ir sprogsa pykčiu, ypač jeigu kyla ginčas dėl užkeltos kainos.“)

²⁷³ *Ibid.*, l. 99.

²⁷⁴ *Ibid.*, l. 85v.

Romos mieste autorius praleido visą lapkričio mėnesį, tad nenuostabu, jog būta laiko ir nuodugniai jį apžiūrėti, ir aprašyti. Pats autorius savo paliktoje trečiojo dienoraščio skyriaus antraštėje įveda *sacrum* ir *profanum* terminiją ir teigia joje aprašysiantis Romos miesto šventus ir pasaulietinius pastatus, tiesa, dar prideda ir trečią kategoriją – senovinius paminklus²⁷⁵. Analizuojamame dienoraštyje *sacrum* ir *profanum* terminai taikomi architektūros paminklams, apibūdina jų sakralinę ir pasaulietinę prigimtį – XVIII a. visuomenėje tai tam tikras pasaulėžiūros atskaitos taškas²⁷⁶. Šioje antraštėje dėmesį patraukia trečioji kategorija – „senoviniai paminklai“, kuri galėjo užimti vietą kurioje nors iš anksčiau minėtų kategorijų (autorius mini matęs daug senovinių paminklų Farnezių rūmuose etc). Ir nors kelionės dienoraščio tekste autoriaus klasifikacija visiškai nėra paaiškinta, aptariamuoju metu leistos knygos, pavyzdžiui, apie antikinio meno kūrinius²⁷⁷, leidžia susidaryti vaizdą, kas galėjo būti priskiriama šiai kategorijai: įvairūs romėnų laikus menantys objektai – dievų, valdovų skulptūros etc. Žinoma, autorius daugiausia dėmesio skyrė sakraliniams objektams, tačiau jiems nebūtinai teikiama lankymo pirmenybė chronologijos požiūriu.

Sakraliniai objektai aprašomi labai detalai. Vienas iš pirmųjų aplankytų objektų buvo Romos profesų namų bažnyčia. Apie ją rašė, jog joje yra Šv. Ignaco antkapis iš pusbrangio akmens (lazurito), su išskirtinės vertės marmuriniais papuošimais ir metaliniais ornamentais, vertas 200 tūkstančių skudų arba 2 milijonų ATR monetų:

[...] lustravi templum Domus Proffessae Romanae in quo est magnificentissimum sepulchrum S. P. Ignatis ex lapide pretioso Lazzullo, aliq[uo] non vulgaris pretii marmore adjectis variis ex principe metallo ornamentis. [...] in hoc sepulchrum expensa esse ducenta millia scutorum, id est duos milliones nostratis monetae.²⁷⁸

²⁷⁵ *Ibid.*, l. 33.

²⁷⁶ Anna Piotrowska-Kiełb, *Staropolski ogląd świata. Obraz świata w osiemnastowiecznych drukach oficyny jezuickiej w Kaliszu jako element społecznego systemu komunikacji epoki nowożytnej*, Toruń: MADO, 2015, p. 196.

²⁷⁷ Domenico Agostino Bracci, *Commentaria de antiquis scalptoribus qui sa nomina inciderunt in gemmis et cammeis: cum pluribus monumentis antiquitatis ineditis statuis, anaglyphis, gemmis*, Florentiae: Apud Caietanum Cambiagi typographum regium, 1784.

²⁷⁸ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 34.

Autorius niekur nepamini nė vieno šaltinio, iš kurio būtų gavęs informaciją, tiek apie konkrečius piniginius įvertinimus, tiek detalius aprašymus. Piniginės išraiškos buvo būdingos ir kitų objektų aprašymuose. LDK keliautojai aptariamuoju laikotarpiu neturėjo stipraus žodyno estetiniam pasigrožėjimui perteikti²⁷⁹, tad piniginis objekto ar jo elementų įvertinimas buvo vienas iš būdų parodyti susižavėjimą ir nusakyti objekto didybę bei ištaigingumą suprantamomis kategorijomis.

Rašydamas apie Panteoną, autorius gana tiksliai atkartoja nusistovėjusį šios šventyklos aprašymo modelį, aptinkamą įvairiuose Romos miestui skirtuose kelionių vadovuose. Pabrėžiama, jog šventovė, dabar vadinama *S. Maria rotunda* dėl apvalios formos, kadaise buvo visų dievų šventykla. Paminima, jog šventykla buvo pastatyta konsulo Agripo laikais iš travertino akmens su viena atvira anga, pro kurią krenta saulės šviesa. Viduje yra 13 didelių kolonų, iš vientiso akmens ir labai brangių. Taip pat įvardijamos ir lauke esančios liūtų skulptūros, pagamintos iš Numidijos marmuro. Žinoma, kalbant apie Panteoną vargu ar buvo įmanoma nepaminėti ir Urbano VIII, panaudojusio Panteono portikų bronzą šv. Petro bazilikos baldakimui, indėlio į šios šventovės istoriją, dėl jo atsirado italų posakis: *quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini*²⁸⁰. Kone tie patys Panteono istorijos elementai yra aprašyti ir Andriejaus Wargockio kelionių vadove, tiesa, jame taip nuodugniai nesigilinama į architektūros detales, visiškai neaprašomos liūtų skulptūros (tačiau jos paaiduotos Panteono iliustracijoje)²⁸¹. Netgi šiek tiek keista, kad kalbant apie Panteono istoriją mūsų aptariamame dienoraštyje visiškai neužsimenama apie ten gulinčius kankinius (nors tai darė kiti keliautojai bei kelionių vadovai²⁸²). Apskritai kalbant, bažnyčių interjerai aprašyti labai sistemiškai, nevengiant sunumeruoti matytų objektų. Antai, lapkričio 27 d. apsilankęs *San Francesco a Ripa* bažnyčioje autorius išvardijo ten saugomas relikvijas: akmenį, panaudotą kaip priegalvis, šv. Jono Krikštytojo kraujo ampulę, Kristaus drabužio

²⁷⁹ Alojzy Sajkowski, *op. cit.*, p. 150.

²⁸⁰ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 37 („ko nepadarė barbarai, padarė Barberiniai“).

²⁸¹ Andrzej Wargocki, *O Rzymie pogańskim i chrześcijańskim ksiąg dwoje*, Warszawa: Neriton, 2011, p. 5456.

²⁸² *Mirabilia Urbis Romae = The Marvels of Rome or a Picture of the Golden City*, London / Rome: Ellis and Elvey, 1889, p. 46–50.

skiautę, kryžiaus dalelę etc.²⁸³. Nors relikvijų aprašymas buvo svarbi kelionės aprašymo dalis, tačiau jaučiamas akivaizdus pokytis nuo XVII a. keliautojų paliktų aprašymų, kuriuose labai svarbią vietą užėmė šventųjų kankinių detalios istorijos, pažymintys jų patirtas kančias²⁸⁴, o čia relikvijos gerbiamos, tačiau aprašomos santūriai. (Kituose XVIII amžiaus kelionių aprašymuose taip pat išlaikoma santūri pagarba kankinių atžvilgiu, Teofilė Konstancija Morawska savo kelionės dienoraštyje aprašydama katakombas teigia, jog tai buvo žemėje iškasti urvai, kuriuose yra palaidoti pagonių persekiojami krikščionys²⁸⁵.)

Be abejo, ypatingo dėmesio sulaukė Vatikanas, kuriame buvo visko gausu: išskirtinė architektūra; biblioteka su daugybe įvairiomis kalbomis parašytų knygų, tarp kurių galima rasti ir Martyno Liuterio veikalų; gausu meno dirbinių, žinomų dailininkų paveikslų; netgi sunku viską aprėpti akimis²⁸⁶. Jau anksčiau buvo užsiminta apie kelionių dienoraščiuose pasitaikančius topus. Kalbant apie sakralinius pastatus, matyt, nieko keista, jog kartojasi tie patys siužetai, kurie yra ne tik bažnyčios, tačiau ir miesto istorijos dalis, pavyzdžiui, perpasakojama istorija, kaip prie *San Paolo alle Tre Fontane* bažnyčios atsirado trys vandens šaltiniai: nukirtus šv. Pauliaus galvą, ji atšokusi nuo žemės tris kartus, o tose vietose ištryškę trys nedideli šaltiniai. Visų trijų šaltinių skonis (*sapor*) yra skirtingas²⁸⁷.

Pasaulietiniai Romos pastatai yra sulaukę bene mažiausiai autoriaus dėmesio, tačiau apie juos kalbėdamas autorius sau suteikė šiek tiek daugiau laisvės, retkarčiais galima atrasti mažų asmeninių pastebėjimų. Romos atveju, dažniausiai tai yra įvairūs rūmai ar vilos, kur esama daug įdomybių. Reikia

²⁸³ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 78.

²⁸⁴ Teodoras Bilevičius ir Kazimieras Jonas Vaišnoravičius savo kelionių aprašymuose labai detalai aprašė relikvijas, susijusias su šventųjų kankinių gyvenimais. Lankydami *San Lorenzo in Damaso* bažnyčią Romoje abu keliautojai nepraleido progos paminėti, jog matė akmenį, ant kurio buvęs nukeltas šv. Laurynas po „iškepimo“ – ant to akmens esančios išlikusios šv. Lauryno riebalų ir kraujo žymės. (Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 153; Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *op. cit.*, p. 253.)

²⁸⁵ Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska, *Diariusz Podróży 1773–1774, wstęp i opracowanie Bogdan Rok*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, p. 151.

²⁸⁶ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 53v–56v.

²⁸⁷ *Ibid.*, l. 76v. Tą pačią istoriją papasakojo ir Bilevičius, tiesa, jis sukonkretina, kuo skiriasi visi trys šaltiniai – jie visi esantys vienas už kitą šaltesni (*frigidior*). Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 144.

paminėti, jog apskritai visos trys objektų kategorijos (sakralinė, pasaulietinė ir senovinė) nėra labai lengvai atskiriamos, mat didelė dalis senųjų bažnyčių pastatų yra išlikę nuo Romos imperijos laikų, rūmuose esama daugybė senovinių relikvų. Lapkričio 4 d. lankydamas Farnezių rūmus, autorius juos įvertina kaip ir kiti XVIII a. keliautojai, teigę, kad Romos vilos ir rūmai yra patys gražiausi²⁸⁸. Anot jėzuito, Farnezių rūmuose sukaupta didžiulė senų skulptūrų kolekcija, apie kurią esą „visi rašo“. Šis autorius išreiškia nuostabą dėl esamų skulptūrų, kuriose vaizduojami nuogi asmenys: *spectantur hic plures Gladiatorum moles statuaricae ex antiquo translatae colosso; quamvis ob artem et antiquitatem sint in admiratione populi, nihilominus quia sunt nuda, verecundos offendunt oculos*²⁸⁹. Tokia nuostaba tikėtina, mat nuo XVI a. senosios skulptūros buvo pridengiamos figos lapeliais, tad šio dienoraščio autoriui nuogų skulptūrų vaizdas galėjo ir turėjo būti labai neįprastas. Šis autorius apskritai labai atsakingai aprašinėjo lankomus objektus, lankydamasis *Museum Kircherianum*²⁹⁰ pažymėjo, jog ten yra 12 muziejaus salių, o tada glaustai aprašė, kas saugoma kiekvienoje salėje²⁹¹.

Senovės relikvai, kurių Romos mieste visada buvo gausu, tiesiog negalėjo likti nepastebėti. Jų spektras buvo labai didžiulis. Jau trečiąją Romos mieste praleistą dieną autorius aplankė *Circus maximus*:

Venimus ad circum maximum, in quo ab utraq[ue] parte visuntur propylaea quadruplici ordine columnarum fulta. Opus eximium, et magnarum impensarum, quod vel maxime inter alias urbis raritates spectatorum rapit oculos. Numerantur in eo columnae grandes ex marmore Tiburtino numero 336, videlicet ex una parte 168, ex altera totidem. Singulae columnae dicebantur constare 600 scuta, hoc est 6000 nostratis monetae, ex quo colligitur in solas columnas, exceptis statutis aliisq[ue] ornamentis, erogata esse milliones duos, et insuper millia sedecim.²⁹²

²⁸⁸ Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska, *op. cit.*, p. 156.

²⁸⁹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 37. („Čia matyti daug gladiatorių didelių skulptūrų, perkeltų nuo senovės koloso; ir nors dėl meniškumo ir senumo jos kelia žmonių susižavėjimą, vis dėlto, kadangi yra nuogos, drovias akis žeidžia.“)

²⁹⁰ Šio muziejaus kolekcija tapo Nacionalinio Romos muziejaus (Museo Nazionale Romano) pagrindu.

²⁹¹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 42v–43.

²⁹² *Ibid.*, l. 35v. („Vykome į didįjį cirką, kuriame iš abiejų pusių matyti propilajai, papildyti keturiomis kolonų eilėmis. Išskirtinis darbas ir didelių išlaidų, neabejotinai tarp kitų

Kone visų paminklų finansinė vertė kelionės dienoraščio autoriui buvo itin įdomi. Dar po poros puslapių buvo įvertintas ir Mikelandželo Bakchas, kainavęs „daug tūkstančių auksinų“²⁹³. Apžiūrėdamas Trajano ir Antonino Pijaus kolonas (šios kolonos suporuojamos ir kelionių vadovuose, dažnai parašytuose ne pagal tam tikrą maršrutą, o grupuojant panašius objektus²⁹⁴), autorius buvo itin susidomėjęs jų konstrukcija: vieną koloną sudarė 24 akmenys, kitą 28, abi pastatytos tuo pačiu principu (*eodem modo*). Tiesa, matyt, galvoje turima pati konstrukcija, o ne apdaila, mat Antonino Pijaus kolona buvo lygi, pagaminta iš raudono egiptietiško granito²⁹⁵, priešingai nei Trajano kolona, ant kurios vaizduojami Dakų karai ir imperatoriaus Trajano pergalės juose.

Nors kelionės dienoraščio autorius į Romą vyko ne turistiniais tikslais, jis aplankė daugelį vietų, kurios iki pat šių dienų pritraukia gausybę keliautojų. Ir nors rašymo stilius neperkrautas asmeniniais vertinimais bei detalėmis, retkarčiais netgi atrodo, jog tekstas tiesiog yra nurašinėjamas nuo kitų šaltinių, tačiau jis papildo bendrą kelionių istorijos lauką naujomis detalėmis, suteikdamas dar daugiau žinių apie keliones į Italijos žemes bei Romos miestą.

APIBENDRINIMAS

1723–1724 m. Lietuvos jėzuitų provincijos jėzuito kelionės į jėzuitų prokuratorių kongregaciją Romoje dienoraštis ne tik papildo, tačiau ir praturtina kelionių raštijos klodus Abiejų Tautų Respublikos keliautojų ir jų kelionių istorijos tyrinėtojų. Kelionės dienoraščio autorius gana detalčiai aprašė tiek savo kelionę į Romą, tiek ir atgal. Keliautojas pasirinko bene populiariausią

---

miesto retenybių labiausiai patraukiantis lankytojų akį. Suskaičiuota jame 336 didelės kolonos iš Tiburo marmuro, tai yra 168 iš vienos pusės, iš kitos – tiek pat. Sakoma, kad viena kolona kainuoja 600 skudų, tai yra 6000 mūsų monetų, bendrai paėmus, vien kolonomis, neskaičiuojant statulų ir kitų papuošimų, išleista du milijonai ir šimtas šešiasdešimt tūkstančių.“)

²⁹³ *Ibid.*, I. 37v.

²⁹⁴ Andrzej Wargocki, *op. cit.*, p. 71–73.

²⁹⁵ „Base of the Column of Antoninus Pius“, Vatikano muziejų kolekcijos aprašas (Musei Vaticani):

<http://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/lapinacoteca/basamento-della-colonna-di-antonino-pio.html>. Įdomu yra ir tai, jog kelionės autorius turėjo galimybę pamatyti visą Antonijaus Pijaus koloną (1703 m. buvo atkasta jos bazė, o 1764 m. pati kolona buvo sunaikinta, liko tik bazė).

to laikotarpio maršrutą į Romos miestą: per Čekiją (Prahą), Austrijos teritoriją, Veneto kraštą Italijoje, tęsiant kelionę Adrijos jūros pakrante ir buvusiu Flaminijaus keliu (*Via Flaminia*) link Romos miesto. Kelionėje autorius susidūrė su įvairiais pavojais bei nuotykiomis Alpėse, per kurias keliauti buvo ir pavojinga, ir sunku.

Autorius, rašydamas apie miestus, naudodavosi kitų asmenų veikalais apie lankomus kraštus (nors to beveik niekur nemini, tad sunku juos identifikuoti), tekste galima atrasti vyraujančių to laikotarpio žinių apie miestus, regionus, jų žmones bei su jais susijusių stereotipų. Romos miesto aprašymas iš bendro miestų konteksto kelionės aprašyme išsiskyrė kitokiu, pompastiškesniu, stiliumi, informatyvesniais, detaliais aprašymais. Tai leidžia daryti prielaidą, jog kelionės aprašymo autorius galėjo naudotis papildoma literatūra, siekdamas kuo plačiau aprašyti miestą. Lankydamasis mažuose miesteliuose, kuriuose praleisdavo tik mažą kelionės laiko dalį, autorius laikėsi standartizuotos aprašymo schemas, aptardamas esminius miesto bruožus: įtvirtinimus, pagrindines bažnyčias bei pasaulietinius pastatus. Rašydamas apie ilgiau miestuose trukusią viešnagę, autorius detaliau aprašydavo objektus. Ilgesniuose vizitų aprašymuose pasitaiko ir asmeninės patirties nuotrupų, kurios nuspalvina tekstą neįkainojamomis detalėmis apie svetimus papročius, žmones kultūrą.

Autorius vyko į Italiją dalyvauti jėzuitų prokuratorių kongregacijoje Romoje – tad apie trečdalį kelionės užrašų sudaro Romos miesto aprašymas, kuriame jėzuitas praleido visą lapkričio mėnesį. Kelionės aprašyme paties autoriaus buvo išskirtos trys lankomų objektų grupės: sakraliniai, pasaulietiniai ir senoviniai paminklai. Didžiausią dalį objektų sudarė sakraliniai paminklai, kuriuos jis aprašo labai detalai – architektūriniai bei meniniai sprendimai, šventųjų relikvijų lankymas, finansiniai tokių statybų aspektai. Nors kelionės aprašymas nėra lakoniškas ir autorius įvairiais epitetais reiškia susižavėjimą lankomais objektais, dažniausiai objekto didybė ir įspūdingumas perteikiami per pinigines vertės prizmę, įvardijant didžiules sumas, išleistas objektų statybai ar puošybai. Pasaulietinių objektų aprašymų nėra daug – į šią kategoriją patenka vilos, sodai, parkai, rūmai etc. Įdomu tai, kad autorius lankė įvairius senovinius paminklus, kurie tebėra keliautojų traukos centrai iki pat šių laikų.

ŠALTINIAI

- L VIA, f. 1135, ap. 2, b. 77 [Lietuvos jėzuito kelionės į Romą (1723–1724) ir atgal aprašymas].
- L VIA, f. 1135, ap. 14, b. 16 [Juozapo Lopacinskio *silva rerum*].
- BILEVIČIUS TEODORAS, *Kelionės į Vokiečių, Čekų ir Italų žemes dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė, (ser. *Ištakos*), Vilnius: LLTI, 2003. Prieiga internete: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003021909/T.Bilevicius_Keliones_vokieciu_italu_ir_ceku_zeme_dienorastis.pdf?exId=317117&seqNr=5.
- Mirabilia Urbis Romae = The Marvels of Rome or a picture of the Golden City*, London / Rome: Elis and Elvey, 1889.
- MORAWSKA TEOFILA KONSTANCJA Z RADZIWIŁŁÓW, *Diariusz Podróżny 1773–1774*, wstęp i opracowanie Bogdan Rok, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
- NUGENT THOMAS, *The Grand Tour Containing an Exact Description of Most of the Cities, Towns, and Remarkable places of Europe*, London: Samuel Birt, 1749.
- VAIŠNORAVIČIUS JONAS KAZIMIERAS, *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu. 1667–1669 metų dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė ir Eglė Patiejūnienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- WARGOCKI ANDRZEJ, *O Rzymie pogańskim i chrześcijańskim ksiąg dwoje*, Neriton: Warszawa, 2011.
- [ZAWADZKI REMIGIUS], *Diarium itineris Remigii Zawadzki Romam pro capitulo generali peregrinantis (1750) = Diariusz podróży Remigiusza Zawadzkiego pielgrzymującego do Rzymu na kapitułę generalną (1750)*, z rękopisu odczytał i oprac. Marian Chachaj, tłumacz. Marian Chachaj i Marta Czapińska, wstęp Anzelm Szteinke i Bogdan Rok, Kraków / Wrocław: Księgarnia Akademicka, 2014.

LITERATŪRA

- BIRELEY ROBERT, *The Jesuits and the Thirty Years War – Kings, Courts and Confessors*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- CLEMENT EDMONDES, *The commentaries of C. Julius Caesar of his warres in Gallia, and the civil warres betwixt him and Pompey*, London: Edward Jones for Matthew Gillyflower & Richard Bentley, 1695.
- DYBEK DARIUSZ, „Przyroda egzotyczna w twórczości pisarzy polskich XVI i XVII wieku“, in: *Człowiek wobec natury. Humanizm wobec nauk przyrodniczych*, red. Jan Sokolski, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010, p. 107–127.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, sudarė Ludwik Grzebień, Kraków: WAM – Księża Jezuci, 1996, p. 410.
- KRZYWY ROMAN, *Wędrówki z Mnemozynie. Studia o topice dawnego podróżopisarsstwa*, Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2013.

- KUCHARSKI ADAM, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013.
- MIKALONIENĖ BIRUTĖ, „Kelionių memuaristikos pradžia ir T. Bilevičiaus „Dienoraštis“, in: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikaloniėnė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 227–266.
- NUGENT THOMAS, *The Grand Tour Containing an Exact Description of Most of the Cities, Towns, and Remarkable places of Europe*, London: Samuel Birt, 1749.
- ORD MELANIE, *Travel and Experience in Early Modern English Literature*, New York: Palgrave MacMillan, 2016.
- PIOTROWSKA-KIEŁB ANNA, *Staropolski ogląd świata. Obraz świata w osiemnastowiecznych drukach oficyny jezuickiej w Kaliszu jako element społecznego systemu komunikacji epoki nowożytnej*, Toruń: MADO, 2015.
- PREJS MAREK, *Egzotyzm w literaturze staropolskiej: wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1999.
- RABIKAIUSKAS PAULIUS, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
- SAJKOWSKI ALOJZY, *Włoskie przygody Polaków: wiek XVI–XVIII*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973.
- SLIESORIŪNAS GINTAUTAS, „Teodoro Stepono Bilevičiaus gyvenimo odisėjos“, in: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, vertė Birutė Mikaloniėnė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 11–46.
- STACCIOLI ROMULO AUGUSTO, *The Roads of the Romans*, Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2003.
- Vatikano muziejų kolekcijos aprašas:
<http://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/lapinacoteca/basamento-della-colonna-di-antonino-pio.html>

The Travel Diary of a Lithuanian Jesuit: Peregrination to Rome and Back in 1723–1724

Summary

The manuscript of a travel diary (1723–1724) which was written by a Lithuanian Jesuit and is currently kept at the Lithuanian State Historical Archives, is a perfect example of an eighteenth-century peregrination to Rome. It reflects various aspects of travelling: technicalities of the travelling, visiting towns and cities, and phenomena interesting and unusual to the eye of the traveller from the Grand Duchy of Lithuania. This is an analysis of a travel diary written in Latin, which examines several different aspects of this particular peregrination and its diary: the itinerary and supposed reasons for choosing it, problems and inconveniences during the trip. There is also an analysis of the model of the description of towns and cities, by making distinction between longer and shorter visits (the latter are described in a more standard way). The main destination of the peregrination was the city of Rome, as the traveller went to the congregation of procurators in Rome, therefore, special attention is paid to this city and its description in the article: it follows the manner of the author of the diary, that is, by drawing a distinction between sacred and profane as well as ancient monuments in the city.

KEYWORDS: travel diary; travel literature; Italy; Rome; Jesuits.

Gauta 2017 05 25

Priimta 2017 09 07

DOVILĖ ČITAVIČIŪTĖ

Jėzuitų dvasinio ugdymo metodai Mikalojaus Lancicijaus *Meditacijose* (1650)

ANOTACIJA. XVII a. Lietuvos ir Lenkijos jėzuito Mikalojaus Lancicijaus (Lancicius, Łęczycki) *Meditacijos* („Meditationes nova et absolutissima methodo pro maiori meditantium commoditate digestae[...]“; in: *Nicolai Lancicii e Societate Jesu Opusculorum spiritualium tomus secundus*, Antuerpiae: Apud Iacobum Meursium, 1650) yra vienas anksčiausių jėzuitų dvasinio turinio veikalų Lietuvos – Lenkijos karalystėje. Iki šiol Lancicijaus kūriniai, tarp jų ir *Meditacijos*, sulaukė mažai tyrėjų dėmesio. Šiame straipsnyje pirmą kartą siekiama išryškinti *Meditacijose* pasitelkiamus jėzuitų dvasinio ugdymo metodus, lyginant jas su Ignaco Lojolos *Dvasinėmis pratybomis* (*Exercitia spiritualia*). Daugiausia dėmesio skiriama šių tekstų paskirčiai ir požiūriui į maldą, atskleidžiami Lancicijaus meditacijų ir Ignaco pratybų atlikimo kontekstai, metodiniai maldos principai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: LDK – raštija – religija – XVII amžius; jėzuitai – dvasinis gyvenimas; jėzuitai – Lietuva; dvasinės pratybos; Ignacas Lojola, Ignacio de Loyola, Ignatius de Loyola; Mikalojus Lancicijus, Lenčickis, Nicolaus Lancicius, Mikołaj Łęczycki.

Mikalojaus Lancicijaus *Meditacijos*, kiek žinoma autorei, kol kas dar nėra sulaukusios išsamesnių tyrimų nei Lietuvoje, nei užsienyje. Šio straipsnio tikslas – pristatyti *Meditacijas* (jų temas, struktūrą, paskirtį, atlikimo ypatybes) bei išryškinti jėzuitų dvasingumo principus, kuriais Lancicijus sekė rašydamas savo kūrinį, ir Lancicijaus inovatyvumą, atsiskleidžiantį eklektiš-

koje jo dvasinių pratybų struktūroje. Analizuojant *Meditacijos* lyginamos su Ignaco Lojolos *Dvasinėmis pratybomis (Exercitia spiritualia)*, kurios, kartu su *Draugijos konstitucijomis (Constitutiones Societatis Iesu)*, suvokiamos kaip jėzuitų dvasingumo pamatas.

Mikalojus Lancicijus (Nicolaus Lancicius, Mikołaj Łęczycki, 1574–1653) – žymus XVII a. Lietuvos – Lenkijos jėzuitas²⁹⁶. Dar būdamas gyvas Lancicijus rytų Europos jėzuitų provincijose įgijo šventojo reputaciją, tačiau, būdamas kuklus, atkakliai stengėsi jos atsikratyti simuliuodamas įvairias ydas. Jau nystėje Lancicijus dirbo žymaus jėzuitų istoriko tėvo Mikalojaus Orlandinio (Niccolò Orlandini, 1554–1606) sekretoriumi ir surinko nemažai medžiagos apie Ignaco Lojolos gyvenimą ir asmenybę bei apie pačios Jėzaus Draugijos pirmuosius gyvavimo dešimtmečius. Jo gyvenimas, kaip ir daugelio to meto gabių jėzuitų, nebuvo sėslus. Lancicijus kelerius metus dirbo Romoje su M. Orlandiniu, taip pat gyveno ir ėjo įvairias pareigas Vilniaus, Krokuvos, Nesvyžiaus, Olomouco, Kauno jėzuitų kolegijose. Jo *cursus honorum* vainikuoja 1630–1635 metai, kai buvo išrinktas Lietuvos jėzuitų provincijolu. Apie Lancicijaus gyvenimą daugiausia žinoma iš Kazimiero Kojalavičiaus ir Boguslovo Balbino parašytos biografijos²⁹⁷.

LANCICIJAUS KŪRINIAI

Lancicijaus veikalai pradėti spausdinti gana vėlai, jo gyvenimui einant į pabaigą, tačiau jis rašė dar studijų metais. Nemažai smulkesnių Lancicijaus

²⁹⁶ Lancicijaus biografiją išsamiausiai aptaria Liudas Jovaiša straipsnyje „Mikalojus Lancicijus: Apdulkėjusio portreto istorija“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė = *Jesuits in Lithuania (1608–2008): Life, Work, Heritage*, compiler Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 193–216.

²⁹⁷ [Bohuslaus Balbinus, Casimirus Wijuk Kojalowicz], *Vita venerabilis patris Nicolai Lancicii e Societate Iesu. Compendiosius scripta, primum a R. P. Casimiro Wijuk Kojalowicz Soc. Jesu, ss. theol. doctore; nunc vero curis secundis revisa, denuo conscripta [...] ac plus quam dimidia parte aucta a R. P. Bohuslao Balbino Soc. Iesu sacerdote*, Pragae: Typis Universitatis Carolo Ferd. in Collegio Soc. Iesu ad S. Clementem, per Joannem Casparum Muxel, 1690. Lancicijaus biografinius šaltinius išsamiai pristato Mintautas Čiurinskas savo monografijoje *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 157–160.

veikalų nėra išlikę, tačiau yra žinių, kad jis taip pat rašė apologetinius veikalus, įvairius rekolekcijoms skirtus mąstymus ir praktinius veikalus apie teisingą dvasininko gyvenimą. Iš mums išlikusių Lancicijaus kūrinų pirmasis išleistas buvo *Apie dorybių pažangos požymius ir laipsnius*²⁹⁸. Dar po dvejų metų – *Apie maldos sausros priežastis ir gydymą*²⁹⁹. Taip pat Antverpene, Jeano Bolland'o spaustuvėje, 1650 m. išėjo du tomai Lancicijaus *Dvasinių veikalėlių* (*Opuscula spiritualia*), susidedantys iš 21 kūrinio. Dar 10 kitų, paruoštų trečiajam (galutiniam) jo raštų tomui, pradingo Bohemijoje, kai keliaudamas jis buvo apiplėštas. *Meditacijos* tapo Lancicijaus populiariausia knyga³⁰⁰, nors buvo parašytos gana anksti – dar 1617 m. Iki išspausdinimo 1650 m. (antrajame *Dvasinių veikalėlių* tome)³⁰¹ jos plito rankraštiniu pavidalu. Lancicijaus veikalai pasižymi praktiniu pobūdžiu, daugiausia dėmesio juose skiriama konkrečių dorybių ir dvasinių gebėjimų ugdymui ir kovai su menkiausia nuodėme.

MEDITACIJŲ ŽANRINIS POBŪDIS IR KONTEKSTAS

Lancicijaus *Meditacijos* priklauso ilgai ir turtingai Lietuvos ir Lenkijos devocinės literatūros tradicijai. Plačiausia prasme ją sudaro visos rašytinės privataus ar bendruomeninio pamaldumo išraiškos (išskyrus liturginius, poleminius ir akademinus tekstus), pvz., įvairios maldos, giesmės, stebuklų ir piligriminių kelionių aprašymai, šventųjų gyvenimai, katekizmai, įvairios religinės brošiūros, asketinė, marijinė, kristologinė raštija ir t. t.³⁰². Kalbėda-

²⁹⁸ [Nicolaus Lancicius], *De indicis et gradibus profectus in virtutibus opusculum Nicolai Lancicii e Societ. Iesu*, Antverpiae: Apud Ioanem Meursium, 1641.

²⁹⁹ [Nicolaus Lancicius], *Nicolai Lancicii e Societate Iesu Opusculum secundum in quo explicantur causae et remedia ariditatis in oratione, et solatia orantium aride ex doctrinis sanctorum*, Antverpiae: Apud Ioanem Meursium, 1643.

³⁰⁰ XVII–XIX a. *Meditacijos* perleistos dvylika kartų (tris – Prahoje, po du – Lježe ir Briuselyje, ir po vieną leidimą Avinjone, Lione, Hertogenbose, Insbruke ir Krokovoje) ir išverstos į čekų (1667), lenkų (Vilniuje 1723 ir 1727), prancūzų kalbas (trys leidimai Paryžiuje 1849–1870), žr. Liudas Jovaiša, *op. cit.*, p.

³⁰¹ Vilniaus universiteto bibliotekoje, Retų spaudinių skyriuje, saugomas vėlesnis leidimas (sign. III 15018): [Nicolaus Lancicius], *R. P. Nicolai Lancicii Societatis Iesu Meditationes nova et absolutissima methodo pro maiori meditantium commoditate digestae sua enim cuique anni diei, necnon festis praecipuis ordine correspondet, opus non solum meditationi deditis, sed etiam verbi Dei praeconibus perutile*, Leodii: Apud Guilielmum Henricum Streeel, 1672.

³⁰² Išsamiau apie devocinio žanro apibrėžimą žr. Magdalena Ślusarska, „Literatura dewocyjna – problem definicji“, in: *Staropolska literatura dewocyjna*, sudarė Iwona M.

mi apie *Meditacijas* kaip devocinio pobūdžio kūrinių apsiribojame katalikiška devocine raštija. Lietuvoje šis terminas iki šiol buvo vartojamas daugiausia dailės istorikų, o literatūrai taikyti pradėtas visai neseniai, išsamiau ėmus tyrinėti šią LDK raštijos sritį.

Meditacijos priskirtinos jėzuitų ypač pamėgtam devocinės raštijos tipui – dvasinėms pratyboms³⁰³. Nors Lojolos *Dvasinės pratybos (Exercitia spiritualia)* veikiausiai buvo sumanytos kaip išskirtinis įvykis, patiriamas viena kartą gyvenime, dar prieš Lojolos mirtį Jėzaus Draugijos generolas Claudio Acquaviva (1543–1615) išleido įsakymą, pagal kurį kiekvienas jėzuitas privalėjo kasmet atlikti aštuonių dienų rekolekcijas pagal *Dvasines pratybas*³⁰⁴. Jos buvo atliekamos jau ne tik kritiniais jėzuitų gyvenimo momentais, bet reguliariai – iš (vienkartinės) gyvenimą keičiančios patirties³⁰⁵ tapo dvasinio tobulėjimo kursais. Atsirado sutrumpintų adaptacijų, pritaikytų atlikti per kasmetines rekolekcijas, jų pasirodė ir Abiejų Tautų Respublikoje. (Adomo Makovskio parašytos maždaug tris savaites trunkančios pratybos³⁰⁶ buvo sudarytos, panašiai kaip ir Lojolos, daugiausia iš Kristaus kančios meditacijų ir skirtos atlikti būtent prieš Velykas. Vėliau, XVIII a. pradžioje, pasirodė Mykolo Siekluckio³⁰⁷, Adriano Miaskovskio³⁰⁸, Simono Jachimovskio³⁰⁹ 8–10 dienų pratybos, skirtos stiprinti tikėjimui ir gilintis į dvasines temas per Naujojo Testamento vaizdų

Dacka-Górzyńska, Joanna Partyka, Krokua: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 9–51.

³⁰³ Plačiau apie jėzuitų devocinę literatūrą žr. Charles R. Keenan, „Jesuit Devotional Literature“, in: *Jesuit Historiography Online*, ed. Robert A. Maryks, Leiden: Brill, 2016.

³⁰⁴ Thomas Worcester SJ [et al.], *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*, ed. Thomas Worcester SJ, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 760.

³⁰⁵ Ignacio Iparraguirre, *Historia de la práctica de los Ejercicios espirituales de San Ignacio de Loyola en vida de su autor (1522–1556)*, t. 2: *Des de la muerte de San Ignacio hasta la promulgacion del directorio oficial (1556–1559)*, Roma: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1955, p. 235–239.

³⁰⁶ Adam Makowski, *Postne nabożeństwo dla ludzi nabożnych, krótko i prosto spisane ku wiotszej czci i chw ale Bożej*, Krakow: Dr. A. Piotrkowczyka, 1630.

³⁰⁷ Michał Sieklucki, *Ćwiczenia Duchowne na Dziesięć Dni Kolekcji*, Sandomierz: Drukarnia Kollegium Societatis Jesu, 1715.

³⁰⁸ Adrian Miaskowski, *Nieomylna do zbawienia droga w Ćwiczeniach Duchownych od S. Ignacego Loyoli [...] pokazana medytacyjami*, Sandomierz: Drukarnia Kollegium Societatis Jesu, 1719.

³⁰⁹ Szymon Jachimowski, *Iskierka Serca Bogomyślnego z Książeczki o Ćwiczeniu Duchownych przez święte Ojca Ignacego, Fundatora Societatis Jesu napisanej*, Poznań: Drukarnia Kollegium Societatis Jesu, [1715].

apmąstymą, ir tokios pat trumpos Jano Moravskio pratybos³¹⁰, sukoncentruotos į nuodėmių išpažinimą ir dorybių ugdymą.)

Naujai parašytoms pratyboms buvo būdinga gana glaudžiai sekti Lojolos pateiktų pratimų struktūra: dviejų ar trijų punktų pasiruošimas, trijų ar daugiau punktų apmąstymas ir baigiamoji malda. Taip pat šiems veikalams būdingas išsamumas ir paaiškinimų gausa, kurių nerasime lakoniškai parašytose *Exercitia spiritualia*³¹¹.

Lancicijaus *Meditacijos* skiriasi ir nuo savo pirmtako, ir nuo „palikuonių“: Lojolos *Dvasinėse pratybose* pateikti pratimai čia išskaidomi ir pergrupuojami į įvairias trumpesnes meditacijas ir, kitaip nei keturių savaičių *Pratybos* ir jų pavyzdžiu rašyti kūriniai, *Meditacijos* buvo pritaikytos nuolatiniam, kasdieniam jėzuitiškos maldos praktikavimui ir tematiškai aprėpė ne vien Kristaus kančią, bet visą Jo gyvenimą. Galbūt dėl šių priežasčių *Meditacijų* įtaka neapsiribojo praktiniu jaunųjų dvasininkų ugdymu, bet persismelkė ir į kitus devocinės literatūros žanrus (barokiniuose *ars moriendi* traktatuose Lancicijaus pateikti maldos principai ir mintys buvo gana populiarūs³¹²).

***

Trukmė (taigi ir struktūra) yra akivaizdžiausias skirtumas tarp *Meditacijų* ir *Dvasinių pratybų*. Lojolos pratybos, priklausomai nuo atliekančiojo dvasinio pasiruošimo ir situacijos, iš viso turėtų trukti apie trisdešimt dienų (*Exx. 4*)³¹³. Lancicijaus *Meditacijos* sudarytos iš dviejų dalių. Pirmojoje dalyje yra 396 apmąstymai kiekvienai metų dienai. Meditacijų daugiau nei dienų metuose, nes knyga sudaryta pagal liturginį kalendorių taip, kad skaitytojui nereikėtų vartyti knygos pirmyn ir atgal. Imamas didžiausias galimas kiekvieno liturgi-

³¹⁰ Jan Morawski, *Ambona Ducha S. Do Serca mówiącego Pustynia bogomyślna, abo ćwiczenia duchowne przez dziesięć dni, na tych, które podaje S. Ignacy, Fundator Societ. Jesu*, Poznań: Drukarnia Kollegium Societatis Jesu, 1700.

³¹¹ Marta M. Kacprzak, „Z literatury dewocyjnej XVII wieku: *Postne nabożeństwo* Adama Makowskiwego SJ (1630) jako ignacjańskie ćwiczenie“, in: *Staropolska literatura dewocyjna*, p. 139–176; Ewa Poprawa-Kaczyńska, „Ignacjański *modus meditando* w kulturze religijnej późnego baroku“, in: *Religijność literatury polskiego baroku*, sudarė Czesław Hernas, Mirosława Hanusiewicz, Lublin: TN KUL, 1995, p. 259–270.

³¹² Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas baroko pamokslas. Tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 181.

³¹³ *Exx.* yra mokslinėje literatūroje priimtas sutrumpinimas, žymintis nuorodą į *Exercitia spiritualia* paragrafus.

nio laiko dienų skaičius, todėl daugeliu atvejų skaitytojas turės tiesiog praleisti keletą paskutinių dienų ir atsiversti reikiama šventę, jeigu ji skaičiuojama pagal mėnulio kalendorių ir todėl yra kilnojama. Antrąją *Meditacijų* dalį sudaro 37 meditacijos, parašytos įvairioms šventėms ir šventųjų dienoms, nepamėnėtomis pirmojoje dalyje. Daugelis meditacijų paremtos Šventojo Rašto epizodais ir citatomis arba giesmių bei antifonų eilutėmis. Daugiausia dėmesio skiriama Jėzaus Kristaus gyvenimui, kuris turi ne tik teikti medžiagos apmąstymams, bet ir tapti sektinu pavyzdžiu žmogaus kasdieniame gyvenime.

Skiriasi ir abiejų veikalų laiko samprata. *Dvasinės pratybos* suskirstytos į keturias savaites, kiekviena iš jų turi savo temą. Pirmoji skirta suvokti nuodėmių daromą žalą, antroji – kontempliuoti Kristaus gyvenimą iki Verbų sekmadienio ir atlikti pašaukimo pasirinkimą, trečioji – kontempliuoti Kristaus kančią, ketvirtoji – Jo prisikėlimą. Lojolos numatymu, dvasines pratybas kiekvienas jėzuitas turėjo atlikti vieną kartą ir ši patirtis turėjo vienaip ar kitaip pakeisti kiekvieno jaunuolio gyvenimą³¹⁴. Trečiaisiais noviciato metais jėzuitams vedamos dvasinės pratybos, skirtos įsiklausyti į savo motyvacijas ir priimti galutinį sprendimą dėl dvasinio pašaukimo bei sustiprinti tikėjimą³¹⁵. Pratybų laiko išraiška yra atkarpa: nuo Kristaus įžengimo į Jeruzalę iki Jo prisikėlimo, nuo savo nuodėmių išpažinimo iki gyvenimo kelio pasirinkimo. *Meditacijų* knygoje galioja bažnytinis laikas: liturginė savaitė prasideda sekmadieniu, savaitės numeruojamos nuo liturginio laiko pradžios, pasakant, kiek sekmadienių praėjo nuo tam tikros šventės (pvz., „trečiadienis po trečio sekmadienio po Trijų Karalių“ arba „antradienis po Sekminių“). Nors toks meditacijų numeravimas gali atrodyti painus, jis turi savų privalumų. Vos atsivertus knyga, medituojančiojo dėmesys atkreipiamas į liturginį laiką ir esminius atskaitos taškus, t. y. Kristaus gyvenimo įvykius. Padaryti Kristų savo laiko atskaitos tašku – ne tik metai po metų, bet ir savaitė po savaitės – praktiškas žingsnis „gyvenimo Kristuje“ link. *Meditacijų* struktūra suteikia medituojančiajam galimybę išgyventi liturginius metus kaip asmeninę patirtį ir, jei reikia, šią patirtį cikliškai kartoti.

Meditacijų temas Lancicijus taip pat parinko pagal liturginę tradiciją. Iš

³¹⁴ Philip Endean, „The Spiritual Exercises“, in: *The Cambridge Companion to the Jesuits*, sudarė Thomas Worcester, New York: Cambridge University Press, 2008, p. 64.

³¹⁵ Aldo Scaglione, *The Liberal Arts and the Jesuit College System*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1986, p. 59.

medituojamų Kristaus gyvenimo įvykių ir Naujojo Testamento citatų, įterptų į meditacijas, matyti, kad temos priklauso nuo to, kokie Naujojo Testamento skaitiniai tradiciškai skaitomi per mišias vienu ar kitu liturginiu laiku. Be to, kartais medituojamos įvairios giesmės, giedamos konkrečiu metų laiku ar per tam tikras šventes³¹⁶. Taip Lancicijus stengiasi įdiegti jauniems jėzuitams gyvą tikėjimą, kuris skleistųsi kasdieniame jų gyvenime ir ypač per mišias. Pavyzdžiui, Advento meditacijose akcentuojama atgailos svarba laukiant Išganytojo. Prisimenamos ir apmąstomos Kristaus pareigos (*officia*) ir titulai, susiję su Jo vaidmeniu dieviškajame plane (pvz., *De Officio iudicario Messiae, Messias erit Agnus, Messias est Bracchium Dei* ir t. t.), ir Didžiųjų antifonų tekstai. Kalėdų ir Trijų Karalių laiko meditacijose atgaila užleidžia vietą adoracijai ir pamaldžiai rimčiai. Šios meditacijos skirtos geriau įsivaizduoti ir suprasti Kristaus gimimo aplinkybes. Eilinis laikas po Trijų Karalių daugiausia skirtas medituoti Kristaus vaikystę, krikštą ir gundymus dykumoje, pirmuosius Kristaus atliktus stebuklus (tokius kaip vandens perkeitimas į vyną, audros nuraminimas) ir ankstyvuosius pamokslus, paraboles, palyginimus, pvz., apie kviečius ir rauges, apie tikėjimą kaip garstyčios grūdėlį ir t. t. Nuo Pelenų trečiadienio medituojami Paskutinės vakarienės ir Kristaus kančios įvykiai. Svarbiausia meditacijose tampa įsijausti į Kristaus ir Jo artimųjų kančią, stengtis aprėpti atpirkimo plano svarbą ir didybę bei atgailauti už nuodėmes, kurias Kristus atpirko savo mirtimi. Velykų laiko meditacijos, žinoma, skirtos apmąstyti Kristaus prisikėlimą ir Jo apsiųstus mokiniams pakeliui į Emausą, apaštalams ir Marijai Magdalietei. Daug dėmesio skiriama žmogaus netikėjimui – silpnumo šaltiniui – ir džiaugsmui atpažinus prisikėlusį Kristų. Artėjant Sekminėms pereinama prie Kristaus pamokslų iš Evangelijos pagal Joną apmąstymų. Šios meditacijos skirtos įsisąmoninti Jėzaus dieviškumą, Jėzaus, Dievo Tėvo ir Šv. Dvasios vienovę ir Jėzų kaip Naujojo Įstatymo steigėją. Eilinis laikas po Sekminių yra ilgiausias liturginis laikas ir apima didžiausią temų įvairovę. Medituojama Šv. Eucharistijos reikšmė, visų Švč. Trejybės asmenų meilė žmonijai, apaštalavimas kaip tarnystė Dievui, susitaikymas bei meilė priešui, pašaukimas siekti dvasinio tobulumo. Paskutinėmis metų savai-

---

³¹⁶ Išsamių žinių apie bažnytinių metų eigą, liturgijos ypatybes bei reikšmę pateikiama knygoje: Philip H. Pfatteicher, *Journey into the Heart of God: Living the Liturgical Year*, New York: Oxford University Press, 2013.

tėmis akcentuojama tikėjimo tvirtumo svarba, primenama, kad kiekviename žmoguje vyksta kova tarp Antikristo ir Kristaus – taip metų ciklas grįžta prie eschatologinių temų, būdingų Adventui. Išskaidydamas sudėtingas teologines temas į kelias meditacijas, grupuodamas jas pagal Bažnyčios laiko tėkmę, Lancicijus skatina įsigilinti į liturgijos prasmę ir Kristaus gyvenimo įvykius taip, kad jie taptų asmeninio gyvenimo dalimi.

Asmeniškumas maldoje labai svarbus tiek Lancicijui, tiek Ignacui, tačiau dėl skirtingo jų veikalų pobūdžio skiriasi ir tai, kokiais atvejais ir kiek asmeniškumo tikimasi iš besimeldžiančiojo. Ignaco pratybos visuomet vyksta su dvasios vadovu, kuris paaiškina jų eigą atliekančiajam, atidžiai stebi jo pažangą ir, jei reikia, koreguoja pratybų eigą. Lojola išanginėse pastabose rašo, kad atliekantysis pats neturėtų skaityti *Exercitia spiritualia* ir negali žinoti, kas per pratybas vyks toliau, nes tai gali pakenkti pratybų eigai (*Exx.* 11). Tai reiškia, kad pats tekstas yra parašytas dvasios vadovams. Fragmentiška teksto sandara atspindi šį faktą – *Exercitia spiritualia* labiau primena taisyklių rinkinį nei nuoseklų tekstą. Knyga prasideda išanginėmis pastabomis (apie pratybų paskirtį, vadovavimą, atlikimą ir pasiruošimą), po pirmosios savaitės priduriama nurodymų, kaip kuo veiksmingiau atlikti pratybas, po trečiosios savaitės pateikiamos saikingo valgymo taisyklės, o pabaigoje galima rasti papildomų pastabų apie įvairias kitas pamaldumo praktikas. Nepaisant taisyklių ir praktinių patarimų gausos, *Exercitia spiritualia* nepateikia konkrečių samprotavimų, kontempliacijų ar meditacijų pavyzdžių. Nurodomas tik maldos objektas ir metodas, tačiau maldos metu atsiskleidžiantis turinys (ar tai būtų mintys, ar jausmai, ar transcendencijos patyrimas) paliekamas patirti pačiam atliekančiajam pratybas. Vadovas, kaip tarpininkas tarp atliekančiojo pratybas ir *Exercitia spiritualia* sumanymo, turi pritaikyti pratybas individualiai kiekvienam atliekančiajam ir sekti, kaip jos atliekamos, tačiau jam draudžiama primesti savo valią, nuomonę ar žinojimą – atliekantysis pats turi padaryti savo sprendimą ir rasti sau dvasinės naudos (*Exx.* 15).

Meditacijose vadovo funkciją atlieka pats tekstas, nes jos ne vedamos, o paprasčiausiai skaitomos. Meditacijos neilgos ir glaustos, tačiau kiekvienas žodis apgalvotas taip, kad gana vienareikšmiškai kreiptų medituojantįjį pagėidautino rezultato link (plačiau apie tai – toliau straipsnyje). Paaiškinamos ne tik tikėjimo tiesos, bet ir nurodoma, ko reikėtų trokšti, ko vengti, kokius jausmus sužadinti. Asmeninis indėlis į *Meditacijas* apsiriboja tais atvejais, kai

raginama į jas įlieti savą patirtį (pvz., prisiminti savo nuodėmes arba dovanas, kurias Dievas suteikė medituojančiajam), taip pat (kiek mažesniu laipsniu) – kai nurodoma įsivaizduoti konkrečią sceną iš Šventojo Rašto. Vis dėlto reikia pabrėžti, kad nepaisant *Meditacijų* įsakmumo, asmeninis medituojančiojo dvasinis patyrimas išlieka labai svarbus. Aiškindamas, kodėl punktai surašyti „tik glaustai“, Lancicijus cituoja patį Ignacą Lojolą:

Ut is qui meditaturus est, discurrat postea, et ratiocinetur per seipsum: ita enim fiet, ut dum aliquid inuenerit, quod elucidationem uel apprehensionem historiae aliquanto maiorem praebeat (siue ex discursu proprio, sive ex divina mentis illustratione id contingat) gustum delectabiliorem, et uberiorem fructum percipiat, quam si res ipsa ei ab altero diffusius narrata et declarata esset. Non enim abundantia scientiae, (*quam puncta fuse proposita pariunt*) sed sensus et gustus rerum interior, desiderium animae explere solet.³¹⁷

Nors asmeninė laisvė Lojolos dvasinėse pratybose didesnė, taupi *Meditacijų* kalba reikalauja aktyvaus mąstymo ir emocinio judesio, kad būtų efektyviai įsivinta meditacijos medžiaga. Čia asmeniškumas kyla ne iš savarankiškumo, bet būtent iš šio aktyvaus įsitraukimo į maldą visomis trimis sielos galiomis (vaizduote, protu, valia), nes asmeninės patirties pobūdis (nuo minčių iki jausmų), kitaip nei *Dvasinėse pratybose*, jau užprogramuotas *Meditacijų* tekste.

Šis lakoniškas tikslumas liudija tai, ką *Meditacijų* įžangoje Lancicijus įvardija ir tiesiogiai – kad knyga pirmiausia yra skirta jėzuitams naujokams. Naujokai, dar tik pradedantys praktikuoti jėzuitišką dvasingumą, net ir kasdienėse meditacijose negali išsiversti be pavyzdžio ar paaiškinimo, kaip reikia pasiruošti meditacijos punktus:

---

³¹⁷ [Nicolaus Lancicius], „Meditationes nova et absolutissima methodo pro maiori meditantium commoditate digestae...“, in: [Nicolaus Lancicius], *Nicolai Lancicii e Societate Jesu Opusculorum spiritualium tomus secundus*, Antuerpiae: Apud Iacobum Meursium, 1650, p. 689: „Kad tas, kuris medituos, paskui mąstyty ir samprotauty pats; mat atsitiks taip, kad kai [jis] atras ką nors, kas suteiktų kiek didesnę istorijos [iš Šventojo Rašto] išaiškėjimą ir supratimą (ar tai įvyktų per savą apmąstymą, ar per dievišką proto nušvitimą), [tai jis] gaus malonesnę skonį ir gausesnių vaisių nei jei tas pats dalykas būtų jam kito plačiau papasakotas ir paaiškintas. Mat ne žinojimo platumas (*kuris plaukia iš išsamiau pateiktų punktų*), o vidinis dalykų pajautimas ir skonėjimasis paprastai išpildo sielos troškimus.“ Čia ir toliau citatas iš Lancicijaus *Meditacijų* vertė darbo autorė.

Ideo autem imparati accedebant, quia cum adhuc essent tirones plerique non sciebant per se ex Vita Christi D. ab Euangelistis descripta, puncta excerptere, nec omnes habebant tales libros, ex quibus possent ea petere.³¹⁸

Taigi *Meditacijas* galėtume laikyti įvadu į šią jėzuitų praktiką, lavinančiu maldos įgūdžius, kurie vėliau bus naudingi atliekant *Dvasines pratybas*.

Kad *Meditacijas* suprantamos kaip jėzuitų dvasinio ugdymo dalis, liudija ir joms skirtas laikas dienotvarkėje. Įžangoje Lancicijus rašo, jog meditacijų punktai turėtų būti *quotidie lecta in loco recreationis uno quadrante ante nocturnum conscientiae examen ceteris ea audientibus*³¹⁹. Čia turimas omenyje dalinis kasdienis sąžinės ištyrimo būdas, Ignaco Lojolos aprašytas *Dvasinėse pratybose* (Exx. 24–26), atliekamas pirmąją savaitę. Jis susideda iš dviejų tyrimų: vienas atliekamas po pietų, kitas – po vakarienes. Abu kartus atliekantysis turi peržvelgti savo elgesį valandą po valandos nuo paskutinio tyrimo ir pasižymėti, kiek kartų įpuolė į konkrečią nuodėmę ar ydą, kurios stengiasi atsikratyti. Palyginęs abiejų tyrimų užrašus, gali įvertinti savo pažangą. Neilga Lancicijaus meditacija prieš pat vakarinį sąžinės tyrimą naujokams turėtų padėti geriau suprasti Šventąjį Raštą ir, stiprindama tikėjimą, įkvėpti pasiryžimo tobulėti. Kitaip nei *Dvasinėse pratybose*, *Meditacijos* skaitomos grupėje, „kitiems klausantis“, t. y. šie pratimai nereikalauja individualaus kuravimo, nes yra vieni iš lengvesnių jėzuitiškos maldos metodų. Naujokai turi susirinkti kartu tarsi į meditacijos pamokas. Ilgainiui ši dvasinė praktika gali suteikti užtektinai nuovokos ir įgūdžių individualiai meditacijai pagal Lancicijaus pateiktus ar savo sugalvotus punktus.

Kiti aspektai, siejantys *Exercitia spiritualia* su *Meditacijomis*, yra raginimas atkakliai vengti bet kokios nuodėmės, dėmesys dorybių ugdymui ir gilinimasis į tikėjimo tiesas. *Dvasinės pratybos* siejamos su mistine-asketine teologija, kuri išskiria tris dvasinio gyvenimo etapus: apsivalymo (*via purgativa*), apšvie-

³¹⁸ [Nicolaus Lancicius], *op. cit.*, p. 689: „O nepasiruošę pradėdavo todėl, kad daugelis, būdami vis dar pradedantieji, nemokėdavo patys iš Viešpaties Kristaus Gyvenimo, aprašyto Evangelistų, išskirti punktų ir ne visi turėjo tokias knygas, kuriose galėtų juos rasti.“

³¹⁹ *Ibid.*: „Kasdien skaitomos poilsio vietoje likus ketvirčiui valandos iki naktinio sąžinės tyrimo, kitiems jų klausantis.“

timo (*via illuminativa*) ir vienijimosi kelią (*via unitiva*)³²⁰. Pirmajame žmogus apivalo nuo nuodėmių ir pažaboja savo troškimus, antrajame – gilina savo supratimą apie dvasios dalykus, trečiajame, pasiekęs dvasinį tobulumą, patiria mistinę vienybę su Dievu, nepavaldžią įprastam pažinimui. Įžanginėse pastabose (*Exx. 10*) Lojola mini tik du pirmuosius kelius, siedamas juos atitinkamai su pirmąja ir antrąja savaitėmis. Trečioji ir ketvirtoji savaitės galėtų atitikti vienijimosi kelią, tačiau tikslingiau į jas žiūrėti kaip į *via illuminativa* tąsą ir sustiprinimą. Pats Ignacas pabrėžia, kad pratybos turi atitikti atliekančiojo dvasinį pasiruošimą bei išsilavinimą, *ne homini rudi vel exiguae complexionis tradantur ea, quae commode ferre non possit et quibus non possit proficiscere* (*Exx. 18*)³²¹, t. y. kai kuriais atvejais gali būti nepateikiamos trečia, ketvirta ar net ir antra savaitės. Tai tik patvirtina pastebėjimą, kad *Dvasinėse pratybose* šiapusinė patirtis svarbesnė nei transcendencija³²². Daugiausia dėmesio skiriama šiapusinio gyvenimo krypties pasirinkimui (dėl galutinių įžadų)³²³. Skyrelyje „Pradžia ir pagrindas“ Lojola pabrėžia šiapusiškumą (*Exx. 23*):

Homo creatus est, ut laudet Deum Dominum nostrum, ei reverentiam exhibeat eique serviat, et per haec salvet animam suam; et reliqua super faciem terrae cerata sunt propter hominem, et ut eum iuvent in prosecutione finis, ob quem creatus est. Unde sequitur homini tantem utendum illis esse, quantum ipsum iuvent ad finem suum, et tantum debere eum expedire se ab illis, quantum ipsum ad eum impediunt [...].³²⁴

³²⁰ Edward Howells, „Ignatius of Loyola, Teresa of Avila, and John of the Cross“ in: *The Wiley-Blackwell Companion to Christian Mysticism*, sudarė Julia A. Lamm, Chichester: Wiley Blackwell, 2013, p. 433; Thomas H. Bestul, „Meditatio / Meditation“, in: *The Cambridge Companion to Christian Mysticism*, sudarė Amy Hollywood ir Patricia Z. Beckman, New York: Cambridge University Press, 2012, p. 164.

³²¹ „Kad neišsilavinusiam ar menkos sveikatos žmogui nebūtų pateikiami tokie dalykai, kurių jis negalėtų ramiai atlikti ir gauti iš jų naudos.“

^{Dvasinės pratybos} buvo parašytos ispaniškai. Iš ispanų kalbos į lietuvių jas išvertė Lioginas Virbalas. Tačiau XVII a. Europoje buvo paplitęs Katalikų Bažnyčios aprobuotas pirmasis (lotyniškąs) leidimas ([Ignatius Loyola], *Exercitia Spiritualia*, Romae: apud Antonium Bladum, 1548), kuriuo šiame darbe ir naudojamos kaip pirminiu šaltiniu. Čia ir toliau *Exercitia spiritualia* citatas iš lotynų kalbos vertė darbo autorė.

³²² Christopher van Ginhoven Rey, *Instruments of the Divinity: Providence and Praxis in the Foundation of the Society of Jesus*, Leiden: Brill, 2013, p. 29.

³²³ *Ibid.*, p. 32.

³²⁴ „Žmogus sukurtas, kad Dievą, mūsų Viešpatį, šlovintų, garbintų, jam tarnautų ir per

„Kiti dalykai žemėje“ pratybų metu gali padėti arba trukdyti atlikti pasirinkimą. Tam parašytos dvasių atpažinimo taisyklės, padedančios atliekančiajam pasirinkti savo motyvacias pagal šio pasaulio potyrius (mintis, emocijas), priskiriant vienus gerajai dvasiai, kitus – blogajai³²⁵. Taip pat *Dvasinėse pratybose* labai svarbi vaizduotė. Būtent išgyvenant vaizdinius pamažu pajuntamas Dievo buvimas, taigi bet koks dieviškumo pažinimas išsisknijęs šiapusiniame pasaulyje ir jo vaizdiniuose. Dar Tomas Akvinielis samprotavo, kad žmogaus siela, sujungta su netobulu kūnu, neturi galimybės betarpiškai patirti universalių abstrakcijų. Jos mums pažįstamos tik per konkrečius daiktus ir atvaizdus³²⁶. Taigi mistinis tikėjimo pilnatvės patyrimas net ir dviejose paskutinėse pratybų savaitėse tegali būti viltis. Ignaciška malda yra bandymas priartėti prie to, kas dieviška, pasitelkiant žmogui šiame pasaulyje prieinamas priemones.

Taip pat ir *Meditacijas* tvirtai galima sieti tik su *via purgativa* ir *illuminativa*, tačiau jais einama ne paeiliui, o iškart abiem. Čia apsisvalymas nuo ydų ir nuodėmių bei dorybių ugdymas vyksta per teologinius samprotavimus, aiškinančius Šventąjį Raštą ir nuolat pateikiančius medituojančiajam priežastis ir paskatas tobulėti. *Meditacijose* atsispindi ir jėzuitų dvasinio ugdymo principai – stiprinti ryšį su Dievu bei kreipti švento gyvenimo link per kasdienę maldą ir asmeninę religinę patirtį:

[*Meditationes*] quotidiana experientia docent, hac sui brevitate, sufficientem prae-buisse et praeberere materiam tum piorum discursuum et considerationum practica-rum pro morum reformatione, tum piorum erga Deum et sanctos eius affectuum, tum bonorum propositorum ad fugienda mala, et ad excitanda efficacitiam desideria assequendarum omnium virtutum.³²⁷

šitai išgelbėtų savo sielą; kiti [dalykai] ant žemės sukurti dėl žmogaus, kad jam padėtų siekti tikslo, dėl kurio jis sukurtas. Vadinasi, žmogus tiek jais turi naudotis, kiek jie padeda siekti šio [tikslo], ir privalo tiek jų atsisakyti, kiek jie tam trukdo.“

³²⁵ Annemiek van Campen, „The Mystical Way of Images and Choice“, in: *The Way*, 2002, Nr. 103, p. 8.

³²⁶ Christopher van Ginhoven Rey, *op. cit.*, p. 31.

³²⁷ Lancicius, *op. cit.*, 689: „[Meditacijos] kasdiene patirtimi įrodo, kad šiuo savo trumpumu teikė ir teikia pakankamos medžiagos tai pamaldiems samprotavimams ir praktiniams apmąstymams apie elgesio keitimą, tai pamaldiems jausmams Dievui ir Jo šventiesiems, tai doriems užmojams vengti blogybių ir sužadinti veiksmingą troškimą siekti visų dorybių.“

Meditacijos – ne koncentruotas dvasinis kursas, kaip Ignaco Lojolos *Exercitia spiritualia*, bet ilgalaikė dvasinio tobulėjimo programa, ne tik praturtinanti naujokų dvasinę kasdienybę nuoseklia bažnytinio laiko patirtimi, kaip aptarta praeitame skyriuje, bet ir kreipianti medituojantįjį švento gyvenimo link per ignaciškos maldos principus kasdieniuose apmąstymuose.

***

Geriausiai jėzuitų dvasingumo principai *Meditacijose* atsiskleidžia, nagrinėjant patį meditavimo metodą. Lancicijus, kitaip nei dauguma kitų jėzuitų, rašiusių meditacijas ir pratybas³²⁸, modifikuoja ne tik temas, jų suskirstymą, bet ir pačią meditacijos struktūrą. Tiksliau, kiekvienoje meditacijoje jis susikoncentruoja į vieną ar porą maldos metodų, kuriuos Lojola *Dvasinėse pratybose* traktavo kaip vienos meditacijos ar kontempliacijos etapus. Kad galėtume kalbėti apie Lancicijaus *Meditacijų* techninius ypatumus, reikėtų pirmiausia trumpai aptarti pačią ignaciškąją maldą.

Dvasinėse pratybose Lojola pateikia įvairių maldos metodų, sudarančių jėzuitų dvasinio tobulėjimo pagrindą. Pagrindiniai pratimai yra meditacijos ir kontempliacijos. Šie pavadinimai ateina iš *lectio divina* – viduramžių vienuolių maldos pagal Šventąjį Raštą tradicijos. Ją sudaro keturios dalys: *lectio*, *meditatio*, *oratio*, *contemplatio*. *Lectio* reiškia paprasčiausiai Šventojo Rašto ištraukos skaitymą balsu, tai „vien žodinis susitelkimas į Biblijos mintį“³²⁹. *Meditatio* – skaitomo žodžio girdėjimas, įsiminimas ir įsisavinimas per kartojimą. Vienuolinėje tradicijoje ši pakopa nesiejama su aktyviu apmąstymu, tai intuityvus procesas, per kurį „kiekviena mintis paverčiama sava“³³⁰. *Oratio* – malda – yra jausminis *lectio divina* komponentas, kylantis kaip atsakas į Dievo žodį. „Tai yra prašymas, emocinis (afektyvus) bendravimas su meilės jausmais, ryžtas augti Kristaus dorybėmis, sąžinės graužimas (kaltės jausmas) dėl savo nuodėmių, tai tylus draugijos palaikymas, mylintis žvelgimas.“³³¹ *Contemplatio* yra aukštesnė sąmonės būseną, kai juntamas Dievo buvimas ir meilė. Tai pakili-

³²⁸ Ewa Poprawa-Kaczyńska, *op. cit.*, p. 261 ir toliau.

³²⁹ Sam Anthony Morello OCD, *Lectio divina ir šv. Teresės maldos praktika*, vert. Nida ir Marius Norkūnai, Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2007, p. 22.

³³⁰ *Ibid.*, 22.

³³¹ *Ibid.*, 23.

mas „virš įprastinio meditatyvaus „aš“ į išgyvenamos transcendencijos sritį“³³², pasiekiamas per Dievo malonę. Aptardami ignacišką maldą matysime, kad joje gausu panašių procesų kaip ir *lectio divina*, tačiau jie nėra įvardinti.

Lojola suteikia *meditatio* ir *contemplatio* kitą reikšmę, vartodamas šiuos terminus dviem pratimų tipams apibūdinti. Abiejų eiga iš esmės yra tokia pati, skiriasi tik apmąstymo objektas: medituojami paprastesni dalykai, susiję su žmogiška prigimtimi, nuodėme (*Exx.* 45–54 ir 55–61), šio pasaulio pasirinkimais (*Exx.* 136–147 ir 149–156), kontempliuojama visa, kas susiję su Dievu: Šventojo Rašto epizodai (sudaro didžiąją dalį visų pratybų), Dievo meilė žmonijai (*Exx.* 230–237) ir t. t. Abiejuose pratimuose pasitelkiamos visos trys sielos galios, kaip jas vadina Lojola: atmintis, protas ir valia (*Exx.* 3 ir 50–51). *Dvasinėse pratybose* detaliausiai paaiškinamos pačios pirmosios kontempliacijos pagal Šventąjį Raštą, skirtos apmąstyti Kristaus įsikūnijimą (*Exx.* 101–109) ir gimimą (*Exx.* 110–117). Pratimas visuomet prasideda pasirengimo malda, kuri iš esmės yra „Pradžios ir pagrindo“ pakartojimas: [*P*] *etere gratiam a Deo Domino nostro, ut omnes meae intentiones, actiones et operationes pure ordinentur in servitium ac laudem suae divinae Maiestatis* (*Exx.* 46)³³³. Po maldos eina trys įžangos (meditacijose – dvi). Pirmoji – tai prisiminti pačią istoriją ar situaciją. Pažymėtina laisvė nuo rašytinio teksto – kontempliuojantysis neprivalo atsiversti Biblijos ir skaityti reikiamų eilučių, mat vadovas turi pristatyti ne tik meditacijos ar kontempliacijos būdą ir tvarką, bet ir reikiamą Šventojo Rašto istoriją (*Exx.* 2). Šiuo atveju tai Jėzaus besilaukiančios Marijos ir Juozapo kelionė iš Nazareto į Betliejų. Antrąją įžangą Lojola vadina „vietos įsivaizdavimu“: [*V*] *isu imaginationis videre viam a Nazareth ad Bethlehem, considerando longitudinem, latitudinem, et an plana sit talis via, vel an per valles aut clivos; item considerando locum sive speluncam nativitatis, quam amplus, quam exiguus, quam humilis, quam altus, et quomodo erat paratus* (*Exx.* 112)³³⁴. Trečioji įžanga yra malda, prašymas: *petere id, quo volo. Erit hic petere cognitionem intimam Domini, qui pro me*

³³² *Ibid.*, 23.

³³³ „Prašyti Dievo, mūsų Viešpaties, malonės, kad visi mano ketinimai, veiksmai ir darbai būtų kreipiami į jo dieviškosios Didybės tarnystę ir šlovinimą.“

³³⁴ „Vaizduotės akimis išvysti kelią iš Nazareto į Betliejų, apsvarstant, koks jo ilgis, plotis, ar kelias lygus, ar per kalvas ir slėnius; taip pat apsvarstyti gimimo vietą, t. y. grotą: ar ji didelė, ar maža, žema ar aukšta, kaip įrengta.“

factus est homo; ut magis ipsum amem, eumque sequar (Exx. 104)³³⁵. Pačią kontempliaciją paprastai sudaro trys punktai: pradedama įsivaizduojant istorijos asmenis jau susikurtoje scenoje ir dalyvaujant toje scenoje pačiam (šiuo atveju tai bus pamaldus patarnavimas Šventajai šeimai prie Jėzaus lopšio), tada įsigilinant į tai, ką jie kalba, ir galiausiai į tai, ką jie daro. Po kiekvieno punkto reikia *deinde reflectendo capere aliquem fructum spiritualem* (Exx. 116)³³⁶. Papildomų nurodymų ar pačios istorijos paaiškinimų ties punktais beveik nėra – iš kontempliuojančiojo tikimasi pakankamo pasiruošimo, kad pats gilintųsi į Šventojo Rašto istorijas. Kaip išimtį galima paminėti būtent Kristaus gimimo kontempliacijos trečiąjį punktą, kurį Lojola paaiškina kiek detaliau, gal dėl to, kad tai viena iš pirmųjų kontempliacijų: *[S]pectare et considerare ea quae faciunt, ut est iter facere et laborare, ut Dominus nascatur in summa paupertate, et post tot labores, post famem, post sitim, post aestum et frigus, post iniurias et contumelias ut moriatur in cruce, et omnia haec propter me* (Exx. 116)³³⁷. Taigi, kontempliuojant įvykio vaizdą, reikia mąstyti apie jo kontekstą dieviškajame plane, gerai įsisąmoninant ne tik tikslą, į kurį tas įvykis veda, bet ir susiejant Kristaus gyvenimo istoriją su savimi, ir bandant įsijausti į Kristaus žmogiškąją patirtį, kuri mums suprantama, per kurią greičiausiai galime priartėti prie Dievo. Pratimas baigiasi pasikalbėjimu su įsivaizduotais asmenimis, kuriame kontempliuojantysis turi išsakyti jiems savo mintis, troškimus, padėkas ir pan.

Šio pratimo metu vykstančius procesus galima paaiškinti pasitelkiant *lectio divina* kaip analogiją³³⁸. *Lectio Dvasinėse pratybose* tampa nebe paties Šventojo Rašto, o vaizdinių skaitymu. Vaizduotė ir atmintis čia veikia vietoje balso, kurdamos iš istorijų vaizdinius, per kuriuos žmogus įsitraukia į Kristaus gyvenimo istoriją. Šį patyrimą galime laikyti *meditatio*, tačiau *Dvasinėse pratybose* jis ne tik intuityvus, bet reikalauja ir aktyvaus mąstymo. Konkreti istorija, iškilusi vaizdiniu pavidalu, turėtų paskatinti protą stengtis suprasti,

³³⁵ „Prašyti to, ko noriu. Tai bus giliausias pažinimas Viešpaties, kuris dėl manęs tapo žmogumi, kad labiau jį mylėčiau ir juo sekčiau.“

³³⁶ „Dar sykį apmąstant pasisemti kokių nors dvasinių vaisių.“

³³⁷ „Stebėti ir svarstyti tai, ką jie daro, pavyzdžiui, keliauja ir vargsta, kad Viešpats gimtų didžiausiame skurde ir po daugelio vargų, alkio, troškulio, karščio ir šalčio, po įžeidimų ir užgauliojimų mirtų ant kryžiaus. Ir visa tai – dėl manęs.“

³³⁸ Annemiek Van Campen, *op. cit.*, p. 9 ir toliau.

taip, kaip savaime imame analizuoti bet ką, su kuo susiduriame regimojoje realybėje. Turime ieškoti paaiškinimo, reikšmės (pvz., kaip paskutinėje citatoje, kur Lojola pavyzdžio dėlei paaiškina Kristaus gimimo reikšmę, primindamas kontempliuojančiajam už jį Kristaus iškęstus gyvenimo vargus ir mirtį). Atsiėvusios tiesos pastūmėja valią patirti atitinkamus jausmus. Minčių ir jausmų sankaupa išsilieja pasikalbėjime su Dievu, kurį atitinka *oratio*. Žmogaus patiriami emociniai valios judesiai transformuojami į žodžius, prašymus, maldavimus tariamus Dievui, ir kartu tampa Dievo duodamu atsaku, į kurį reikia įsiklausyti. Jei ši komunikacija sėkminga, per Dievo malonę juntamas atsakas ir yra *contemplatio*, aukščiausios meilės ir gėrio patirtis.

Aišku, kad tokių pratimų veiksmingumas priklauso nuo atliekančiojo vaizduotės ir atminties gebėjimų, išsilavinimo ir dvasinio pasiruošimo. Vadovo vaidmuo šiame procese turėtų būti kuo mažesnis: atliekantysis pats turi reflektuoti ir apmąstyti pateiktą temą. Pasak Lojolos, savarankiškai ką nors atradęs ar patyręs, žmogus gaus daugiau dvasinės naudos ir pasitenkinimo nei iš detalaus paaiškinimo.

Lancicijaus meditacijos neturi tokios pastovios struktūros, kuri aiškiai atspindėtų vis didesnę medituojančiojo įsitraukimą į maldą, kaip Lojolos *Exercitia spiritualia*. Kiekviena meditacija sudaryta iš keturių punktų, kurie gali struktūruoti meditaciją priklausomai nuo temos. Pvz., jei medituojamas Naujojo Testamento įvykis, punktais paeiliui apmąstomi atskiri jo etapai; jei scena ar vaizdas – skirtingi aspektai (pvz., vieta, atskiri veikėjai, jų žodžiai, jų veiksmai ir t. t.); jei konkretus žodis ar frazė – įvairios asociacijos ir paaiškinimai; kartais punktais kaip sąrašė vardijamos kurio nors įvykio ar tikėjimo tiesos priežastys (pvz., kodėl Jėzus pakvietė Judą būti apaštalu, kodėl Dievas Tėvas yra Mūsų Tėvas ir t. t.). Daugeliui Šventojo Rašto įvykių skiriama po kelias meditacijas, kuriose įvykis padalinamas į dar smulkesnes dalis arba aiškinamas skirtingais aspektais. Taip pat, nors kiekvieną meditaciją sudaro keturi punktai, negalima tiksliai apibrėžti jų struktūros, nes daugelyje meditacijų įvairia eilės tvarka susipina keletas elementų, pvz., teologiniai samprotavimai, raginimai pastebėti ir ištaisyti nuodėmingą elgesį savo gyvenime, skatinimai siekti vienos ar kitos dorybės bei apeliavimai į jausmus per medituojančiojo vaizduotę, atmintį ir valią. Visi šie elementai remiasi vienas kitu – meditacijos veiksmingumas priklauso nuo jos teologinių, etinių ir psichologinių aspektų darnaus įsiliejimo į medituojančiojo asmeninę patirtį. Taigi, nepaisant struk-

tūrinių skirtumų, Lancicijaus *Meditacijos* paremtos tais pačiais principais kaip ir *Exercitia spiritualia*.

Tai pailiustruoti galima pažvelgus į keletą meditacijų iš arčiau. Nuoseklumo dėlei pasirinktos Kalėdų laiko meditacijos. Kalėdų meditacijoje pirmiausia siūloma įsivaizduoti sceną: žmones, susirinkusius aplink ką tik gimusį Kristų, jų laikyseną ir dvasios jausmus. Lancicijus neįvardina konkrečių jausmų, tačiau kreipia medituojantį link jų, užsimindamas, kam ir kodėl žmonės juos patyrė: *tum erga Deum Patrem, qui tanto humanum genus beneficio affecit, tum erga infantulum tenellum nostri causa natum*³³⁹. Iškart pagalvojame apie dėkingumą, švelnumą, džiaugsmą, nuostabą. Tuomet medituojantysis turėtų pats pajusti panašius jausmus (*Et in te similes quoque erga Deum Patrem, et puerulum natum affectus excita*³⁴⁰), taip tapdamas vienu iš žmonių, stovinčių šalia ką tik gimusio Išganytojo. Reikia pastebėti, kad Lojolos dvasinėse pratybose beveik kiekvienos kontempliacijos pirmajame punkte taip pat skatinama įsilieti į Šventojo Rašto scenas, tačiau tai vyksta per aktyvų vaizduotės judesį, tarsi įterpiant save į įsivaizduojamą veiksmą tarp veikiančių asmenų. Tai padeda apmąstyti kontempliuojamą istoriją ir pajusti atitinkamus jausmus, per kuriuos užmezgamas ryšys su Dievu. Lancicijus siūlo pradėti nuo jausmų – įsivaizduoti ir apmąstyti, ką jaučia veikiantieji asmenys, stengtis pajusti tą patį ir per tai įsilieti į įsivaizduojamą sceną.

Antrasis punktas nukreipia medituojančiojo apmąstymus į Marijos bei Juozapo žodžius. Vietoje Kristaus žodžių reikia įsivaizduoti Jo verksmą ir jame – pamaldžius jausmus Dievui, Marijai ir Juozapui bei visai žmonių giminei. Trečiasis punktas skirtas apmąstyti patį Kristaus gimimą: *quam excellens sit opus Divinae Charitatis respectu Dei, quam inauditum respectu Matris Virginis, quam nouum respectu mundi, quam efficax respectu tot malorum mundi huius*³⁴¹. Šiais žodžiais kviečiama įsisąmoninti Dievo meilę, parodytą žmonėms per įsikūnijimą. Iš šių apmąstymų medituojantysis turėtų „gauti kokios nors naudos“ (*collige aliquam utilitatem*). Ketvirtame punkte cituoja-

³³⁹ Lancicijus, *op. cit.*, 703: „Ir Dievui Tėvui, kuris žmonių giminei suteikė tokią geradarystę, ir meilučiam kūdikėliui, dėl mūsų gimusiam.“

³⁴⁰ *Ibid.*: „Ir savyje taip pat sukėlė panašius jausmus Dievui Tėvui ir gimusiam vaikeliui.“

³⁴¹ *Ibid.*: „Koks nuostabus [tai] yra dieviškos meilės darbas Dievo atžvilgiu, koks negirdėtas Megelės Motinos atžvilgiu, koks naujas pasaulio atžvilgiu, koks veiksmingas šitiekos šio pasaulio blogybių atžvilgiu.“

mos eilutės iš Pauliaus laiško Titui (Tit 2, 11–13) apie Kristaus gimimo tikslą, kuris yra mokyti žmones teisingo ir pamaldaus gyvenimo, laukiant Išganytojo paskutinio atėjimo. Šią citatą siūloma apmąstyti pagal antrąjį maldos būdą. Omenyje turimas antrasis iš trijų maldos būdų, Lojolos pateikiamų *Exercitia spiritualia* ketvirtosios savaitės pabaigoje. Šiuo atveju medituojantysis apmąsto paeiliui kiekvieną pasirinktos maldos ar kito švento teksto žodį „tol, kol atsiskleidžia jo įvairios prasmės, kol randa palyginimų, skonisi ir jaučia paguodą“ (Exx. 252). Taip apmąstydamas kiekvieną šv. Pauliaus žodį, medituojantysis turi pasiryžti gyventi šventą gyvenimą, kokio ir yra verta tokia didelė Dievo malonė, išreikšta per Kristaus įsikūnijimą: *decerpe varia documenta ad vitam tuam ita sancte traducendam, prout meretur, tum magnitudo huius beneficii, tum efficacia tam rari medii ad hoc omnibus nobis divinitus dati*³⁴².

Antrąjį maldos būdą *Meditacijose* Lancicijus pasitelkia gana dažnai. Neminint atskirų punktų įvairiose meditacijose, kur siūloma žodis po žodžio apmąstyti įvairias pacituotas Šventojo Rašto eilutes, ryškiausi pavyzdžiai būtų eiliniai metų šeštadieniai, kuriuose medituojama po vieną Marijos giesmių eilutę, ir malda *Tėve mūsų*, medituojama nuo trečiadienio po dešimto sekmadienio po Sekminių iki penktadienio po trylikto sekmadienio po Sekminių³⁴³. Tai, kad Lancicijus šiuo būdu apmąstyti parinko tekstus, su kuriais ne tik dvasininkai, bet visi tikintieji susiduria ypač dažnai, parodo, koks svarbus jam yra asmeninis ryšys su Dievu: per meditaciją maldos ar giesmės tekstas įsivainamas, t. y. apmąstomas taip, kad iš religinės formulės tampa bendravimo su Dievu ir Jo garbinimo forma, kuri turi asmeninę vertę besimeldžiančiam.

IŠVADOS.

Nepaisant akivaizdžių struktūrinių skirtumų, *Meditacijos* persmelktos Ignaco Lojolos *Exercitia spiritualia* pateiktą dvasinio tobulėjimo metodų, kuriuos Lancicijus pritaiko pradedantiesiems, dar neturintiems gero teologinio išsilavinimo. Kaip ir Lojolos *Dvasinėse pratybose*, taip ir Lancicijaus veikale meditacija yra maldos pagal Šventąjį Raštą būdas, išlaisvinantis medituojantįjį

³⁴² *Ibid.*: „Pasiimk įvairių pamokymų, kad praleistum savo gyvenimą taip šventai, kaip vertas ir šios geradarystės didumas, ir galia tokios retos priemonės, mums visiems Dievo duotos šiam [tikslui].“

³⁴³ [Nicolaus Lancicijus], *op. cit.*, p. 802–811.

nuo rašytinio teksto. Teksto skaitymą pakeičia vaizduotė: apmąstomi vaizdiniai, susikurti pagal meditacijos nurodymus. Abiejuose veikaluose akcentuojamas tobulumo siekimas pasireiškia dviem pagrindiniais aspektais: dorybių ugdymu ir asmeninio ryšio su Dievu ieškojimu. Šiems tikslams pasiekti pasitelkiami *Dvasinėse pratybose* aprašyti pratimai: sąžinės tyrimas, antrasis maldos būdas (švento teksto apmąstymas, kontempliuojant kiekvieną žodį paeiliui), meditacija. Šiuos pratimus Lancicijus savo veikale taiko laisvai: kartais sąžinės tyrimas dėl konkrečios ydos arba antrasis maldos būdas įtraukiamas į meditaciją kaip jos punktas, dažnai praleidžiamas Lojolos meditacijoje privalomas pokalbis su Dievu. Daugeliu požiūrių *Meditacijos* yra išanginės pratybos, įvesdinančios į pačias dvasines pratybas, mokačios naujokus maldoje pasitelkti vaizduotę, atmintį, protą bei valią ir priartėti prie Dievo per Jo Sūnaus gyvenimo apmąstymą.

ŠALTINIAI

- [BALBINUS BOHUSLAUS, KOJALOWICZ CASIMIRUS WIJUK], *Vita venerabilis patris Nicolai Lancicii e Societate Iesu. Compendiosius scripta, primum a R. P. Casimiro Wijuk Kojalowicz Soc. Jesu, SS. Theol. doctore; nunc vero curis secundis revisa, denuo conscripta [...]* ac plus quam dimidia parte aucta a R. P. Bohuslao Balbino Soc. Iesu sacerdote, Pragae: Typis Universitatis Carolo Ferd. in Collegio Soc. Iesu ad S. Clementem, per Joannem Casparum Muxel, 1690. Prieiga internete: <https://play.google.com/store/books/details?id=GxsdAAAACAAJ&rdid=book-GxsdAAAACAAJ&rdot=1>
- [LANCICIUS NICOLAUS], *Nicolai Lancicii e Societate Jesu Opusculorum spiritualium tomus secundus*, Antuerpiae: Apud Iacobum Meursium, 1650. Prieiga internete: <https://play.google.com/books/reader?printsec=frontcover&output=reader&id=DKTwo-v1bQC&pg=GBS.PP1>
- [LANCICIUS NICOLAUS], *R. P. Nicolai Lancicii Societatis Iesu Meditationes nova et absolutissima methodo pro maiori meditantium commoditate digestae sua enim cuique anni diei, necnon festis praecipuis ordine correspondet, opus non solum meditationi deditis, sed etiam verbi Dei praeconibus perutile*, Leodii: Apud Guilielmum Henricum Streel, 1672.
- [LOYOLA IGNATIUS], *Exercitia Spiritualia*, Romae: apud Antonium Bladum, 1548. Prieiga internete: <https://books.google.lt/books?id=eyZ68wmgWoIC&dq=exercitia%20spiritualia%201548&pg=PP9#v=onepage&q&f=false>
- [LOJOLA IGNACAS], *Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė Lionginas Virbalas SJ, Kaunas: Gyvenimo ir tikėjimo institutas, 2008.

LITERATŪRA

- BESTUL THOMAS H., „*Meditatio / Meditation*“, in: *The Cambridge Companion to Christian Mysticism*, sudarė Amy Hollywood ir Patricia Z. Beckman, New York: Cambridge University Press, 2012, p. 157–166.
- ČIURINSKAS MINTAUTAS, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- ENDEAN PHILIP, „The Spiritual Exercises“, in: *The Cambridge Companion to the Jesuits*, sudarė Thomas Worcester, New York: Cambridge University Press, 2008, p. 52–67.
- HOWELLS EDWARD, „Ignatius of Loyola, Teresa of Avila, and John of the Cross“, in: *The Wiley-Blackwell Companion to Christian Mysticism*, sudarė Julia A. Lamm, Chichester: Wiley Blackwell, 2013, p. 422–436.
- IPARRAGUIRRE IGNACIO, *Historia de la práctica de los Ejercicios espirituales de San Ignacio de Loyola en vida de su autor (1522–1556)*, t. 2: *Desde la muerte de San Ignacio hasta la promulgacion del directorio oficial (1556–1559)*, Roma: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1955.
- JOVAIŠA LIUDAS, „Mikalojus Lancicijus: apdulkėjusio portreto istorija“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 193–216.
- KACPRZAK MARTA M., „Z literatury dewocyjnej XVII wieku: *Postne nabożeństwo* Adama Makowskiego SJ (1630) jako ignacjańskie ćwiczenie“, in: *Staropolska literatura dewo-*

- cyjna, sudarė Iwona M. Dacka-Górzyńska, Joanna Partyka, Krokua: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 139–176.
- KEENAN CHARLES R., „Jesuit Devotional Literature“, in: *Jesuit Historiography Online*, sudarė Robert A. Maryks, Leiden: Brill, 2016. http://dx.doi.org/10.1163/2468-7723_jho_COM_198534
- MORELLO SAM ANTHONY, OCD, *Lectio divina ir šv. Teresės maldos praktika*, iš anglų k. vertė Nida ir Marius Norkūnai, Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2007.
- PFATTEICHER PHILIP H., *Journey into the Heart of God: Living the Liturgical Year*, New York: Oxford University Press, 2013.
- POPRAWA-KACZYŃSKA EWA, „Ignacjański *modus meditando* w kulturze religijnej późnego baroku“, in: *Religijność literatury polskiego baroku*, sudarė Czesław Hernas, Mirosława Hanusiewicz, Liublinas: TN KUL, 1995, p. 259–270.
- SCAGLIONE ALDO, *The Liberal Arts and the Jesuit College System*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1986.
- ŚLUSARSKA MAGDALENA, „Literatura dewocyjna – problem definicji“, in: *Staropolska literatura dewocyjna*, sudarė Iwona M. Dacka-Górzyńska, Joanna Partyka, Krokua: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 9–51.
- VAITKEVIČIŪTĖ VIKTORIJA, *LDK katalikiškas baroko pamokslas. Tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- VAN CAMPEN ANNEMIEK, „The Mystical Way of Images and Choice“, in: *The Way*, 103, 2002, p. 8–15.
- VAN GINHOVEN REY CHRISTOPHER, *Instruments of the Divinity: Providence and Praxis in the Foundation of the Society of Jesus*, Leiden: Brill, 2013.
- WORCESTER THOMAS, SJ (ed.), *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

The Principles of Jesuitic Spiritual Education in *Meditations* (1650) by Nicolaus Lancicius

Summary

This paper deals with the book of *Meditations* (*Meditationes nova et absolutissima methodo pro maiori meditantium commoditate digestae [...]*, in: *Nicolai Lancicii e Societate Jesu Opusculorum spiritualium tomus secundus*, Antuerpiae: Apud Iacobum Meursium, 1650) by Nicolaus Lancicius, a prominent Polish-Lithuanian Jesuit. It is one of the early examples of the Jesuit devotional literature in the Polish-Lithuanian Commonwealth. It is obvious that Loyola's *Spiritual Exercises* were the model for Lancicius's *Meditations*. This article compares their approach to prayer and the contexts of their use in an attempt to delineate the subtle changes in the application of the Jesuitic spiritual education that took place by the mid-seventeenth century. There are obvious differences in the structure and intent: *Exercises* were conceived as a four-week retreat with the aim of making an important life decision, while *Meditations* cover, both temporally and thematically, the span of the entire liturgical year and are intended as a tool of spiritual and theological education, primarily for Jesuit novices. Both Lancicius and Loyola see meditating as a prayer technique that liberates the praying from the written text of the New Testament. Reading is substituted with imagination, as the object of meditation is a mental image constructed according to the readable (or, indeed, audible) instructions. Both Jesuits emphasize the need to aspire to (moral) perfection, the imperative to cultivate virtue, and one's personal connection to God. In *Meditations*, these are achieved through the application of the exercises conceived by Loyola himself: the examination of conscience, the second mode of prayer (contemplating a sacred text word by word), and meditation. They are freely rearranged by Lancicius into new units, involving and developing, at different times, one's imagination, cogitation, memory, willpower, and feeling capacities. In this respect, Lancicius's *Meditations* is the exercise prior to Loyola's *Exercises*, familiarizing the Jesuit novices with the techniques of Ignatian prayer and helping them develop a deeply personal approach to the New Testament and the liturgy.

KEYWORDS. Lithuania – Literatures – Religion – 17th century; Jesuits – Spiritual life; Jesuits – Lithuania; Spiritual exercises; Ignacio de Loyola, Ignatius of Loyola; Mikołaj Łęczycki, Nicolaus Lancicius.

Gauta 2017 06 02

Priimta 2017 09 11

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

Jėzuitiškojo dvasininkų ugdymo aspektai XIX amžiaus Lietuvoje

ANOTACIJA. Jėzuitiškoji dvasininkų ugdymo tradicija Romos katalikų dvasininkų rengimo institucijose ir Vilniaus, ir Žemaičių vyskupijose siekia XVI a. Su pertrūkais, kai seminarijos buvo atiduotos į kitų vienuolių rankas, ši tradicija pasiekė ir XVIII a., tačiau Jėzuitų ordino panaikinimas 1773 m., Edukacinės komisijos veikla, Abiejų Tautų Respublikos padalijimai (1772, 1793, 1795) lėmė ir dvasininkų rengimo reformas. Dvasininkų rengimą ir tarnystę Rusijos imperijos valdžia siekė kontroliuoti, tačiau institucijų vidaus gyvenimas, dvasingumo ugdymo praktikos nepriklausė jos kompetencijai ir nebuvo lengvai kontroliuojama sfera, todėl seminarijose išliko ir jėzuitiškojo dvasingumo ugdymo praktikos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Vilniaus vyskupija; Žemaičių (Telšių) vyskupija; seminarija; Jėzaus Draugija; Romos katalikų dvasininkas.

Jėzuitiškoji dvasininkų ugdymo tradicija Romos katalikų dvasininkų rengimo institucijose ir Vilniaus, ir Žemaičių vyskupijose siekia XVI a.: Braniewo dvasinės seminarijos konstitucija (1566) vadovavosi ir seminarijos, veikusios Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose¹. Su pertrūkais, kai seminarijos buvo atiduotos į kitų vienuolių rankas, jėzuitiškoji dvasininkų ugdymo tradicija pasiekė

¹ Ludwik Piechnik SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001, p. 53–68, 89, 108–118; Artūras Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, p. 58–77 ir kt.

ir XVIII a.², tačiau Jėzuitų ordino panaikinimas 1773 m., Edukacinės komisijos veikla sukėlė akivaizdžių pokyčių: Apšvietos idėjos ypač atpažįstamos reformuojant dvasininkų rengimą Vilniaus vyskupijoje³. Žemaičių vyskupijos seminarijoje Varniuose jėzuitus pakeitė kunigai misionieriai. Politinės situacijos kaita – Abiejų Tautų Respublikos padalijimai (1772, 1793, 1795) – be kita ko, vėl lėmė ir dvasininkų rengimo reformas. Ir nors Rusijos imperijoje, kuriai atiteko Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos, jėzuitų ordino veikla XVIII a. pab. – XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais nenutrūko, vis dėlto dvasininkų rengimas patyrė didelių institucinių pokyčių dėl pasaulietinės valdžios laikysenos Romos katalikų dvasininkų atžvilgiu. 1820 m. Jėzaus Draugijos veikla Rusijos imperijoje buvo uždrausta ir šio ordino nariai oficialiai negalėjo net atvykti į imperiją. Katalikų dvasininkų rengimą pasaulietinė valdžia ir toliau siekė kontroliuoti, 1843 m. buvo parengti bendri įstatai visoms imperijos seminarijoms⁴, vyskupijose veikė po vieną seminariją, o vienuolijos jau nebegalėjo rengti dvasininkų. Be to, Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija⁵ 1842 m. perkelta į Sankt Peterburgą. Pateikus šiuos katalikų dvasininkų rengimą XIX a. Rusijos imperijoje charakterizuojančius teiginius, galėtų kilti klausimas dėl suformuluotos tyrimo temos pagrįstumo. Tačiau tyrime, kurį atlikome prieš keletą metų, t. y. analizuodami Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės

² Ludwik Piechnik SJ, „Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, wybór i opracowanie Jerzy Paszcenda SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM / Księża Jezuici, 1994, p. 93.

³ Tadeusz Kasabula, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998; Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010; Magdalena Ślusarska, „Ku odnowie życia religijno-moralnego wiernych i poprawie ich obyczajów. Duchowieństwo diecezji wileńskiej w okresie pontyfikatu biskupa Ignacego Jakuba Massalskiego (1762–1794) a oświeceniowa reforma katolicka“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 33, p. 171–210.

⁴ 1843 11 19 seminarijų įstatų kopija, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 696, ap. 2, b. 368, l. 17–26. Seminarijų etatai paskelbti: *Полное Собрание Законов Российской Империи*, t. XVIII, Sankt Peterburgas, 1844, Nr. 17341 (1843 11 19). 1843 11 19 įsaku reglamentuota Vilniaus, Minsko, Žemaičių (Telšių), Žytomyro ir Kameneco vyskupijų seminarijų veikla.

⁵ Akademija 1833–1842 m. veikė Vilniuje, o iki 1918 m. – Sankt Peterburge. 1844 m. akademijai suteiktas Imperatoriškosios vardas. Nuo tada jos oficialus pavadinimas – Imperatoriškoji Romos katalikų dvasinė akademija. Žr.: Vytautas Jogėla, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: Organizacija ir veikla*, (*Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 14), Vilnius: Eugrimas, 1997; Irena Wodzianowska, *Rzymsskokatolicka akademija w Petersburgu*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2007.

akademijos regulų kaitą XIX a., nustatėme ne tik dvasininkų rengimo inovacijas, kurių priežastys – politinės ir socialinės, bet ir tai, kad reglamentuojant klierikų auklėjimą buvo tęsiama teologinio lavinimo mokyklų tradicija⁶. O kadangi jėzuitiškoji tradicija šiame regione buvo gili, tai šiame tyrime norime ją identifikuoti XIX a. Lietuvos⁷ dvasininkų rengimo institucijose (pastebėtina, kad aukštąjį teologinį išsilavinimą teikusią institucijų šiame straipsnyje ne-nagrinėsime⁸), dvasininkų laikysenoje.

Atkreiptinas dėmesys, kad domina ne mokymo procesas seminarijose, nors jis neabejotinai yra dvasininkų formacijos dalis⁹. Mokymo procesas buvo reglamentuotas pasaulietinės valdžios patvirtintais seminarijų įstatais, taigi XIX a. jis buvo labiau kontroliuojamas išorės veiksnių. Šiame tyrime svarbus *visas kitas* laikas, praleistas mokymo institucijose, svarbu, kaip per visą buvimo dvasininkų rengimo institucijose laiką buvo siekiama formuoti dvasininko tapatybę ir kokie jėzuitiškojo ugdymo, dvasingumo ženklai pastebimi šioje dvasininkų formacijoje.

Pagrindinis tyrimo šaltinis – dvasininkų rengimo institucijų regulos. Būtent šie dokumentai reglamentavo seminarijų vidaus gyvenimo tvarką, buvo rengiami ir tvirtinami ne pasaulietinės valdžios, o mokymo institucijos vyresnybės, vyskupijos valdžios. Regulas traktuojame kaip dvasininkų ugdymo nuostatų intelektualius modelius, kuriais vadovautasi auklėjant dvasininkus.

⁶ Vilma Žaltauskaitė, „Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. reguloje: Romos katalikų dvasinės akademijos atvejis“ ir publikacija: „Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2013, t. 37, p. 65–129.

⁷ Bažnyčios administravimo požiūriu – Vilniaus ir Žemaičių (arba Telšių) vyskupijose. Dvigubas – Žemaičių (Telšių) – vyskupijos (ir seminarijos) pavadinimas buvo fiksuotas Rusijos imperijos įstatymuose jau XIX a. 5 dešimtmečio pradžioje ir 1847 m. Apaštalo Sosto ir Rusijos susitarime. Tiesa, pirmuoju nurodytas Telšių pavadinimas. 1865 m. kapitulą ir seminariją iš Varnių perkėlus į Kauną jos pavadinimas nepasikeitė. Nuorodose paliksime šaltinyje vartojamą variantą.

⁸ Šia tema esame atlikę tyrimų: Vilma Žaltauskaitė, *op. cit.*, p. 65–129; *Eadem*, „Elementy dyscypliny duchowości jezuitckiej w regułach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku (Wilno – Petersburg, Wornie – Kowno)“, in: *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego “Hosianum” (1565–2015)*, red. Andrzej Kopiczko, Paweł Rabczyński, Olsztyn: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM, 2015, p. 329–341.

⁹ Jerzy Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.

Esama gausios įvairiakalbės istoriografijos, teikiančios žinių apie Jėzaus Draugijos veiklą, jėzuitų dvasingumą bei tai, kaip jis buvo formuojamas, kaip reišėsi šiame regione¹⁰, tačiau dvasininkų rengimo institucijų vidaus gyvenimas XIX a. sulaukia mažesnio dėmesio¹¹. Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose veikusių dvasininkų rengimo įstaigų regulos analizuotos nedaug¹²,

¹⁰ Ludwik Piechnik SJ, „Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773“, p. 73–95; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996; Liudas Jovaiša, „Gyvenimas Vilniaus jėzuitų profesų namuose“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 25, 2004, p. 309–329; Tomas Sodeika, „Apie teksto kaip prasmės medijos ribas Husserlio fenomenologijoje ir šv. Ignaco Lojolos Dvasinėse pratybose“, in: *Soter*, t. 14 (42), 2004, p. 217–232; Irena Kodulska, *Akademia Połocka: Ośrodek kultury na Kresach 1812–1820*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004; Ignacas Lojola, *Dvasinės pratybos*, iš ispanų kalbos vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Lietuvos jėzuitų provincija, 2008; *Lietuvos jėzuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė*, parengė Eugenija Ulčinė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2008; *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė, mokslinis redaktorius Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012; Sigita Maslauskaitė, „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“, in: *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, sudarytoja Rita Šerpytytė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 373–414; Włodzimierz Lawszuk, *Jezuici w Grodnie 1622–1700. Ludzie i dzieje kolegium = Владимир Лявшук, Иезуиты в Гродно в 1622–1700 гг. Люди и история Коллегиума*, (*Studia i materiały do dziejów jezuitów polskich*, pod red. Andrzeja Pawła Biesia SJ i Ludwika Grzebienia SJ, t. 24), Kraków: Wydawnictwo WAM / Akademia IGNATIANUM, 2013.

¹¹ Naujausiame darbe, kuris skirtas ir Žemaičių (Telšių) seminarijos raidai, Artūras Grickevičius ir vėl neskyrė daug dėmesio dvasininkų ugdymui, įvertindamas seminarijos regulą. Žr. Artūras Grickevičius, *Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas / Versus aureus, 2016, p. 101–103. Platesnis Grickevičiaus istoriografinės pozicijos įvertinimas pateikiamas recenzijoje: Vilma Žaltauskaitė, „Apie 126-is vienos knygos puslapius arba: Artūras Grickevičius, *Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus, 2016, 400 p.“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2017 [įteikta spaudai].

¹² Paminėtume Žemaičių vyskupo Jono Dominyko Lopacinskio 1775 03 12 patvirtintos Varnių seminarijos regulos vertimo publikaciją be jokių komentarų: Zita Genienė, Jonas Genys, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999, p. 153–174; Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademijos regulų analizę žr. Vilma Žaltauskaitė, „Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. regulose [...]“ ir publikacija: „Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula“, p. 65–129.

nors yra minimos besimokančiųjų gyvenimo sąlygų¹³, kasdienybės¹⁴, studijuojančiųjų elgesio mokymo įstaigose kontekstuose¹⁵.

Vienuolijų gyvenimo tyrėjai pastebi regulų dinamiką, prisitaikymą prie kintančios visuomenės¹⁶, jie kreipia dėmesį į regulų tyrimo specifiką¹⁷. Toks požiūris pastebimas ir platesnės tyrimo geografijos bei chronologijos dvasininkų rengimo įstaigų regulų tyrimuose¹⁸.

Dėstymas ir švietimas, dvasininkų rengimas buvo ne vienintelė ir net ne svarbiausia jėzuitų veikla. Kaip rašoma Jėzaus Draugijos steigiamajame dokumente, ji įkurta „ginti bei skleisti tikėjimą ir padėti sielų pažangai krikščioniškosios gyvensenos bei doktrinos srityje viešais pamokslais, paskaitomis ir kiekviena kita Dievo žodžio tarnyba, Dvasinėmis pratybomis, krikščionybės aiškinimu vaikams ir paprastiesiems žmonėms; nešti dvasinę paguodą tikintiems klausant išpažinčių ir teikiant kitus sakramentus“¹⁹. Minimame Jėzaus Draugijos steigiamajame dokumente išvardintos veiklos yra ir diecezinio dvasininko sielovadinės, pastoracinės tarnystės pareigų dalis, todėl pasirengimas joms buvo ugdomas seminarijose. Drausmė ir kontrolė turėjo padėti įgyvendinti jėzuitiškųjų seminarijų auklėjimo idealą – formuoti kunigą – tikėjimo gynėją, ištikimą Bažnyčiai ir Apaštalų Sostui²⁰. Ludwikas Piechnikas SJ

¹³ Vilniaus vyskupijos seminarijos regulos minimos: Jan Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 331–333, 343, 529–534; Vytautas Jogėla, *op. cit.*, p. 84–91; Ieva Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998, p. 44–51; Aldona Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, p. 50.

¹⁴ Irena Wodzianowska, *op. cit.* p. 237–253.

¹⁵ Wiktor Worotyński, *Seminarjum Głównie w Wilnie*, t. 2: *Drugi okres dziejów i zniesienie (1816–1833)*, Wilno: Z zasiłku funduszu kultury narodowej, 1938, p. 80.

¹⁶ Vaida Kamuntavičienė, „Šv. Benedikto regulos adaptacija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės benediktinių vienuolynuose“, in: *Logos*, 2014 balandis–birželis, t. 79, p. 123–136.

¹⁷ Marek Starowieyski, „Wstęp“, in: *Zachodnie Reguły Monastyczne*, red. ks. Marek Starowieyski, *Źródła Monastyczne*, t. 50, (*Starożytność*, t. 33), Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2013, p. 39–41.

¹⁸ Ks. Marek Stępień, „Prawa i obowiązki alumnów w regulaminie Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1866 r.“, in: *Prawo Kanoniczne*, 2012, t. 55, Nr. 1, p. 81–98; Ks. Marek Stępień, „Prawa i obowiązki alumnów w Statucie i Regulaminie Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1960 r.“, in: *Prawo Kanoniczne*, 2012, t. 55, Nr. 4, p. 175–190.

¹⁹ Kun. Lionginas Virbalas SJ, „Įžanga“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, p. 13.

²⁰ Ludwik Piechnik SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, p. 10–11; 35.

apibrėžė jėzuitiškojo ugdymo nuostatas akcentuodamas keturias esmines savybes. Anot jo, būdinga buvo:

- 1) dėmesys išorės – dienos, savaitės – tvarkai, turėjusiai tarnauti vidiniam disciplinuojamam nusiteikimui; 2) malda ir religinės praktikos kaip sąlyga dvasinio gyvenimo tobulėjimui; 3) aktyvi laikysena apaštalinėje veikloje; 4) rūpinimasis sveikata, tinkama moraline atmosfera, tinkamu santykiu su kitu žmogumi.²¹

Taigi, kokius Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų dvasininkų rengimui XIX a. būdingus ugdymo elementus galime įvardinti kaip jėzuitiškojo dvasininkų ugdymo sistemos tradiciją? Jano Kurczewskio pateikiamuose Vilniaus seminarijos regulų apibūdinimuose²² galime išžvelgti iš jėzuitų auklėjimo sistemos atėjusių bruožų: rekolekcijos pradedant mokslo metus ir prieš teikiant šventimus, dvasinių tekstų, pamokslų skaitymas seminarijos valgomajame (netgi nurodoma skaityti *Kazania Skargi* – taigi, akivaizdus jėzuitiškas paveldas). Pastebėtina, kad pamokslai buvo viena svarbiausių jėzuitų apaštalavimo formų²³. Paminėjus ypatingą pamokslų vietą jėzuitų apaštalavimo praktikose, dera pabrėžti, kad nei Vilniaus, nei Žemaičių (Telšių) vyskupija XIX a. nebuvo tinkamiausia erdvė šiam apaštalavimo būdai atsiskleisti. Uždaroje institucinėje erdvėje – seminarijoje – pamokslų rengimas, žinoma, buvo ugdymo dalis ir buvo galima laisviau pasirinkti pavyzdinių tekstų autorius (tarp jų ir jėzuitus), tačiau pamokslų sakymą parapijiečiams siekė kontroliuoti pasaulietinė valdžia, ypač po 1863–1864 m. sukilimo (nors kontroliavo ir iki tol). Aiškinant Dievo Žodį turėjo būti vadovaujamosi jau publikuotais pamokslų tekstais, be to, ne kiekvienas dvasininkas galėjo sakyti savos kūrybos pamokslus²⁴. Tam reikėjo mokslinio laispsnio, įgyto akademijoje (Vilniuje iki 1842 m., vėliau – Sankt Peterburge) ir netgi pasaulietinės valdžios sutikimo.

1813 m. Vilniaus diecezinės seminarijos ataskaitoje atskirai net nenurodoma, kada auklėtiniai praktikavosi sakyti pamokslus. Tiesa, seminarijos

²¹ *Ibid.*, p. 35–36.

²² Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 331–333, 343, 529–534.

²³ Viktorija Vaitkevičiūtė, „Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, p. 73.

²⁴ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 278–286, 623–634.

dienotvarėje daug dėmesio skirta būsimųjų kunigų kitoms dvasinėms praktikoms (rytinėms meditacijoms, maldoms), dalyvavimui šv. Mišiose, Šv. Rašto, dvasinių knygų skaitymui, bažnytiniam giedojimui, pasirengimui teikti sakramentus. Kiekvieną šeštadienį rengiamasi išpažinčiai²⁵. Beje, Jėzaus Draugijos nariai išpažintį atlikdavo kas savaitę, o jėzuitų seminarijose praktikuota išpažintis bent kartą per mėnesį²⁶. 1819–1820 m. duomenyse apie Vilniaus vyskupijos seminarijas (nurodytos: *przy Kościele Ś^o Ierzego, na Gorze Zbawiciela u KK Misyonarow, i w Brześciu Litewskim*) dar mažiau iškalbingi: nurodomi tik dėstomi dalykai be religinių praktikų²⁷. Kita vertus, tai nereiškia, kad tokių nebuvo. Tiesiog oficialioje ataskaitoje jos nefiksuotos. Kol Vilniuje veikė Romos katalikų dvasinė akademija (1833–1842), o seminarija – šalia jos (ne faktiškai-erdviškai, o priklausomybės požiūriu), tai gyventa pagal akademijos regulą²⁸. Tikėtina, kad ja naudotasi ir dar ilgiau, tačiau po 1863–1864 m. sukilimo, kai priėmimas į seminarijas vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte buvo sustabdytas, vis mažėjo pagal ją gyvenančiųjų... Priėmimas į Vilniaus seminariją atnaujintas tik 1872 m.²⁹ XIX a. pabaigos dvasininkų egodokumentai leidžia teigti, kad taip pat gyventa pagal panašią į 1862 m. Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos regulą su griežtais nuolankumo, drausmės reikalavimais, detalio dienotvarke³⁰. Pavyzdžiui, buvęs seminarijos alumnas

²⁵ Porządek codzienny Nauk i zabaw dla alumnów w Sem. Dyecejalnim Wilen. S. Jerzego z Roku 1813 na 1814, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3177, l. 293–294.

²⁶ Ludwik Piechnik SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, p. 57; Włodzimierz Lawszyk, *op. cit.*, p. 72; Ludwik Piechnik SJ, „Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, wybór i opracowanie Jerzy Paszenda SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM / Księża Jezuici, 1994, p. 89–90.

²⁷ Wiadomość o Seminaryach Dyecezyi Wileńskiej z Roku 1819 na 1820, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 422, l. 115–127; 1820 10 08 Od Komitetu Seminaryjskiego Raport, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 426, l. 32–38 (išsamesnė informacija pateikta tik apie seminariją *w Brześciu Litewskim*).

²⁸ Parengtoje detalioje akademijos instrukcijoje nurodoma taisyklės/regulą kas mėnesį skaityti vyskupijos seminarijos klierikams. Žr. 1839 05 30 Akademijos valdybos posėdžio protokolas, Sankt Peterburgo centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau – SPB CVIA), f. 46, ap. 1, b. 410, l. 73.

²⁹ Plačiau žr. Вилма Жалтаускайте, „Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г.“, in: *Ab Imperio*, 2012, t. 4, p. 157–180.

³⁰ Regula analizuota: Vilma Žaltauskaitė, „Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. reguloje [...]“ ir publikacija: „Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula“, p. 89–91.

Jonas Dionizas Sobolevskis (Vilniaus seminarijoje mokėsis 1888–1892 m.), kuris manė nukentėjęs nuo dvasinės vyresnybės dėl savo lojalumo pasaulietinei valdžiai, visą seminarijos auklėjimo atmosferą vadino jėzuitiška, nurodė kasdienės šv. Ignaco Lojolos *Dvasinių pratybų* skaitymo praktikas, vyskupo kreipimesi į klierikus matė karingą laikyseną Stačiatikių Bažnyčios atžvilgiu³¹. Žinoma, dera atsargiai vertinti tokios laikysenos dvasininko atsiminimų informaciją. Juo labiau kad „jėzuitiškumo“ sąvoka tuo metu buvo dažnai vartojama pasaulietinės valdžios retorikoje išreikšti neigiamam požiūriui į dvasininkus³², todėl ir lojalumą valdžiai demonstruojančiam autoriui buvo palanku ją vartoti. Tačiau taip pat pažymėtina, kad XIX a. Europoje pastebimas stiprus antijėzuitiškos nuostatos diskursas³³, taigi tokia nuostata nebuvo tuometinių Rusijos valdininkų išradimas, o atspindėjo platesnes kultūrinės laikysenas. Ir kita minėtų Sobolevskio atsiminimų informacija teikia nuorodų apie jėzuitų dvasingumo praktikas seminarijoje. Šios bibliotekoje ir XIX a. buvo Jėzaus Draugijos regula³⁴, vadinasi, būta bent galimybės su ja susipažinti. Galima daryti prielaidą, kad bibliotekoje būta ir vėlesnių šios regulos laidų ar interpretacijų apie šv. Ignaco Lojolos dvasingumo praktikas (Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos bibliotekoje tokio pobūdžio leidinių būta ne vieno³⁵). Iškalbingas yra faktas, kad jau minėtos studijos apie Vilniaus vyskupiją autorius Janas Kurczewskis, beje, pats mokėsis Vilniaus seminarijoje nuo 1874 m., savo tyrimą dedikavo garsiajam jėzuitui Petriui Skargai.

³¹ [1897] Jonas Dionizas Sobolevskis, LVIA, f. 419, ap. 4, b. 7, l. 87, 89–92.

³² Paul W. Werth, *The Tsar's Foreign Faiths. Toleration and the Fate of Religious Freedom in Imperial Russia*, Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 124, 158. Galima paminėti ir tai, kad Antano Baranausko ir Klemenso Kairio tardymo komisijos raporte Vilniaus generalgubernatoriui rašoma apie „jėzuitiškus“ Baranausko patarimus. Žr. *Literatūra ir kalba*, 1986, t. 19, p. 361.

³³ Róisín Healy, „Anti-Jesuitism in Imperial Germany: The Jesuit as Androgyne“, in: *Protestants, Catholics and Jews in Germany, 1800–1914*, edited by Helmut Walser Smith, Oxford / New York: Bloomsbury Academic, 2001, p. 153–181.

³⁴ *Regula Societatis Iesu*, Vilnae: Typis Acad. Soc. I., 1682. Ši knyga su Vilniaus vyskupijos seminarijos antspaudu (antspaudas – rusų kalba). (Žiūrėtas leidinys, kurio šifras *Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyve* – KC133648/1682; prieiga internete: <http://www.epaveldas.lt>.)

³⁵ [1860–1879], Inventorinis [Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos] bibliotekos katalogas, SPB CVIA, f. 46, ap. 5, b. 9.

Žemaičių vyskupijos seminarijoje Varniuose nuo 1774 m. dvasininkai ugdyti pagal misionierių (šv. Vincento Pauliečio) sistemą³⁶. Įdomu, kad 1848 m. išleistoje *Žemaičių vyskupystėje* Motiejus Valančius nurodė, jog seminarijoje mokytojais tebėra kunigai misionieriai³⁷, nors vienuolijos veikla Rusijos imperijoje sustabdyta dar 1842 m.³⁸. Seminarijos regulą parengė ir patvirtino Žemaičių vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis 1775 m. (1775 03 12)³⁹. Istoriofrafijoje teigiama, kad ji galiojo iki 1843–1844 m.⁴⁰. Tačiau kunigas Vincentas Juzumas nurodė, jog Lopacinskio nuostatais alumnams „vadovaujamosi iki šiol“, t. y. iki XIX a. pabaigos⁴¹. Išsamių tyrimų nėra, tačiau seminaristų kasdienybės analizė leidžia daryti prielaidą, kad XVIII a. regula galiojo iki 1895 m., kai vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis patvirtino naująją regulą. Tačiau svarbu pastebėti, kad dar anksčiau Lopacinskio regulą papildė vyskupas Motiejus Valančius 1861 02 04 ganytojišku laišku seminarijos klierikams⁴². Vyskupas griežtino drausmę ir discipliną seminarijoje. Minėtuose Valančiaus papildymuose – reikalavimuose dėl drausmės ir bausmių už jas – įžvelgiame būtent jėzuitiškos disciplinos bruožus. Dėmesį Jėzaus Draugijai nustatėme ir šeštojo dešimtmečio seminaristų užrašuose⁴³, o tai rodo šią tradiciją tebefunkcionavus seminarijoje. Ne vieną šv. Ignaco

³⁶ Zita Genienė, Jonas Genys, *op. cit.*, p. 104–105; Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 49–50, 172.

³⁷ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 364–365.

³⁸ Agnieszka Wiczorek, „Kształcenie i wychowanie w szkołach powiatowych misjonarzy prowincji litewskiej na przelomie XVIII i XIX wieku“, in: *Klio*, 2011, t. 16, Nr. 1, p. 43–76; prieiga internete: <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/KLIO/article/viewFile/KLIO.2011.003/1097>, [žiūrėta 2015 06 16].

³⁹ Zita Genienė, Jonas Genys, *op. cit.*, p. 153–174.

⁴⁰ Ieva Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 88; Zita Genienė, Jonas Genys, *op. cit.*, p. 105.

⁴¹ Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 109, 153.

⁴² [1861 a Febr. 4 die.] *Mathias Casimirus Wołonczewski, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Samogitiensis et Eques Clero Seminarii Samogitiensis Nobis in Christo dilectissimo Benedictio-nem et mandatum [...]*, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo Bibliotekos retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 42–54, l. 1. (Dėkoju dr. Mintautui Čiurinskui, išvertusiam šį lotynų k. rašytą ganytojišką laišką, kuris lietuvių istoriofrafijoje iki šiol nefunkcionuoja – V. Ž.)

⁴³ Homiletika [1858], LVIA, f. 378, ap. 220, b. 200, l. 53–71; Užrašai be pradžios, datos ir autorystės, LVIA, f. 378, ap. 220, b. 200, l. 196–306.

Lojolos *Dvasinių pratybų* egzempliorių turėjo seminarijos biblioteka⁴⁴. 1870 m. Žemaičių (Telšių) seminarija atnaujino mokymo procesą. Jėzuitišką tradiciją išvelgėme moralinę teologiją nuo 1866 m.⁴⁵, o homiletiką nuo 1870 m. dėšciusio Antano Baranausko paskaitose⁴⁶. Štai Pranciškus Karevičius prisiminė, esą Baranauskas pasakojo, kad jis „specializavosi pas jėzuitus vesti rekolekcijas Šv. Ignoto metodu. Jo lenkiškosios rekolekcijos verstos iš jėzuitų generolo veikalo“⁴⁷. Baranauskas seminarijoje dirbo iki 1884 m., kol buvo pakeltas vyskupu sufraganu⁴⁸. Kita vertus, rekolekcijas vesti galėjo ir vyskupu sufraganu būdamas.

Naujojoje 1895 m. Žemaičių (Telšių) seminarijos reguloje jau konkrečiai minimos šv. Ignaco Lojolos rekolekcijos klierikams⁴⁹. Šios seminarijos studentas nuo 1894 m. Kazimieras Paltarokas prisimena, kad būtent pagal šv. Ignaco vadovėlį vyko pirmosios rekolekcijos ir jo knyga visiems reikėjo turėti⁵⁰.

Taigi galima teigti, kad jėzuitiškojo dvasingumo tradicija ugdant diecezinis dvasininkus ir XIX a. išliko ir Vilniaus, ir Žemaičių (Telšių) vyskupijų seminarijose. Tai jau nebuvo visa apimantis ugdymas, tačiau kai kurie esminiai ir būdingi šiam dvasingumui elementai išlaikyti ir taikyti. Be to, į jėzuitiškąją tradiciją buvo gilinamasi ne tik seminarijose. 1891 m. Vyžūnų vikaras Juozapas Liasauskis (Žemaičių (Telšių) seminarijoje mokėsi nuo 1882 m., išventintas 1885 m.) kreipėsi į vyskupą norėdamas gauti užsienio pasą vykdyti gydytis į

⁴⁴ Tarpdiecezinės Kauno seminarijos bibliotekos inventorinės knygos, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (toliau – KAKA), b. 361 (byloje lapai nenumeruoti).

⁴⁵ Svarbu pastebėti, kad 1864–1865 m. priėmimas į seminariją buvo sustabdytas ir atnaujintas tik 1870 m. Taigi tik tuomet susiformavo besimokančiųjų kontingentas.

⁴⁶ Antanas Baranauskas, *Raštai*, t. 4: *Homiletika, arba Mokslas šventosios iškalbos*, sudarė ir parengė Marius Daškus, tekstus tikrino ir peržiūrėjo Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

⁴⁷ Pranciškus Karevičius, *Mano gyvenimo ir atsiminimų bruožai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2006, p. 57.

⁴⁸ Vilma Žaltauskaitė, „*Litvomanų kartos gimimas: sociokultūrinės laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune*“, in: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, Nr. 4, sudarė Violeta Meiliūnaitė, Vilija Ragaišienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 47.

⁴⁹ *Regulae Seminarii dioecese Samogitiensis [1895]*, KAKA, b. 363, cap. III (byloje lapai nenumeruoti).

⁵⁰ Vysk. Kazimieras Paltarokas, *Gyvenimo bruožai. Atsiminimai*, parengė kun. Bronius Antanaitis, dr. Elena Neniškytė, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2005, p. 48.

Pietų Tirolių pusei metų⁵¹. Užsienio pasą gavo, bet pargrįžo į savo vyskupiją tik 1896 m. rugpjūtį⁵². Kauno gubernatorius nuogaštavo neturįs kaip patikrinti, ką veikė užsienyje pradelsęs paso galiojimo laiką asmuo. Algimanto Katiliaus tyrimai rodo, kad tokie ligoniai dažnai ne tik gydėsi, bet ir mokėsi⁵³. Liasauskis – taip pat: jis Romoje 1896 05 22 įgijo Popiežiškojo Grigaliaus universiteto – priklausančio jėzuitams – diplomą (rektorius tuomet buvo Franciskus / Francesko M. Carini SJ). Taigi jėzuitiškojo dvasingumo tradicijai palaikyti būta įvairių būdų. Anot Piechniko, nei XIX a., nei XX a. pirmoji pusė naujais elementais dvasininkų ugdymo nepapildė⁵⁴, tačiau Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) seminarijose dėl XIX a. pasikeitusio sociopolitinio konteksto ir buvusi sistema nebuvo išlaikyta, ne visus jėzuitiškojo dvasininkų ugdymo elementus buvo galima praktikuoti, nors kai kurie išliko ir buvo praktikuojami.

IŠVADOS

Dvasininkų rengimą ir tarnystę pasaulietinė valdžia siekė kontroliuoti (ir ne be rezultatų), tačiau institucijų vidaus gyvenimas, vidinio dvasingumo ugdymo praktikos nepriklausė jos kompetencijai ir nebuvo lengvai kontroliuojama sfera. Pasaulietinė valdžia uždraudė Jėzaus Draugijos veiklą Rusijos imperijoje, vis dėlto dvasininkų rengimo įstaigose išliko jėzuitiškojo dvasingumo ugdymo praktikos. Būdų jiems kontroliuoti pasaulietinė valdžia neturėjo. XIX a. antrosios pusės sociopolitinis kontekstas – modernaus rusiškojo ir modernaus lenkų bei baltarusių, lietuvių nacionalizmų raiška ir įtampos – reikalavo iš dvasininko aktyvios laikysenos, norint likti ištikimam Bažnyčiai, Popiežiui. Toks dvasininko – tikėjimo gynėjo – laikysenos modelis taip pat buvo artimas jėzuitiškajam idealui ir kai kurių dvasininkų buvo įgyvendinamas sielovadi-
nėje praktikoje bei socialine laikysena.

⁵¹ 1891 10 01 Vyžūnų vikaro prašymas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 498.

⁵² 1896 11 08 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 378, ap. 1891 (Politinis skyrius), b. 26, l. 47.

⁵³ Algimantas Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 258–276.

⁵⁴ Ludwik Piechnik SJ, „Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773“, p. 88.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- BARANAUSKAS ANTANAS, *Raštai*, t. 4: *Homiletika, arba Mokslas šventosios iškalbos*, sudarė ir parengė Marius Daškus, tekstus tikrino ir peržiūrėjo Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- FLAGA JERZY, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.
- GENIENĖ ZITA, GENYS JONAS, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999.
- GRICKEVIČIUS ARTŪRAS, *Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas / Versus aureus, 2016.
- GRICKEVIČIUS ARTŪRAS, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
- HEALY RÓISÍN, „Anti-Jesuitism in Imperial Germany: The Jesuit as Androgyne“, in: *Protestants, Catholics and Jews in Germany, 1800–1914*, edited by Helmut Walser Smith, Oxford / New York: Bloomsbury Academic, 2001, p. 153–181.
- Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė, mokslinis redaktorius Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012.
- JOGĖLA VYTAUTAS, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: Organizacija ir veikla*, (*Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 14), Vilnius: Eugrimas, 1997.
- JOVAIŠA LIUDAS, „Gyvenimas Vilniaus jėzuitų profesų namuose“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2004, t. 25, p. 309–329.
- KAMUNTAVIČIENĖ VAIDA, „Šv. Benedikto regulos adaptacija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės benediktinių vienuolynuose“, in: *Logos*, t. 79, 2014 balandis–birželis, p. 123–136.
- KAREVIČIUS PRANCIŠKUS, MIC, *Mano gyvenimo ir atsiminimų bruožai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2006.
- KASABUŁA TADEUSZ, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.
- KATILIUS ALGIMANTAS, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- KODULSKA IRENA, *Akademia Połocka: Ośrodek kultury na Kresach 1812–1820*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004.
- KURCZEWSKI JAN, *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.
- LAWSZUK WŁODZIMIERZ, *Jeziuci w Grodnie 1622–1700. Ludzie i dzieje kolegium = Владимир Лявшук, Иезуиты в Гродно в 1622–1700 гг. Люди и история Коллегиума*, (*Studia i materiały do dziejów jezuitów polskich*, pod red. Andrzeja Pawła Biesia SJ i Ludwika Grzebienia SJ, t. 24), Kraków: Wydawnictwo WAM / Akademia IGNATIANUM, 2013.
- Literatūra ir kalba*, t. 19, 1986.

- LOJOLA IGNACAS, *Dvasinės pratybos, iš ispanų kalbos vertė kun. Lionginas Virbalas SJ*, Vilnius: Lietuvos jėzuitų provincija, 2008.
- MASLAUSKAITĖ SIGITA, „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“, in: *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, sudarytoja Rita Šerpytė, Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2013, p. 373–414.
- MERKYS VYTAUTAS, *Motiejus Valančius, tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.
- PALTAROKAS KAZIMIERAS, vysk., *Gyvenimo bruožai. Atsiminimai*, parengė kun. Bronius Antanaitis, dr. Elena Neniškytė, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2005.
- PIECHNIK LUDWIK, SJ, „Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce 1564–1773“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, wybór i opracowanie Jerzy Paszenda SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM-Księża Jezuići, 1994, p. 73–95.
- PIECHNIK LUDWIK, SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001.
- PRAŠMANTAITĖ ALDONA, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000.
- RAILA ELIGIJUS, *Ignotus Ignotas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.
- SODEIKA TOMAS, „Apie teksto kaip prasmės medijos ribas Husserlio fenomenologijoje ir šv. Ignaco Lojolos *Dvasinėse pratybose*“, in: *Soter*, 2004, t. 14 (42), p. 217–232.
- STAROWIEYSKI MAREK, „Wstęp“, in: *Zachodnie Reguły Monastyczne*, red. ks. Marek Starowieyski, *Źródła Monastyczne*, t. 50, (*Starożytność*, t. 33), Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2013, p. 29–57.
- STĘPIEŃ MAREK, ks., „Prawa i obowiązki alumnów w regulaminie Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1866 r.“, in: *Prawo Kanoniczne*, 2012, t. 55, Nr. 1, p. 81–98.
- STĘPIEŃ MAREK, ks., „Prawa i obowiązki alumnów w Statucie i Regulaminie Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1960 r.“, in: *Prawo Kanoniczne*, 2012, t. 55, Nr. 4, p. 175–190.
- ŠENAVIČIENĖ IEVA, *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
- ŠENAVIČIENĖ IEVA, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998.
- ŠLUSARSKA MAGDALENA, „Ku odnowie życia religijno-moralnego wiernych i poprawie ich obyczajów. Duchowieństwo diecezji wileńskiej w okresie pontyfikatu biskupa Ignacego Jakuba Massalskiego (1762–1794) a oświeceniowa reforma katolicka“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 33, p. 171–210.
- VAITKEVIČIŪTĖ VIKTORIJA, „Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmanrumo ir klasikos“, *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė, mokslinis redaktorius Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 73–86.

- VALANČIUS MOTIEJUS, *Raštai*, t. 6: Žemaičių vyskupystė, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.
- VIRBALAS LIONGINAS, SJ, kun., „[žanga“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė, mokslinis redaktorius Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 13–15.
- WERTH PAUL W., *The Tsar's Foreign Faiths. Toleration and the Fate of Religious Freedom in Imperial Russia*, Oxford University Press, 2014.
- WIECZOREK AGNIESZKA, „Kształcenie i wychowanie w szkołach powiatowych misjonarzy prowincji litewskiej na przełomie XVIII i XIX wieku“, in: *Klio*, 2011, t. 16, Nr. 1, p. 43–76; prieiga internete: <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/KLIO/article/viewFile/KLIO.2011.003/1097>, [žiūrėta 2015 06 16].
- WODZIANOWSKA IRENA, *Rzymsskokatolicka akademija w Petersburgu*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2007.
- WOROTYŃSKI WIKTOR, *Seminarjum Głównie w Wilnie*, t. 2: *Drugi okres dziejów i zniesienie (1816–1833)*, Wilno: Z zasiłku funduszu kultury narodowej, 1938.
- ŽALTAUSKAITĖ VILMA, „Elementy dyscypliny duchovės jezuickiej w regułach instytucji wychowujacych duchownych w XIX wieku (Wilno – Petersburg, Wornie – Kowno)“, in: *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum“ (1565–2015)*, red. Andrzej Kopiczko, Paweł Rabczyński, Olsztyn: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM, 2015, p. 329–341.
- ŽALTAUSKAITĖ VILMA, „Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženkliai XIX a. reguloje: Romos katalikų dvasinės akademijos atvejis“ ir publikacija: „Imperiatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge 1886 m. regula“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2013, t. 37, p. 65–129.
- ŽALTAUSKAITĖ VILMA, „Litvomanų kartos gimimas: sociokultūrinės laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune“, in: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, Nr. 4, sudarė Violeta Meiliūnaitė, Vilija Ragaišienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 43–86.
- ЖАЛТАУСКАЙТЕ ВИЛМА, „Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г.“, in: *Ab Imperio*, 2012, t. 4, p. 157–180.

Aspects of Jesuitic Clergy Education in Nineteenth-century Lithuania

Summary

The Jesuitic tradition of clergy education at the education institutions of the Roman Catholic clergy goes back to the sixteenth century in the dioceses of Vilnius and Samogitia. With intervals, when the seminaries had been transferred into the hands of other religious orders, this tradition reached the eighteenth century. However, suppression of the Jesuit Order in 1773 and the activities of the Commission of National Education introduced tangible changes. Partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1772, 1793, and 1795 brought about reforms in clergy education. The authorities of the Russian Empire sought to control clergy education and activities, but internal life of institutions and practices of spiritual nurturing were outside their competence and thus not an easily-controlled sphere. That explains why the practices of Jesuitic nurturing of spirituality prevailed in seminaries. The socio-political context of the second half of the nineteenth century with the manifestations and tensions of modern Russian, modern Polish and Belarusian, as well as Lithuanian nationalisms demanded an active stance from a clergyman if he wished to preserve his loyalty to the Church and to the pope. The model of a clergyman as a protector of faith was also close to the Jesuitic ideal. Some clergymen realised it in their pastoral work and through their social stance.

KEYWORDS: Vilnius diocese; Samogitian (Telšiai) diocese; seminary; Society of Jesus; Roman Catholic clergy.

Gauta 2017 09 21

Priimta 2017 10 27

PUBLIKACIJOS

JŪRATĖ PETRIKAITĖ

Kun. dr. prof. Pauliaus Rabikausko SJ susirašinėjimas su lietuvių muzikais (1978–1992)

Romoje gyvenusio ir dirbusio Popiežiškojo Grigaliaus universiteto profesorius, daktaro, kunigo Pauliaus Rabikausko SJ (1920–1998) epistolinis palikimas saugomas Vilniaus jėzuitų namuose esančiame Lietuvos ir Latvijos jėzuitų provincijos archyve. Į čia Rabikausko asmeninis archyvas pateko po jo mirties 1998 m. Šiuo metu gausi Rabikausko korespondencija yra sutvarkyta: parengtas apyrašas, laišakai susisteminti ir sudėti į bylas.

Rabikauskas savo korespondenciją tvarkė rūpestingai. Asmeninius laiškus rašė rašomąja mašinėle, naudojo kalnę, o svarbiausia – pasilikdavo savo laiško, rašyto ir išsiųsto adresatui, antrąjį egzempliorių. Tikėtina, kad gautą atsakymą padėdavo prie savo rašyto ir adresatui išsiųsto laiško antrojo egzemplioriaus. Taip į Vilnių buvo atvežti ir pateko į Rabikausko fondą jam rašiusių asmenų laišakai ir jiems rašytų Rabikausko laiškų antrieji egzemplioriai.

Peržiūrėjus išlikusius Rabikausko laiškus, rašytus įvairiems asmenims, matyti, kad Rabikauskas susirašinėjo ir su lietuvių muzikais: Lietuvos senosios muzikos tyrinėtojais muzikologais Vytautu Povilu Jurkštu (1928–1992) ir Jūrate Trilupaitiene, choro dirigente ir pedagoge Violeta Savickaite.

Rabikausko fonde yra 20 laiškų, jo rašytų minėtiems lietuvių muzikams, ir 55 laišakai, lietuvių muzikų rašyti Rabikauskui: 54 laišakai – Jurkšto, vienas – Trilupaitienės. Yra išlikęs ir kvietimas dalyvauti Lietuvos kultūros kongrese

1990 m. gegužės 19–20 d.³⁴⁴, ir Rabikausko atsakymas į šį kvietimą, adresuotas Lietuvos kultūros ministrui Dainiui Trinkūnui³⁴⁵. Tarp Rabikauskui adresuotų laiškų yra 1991 m. lapkričio 7 d. Lietuvos konservatorijos vargonų ir klavesino katedros vedėjo prof. Leopoldo Digrio rašytas laiškas Šv. Kazimiero bažnyčios rektoriui, kuriame prašoma Katalikų Bažnyčios organizacijų materialinės paramos Šv. Kazimiero bažnyčios vargonininkės Irenos Budrienės ir konservatorijos vargonų katedros dėstytojų Jarūnės Barkauskaitės ir Virginijos Survilaitės (arba Renatos Marcinkutės) stažuotėms Romoje. Šis laiškas greičiausiai buvo persiųstas arba perduotas Rabikauskui³⁴⁶.

Su Savickaite ir Trilupaitiene 1989 m. buvo susirašinėta bažnytinės muzikos kūrinių ir jėzuitų muzikinės veiklos Lietuvoje klausimais. Laiške Vilniaus arkikatedros jaunimo mišraus choro meno vadovei ir dirigentei Savickaitei aptariamos išsiųstos knygos *Graduale simplex* ir *Jubilate Deo*³⁴⁷. Trilupaitienei adresuotame laiške rašoma dėl gaidų iš senosios Lietuvos jėzuitų provincijos, pateikiami pasiūlymai dėl jų paieškos Lietuvoje, Latvijoje, Lenkijoje, argumentuotai atsakoma dėl muzikos jėzuitų vienuolijoje. Rabikauskas laiške atkreipia dėmesį į jėzuitų nuostatą muzikos atžvilgiu:

[...] jėzuitai, kaip sakoma jų vienuolijos nuostatuose (*Constitutiones*, pars VI, cap. III, n. 4), buvo įpareigojami nesinaudoti choru nei mišiose, nei mišparuose ar kitose pamaldose: „non utentur Nostri choro ad horas canonicas, vel Missas et alia officia decantanda“ (*Constit.*, nurodytoje vietoje), ir pridėdama, kad norintieji iš žmonių savo pamaldumui klausyti panašių giedojimų, jų ras pakankamai kitur, t. y. kitose bažnyčiose. Kitoje vietoje (*Constit.*, pars III, cap. I, n. 14, M) draudžiama laikyti namuose muzikos instrumentus. Todėl nėra ko laukti, kad patys jėzuitai būtų specialiai lavinęsi muzikoje ar stengęsi pasižymėti josios kūryboje. Žinoma, pastoraciniai tikslai vertė tam daryti išimčių; todėl vienas kitas ir iš pačių jėzuitų praktikavo muziką arba net ją komponavo, – aišku, tiktai religinę muziką. Bet apie

³⁴⁴ Lietuvos ir Latvijos jėzuitų provincijos archyvas (toliau – LLJPA), t. Pauliaus Rabikausko fondas (toliau – P. Rb.) 27, l. 14.

³⁴⁵ P. Rabikausko laiškas Dainiui Trinkūnui, 1990 m. balandžio 18 d., LLJPA, P. Rb. 27, l. 20.

³⁴⁶ Leopoldo Digrio laiškas Šv. Kazimiero bažnyčios rektoriui, 1991 m. lapkričio 7 d., LLJPA, P. Rb. 25, l. 28, 29.

³⁴⁷ Pauliaus Rabikausko laiškas Violetai Savickaitei, 1989 m. balandžio 23 d., LLJPA, P. Rb. 32, l. 22.

tai, rašydami į Romą, daug neminėdavo. Yra kartais žinučių apie vargonų įrengimą bažnyčiose arba jų remontus. Tačiau muzikinių veikalų arba atskirų leidinių su gaidomis čia, vienuolijos centriniame archyve, iš Lietuvos neteko užtikti.³⁴⁸

Iš lietuvių muzikų daugiausia Rabikauskas susirašinėjo su Jurkštu. Susirašinėjimas prasidėjo po to, kai 1977 m. leidykla „Vaga“ išleido Jurkšto parengtą knygą – Žygimanto Liauksmo *Ars et praxis musica*. Po šios knygos pasirodymo 1978 m. Rabikauskas parašė pirmąjį laišką Jurkštui³⁴⁹, kurį jam perdavė „Vagos“ leidykla. Taip prasidėjęs Rabikausko ir Jurkšto susirašinėjimas tęsėsi iki pat Jurkšto mirties (Jurkštas mirė 1992 m. balandžio 21 d. Venecijoje.)

Aplinkybės susiklostė taip, kad susirašinėjimo iniciatoriumi tapo Rabikauskas. Bet vėliau įvykiai pakrypo kita linkme ir iniciatyvą į savo rankas perėmė Jurkštas. Jis kreipdavosi į Rabikauską įvairiais muzikos klausimais, vienas jų – muzikinė kazimieriada. Buvo kreiptasi ir dėl muziką kūrusių jėzuitų Vilniaus akademijos profesoriaus Martyno Krecmerio (1631–1696), Jano Branto (1554–1602) ir Simono Berendo (1585–1649), rašytojo, muziko Vilhelmo Buccijaus (1585–1643), liutnininko Michelangelo Galilei (1575–1631) ir kt. Jurkštas prašydavo patikslinti jų gyvenimo ir kūrybos faktus ir įvairius kitus muzikos istorijos klausimus.

Rabikauskas, turėdamas galimybę naudotis Jėzaus Draugijos Romos archyvo dokumentais ir Vatikano bibliotekos rankraščiais, siūsdavo dokumentų išrašus, nurodydavo leidinius, kuriuose buvo gvildenami senosios Lietuvos muzikinės kultūros istorijos klausimai. Tuo Rabikauskas neapsiribojo. Dėl Jurkštui reikalingos mokslinės literatūros ir iliustracinės medžiagos apie operų libretistą Virgilio Puccitelli (1599–1654) jis kreipėsi ir į San Severino Marche miestelio administraciją ir merą, norėdamas padėti Jurkštui, rengusiam knygos *Lietuvos muzikinės kultūros istorijos bruožai* tekstą³⁵⁰.

Rabikausko teikiama pagalba siunčiant medžiagą, taip reikalingą Jurkš-

³⁴⁸ Pauliaus Rabikausko laiškas Jūratei Trilupaitienei, 1989 m. lapkričio 23 d., LLJPA, P. Rb. 32, l. 32.

³⁴⁹ Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, 1978 m. sausio 9 d., LLJPA, P. Rb. 25, l. 52–56.

³⁵⁰ Pauliaus Rabikausko laiškai: San Severino Marche miestelio administracijai, 1983 m. kovo 14 d. LLJPA, P. Rb. 22, l. 59; San Severino Marche miestelio merui Adriano Vissani, 1983 m. balandžio 26 d., LLJPA, P. Rb. 22, l. 61.

to moksliniam darbui, neliko be atgarsio. Jurkštas spaudoje pareiškė padėką Rabikauskui už panaudotas ARSI [Jėzaus Draugijos Romos archyvo – J. P.] dokumentų ištraukas³⁵¹. Po Rabikausko viešnagės Lietuvoje Jurkštas paskelbė straipsnį apie jį³⁵².

Iš Rabikausko Jurkštui rašytų laiškų išskirtini susijusieji su Liauksminu, Krecmeriu, Berendtu, Brantu, Buccijumi, Puccitelli ir kai kurie kiti. Jurkšto ir Rabikausko korespondencija apskritai buvo aptarta Lietuvos muzikos ir teatro akademijos 75-mečiui skirtoje konferencijoje, o Rabikausko laišakai apie Jurkšto parengtą Liauksmino knygą *Ars et praxis musica* paskelbti konferencijos pranešimų ir straipsnių leidinyje³⁵³. Tuomet, 2008 m., rengdama pranešimą kreipiausi į Lietuvos nacionalinį muziejų, į kurį pateko Jurkšto sukaupta medalių ir ženklelių kolekcija, laišakai, natos ir kt. Bet tuo metu Jurkšto rinkinys dar nebuvo sutvarkytas.

Šį kartą, tikėdamasi rasti Jurkštui rašytų Rabikausko laiškų originalus, pakartotinai kreipiausi į Lietuvos nacionalinį muziejų, taip pat į kelis privačius asmenis, tačiau originalai nebuvo rasti. Lietuvos ir Latvijos jėzuitų provincijos archyve esantis Rabikausko fondas naujais dokumentais per tą laiką nepasipildė. Tad klausimas, kur yra Rabikausko rašytų laiškų Jurkštui originalai, lieka neatsakytas.

Rabikausko laišakai Jurkštui dėl išrašų iš archyvinių dokumentų, gausios faktinės medžiagos, patikslinimų, nuorodų į įvairius leidinius gausos galėtų būti paskelbti atskiru leidiniu.

---

³⁵¹ Vytautas Povilas Jurkštas, „Kompozitorius Simonas Berentas“, *Aušra*, 1981, Nr. 2, p. 28.

³⁵² Idem, „Lietuvis istorikas iš Romos“, *Katalikų pasaulis*, 1991, Nr. 4, p. 9.

³⁵³ Jūratė Petrikaitė, „Muzikologo Vytauto Povilo Jurkšto ir profesoriaus dr. kun. Pauliaus Rabikausko SJ susirašinėjimas mokslo klausimais“, in: *LMTA 75-metis: meno kūrybos, mokslo ir pedagogikos raida: Mokslinės konferencijos, įvykusios 2008 m. balandžio 11 d., pranešimai ir moksliniai straipsniai*, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2008, p. 86–101.

Skelbiami Pauliaus Rabikausko laišakai Vytautui Povilui Jurkštui ir jų papildymai. Rengiant publikaciją Rabikausko laiškuose ištaisytos akivaizdžios rašybos, skyrybos ir korektūros klaidos, suvienodinta archyvinių nuorodų rašyba. Išsaugomos vartojamos specifinės žodžių formos, didžiosios raidės. Įterpiniai žymimi laužtiniuose skliausteliuose.

Kadangi neišliko Rabikausko laiško (LLJPA, P. Rb. 22, l. 43–43a) priedai, papildomai skelbiamas laiške minimas Simono Berendto nekrologas. Taip pat skelbiamas Vilhelmo Buccijaus nekrologas. Laiškų publikavimo klausimais konsultavo, Berendto ir Buccijaus nekrologus parengė doc. dr. Liudas Jovaiša.

Už atsiųstas ARSI dokumentų kopijas ir galimybę juos skelbti dėkojame dr. Robertui Danielukui SJ.

Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, LLJPA, P. Rb. 22, l. 2–7.

Roma, 1978 m. gegužės 1 d.

Mielasis Muzikos Istorike,

Jūsų laiškas, rašytas š. m. kovo 14 d., mane pasiekė tiktai balandžio 21 d. Tuoju pat, pirmadienį (IV.24), Jums pasiunčiau pageidauto prof. Ivinskio straipsnio kopiją. Dėl kitų laiške minėtų dalykų norėjau kai ką patikrinti archyve, todėl tiktai dabar tegalėjau, – kai ir čia laisva diena, – sėsti ir savo turimus davinius surašyti.

Apie Martyną Krecmerį [pagal šaltinius taip reikėtų lietuvininti jo pavardę, o ne iš sulenkinto „Kreczmer“] surašiau visas čia esančiuose kataloguose užtinkamas žinias. Nekartojau kiekvieną sykį „Martinus“, kuris niekuomet nesikeičia; pavardė visuomet tokia, kokią ją radau toje vietoje parašytą, ir kas po pavardės seka, mano tiksliai „ad verbum“ perrašyta. Nenurodžiau kiekvieną kartą rankraščio lapo; manau, kad ir taip tikėsite. Kai kas liečia jo eitas pareigas vienuolyne, kur gyveno, – tie katalogai juk ne akademiniai sąrašai, o žinios apie atskirose vietovėse gyvenančius ordino narius. Ne viskas atitinka tai, ką randame R. Plečkaičio veikale (psl. 439–440) apie M. Krecmerį³⁵⁴. Pedago-

³⁵⁴ Žr. Romanas Plečkaitis, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje: Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais I–II dalis*, Vilnius: Mintis, 1975.

ginėje seminarijoje mokėsi ne Vilniuje, o Nesvyžiuje (1652–1653). Filosofiją pradėjo (ar turėjo pradėti) 1653 m. Polocko kolegijoje. Kadangi iš ten visi turėjo bėgti [reikėtų rasti žinių, kada kariuomenė užėmė Polocką], turbūt jis persikėlė tęsti filosofijos į Vilnių. Ar Karaliaučiuje dėstė, sunku pasakyti. 1655 m. vasarą M. Krecmeris turėjo bėgti iš Vilniaus tebaigęs dvejus metus filosofijos. Jam reikėjo studijuoti dar trečiuosius metus. Karaliaučiuje tuomet jėzuitai mokyklos neturėjo. Universitete dėstyti kaip jėzuitas negalėjo. Apie jo buvimą užsieniuose iš viso neturiu tikslių žinių. Gal kas nors išlikę Lenkijoje? 1663 m. grįžo ne į Lietuvą, o dar pasidarbavo porą metų Lenkijoje. Po to (nuo 1665 m.) R. Plečkaičio žinios maždaug atitinka šaltinius. Tikrai R. Plečkaitis nepamini, kad jau 1685–1686 mokslo metais M. Krecmeris buvo Akademijos vicekancleriu (tai yra tas pats kaip „Praef. Superiorum Scholarum“) ir dėstė kanonų teisę. Žinoma, galėtų būti, kad jis iš tikrųjų į Vilnių neatvyko. Kai buvo rašomas katalogas (rudenį, rugsėjo–spalio mėn.), jis galėjo būti numatytas Vilniaus akademijai, bet tikrovėje dėl kokių nors priežasčių galėjo likti Varšuvoje. Čia ir yra šių katalogų silpnybė, – jie teikia žinias apie asmenų padėtį mokslų metų pradžioje. Didžiausia dauguma asmenų lieka toje pačioje vietoje per visus mokslo metus, – pasikeitimai įvykdavo vasarą. Tačiau tam tikras procentas atveju, kur tekdavo keisti pareigas (kam nors susirgus, mirus ir pan.), pasitaikydavo ir mokslo metų bėgyje: jau prieš Kalėdas ar Naujųjų metų pradžioje ir t. t. Apie tai katalogai nieko nesako. Visa tai reikia nepamiršti naudojant katalogų teikiamas žinias. Pridedu tiksliai nurašęs M. Krecmerio nekrologą ir paskutinį kartą, prieš jam mirštant, į Romą atsiųstas žinias apie jo asmenį. Tie, taip vadinami trimečiai katalogai (Catalogus triennalis) būdavo sudaromi dažniausiai pavasarį kas treji metai (bet yra ir išimčių). Dėl to jie atspindi padėtį mokslų metų pabaigoje, – šiuo atveju 1692/93 m. metų. Skaičiai, nurodą, kiek metų ėjo tas ar kitas pareigas, ne visuomet yra tikslūs. Juos patiekdavo pats asmuo, kuris, ypačiai ilgiau pagyvenęs, ne visuomet pajėgdavo tiksliai suskaičiuoti ar viską iki smulkmenų prisiminti. Todėl tokiais atvejais svarbesni yra aukščiau minėtieji metiniai katalogai. Kitų šaltinių kaip ir nėra. Iš Lietuvos tais metais, kaip ir aplanai iš viso to laikotarpio, siųstų laiškų archyvas neturi.

Dėl „senosios Lietuvos muzikavimo faktų“, deja, neturiu daug ko pasakyti. Jėzuitai specialiai muzika neužsiiminėjo. Todėl apie tai nėra apstu žinių jų pranešimuose. Antra vertus, prie kiekvienos didesnės kolegijos būdavo išlai-

komas veltui tam tikras skaičius mokinių, iš kurių būdavo parenkami choristai bei orkestrantai. Bažnyčiose būdavo iškilmių, reikėjo ir vargonininkų, kuriais galėjo būti ne jėzuitai, bet pigiau ir patogiau, jei vargoninkaudavo kas nors iš jėzuitų. Pvz., „Diarium Collegii Vilmensis, 1710–1723“, kurio originalas yra Vilniuje, dažnai mini giedotas iškilmingas mišias („Sacrum cantatum“), kartais pažymima, kad dalyvavo „muzikai“, ypačiai tokiose šventėse, kaip Angelų Sargų (X.2) arba šv. Kotrynos (XI.25) ir pan. Kartais ir kataloguose nurodoma prie pavardės, kad buvo „Praefectus Musicae“. Tai gan dažnai pasitaiko Vilniaus profesų namuose (prie Šv. Kazimiero bažnyčios) ir taip pat Vilniaus kolegijoje (t. y. akademijoje).

Štai keli pavyzdžiai:

Vilniaus profesų namuose

P. Laurentius KOWALSKI,	...	„Praefectus Musicae“	1666–1684 metais
P. Ioannes FILIPOWICZ,	...	„Praefectus Musices“	1687–1688 “
P. Ioannes SREDZINSKI,	...	„Praefectus Musicae“	1689–1690 “
P. Iosephus CYANOWICZ,	...	„Praefectus Musicae“	1693–1695 “
P. Michael LUKOWICZ,	...	„Praefectus Musices“	1695–1696 “
P. Ioannes PIOTROWSKI,	...	„Musices Praefectus“	1696–1697 “
P. Stephanus KOSTROWSKI,	...	„Praefectus Musices“	1700–1701 “
C. Michael Baltowicz,	...	„Praefectus Chori“	1706–1707 “
“ “ “		„Socius Praefecti Musicae“	1707–1708 “
“ “ “		„Praefectus Musicae“	1708–1709 “
“ “ “		„Socius Praefecti Musicae“	1709–1710 “
“ “ “		„Praefectus Musicae“	1710–1714 “
P. Valentinus FORNALSKI,	...	„Praefectus Musices“	1707–1708 “
P. Ioannes JUTZ,	...	„Praefectus Musicae“	1709–1710 “
C. Antonius WIDOMSKI,	...	„Director Chori“	1714–1716 “
C. Adamus BILEWICZ,	...	„Praeses Chori“	1719–1720 “
C. Iosephus ULSKI,	...	„Praefectus Musicae“	1731–1737 “

Vilniaus akademijoje

P. Michael RADAU,	...	„Praefectus Chori“	1644–1646 metais
P. Ioannes FILIPOWICZ,	...	„Professor Musices“	1697–1698 “
P. Ioannes MIKUCKI,	...	„Professor Musices“	1698–1699 “
P. Samuel IWASZKIEWICZ,	...	„Praefectus Musicae“	1700–1701 “
P. Laurentius SKRZETUSKI,	...	„Praefectus Musicae“	1701–1703 “
C. Procopius SIEMIONOWICZ,	...	„Praeses Musices“	1714–1717 “
“ “ “		„Praefectus Musices et Chori“	1719–1720 “
C. Paulus GRABOWIECKI,	...	„Praefectus Organifactoriae“	Artis 1729–1733

[tačiau užsiėmimo pavadinimas įvairuoja: „Praef. Artis Organar(iae)“ – 1730/31; „Praef. Organ(ariae)“ – 1731/32; „Praef. Artis Organnif(icae) et

Chori Nocitia.“ [sic! lege: Novitiatus“] – 1732/33]

- C. Paulus PUZYNOWICZ, „Socius Praefecti Artis Organif(oriae)“
1729–1733 [ir čia pavadinimai įvairuoja: „Socius Praef. Organoru(m)“
– 1730/31; „Soc. Praef. Artis Organ(ariae)“ – 1731/32; „Soc. Praef. Artis
Organnif(icae) et Organarius Novitiatus“ – 1732/33].
C. Paulus PUZYNOWICZ, ... Praefectus Chori“ 1735–1736 metais

Vilniaus noviciate (Domus 1^{ae} et 2^{ae} Probationis)

- C. Paulus GRABOWIECKI, ... „Organar(ius)“ 1724–1725
C. Michael JUCHNOWICZ, ... „Praefectus Chori“ 1747–1753
C. Antonius DROZDOWSKI, ... „Praefectus Chori“ 1753–1754
C. Simon DROZDOWSKI, ... „Praefectus Chori“ 1754–1755

Vilniaus terciate (Domus 3^{tiae} Probationis)

- C. Paulus GRABOWIECKI, „Organarius, Praefectus Chori“ 1739–1741 metais
“ “ “ „Praefectus Chori“ 1741–1745 “
C. Antonius KRUPSKI, „Praefectus Chori“ 1745–1747 “
C. Ioannes WOLLOSOWICZ, „Praefectus Chori“ 1747–1755 “

Gardino kolegijoje

- P. Ioannes FILIPOWICZ, „Praefectus Musices“ 1698–1699 metais

Tai tokios šiuo metu užtiktos, kadaise pasižymėtos iš lietuvių jėzuitų katalogų žinutės. Vilniuje esančių jėzuitų įstaigų atžvilgiu jos yra maždaug pilnos, t. y. kuriais metais čia nieko nepažymėta, ir kataloguose nieko nėra (žinoma, turint galvoje, kad kartais pačių katalogų čia nėra; ypačiai didesni tarpai be katalogų yra 1579–1591, 1606–1609, 1639–1641, 1650–1652, 1654–1663, 1755–1771; – ir keleta tarpų, kur trūksta tikrai vienerių metų katalogo).

[domu, kad iki maždaug 1700 metų „muzikos prefektais“ būdavo kunigai [sąrašė „P.“ = Pater, t. y. kunigas; „C.“ = Coadiutor, t. y. brolis, neėjęs aukštesnių mokslų], pirmąjį XVIII a. dešimtmetį dar svyruojama, po to – tikrai broliai užsiimdavo muzika.

Ką reiškė konkrečiai „Praefectus Musices“, negaliu pasakyti. Deja, ne visų čia turime nekrologus. Kai kuriuose turimuose nekrologuose visai neužsimenama apie muziką (pvz., P. M. Radau, P. J. Mikucki, P. L. Skrzetuski, C. A. Widomski, C. P. Siemionowicz, C. M. Juchnowicz, C. M. Baltowicz). Nekrologus rašydavo ten, kur kas mirdavo, ir tų namų viršininkui gal nė neateidavo

į galvą, kad mirusis kur kitur yra darbavęsis muzikos srityje. Pvz., P. Ioannes MIKUCKI, kuris pagal katalogą 1698/99 m. metais buvo Vilniaus akademijoje muzikos profesorius, nuo 1699 m. rudens darbavosi Oršos kolegijoje ir ten mirė 1703.V.14. (buvo gimęs 1663.X., įstojęs į jėzuitus 1683.VII.25). Nė žodžio apie jo muzikinę veiklą jo nekrologe. Apie kai kuriuos brolius kartais trimetiniame kataloge pažymėta „Scit artem musicam“. (Pvz., C. M. Juchnowicz, C. A. Krupski, C. P. Puzynowicz, C. P. Grabowiecki, C. J. Ulski.) Dabar apie vieną kitą asmenį atskirai.

P. Laurentius KOWALSKI (mirė 1684.I.25 „in Domo Professa Vilmensi Casimiriana Societatis Iesu“). Štai ištrauka iš jo nekrologo (ARSI, Lith. 61, pag. 729–730):

„P. Laurentius Kowalski, Rhutenus, annorum 67. Ingressus est Societatem Praesbyter, Artium et Philosophiae Magister. Tandem in Religione Coadiutor Spiritualis factus, non segnem Operarium tam tempore pestis anno uno quam extra annis decem et amplius egit. Omnibus gratus, nulli molestus, silentii tenax, cubiculi amans, Deo familiaris [...] Zelose promovebat decorem Domus Dei, et ideo propriâ cura, attamen non absque summo labore ac industria, emendicatis eleemosynis, cum facultate Superiorum in Domo Professa Vilmensi, erexit organum satis magnificum, sumptu 12 M(illium) [nepasakyta ko; turbūt „floreorum“], cum ibi post exustum a Moscho templum, valde exiguum invenerit instrumentum organicum. Perfectio vero huius operis vel maxime constantiae eius adscribitur, nam etsi fuerit a uno a nostris per triennium impeditus, tamen hoc elapso, suae intentioni efficaciter satisfacit. Idem Pater promovit, singulari musica, Sacrum feriis sextis, in quo Litaniae de S. Xaverio decantantur, et nunc haec devotio frequens, quoad populi concursum, continuatur. Egit satis alacrem et laboriosum Praefectum Musicae, imo ipsum Musicum, in hac Domo continuis annis 20, tandem incidens in morbum et laborare et vivere desiit, ibidem Anno 1684, 25 Ianuarii, aetatis suae habens annos 65, Societatis 28.“ [Amžius metai, nurodyti pradžioje ir gale, nesutinka. Kai jis įstojo į ordeną, 1655.V.30 d., tų metų kataloge (Cat. I) nurodoma jį esant 35 m. amžiaus; 1681 m. panašiam kataloge – 64 m. amžiaus. Ir žinok, žmogus, kada jis gimęs! Pastebėtina, jog jo rūpesčiu šv. Kazimiero bažnyčioje įtaisyti vargonai už 12.000 [auksinų]! 1658/59 jis buvo Lomžos kolegijoje „Minister“, t. y. rūpinosi kasdieniniais namų reikalais, 1659–1661 – Kražiuose „Procurator pagorum“, 1661–1663 – ten pat „Prof. Grammatices, Praefectus

templi“, o nuo 1663 metų iki mirties išbuvo Vilniuje, prie Šv. Kazimiero bažnyčios. Be muzikos prefekto pareigų jis būdavo dar „Procurator eleemosynarum“ arba „Operarius“.]

Apie P. Ioannes FILIPOWICZ irgi gal būtų nekrologe kas nors iš jo muzikinės veiklos, nes jis pakartotinai (Vilniaus Profesų namuose ir Gardino kolegijoje) minimas kaip muzikos prefektas, o Akademijoje vienerius metus net kaip muzikos profesorius, – tiktai jo nekrologas čia neišlikęs. Gal yra kas nors Vilniaus archyvuose likusiuose šaltiniuose? Arba gal J. Pošakovskio „Vitaetae...“ rinkinyje? Trimečiuose kataloguose nurodoma, kad jis „Litanus. Natus 1654.X.6“, į ordiną įstojęs 1676.VIII.29. Mirė Gardino kolegijos nuosavybėje „Lahisini“, 1702.VIII.17 (kitoje vietoje rašoma: VIII.30 d.).

Taip pat ir apie abu vargonų dirbėjus, meistrą ir jo padėjėją, C. Paulus GRABOWIECKI ir C. Paulus PUZYNOWICZ, čia nėra nekrologų. Gal tuose pačiuose šaltiniuose ten susirastų? Kad jie ne tik vargonavo, bet ir vargonus statė, atrodo neabejotinai sako pats terminas „Praefectus artis organifact(oriae)“. Kitų žinių neturėdamas, paminėsiu bent keletą jų biografinių davinių. C. Paulus Grabowiecki, „Ruthenus, Natus 1699.I.25“ (kitoje vietoje nurodoma: „Natus 1701.I.25“). Į ordiną įstojo 1722.VIII.10. Iki 1726 metų buvo Vilniaus naujokyno namuose, nuo 1726 m. iki 1733 m. darbuojasi Vilniaus akademijoje, po to jį randame Naugarduko kolegijoje (1733–1739), Vilniaus terciate (1739–1745), Slanimo rezidencijoje (1745–1746), Pultusko kolegijoje (1746–1747), Varšuvos Profesų namuose (1747–1749), Žadiškių kolegijoje (1749–1752), Bobrujsko rezidencijoje (1752–1753), Slanimo rezidencijoje (1753–1755). 1757 m. jis – Polocko kolegijoje, ir apie jį sakoma: „Nunc agit Organarium anno 24°“. C. Paulus Puzynowicz, „Ruthenus, Natus 1708.VI.24“ (kitoje vietoje: „Natus 1709.II.13“). Į ordiną įstojo 1727.X.8. Iki 1729 m. buvo noviciate, 1729–1736 darbavosi Vilniaus akademijoje, po to jį randame Mintaujos rezidencijoje (1736–1738), Polocko kolegijoje (1738–1742), Vitebsko kolegijoje (1742–1749), Minsko kolegijoje (1749–1752), Vilniaus Profesų namuose (nuo 1752). Ten jis tebėra 1757 m., ir apie jį sakoma: „Agit Socium Praesidium Bursae anno 28vo“. Bursoje arba neturtingųjų mokinių bendrabutyje gyvendavo taip vadinami ‘muzikai’; matyt, P. Puzinavičius juos ne tik prižiūrėdavo, bet ir mokydavo muzikos.

Dar verta prisiminti C. Iosephus ULSKI, kurio yra išlikęs ir nekrologas (Lith. 65, pag. 185). Štai ištrauka iš šio nekrologo:

„In Palatinatu Polocensi Albae Russiae e nobilibus parentibus C. Iosephus Ulski in lucem prodiit 18 Martii A° 1706. In teneriori aetate applicatus ad studium literarum et artis Musicae, in convictu Polocensis Collegii habitando minores percurrit scholas, tandem instinctu Spiritus Sancti ad Societatem vocatus. [...] In Słonimensi Residentia aedituum et Praefectum Musicorum agente nitorem singulariter Domus Dei conservabat. [...] Feria 4 Sancto Suo Patrono consecrata transactus est vitam, Anno 1750, die 11 Martii, Annorum aetatis 44, Societatis 24“ [Mirė Nesvyžiaus terciato namuose].

C. J. Ulski viename kataloge žymimas „Ruthenus“. Į ordiną įstojo 1726 metais. Baigęs noviciatą, vienerius metus darbavosi Slanimo rezidencijoje (1728–1729), ilgą laiką Vilniaus Profesų namuose (1729–1748), po to Žadiškių kolegijoje (1748–1749) ir pagaliau Nesvyžiaus terciato namuose (1749 – iki mirties). Daugiau žinių apie jo muzikinę veiklą nėra. Tačiau iš nekrologo matyti, kur buvo mokomasi muzikos: – kaip tik tokiose „muzikų“ bursose.

Pagaliau radau sau pažymėtą vieną vietą iš Vilniuje esančio „Diarium“ 1710–1723 m. originalo: [psl. 179: 1719 m. rugsėjo 7 d.]

„7 [...] Vesperas cecinit P. Minister. Quia Musica Collegii ad instantiam Ill. mi Episcopi Vilmensis ivit Trokos, nostri, qui callebant Musicam, in defectu Musices, in Choro tempore istius solemnitatis in Vesperis et Sacro Communionis et Sacro Cantato cecinerunt in Choro et luserunt in instrumentis.“

Taigi, Akademijos choras ir orkestras buvo tokie pajėgūs, kad vyskupas nerado nieko geresnio, kaip juos kviesti į Trakus, kur turbūt su didelėmis iškilmėmis buvo minimos stebuklingojo paveikslo vainikavimo metinės. Kadangi ir Šv. Jono bažnyčioje buvo švenčiama Marijos Gimimo šventė (IX.8 d.), tai patys jėzuitai sudarė ir chorą, ir orkestrą. Iš to matyti, kad ir jų tarpe buvo nemaža mokačių giedoti ir groti muzikos instrumentais. Tai ir bus tie savo vaikystėje buvę „muzikai“ – prie kolegijų veikiančių neturtingųjų mokinių bendrabučių auklėtiniai.

Kai pradėjau rašyti, nė nepagalvojau, kad tiek daug medžiagos atsiras ir kad mano laiškas toks ilgas pasidarys. Bet betraukiant vieną dalykėlį po kito, susidarė nemažas pluoštas. Rašiau tiesiog, sklaidydamas visokius savo užrašus, todėl kai kur gal nebus taip aišku, kai kur tekstas išėjo subraukinėtas, pataisytas. Tačiau tikiuosi, kad vienas kitas dalykas bus Jums naudingas. Galite visa tai pavartoti, kaip Jums atrodys geriau. Jei matysite naudinga, galite paminėti, iš kur medžiaga gauta. Jei ne, nereikia ir tos pastabos; svarbu, kad

ji bus paskelbta ir kitiems naudoti prieinama.

Linkiu sveikatos, geriausios sėkmės mūsų kultūrinės praeities tyrinėjime ir jos lobių kitiems atskleidime.

Jūsų

[Paulius Rabikausko parašas]

ARSI, Lith. 62, pag. 235–245:

„DEFUNCTI COLLEGII BRUNSBURGENSIS AB ANNO 1696“

„P. Joannes Schmit [...] Anno 1696, die 22 Martii...“ [t. p., pag. 235]

[pag. 236] „Patrem Joannem post duorum mensium intervallum secutus in aeternitatem est Pater Martinus Kretzmer, Pruthenus, excellentis vir ingenii et solidae doctrinae, quibus Provinciam hanc illustravit. Emensus Philosophiae triennium ac Theologiae quadriennium, humanioribus Literis docendis applicatus, rara felicitate plurimis earundem disciplinam instillavit. Annum saecularium Collegii Brunsburgensis erudita panegyri Fundatorum et Patronorum honestavit, quam cum aliis absolutae eloquentiae speciminibus non paucis publici juris fecit, cum magno eruditorum approbatione et applausu. Singularis in arte musica peritiae, quam proprio Marte consecutus fuit: ut erat Virgini Beatissimae, caelitibusque addictissimus, plurimos de illa et sanctis Tutelaribus pios hymnos et prosas ad devotum concentum notis musicis illigavit. Imo per totam Litvaniam in nostris et externorum Ecclesiis nullius frequentius audiuntur solennes Vesperae, Litaniae et Sacra cantari, quam Patris Martini rara ad pios excitandos affectus aptissima concinnata harmonia. Posnaniae, Cracoviae extra Provinciam, et in diversis suae Provinciae domiciliis Sacrum agens Ecclesiasten, et plausum semper populi meruit et virtutum concentum secundo eventu excitavit. Scholarum Praefectus rigorem Scholasticae disciplinae ad amissim observans, pietatem et virtutem in Palladia juventute egregie promovit. In idem toto conatu incubuit Praeses Congregationis Marianae, cuius sacellum eleganter intus exornavit. Ubi vero severiores disciplinas tradere coepit, tum vel maxime eminere coepit praeclara ejus in omnibus enodandis difficultatibus ingenii soliditas. Varsaviae praesertim ipse primus, fundata a zeloso Antistite Theologica facultate, eandem egregie cum commendatione Societatis apud universos Religiosos illustravit. Rarae erat praeterea et expeditae in Sacris Canonibus peritiae. Hinc tanquam oraculum a Praelatis, Praesulibus et ipsis saecularibus Principibus sua negotia

in Apostolica Nuntiatura habentibus, consulabatur. Tantus et tantis talentis instructus vir Superiorum suorum semper erat reverentissimus. [Pag. 238] Post Theologicam Lauream Doctor Sacrorum Canonum creatus, ad urgentem Principis et Praesulis Varmiensis apud Superiores expostulationem, datus eadem in Theologum, totum plane Antistitis possedit animum, tam ad aulam residens, quam in Collegio Brunsbergensi. Unde sub tempus ultimi Jubilaei evocatus, eundem Antistitem exomologesi expiavit, et postulatus, plura consilia arcana suggestit; a quo redux ad Collegium coepit se in viam aeternitatis expedire, quam et post paucas hebdomadas feliciter est ingressus, optime dispositus et Sacramentis ad extremum agonem rite munitus. Lugubri mente plerique tulere viri fatum, et ipse Princeps Varmiensis accepto mortis nuntio, sic primus se invisentem quendam ex nostris in alio negotio, delenter compellavit: Pater, amisit vestra Provincia, Societas tota et ego magnum virum, eximium Doctorem, Patrem Martinum. Obiit anno Salutis 1696, vitae suae 64, Societatis 47. Die 19 Maii.“

ARSI, Lith. 19, f.

Catalogus I Collegii Brunsbergensis, 1693:

„19. P. Martinus Kretzmer, Pruthenus. Natus 1631, die 13 Novembris. Valetudinis infirmae. Societatem ingressus est Anno 1648, 5 Augusti. Studuit extra Societatem ad Rhetoricam inclusive. In Societate audivit Philosophiam annis 3, Theologiam 4. Docuit Grammaticam anno 1, Poësim 2, Rhetoricam 1, Philosophiam 5, Theologiam Moralem anno 1, Positivam et Controversam annis 6, Scholasticam 12, Ius Canonicum 11. Fuit Concionator annis 4, Praefectus Scholarum inferiorum 6, Superiorum annis 12, Missionarius 4. Vota 4 professus die 15 Augusti, 1668. Est Sacrae Theologiae et Iuris Canonici Doctor.“

Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, LLJPA, P. Rb. 22, l. 43, 43a.

Roma, 1978 m. spalio 1 d.

Mielasis Istorijos Tyrinėtojai,

laiškus, kuriuos rašėte vasaros metu, gavau persiųstus į Vokietiją, kur praleidau porą mėnesių. Iš ten Jums trumpai rašiau, paminėdamas laiškų atėjimą ir drauge nebuvimą sąlygų išpildyti Jūsų pageidavimą – suteikti žinių apie muzikos istorijoje užtinkamus Lietuvos jėzuitus.

Rugsėjo 11 dieną grįžau į Romą. Pirmiausia reikėjo griebtis kitų darbų, ypačiai tvarkyti mano redaguojamo tarptautinio metraščio ARCHIVUM HISTORIAE PONTIFICIAE šių metų numerį, kuris turi pasirodyti gruodžio mėn. (apie 700 psl.!). Šiek tiek minėtus reikalus aptvarkęs, ėmiausi išpildyti Jūsų prašymą. Ką pavyko surasti, surašiau į čia pridedamus lapus. Nemanyskite, kad viską reikėjo iš naujo ieškoti. Turiu su savimi beveik visų „Trumpųjų Katalogų“ (Catalogi breves), liečiančių lietuvių jėzuitų provinciją, kopijas. Iš jų ėmiau sutelktas žinias. Buvau specialiai archyve tiktai S. Berento „nekrologui“ nurašyti. Tiek nekrologas, tiek katalogų duomens yra skirti vienuolijos viršinin-kams, ir juos reikia skaityti kaip vienuolijos raštus. Todėl ir kai kurios pareigos teliečia vienuolinio gyvenimo vidaus tvarką. Pvz., „Monitor“ reiškia pareigą perspėti viršininką, jei jis ką ne taip atlieka. Panašiai ir „Pater spiritualis“ reiškia dvasios tėvą vidaus reikalams. Naudojant „Catalogi breves“ reikia turėti prieš akis, jog jie būdavo sudaromi mokslo metų pradžioje (rugsėjo, spalio mėn.); nors didžiausia dauguma davinių galioja visiems mokslo metams, kai kurių pasikeitimų galėjo įvykti jų bėgyje, – tai, be abejo, neatsispindi tuose kataloguose. „Catalogi Primi“ būdavo sudaromi mokslo metų gale; todėl jų teikiamos žinios paprastai galioja pereinamųjų metų rugsėjo–spalio mėn. Žinias iš „Cat. I“ nereikia imti visuomet taip tiksliai, kaip ten nurodyta. Tik sulyginus daugiau tokių katalogų ir palyginus juos su „Cat. breves“ galima prie tiesos priėti. Apie S. Berentą čia dar ne visi „Cat. I“; stengiausi surinkti tiktai kelis paskutinius. Apie J. Brantą beveik nėra „Cat. breves“, nes iki 1600 metų daug jų neišliko. Ką tarp kabučių rašau, nurašau, kaip yra rankraščiuose (plg. S. Berento pavardės rašymą ir pan.).

Pridedu iš „Consuetudines Communes Prov. Lituaniae Soc. Jesu“ tuos puslapius, kur užsimenama apie giedojimą. Apie pranciškoną Motiejų Lietuvį žinių neturiu. Gal galėtų ką tuo reikalu padėti Lietuvos pranciškonų (daugiau bernardinų) istorijos tyrinėtojas T. Viktoras GIDŽIŪNAS, kuris šiuo metu gyvena Brooklyne (JAV)? Pridedu ištrauką apie himnus ir šventas giesmes iš studijos, kurią V. Gidžiūnas paskelbė (lotynų k.) žurnale ARCHIVUM FRANCISCANUM HISTORICUM, 68 (1975) 298–345 ir 69 (1976) 23–106; iš to

padarytas atspaudas „De vita et apostolatu Fratrum Minorum Observantium in Lituania saec. XV et XVI“ [tuo pačiu titulu ir straipsnis] turi savą paginaciją (viso 134 psl.) ir tituliniam lapui turi nuorodą „Brooklyn, N. Y., 1976“. Studijoje užsimenama ir kitose vietose apie giedamas brevijoriaus valandas ar mišias. Gal ir ten kur bibliotekose yra tas žurnalas, iš kurio galėtumėte rasti sau naudingų dalykų. Man neatrodė, kad ten būtų ko specialaus, kas nebūtų plačiau žinoma ir aprašyta kitur.

Vatikano pašto ženklų (vartotų), galite suprasti, daug negaunu. Retai kas pačioje Romoje rašo laiškus ir juos siunčia per Vatikano pašta. Nesunku, jei reikia, susitikti; dar lengviau telefonu skambtelėti. Tačiau kelis, kurios radau tarp kitų pašto ženklų, čia pridedu.

Daug įvykių per tuos du naujus mėnesius mano atostogavimo pasitaikė Italijoje. Grįžęs radau naują valstybės prezidentą, naują popiežių, naują savo universiteto rektorių. Su senjojo rektoriaus kadencija pasibaigė ir mano vice-rektorstė. Naujasis turi teisę pasiūlyti savo kandidatus; iš trijų senatas išrenka vieną. Bet tai bus tiktai lapkričio mėn. O naujasis popiežius, kuris taip greitai įsigijo didžiulį populiarumą ir tiek daug teikė vilčių, štai jau ir miręs, vos 33 dienas tebuvoš tose pareigose. Už maždaug trijų savaitių bus kitas: kas – šiandien niekas nežino.

Linkiu geriausios sėkmės darbe. Sveikinu su 50 metų amžiaus sukaktimi. Iki šiol spėjote savo reikšmingais darbais ir tyrinėjimais pasireikšti. Tebūna tai pagrindu vis platesniems, vis stambesniems darbams, veikalams!

Viso to Jums nuoširdžiai linki

P. S. Deja, neturiu sau nieko pasižymėjęs apie kokias studijas, kurios liestų Lietuvos vienuolynuose buvusį giedojimą ir, apskritai, muzikos reikalus. Tiesą sakant, nesu daug ta sritimi domėjęsis. Jei Jums dar nežinoma, būtų gal naudinga žvilgtelėti į straipsnį: Karol Hławiczka, Zur Geschichte der polnischen ewangelischen Gesangbücher des 16. und 17. Jahrhunderts, in: Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, 15 (1970) 169–191. Tame metraštyje duodama naujausioji liturgikos, giedojimo ir muzikos klausimais bibliografija (kasmet): „Literaturbericht“. Skyrelyje „Polen“ bus ir mums naudingų dalykų.

Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, LLJPA, P. Rb. 22, l. 20–22.

Roma, 1979 m. sausio

22 d.

Mielasis Muzikos istorike!

Ilgai nelaukęs atsiliepiu į Jūsų I.8 dienos laišką. Kai pageidaujate ko nors apibrėžto, nėra taip sunku išpildyti. Sunkiau, kai reikia ieškoti, nežinant, kur pasiseks surasti. Taip apie S. Berento ir Z. Liauksmينو kūrinis Romoje ir ši kartą nieko naujo neturiu. Nebuvau dar išėjęs „į medžioklę“. Mat, tam reikia specialiai išsiruošti. Gal užbaigus semestrą, bus daugiau laiko pabandyti. Į mūsų archyvą dažniau pasitaiko tai vienu, tai kitu reikalu nueiti. Todėl ir žinias iš ten lengviau galiu parūpinti. Didelę dalį „Catalogi breves“ (Lietuvos provincijos) turiu sau nusikopijavęs. Todėl tai dar lengviau.

Sekmadienio popietę sėdau ir surašiau, ką turėjau, apie Vilhelmą Buccius. Tai rasite čia pridedamuose lapuose, kur, tikiuos, nebus sunku susigaudyti. Galiu pridurti, kad prieš keletą mėnesių Odense, Danijoje, išėjo vokiečių kalba veikalas: Vello HELK, *Die Jesuiten in Dorpat, 1583–1625. Ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa*, Odense 1977, 335 pp. Tos knygos nemačiau dar, bet esu tikras, kad ten bus plačiai aprašomas ir V. Buccius. Jei kokia biblioteka Vilniuje norėtų tą knygą įsigyti, galiu pridurti, jog ją išleido „Odense University Press“ ir ji kaštuoja 80.00 daniškų kronų.

Bevertydamas archyve tomą „Lith. 6“, užtikau žinutę, kuri ir Jus gali dominti. Štai ji:

„Catalogus Tertius Domus Professae Vilmensis Anni 1628. [...] Insuper legato quodam [summa] mille florenorum, pro quo domus est empta valde necessaria pro familiae et Musicorum templo servientium domicilio, a Domo nostra separato“ (ARSI, Lith. 6, f. 383v).

III Katalogas apibūdina aprašomos įstaigos bendrą ekonominį stovį. Iš šios žinutės matyti, kad Vilniuje prie Šv. Kazimiero bažnyčios gyveną jėzuitai („Domus Professa“) nupirko specialius namus gyventi tarnams ir „muzikams“, kurie pasireiškia Šv. Kazimiero bažnyčioje. Aišku, jog jie buvo ne jėzuitai; tam ir reikėjo atskirų namų.

Atsiliepė ir T. Viktoras Gidžiūnas. Jis rašo: „Iki šiol aš nieko apie kompo-

zitorių Ant. Desmet, O.M.C., ir apie XVI amž. Motiejų Lietuvį neužtikau. Lietuvos konventualų iki šiol niekas giliau nestudijavo. K. Kantako bendra istorija irgi pasiekia tik paskutinį padalinimą (1795). Archyvai išblaškyti ir jų likučiai nenagrinėti. Romoje būdamas, gavęs jų generolo ir archyvisto leidimą, pasidariau bent dokumento registro mikrofilmus, bet iki šiol neturėjau galimybės jo studijuoti ar paskelbti. Motiejaus Lietuvos XVI amž. bernardinų tarpe niekur neužtikau. Gaila, to laikotarpio Lietuvos bernardinų provincijos dokumentai žuvę. Gal kokios nuotrupos ir yra kur nors Vilniaus didžiųjų bibliotekų archyvuose. Jei tas Motiejus Lietuvis būtų bernardinas, tai V. Jurkšto atradimas būtų visai naujas ir vertingas“. – Pamini, jog tikisi šį pavasarį atvykti į Vilnių. Tačiau kol kas dar neturįs vizos. Todėl nesąs tikras dėl tos kelionės, bet tikšis. Jei ten bus, gal turėsite ir Jūs kokią galimybę jį susitikti ir šiais istoriniais klausimais išsikalbėti.

Jums prieš kelias dienas pasiunčiau savo straipsnio „Die Gründungsbulle der Universität Vilnius“ atspaudą. Tikiuosi, kad tuo tarpu būsite jį jau gavę.

Linkiu sėkmingai ir toliau darbuotis mūsų praeities lobiu iš nežinios ar užmaršties į šviesą iškėlime.

„P. Guillelmus Buccius“

Žinios iš Jėzuitų archyvo Romoje

Catalogus Collegii Brunsburgensis, 1611: „Guillelmus Buccius, Livo, annorum 25. Vires habet bonas. Ingressus Societatem A^o 1604. Studuit in eadem Philosophiae annis 3. Docuit Grammaticam a^o uno, Syntaxim etiam uno, Poesim item uno. Scholasticus.“ (ARSI, Lith. 6, f. 31v).

Cat. I Coll. Derpatensis, 1614: „P. Guilhelmus Buccius, Livo, annorum 29, est virium infirmarum, in Societate agit annum 12^m. Studuit Rhetoricae anno 1, Philosophiae annis tribus et lectione privata casibus conscientiae. Docuit ad Rhetoricam inclusive annis 4^r. Est Scholasticus approbatus, novit linguam Polonicam, Estonicam et Germanicam.“ (Lith. 6, f. 81r).

Cat. I Coll. Derpatensis, 1619: „5. P. Guilhelmus Buccius, Livo, annorum 34, mediocribus viribus. Ingressus in Societatem anno 1612 [sic!]. Audivit Rhetoricam anno 1, Philosophiam annis 3, casibus conscientiae privatim studuit. Docuit ab inferioribus ad Rhetoricam inclusive annis 4. Fuit Concio-

nator annis 2, Consultor annis 2, Praefectus Seminarii et rerum spiritualium annis 2.“ (Lith. 6, f. 152v).

Cat. I Domus Professae Vilmensis, 1622: „P. Guilelmus Buccius, Livo. Annorum 37, debilis complexionis. Ante ingressum studuit Rhetoricae. Societatem ingressus anno 1600. In Societate studuit Rhetoricae et philosophiae, Casibus privatim. Docuit usque ad Rhetoricam inclusive. Nullum habet in litteris gradum. Coadiutor spiritualis formatus anno 1622, 8. Januarii.“ (Lith. 6, f. 184r).

Cat. I. Domus Probationis Vilmensis, 1625: „P. Guilhelmus Buccius, Livo, annorum 40, virium mediocrium, ingressus Societatem anno 1603. Studuit extra Societatem humanioribus, in Societate Rhetoricae anno 1, Philosophiae annis 3. Docuit in Grammatica anno 1, in Poëtica anno 1, in Rhetorica anno 1. Concionator Esthonicus Derpati annis 5, Operarius annis 3. Socius Magistri Novitiorum anno 1. Formatus Coadiutor ab annis 4.“ (Lith. 6, f. 236r).

Cat. I Domus Professae Vilmensis, 1633: „8. P. Guilielmus Buccius, Livo, annorum 48, virium mediocrium. Rhetor ingressus Societatem 1601, 8. Septembris. In Societate audivit Rhetoricam 1 anno, Philosophiam 3, Theologiam 8 mensibus. Docuit in Grammatica 1 anno, Syntaxim 1, Poësim 1, Rhetoricam 1 anno. Fuit Socius Magistri Novitiorum 2 annis, Concionator 7, Praefectus rerum spiritualium 4, Consultor cum Rectoris tum Praepositi 5 annis. Caret gradu literario. Formatus Coadiutor spiritualis 1622, 6. Januarii.“ (Lith. 8-I, f. 13v).

Cat. I Domus Professae Vilmensis, 1636: „P. Guilielmus Buccius, Livo, annorum 51, debilis. Ingressus Societatem anno 1601, die prima Septembris. Audivit in Societate Rhetoricam anno uno, Philosophiae studuit tribus. Docuit in Grammatica et Syntaxi annis duobus, in Poësi et Rhetorica similiter duobus. Fuit Concionator annis prope 8. Praefectus Seminarii annis prope tribus. Pater spiritualis et Confessarius annis sex. Minister anno uno. Est Coadiutor spiritualis formatus anno 1621 [sic!], sexta Januarii.“ (Lith. 8-I, f. 103r).

Cat. I Domus Professae Vilmensis, 1639: „15. P. Vilhelmus Buccius, Livo, annorum 55. Ingressus Societatem anno 1601 ex poësi. Rhetoricam audivit in Societate anno 1, Philosophiam 3. Docuit Grammaticam et Syntaxim annis 2, Poëticam et Rhetoricam annis 2. Fuit Concionator annis 8, Praefectus Seminarii annis 3, Pater spiritualis et Confessarius annis 6, Minister anno 1. In aula Palatini Vitepsensis ann. 3. Formatus autem anno 1627 [sic!] Januarii 6.“ (Lith. 8-I, f. 163r).

„P. Guilielmus Buccius“
Žinios iš „Catalogi breves“

1604/05 –	Coll. Nesvisiense:	„Guilhelmus Buccius, studiosus Rhetorices“	(Lith. 6, f. 2r)
1605/06 –	Coll. Vilnense:	„Guilhelmus Buccius, auditor Logicae“	(ibd. f. 3r)
1609/10 –	Coll. Pultoviense:	„Guilhelmus Buccius, praeceptor 1 ^{ae} Gramm.“	(“ f. 11v)
1610/11 –	Coll. Brunsbergen.:	„Guilelmus Buccius, Magister Humanitatis“	(“ f. 13r)
1611/12 –	“ “ :	„Guilelmus Buccius, Magister Rhetoricae“	(“ f. 15r)
1612/13 –	[katalogas išlikęs, bet jo nėra, – turbūt atsitiktinai praleistas]		
1613/14 –	Coll. Nesvisiense:	„Guilelmus Buccius, Casus audit“	(“ f. 53r)
1614/15 –	Coll. Derpatense:	„P. Gullielmus Buccius, ad missiones“	(“ f. 93r)
1615/16 –	“ “ :	„P. Gwillelmus Buccius, operarius et ad miss.“	(“ f. 100v)
1616/17 –	“ “ :	„P. Gwilhelmus Buccius, “ “ “ “	(“ f. 112r)
1617/18 –	“ “ :	„P. Gvilchelmus Buccius, Consultor, Concionator Estonicus, Pater Spiritualis“	(“ f. 116r)
1619/20 –	“ “ :	„P. Guilhelmus Buccius, Consultor, Concionator Estonicus, Pr. Spiritualis, Praef. Seminar.“	(“ f. 126r)
1620/21 –	“ “ :	„P. Guilhelmus Buccius, Consultor, Monitor, Concionator Esthonicus, Confessarius Domus, Praefectus Templi et Seminarii“	(“ f. 171r)
1621/22 –	“ “ :	„P. Guilelmus Buccius, Monitor, Consultor, Concionator Esthonicus, Confessarius Domus, Praefectus templi“	(“ f. 177r)
1623/24 –	Domus Prof. Vilnen.:	„P. Guilhelmus Buccius, Operarius, Consultor“	(“ f. 222v)
1625/26 –	Dom. Probat. Vilnen.:	„P. Guilhelmus Buccius, Socius Magistri Novitiorum et Confessarius veteranorum“	(“ f. 228v)
1626/27 –	Dom. Professa Viln.:	„P. Guilhelmus Buccius, operarius, nunc in castris M. D. Lituaniae“	(“ f. 251v)
1627/28 –	“ “ “ :	„P. Guilielmus Buccius, operarius“	(“ f. 257v)
1628/29 –	“ “ “ :	„P. Guilhelmus Buccius, “ “	(“ f. 264v)
1629/30 –	“ “ “ :	„P. Gvilelmus Buccius, “ “	(“ f. 270v)
1630/31 –	“ “ “ :	„P. Vilhelmus Buccius, “ “	(“ f. 276v)
1631/32 –	“ “ “ :	„P. Guilhelmus Buccius, “ “	(“ f. 284v)
1632/33 –	“ “ “ :	„P. Vilhelmus Buccius, Operarius et pro Missionibus“	(“ f. 290v)
1633/34 –	“ “ “ :	„P. Guilhelmus Bukcius, Operarius et pro Missionibus“	(“ f. 298r)
1634/35 –	“ “ “ :	„P. Guilhelmus Buccius, Operarius et pro Missionibus“	(“ f. 302b ^v)

- 1636/37 – “ “ “ : „Guilelmus Buccius, Missionarius apud Illustrissimum Palatinum Brestensem“ (“ f. 303v)
- 1638/39 – „Qui in missionibus versantur et uni certo loco affixi non sunt: Pater Guilielmus Buccius, Confessarius Ill.mi Palatini Vitepscensis. Georgius Pur, Socius“ (“ f. 316v)
- 1641/42 – Resid. Vitepscensis: „P. Guilhelmus Buccius, Superior“ (Lith. 56, f. 9v)
- 1642/43 – “ “ : „P. Guilhelmus Buccius, “ “ (ibd. f. 11r)
- 1643 in „In Missionibus: P. Guilhelmus Buccius, Apud Ill.mum Palatinum Septem- Smolenscensem. Andreas Pokiewicz, Socius“ (“ f. 23v)
- br.:
- 1644 in „Mortui Anno 1643: P. Guilhelmus Buccius, Vilnae 23 Decembris. Co- Octobr.: adiutor spiritualis formatus“ (“ f. 30v)

- Pastabos: 1) Kurie metai čia nepažymėti, tų metų katalogo archyve nėra.
- 2) Dar turėtų būti Cat. I 1603 ir 1642 metų; tam reikėtų man eiti dar sykį specialiai į archyvą. Taip pat gal yra ir Necrologium?
- 3) Į ordiną įstojimo data Cat. I kas kartą vis kitaip nurodo. Tikroji turėtų būti 1602 metai, nes po 2 metų noviciato pradėjo studijuoti retoriką, ir, be to, turiu sau pasižymėjęs, kad 1602 m. dar buvo Vilniuje, Popiežiaus seminarija (turėtų būti „Aten. Wileńskie“ 11 tome).
- 4) „Operarius“ – atliekąs eilinius pastoracijos darbus.
- 5) „Palatinus Brestensis“ – Brastos vaivada nuo 1635 Jonas Rakovskis, 1638 m. lapkričio mėn. tapo Vitebsko vaivada, mirė 1639 m. birželio mėn. Smolensko vaivada nuo 1643.II.19 buvo Jurgis Karolis Glebavičius.

T. Vilhelmo Buccijaus nekrologas

Archivum Romanum Societatis Iesu, Lith. 61, p. 100.

Summariola defunctorum Domus Professae Vilmensis [1643 et 1644]

Quatuor inter nos vivere desierunt, singuli sacerdotis et sociorum functi officio. Eorum primum P. Vilhelmum Buccium Livonem, 9 supra 50 annos natum et unum supra 40 in Societate versatum, quantum Haeresis laetatur obiisse, tantum universa merito dolere potest Aestonia. Huic enim subsidii in negotio fidei pollicebatur plurimum, dum idioma eius regionis, difficile admodum et inter Societatis homines perquam rarum, sibi autem innatum,

in diversa confanet [? confert] opuscula, quibus vel eius linguae amatores in notitiam, vel rudiores ... [?] ad salutis pietatisque viam deducuntur. Illi vero, dum errores, quos iuvenis imbiberat, inter studia maturior eiurasset, magno caepit esse terrori, quem in dies maiorem fecerat, postquam nomen dedisset Societati, et adversariorum erudita confutatione, et plurium eius generis hominum ad fidem veram reductione [??]³⁵⁵. Humaniora 4 annos humanissimus ipse tractavit, tribus supra 4 sacros ad populum habuit sermones, utrobique eo celerius comitante, quo magis eundem aversabatur, applausu auditorum; nec minus religiosa conversatione, dum in missionibus versaretur. Externorum quam domesticorum animos capiebat innata morum probitate, dum vel rerum spiritualium ageret Praefectum, vel Superiorem. Magnus semper Paupertatis et Temperantiae amator. Quidquid otii nactus erat, id in librorum lectionem, aut in confessionum audiendarum negotium conferebat. Cum interim debili semper, aut potius adversa uteretur valetudine, cuius post initam Societatem vel solius terrore, quominus ad altiora studia gradum faceret, prohibebatur, sorte tamen suae vocationis contentissimus vixit, donec post diuturnas et perquam molestas longioris morbi vexationes ad mortem componeretur. Hanc ubi vicinam ex medicorum sententia didicerat, sedato ac imperterrito non tantum animo, sed vultu etiam expectavit excepitque.

T. Simono Berendto nekrologas

Archivum Romanum Societatis Iesu, Lith. 61, p. 139–140.

P. Simon Berendt, Brunsbergae in Prussia natus, aetatis anno decimo quinto Societati nomen dedit, in qua novem supra quadraginta exegit, quatuor vota professus anno 1618 28 Iulii et laurea philosophica decoratus. Vir vero apostolicus et primaevi Societatis spiritus. Docuit praeter humaniores literas facultates superiores omnes, inter quas tanto fervore inserviebat, ut ex officio ad id adscriptus [?] videri posset. Musici artificii erat peritissimus, ediditque typis Brunsbergensibus nonnulla opera, praecipue vero Litanias de Sanctissimo Nomine IESUS et Beatissima Virgine Lauretanis, eo plausu vulgatas, ut Romae etiam in Vaticano decantari fuerint solitae. A scholis

---

³⁵⁵ *hic videtur aliquod verbum deesse*

absolutus negotium animarum indefesso labore promovit, tum domi, quam foris, potissimum in missionibus tam ruralibus, quam aulicis, in quibus annis sedecim cum laude semper est versatus visusque est DEUS promptissimam eius sedulitatem miro eventu confirmare. Erat quidam, qui sceleribus gravibus obstrictus de exomologesi facienda, quam conscientia reformidabat, secum luctabatur. Is nocte quadam per somnium visus est sibi in templo considerare [?] videreque personam gravem, nigro habitu indutam, ingredientem audireque vocem admonentem eam personam esse, quae ipsum a peccatis expediret tranquillumque redderet. Somno eventus respondit. Postridie enim P. Simonem templo se inferentem aspexit agnovitque personam esse, quae sibi per somnium [s] oblata fuerit, accedensque conscientiam detexit et expiavit. Eadem in labore constantia miraque mentis sinceritas candorque morum Principibus ita carum fecit, ut de eo sibi adsciscendo concertarent. Hinc imprimis Illustrissimus Princeps Albertus Radivils [s], M. D. L. Cancellarius³⁵⁶, dein ab ipso assumptum Serenissimus Princeps Alexander, Serenissimi Sigismundi III, Poloniae Regis filius³⁵⁷, ab obsequiis spiritualibus ad suam mortem habuit. Seminario Pontificio praefuit annis 6, pauperum studiosorum contubernio pluribus, magno charitatis et misericordiae affectu, quibus aedificium in bello Suetico devastatum ac prope dirutum sumptibus a Perillustri D. Matthia Montano, Canonico Varmiensi, impetratis habitabile restituit, et morti proximus peculii, quod ex libris musicis venditis ad edenda typis alia opera collectum habuit, ex Superiorum consensu haeredes dixit. Concionator fuit zelosus dixitque ad magnam semper frequentiam annis 12. Scholas direxit quinque, spiritum domesticorum 9, cui denique officio immortalis est. Vitae communis erat amantissimus, nec facile aliquid extra ordinem admittebat, multo minus appetebat, ideo a potu intra prandii et caenae tempora abstinere omnino, adeo ut invitatus etiam quoties dignitatis alicuius hospes, potissimum e Praelatis Varmiensibus, quibus apprime gratus erat, accessisset³⁵⁸, respondere detrectaret. Paupertatis exactus custos, cum in minimis ad eam spectantibus Superioris facultatem requireret et veste una multis annis uteretur. Tempus

---

³⁵⁶ *Agitur de Alberto Stanislao Radvila (1595–1656), cancellario Magni Ducatus Lithuaniae ab anno 1623.*

³⁵⁷ *Agitur de Alexandro Carolo Vasa (1614–1634). P. Berent fuit institutor eius in arte cantandi et comitavit iuvenem principem in itinere Italico (1633–34).*

³⁵⁸ *ms accessisset*

relaxationum communium a prandio et caena diligentissime observabat et cum domesticis agens honore omnes praeveniebat. Patientiae suae tam in vita, quam in extremo morbo praeclara dedit argumenta. Cum vice quadam a Congregatione Provinciali rediret, equi terriculamento insolito in diversa acti, currum eversum per illum ita raptarunt, ut sex ossifragia in pectore, humero et lacerto acceperit. Et cum alii solo aspectu viribus fugientibus in deliquium deficerent, ille modestis gemitibus dolorem testabatur; etiam cum renovari a peritioro chirurgo male ante ab inerte composita ossifragia³⁵⁹ oportuit, de nullo magis sollicitus, quam ut concionibus iterum et sacrificiis rite faciendis idoneus redderetur; quibus pro voto suo restitutus affirmare solebat vocem sibi ab hoc casu multo fortiozem obvenisse, utpote quae osse pectorali confracto viam haberet patentiozem. In morbo extremo, qui fuit hydrops, non decubuit prius, quam viribus et sensibus deficientibus ab infirmario admoneretur. Et cum ope aliena, ut loca mutaret, opus haberet, ac in fratris, qui eum deferebat, humeris haereret, illachrymatus: „Ergo ne (inquit) meum saccum stercorum gestare debetis?“ In extremis ea fuit securitate conscientiae, ut mortem non tam expectare, quam provocare videretur, et quod differretur, quereretur. Hanc securitatem in devotionem erga Divam Virginem referebat, de cuius Immaculata Conceptione officium in hunc finem quotidie recitare consueverat. Mortem itaque adesse sentiens, reculis, quas de licentia Superiorum penes se habuit, abdicando se in manus Superioris resignavit, ut nudus cum nudo CHRISTO moretetur. Bis antea generali confessione expiatus, frequens erat in Viatici sumptione; ternaque animae a fratribus commendatione impetrata, ipse gratiis DEO pro perseverantia in sancta Societate actis praesentes socios ad labores in vinea Domini et amorem vocationis cohortatus inter lachrymis astantium animam DEO reddidit 16 Maii. Funus eius cum duceretur, magnus fuit Civitatis, cui fidelem navaverat operam, flentis et contingere volentis, concursus, et quod rarum, quinque Praelatorum Varmiensium praesentia.

---

³⁵⁹ *ms* ossifragio

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, [mašinėraštis], Roma, 1978, LLJPA, P. Rb. 25.
- Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, [mašinėraštis], Roma, 1978–1985, LLJPA, P. Rb. 22.
- Vytauto Povilo Jurkšto laiškas Pauliui Rabikauskui, [mašinėraštis, rankraštis], Vilnius, 1978–1986. LLJPA, P. Rb. 22.
- Pauliaus Rabikausko laiškas San Severino Marche miestelio administracijai ir merui Adriano Vissani, [mašinėraštis], Roma, 1983, LLJPA, P. Rb. 22.
- San Severino Marche miestelio mero Adriano Vissani laiškas Pauliui Rabikauskui, [mašinėraštis], San Severino Marche, 1983, LLJPA, P. Rb. 22.
- Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, [mašinėraštis], Roma, 1987, LLJPA, P. Rb. 26.
- Jūratės Trilupaitienės laiškas Pauliui Rabikauskui, [mašinėraštis], Vilnius, 1989, LLJPA, P. Rb. 32.
- Pauliaus Rabikausko laiškas Violetai Savickaitei ir Jūratei Trilupaitienei, [mašinėraštis], Roma, 1989. LLJPA, P. Rb. 32.
- Vytauto Povilo Jurkšto Jurkšto laiškas Pauliui Rabikauskui, [mašinėraštis], Vilnius, 1989, 1991, 1992, LLJPA, P. Rb. 25.
- Kvietimas Pauliui Rabikauskui dalyvauti Lietuvos kultūros kongrese, Vilnius, 1990, LLJPA, P. Rb. 27.
- Pauliaus Rabikausko laiškas Dainiui Trinkūnui, [mašinėraštis], Roma, 1990, LLJPA, P. Rb. 27.
- Leopoldo Digrio laiškas Šv. Kazimiero bažnyčios rektoriui, [mašinėraštis], [Vilnius], 1991. LLJPA, P. Rb. 25.
- Vytauto Povilo Jurkšto laiškas Pauliui Rabikauskui, [mašinėraštis], Vilnius, 1991, 1992. LLJPA, P. Rb. 28.
- Pauliaus Rabikausko laiškas Vytautui Povilui Jurkštui, [mašinėraštis], Roma, 1992. LLJPA, P. Rb. 28.
- JURKŠTAS VYTAUTAS POVILAS, „Kompozitorius Simonas Berentas“, *Aušra*, 1981, Nr. 2, p. 26–28.
- JURKŠTAS VYTAUTAS POVILAS, „Lietuvis istorikas iš Romos“, *Katalikų pasaulis*, 1991, Nr. 4, p. 9.
- PETRIKAITĖ JŪRATĖ, „Muzikologo Vytauto Povilo Jurkšto ir profesoriaus dr. kun. Pauliaus Rabikausko SJ susirašinėjimas mokslo klausimais“, in: *LMTA 75-metis: meno kūrybos, mokslo ir pedagogikos raida: Mokslinės konferencijos, įvykusios 2008 m. balandžio 11 d., pranešimai ir moksliniai straipsniai*, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2008, p. 86–101.
- TRILUPAITIENĖ JŪRATĖ, *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*, Vilnius: Muzika, 1995.

RECENZIJOS

ELEONORA BUOŽYTĖ

Kaip keli grafikos darbai XVI a. keitė pasaulį

Grażyna Jurkowlaniec, *Sprawczość rycin. Rzymska twórczość graficzna Tomasza Tretera i jej europejskie oddziaływanie*, Kraków: Universitas, 2017 (400 stron, 152 ilustracje), ISBN: 97883-242-3117-1.

Paskutiniame XX a. dešimtmetyje pasirodė antropologo Alfredo Gell'o studija „Art and Agency: An Anthropological Theory“, kurioje menas interpretuojamas kaip „veiksmų sistema, skirta greičiau pakeisti pasaulį, nei užkoduoti simbolinius teiginius apie jį“³⁶⁰. Kadangi Gražynos Jurkowlaniec studijoje remiamasi šia teorija, kuri net ir po dvidešimties metų nuo pasirodymo Lietuvoje vis dar likusi tarsi kažkur anapus, skaitytojui galėtų būti pravartus šioks toks glaustas įvadas.

Jau ir anksčiau sociologų ir humanitarų vystytą „daiktų paveikumo“ (ang. *agency of things*)³⁶¹ teoriją, siekusią išsilaisvinti iš ženkliškumo psicho-

³⁶⁰ Alfred Gell, *Art and Agency: An Anthropological Theory*, Oxford University Press, 1998, 6. Pirmą kartą teorijos apybraiža pristatyta straipsnyje „The Technology of Enchantment and the Enchantment of Technology“, in: *Anthropology, Art and Aesthetics*, ed. by J. Coote and A. Shelton, Oxford: The Clarendon Press, 1992, p. 40–63.

³⁶¹ Siūlomas termino vertimas yra grindžiamas tuo, kad šiame kontekste vartojamą daiktavardį *agency* OED aiškina kaip „action or intervention producing a particular effect“. Paveikumas (nuo būdv. *paveikus* – t. y. „sugebantis daryti įtaką, veiksmingas“, LKŽ) pasirodė tvirčiausias, tačiau ne geriausias atitikmuo. Todėl ir toliau tekste sąvokos ir jų vertimai pateikiami su originalais ir atida, kad galimi kiti variantai.

zės, Gell'as pritaikė meno istorijai ir tyrimams, aršiai sukritikavęs ankstesnį antropologų požiūrį. Įvairios srovės – performatyvumas (angl. *performativity*), „materialusis posūkis“ (angl. *material turn*), veikėjo-tinklo teorija (angl. *actor-network theory*), į objektą orientuota ontologija (angl. *object-oriented ontology*) etc., kalba apie žmogaus ir daikto savybę savo veiksmis (pa)veikti socialinę ir materialią tikrovę. Gell'o pagrindinis šios į veiksma nukreiptos teorijos teiginys, kad minėta ypatybė meno dirbinius padaro panašius į gyvas būtybes ir leidžia žiūrovams daryti įtaką: „meno antropologija susitelkia greičiau ties socialiniu meno gamybos, cirkuliacijos ir recepcijos kontekstu, nei konkrečių meno darbų įvertinimu“³⁶². Paveikumo pavyzdžiu jis laiko bet kokią situaciją, susiklostančią dėl asmens intencijos arba daikto, kuris iniciuoja priešastinę pasekmę. Tad meno kūrinį – „socialinį veikėją“ (angl. *social agent*), Gell'as įvardija indeksu, „matomu kaip rezultatas ir / arba socialinio paveikumo įrankis“³⁶³. Įvedamos pirminio ir antrinio veikėjų pozicijos – pirmniais visuomet yra asmenys, o meno dirbiniai ir kiti daiktai gali būti veikėjais antrine arba netiesiogine prasme. Pirminiai veikėjai gali paskatinti veiksma per valią arba intenciją, o antriniai svarbūs, nes, nors tokios galimybės neturi, tampa priemone išreikšti ir įgyvendinti kitų intencijas³⁶⁴. Prototipas (objektas arba žmogus, kurį indeksas reprezentuoja arba atstovauja), menininkas (kuriam priklauso indekso autorystė), gavėjas (yra, arba numanoma, kad būtų, paveiktas indekso) kartu su indeksu sąveikauja tarpusavyje, gali tapti vieni kitais esant skirtingoms laiko ir vietos sąlygoms. Pavyzdžiui, meno kūrinio, kaip antrinio veikėjo, paveikumas gali skirtis nuo originalios kūrėjo ar jo užsakovo intencijos, taip pat su laiku gali kisti. Apibendrinant, Gell'as siekė atsiriboti nuo bendro estetinio meno vertinimo, įprastinės periodizacijos, atitraukti žvilgsnį nuo kūrėjo ir nukreipti jį į kūrinį, kuris čia tampa kitų mąstymą ir veiksmus (pa)veikiančiu įrankiu.

Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, taip pat labiau paplitusios prancūzų antropologo Bruno Latour'o idėjos, tačiau ir Gell'as šmėkščioja senųjų laikų tyrimų kontekste. Kelių meno istorijos specialistų projektas „New Perspectives on European Art of the Fourteenth–Sixteenth Centuries“ (vykdytas 2014–2017 m.)

³⁶² Gell, 1998, 3.

³⁶³ *Ibid.*, 16.

³⁶⁴ *Ibid.*, 21.

paskatino rimtų mokslinių darbų lenkų bei anglų kalbomis, grįstų ir minimos meno antropologijos teorija, pasirodymą³⁶⁵. Vienas iš rezultatų – meno istorijos tyrinėtojos Gražynos Jurkowlanec studija, kurioje, kaip suponuoja pavadinimas (liet. „Raižinių paveikumas. Romietiška Tomo Treterio grafikos kūryba ir jos europinė įtaka“), nagrinėjama konkretaus autoriaus grafinių darbų „gyvenimo linija“ ir platus jo veiklos tinklas. Autorė raižinius laiko aktyviais, turinčiais *paveikumo* galią ir kelia klausimą, „kokį vaidmenį spaudinių recepcijos procese atliko žmogiškieji veiksniai (ideologinių programų autorių užmojai, gamintojų įgūdžiai, aukotojų intencijos), ir kokį – pačių objektų materialios sąlygos: matricos ir, labiausiai, pavieniai spaudiniai (jų dydis, technika, panaudotos medžiagos)“ (10 psl.). Tad, Gell'o terminais, siekiama išsiaiškinti, kokių mastu konkretus spaudinys paveikia ne tik gavėjus, bet ir pačius veikiančiuosius.

Treterio (Tomasz Treter, Tomus Treterus, Thomasso Tertero, 1547–1610) asmenybė ir kūrybinis palikimas anksčiau tyrinėtas, tačiau nedaug, tad ir šiuo atžvilgiu studija nauja. Jis ilgus metus (1569–1579) buvo kardinolo Stanislovo Hozijaus (1504–1579) sekretorius, Santa Maria in Trastevere bazilikos Romoje kanauninkas, nuo 1593 m. Fromborko kustodas, daugiau nei dešimties įvairių (literatūrinių, istorinių, poetinių, grafinių) darbų autorius arba bendraautorius. Lietuvoje žinomas kaip Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio piligriminės kelionės užrašų vertėjas į lotynų kalbą, knygos (*Hierosolymitana peregrinatio*, Branevas, 1601) pratarmės autorius³⁶⁶, kur ne kur jo pavardė šmėkšteli iliustracijoms skirtuose darbuose³⁶⁷. Lenkijoje tyrimai, rimčiau analizuojantys Treterio palikimą, pasirodė jau XX a. pradžioje, tačiau iki šioje recenzijoje aptariamoms knygoms išleidimo jam buvo skirta tik viena studija – meno istoriko Tadeuszo Chrzanowski'o „Działalność artystyczna

³⁶⁵ Apie projektą, dalyvius, jų uždavinius ir rezultatus žr. <http://www.agencyofthings.uw.edu.pl/index.html>.

³⁶⁶ Paminėtinas Jūratės Kiaupienės įvadinis straipsnis in: Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 8–23; Imelda Vedrickaitė, *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 39–72.

³⁶⁷ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: mažosios literatūros formos XVI-XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; *Gyvas žodis, gyvas vaizdas: Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus: pamokslo faksimilė, vertimas ir studija*, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009 (panaudota viršelio atlanke).

Tomasza Tretera“ (Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984). Pastaraisiais dešimtmečiais pasirodė kelios Treterio kūrybai skirtos publikacijos, tačiau išsamiausiai jo palikimą (ypač – romietiškąjį) tyrinėja Jurkowlanec³⁶⁸.

Pagrindinis studijos objektas – sudėtingos kompozicijos Romos Katalikų Bažnyčios alegorija „Katalikų Bažnyčios atvaizdas“ (lot. *Typus Ecclesiae Catholicae*), sukurta XVI a. 8 dešimtmetyje kardinolo Stanislovo Hozijaus užsakymu. Idėjiniai autoriumi laikomas Tomas Treteris paruošė pieštą eskizą, Romoje dirbęs spaustuvininkas ir leidėjas Giovanni Battista de Cavalieri (c. 1525–1601) jį išraižė, o Hozijaus sekretorius Stanislovas Reška (1544–1600) parengė komentarą (*Explicatio typi Ecclesiae Catholicae*, Roma, 1573). Centre – karūnuota Bažnyčios personifikacija, sėdinti ant kelių aukštų pastato, rankose laikanti valdžios rutulį su kryžiumi ir feniksą. Jos ištiestas rankas jungia grandinės, kurias suėmę dangaus gyventojai. Pačiame viršuje savo apvaizda gobia Dievas Tėvas, po juo Kristus Nukryžiuotasis, dar žemiau – Šventoji Dvasia. Kristų supa Švč. Mergelė Marija ir Jonas Krikštytojas, o už jų nugarų – kiti šventieji. Dar viena grandinė jungia indus, reprezentuojančius septynis sakramentus. Iš visų išskirtas krikštas, įkomponuotas tarsi jungtis tarp Šventosios Dvasios ir Bažnyčios. Svarbus ir geografinis akcentas – Romos Katalikų Bažnyčia yra sausumoje, o raižinio apatinėje dalyje pavaizduoti vandenyje skęstantys eretikai. Šis darbas svarbus dėl reikšmingos ikonografinės programos, jo kopijos buvo išsiųstos įtakingiems Europos kilmingųjų šeimų bei Romos Katalikų Bažnyčios atstovams, tapo įkvėpimu kitiems kūrėjams.

Jurkowlanec studijoje pirminis ir svarbiausias tikslas – kruopščiai atkurti *Typus Ecclesiae* šaltinius ir alegorijos recepcijos mechanizmus, atsižvelgiant ir į aplinkybes, kurios nulėmė vėlesnių darbo versijų sklaidą po Europą. Tuo pačiu siekta plačiau apžvelgti Treterio meninę veiklą, papildant esamas žinias apie Romoje kilusias idėjas bei bandymą jas įgyvendinti. Kadangi tie sumanymai paprastai reikalavo bendradarbiavimo su labai skirtingomis asmenybėmis, Treterio darbo analizė yra indėlis į tyrimus, nagrinėjančius užsieniečių rolę formuojant meninę kultūrą XVI a. Romoje (22 psl.).

Studijos įvadinėse pastabose (p. 7–24) trumpai pristatomas XVI a.

³⁶⁸ Jurkowlanec šia tema yra publikavusi straipsnių įvairiomis kalbomis. Visas sąrašas prieinamas internete: <http://www.ihs.uw.edu.pl/spis-pracownikow/grazyna-jurkowlanec/>.

vidurio Romos kultūrinis ir meninis kontekstas, įvardijamas tyrimo objektas, apibūdinamas „daiktų paveikumo“ metodas ir jo ryšys su senosios grafikos tyrimais, įvertinama Treterio meninės veiklos tyrimų situacija.

Pirmajame skyriuje „Varmė: nutapyta *Typus Ecclesiae Catholicae* tarp Naujųjų laikų Bažnyčios alegorijų“ analizuojamos Romoje sukurto raižinio ištakos (p. 25–83). *Typus Ecclesiae* atitikmuo, kurį galima laikyti vėliau Romoje sukurtojo įkvėpimo šaltiniu – šiandien Skolitų parapijėje bažnyčioje (Varmė, Lenkija) esančio triptiko vidurinė dalis. Kaip nurodo autorė, kompozicija grįsta ne vienu specifiniu atvaizdu, o kelių skirtingų elementų, kurių ištakos siekia Viduramžius, sąranga. Schemai ir simboliams įtaką galėjo padaryti Matthias Gerung'o spaudiniai, XVI a. katechetinė literatūra ir išpažinimai, ypač Jeronimo Dungersheim'o, Michaelo Helling'o bei Hozijaus. Kompozicija, autorės teigimu, atspindi neramius bei sudėtingus laikus, kuriais darbas buvo sukurtas: Abiejų Tautų Respublikos ir Varmės religinę situaciją, Romos Katalikų Bažnyčios viltis išsaugoti vientisumą, sakramentų svarbos išryškiniimą. Tačiau tikslų užsakymo ir darbo atlikimo aplinkybių bei asmenų, turėjusių įtakos jo ikonografinės programos išdėstymui, identifikuoti nepavyko.

Antrajame skyriuje susitelkiama į Romą ir ten užgimusių *Typus Ecclesiae* variantų bei jų komentarų analizę (p. 85–139). Aktualus pirmasis poskyris, apžvelgiantis paskutinių dešimties (1569–1579) Hozijaus metų veiklą Romoje (p. 85–92). Toliau pateikiamas kruopštus tyrimas trijų darbų, dar vadinamų „Hozijaus triptiku“ (*Tryptyk Hozjański*): minėta *Typus Ecclesiae* (p. 93–118), Kryžiaus ženkle alegorija (p. 118–124) ir *Roma Sancta* (p. 124–136). Kryžiaus ženkle alegorija, kurią išraižė de Cavalieri, o Hozijui skirtą dedikaciją ir komentarus parašė Treteris, buvo sukurta 1574 m. Raižinyje pavaizduotas iš atskirų figūrų į kompoziciją sudėtas kryžius, kurio rėmuose 45 medalionai, nurodantys į pagrindines kryžiaus temas. 1575 m. pabaigta *Roma Sancta* vaizduoja *Urbs Aeterna* – centre pati Romos personifikacija su dorybėmis, o kampuose keturios patriarchalinės bazilikos (Laterano Šv. Jono, Šv. Petro, Šv. Pauliaus už Mūrų ir Didžioji Švč. Marijos bazilikos). Alegorijos autoriumi laikomas de Cavalieri, komentarų – Treteris. Studijos autorė ištyrė (kiek tai įmanoma) ne tik raižinių gamybos aplinkybes, bet ir kompoziciją bei simboliką. Akivaizdu, kad buvo investuojama į triptiko techninę kokybę, siekiant sukurti produktą, kuris pasitarnautų kaip prestižinės, Romos Katalikų Bažnyčios tiesas skelbiančios dovanos.

Trečiajame ir, šios recenzijos autorės galva – svarbiausiame, skyriuje atskleidžiamas ir iliustruojamas „Hozijaus triptiko“ *paveikumas* Europos mastu (p. 141–209). Atsiveria išpūdingas grafikos darbų recepcijos tinklas, nusidriekęs per Italiją, ATR, Prancūziją, Švediją, Nyderlandus, Šveicariją, Portugaliją, Moraviją ir Sileziją. Hozijus raižinius siuntė siekdamas palaikyti ir sutvirtinti draugiškus santykius, paskatinti iškilus sunkumams, katechetiniu tikslu ir net norėdamas papriekaištauti. Raižiniai taip pat paliko savo pėdsakus – buvo pakartoti skirtingose Europos vietose, motyvai inkorporuoti į vėliau sukurtas kompozicijas. Pagrindinis tyrimo šaltinis – korespondencija, tapusi palankia prieiga siekiant įvertinti raižinių apyvartos mastą ir galią. Tarp susirašinėjimo adresatų – kardinolai Charles de Lorraine'as ir Carlo Borromeo, humanistas Jerónimo Osório bei Balthasaras von Dernbach'as, Prancūzijos karalius Henrikas Valua, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza etc.

Ketvirtajame skyriuje analizuojama triptiko įtaka paties Treterio kūrybai, koncentruojantis į XVI a. paskutinius dešimtmečius, jau po Hozijaus mirties (p. 211–305). Aptariamas visas pluoštas skirtingų darbų: architektūrinės kompozicijos *Santa Maria in Trastevere* bazilikoje, *Scala coeli et inferni ex divo Bernardo* raižinys (Roma, 1581), *Reges Poloniae*, dar žinoma kaip Treterio erelis, kompozicija (Roma, 1588), šimto raižinių ir odžių albumas *Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii* (Roma, 1588) skirtas Hozijaus atminimui etc. Į šiuos darbus žvelgiama per triptiko kompozicijos perspektyvą, raižinių ikonografinius ir fizinius panašumus bei skirtumus, galimus jų prototipus. Reikia turėti omenyje, kad studija apsiriboja romietiškuoju Treterio palikimu, tad darbai, kurie buvo įgyvendinti grįžus į Lenkiją (pvz., Radvilos Našlaitėlio tekstų vertimas), paliekami nuošalyje.

Paskutinis skyrius – apibendrinamasis (p. 307–312). 1573–1575 m. įgyvendinti trys raižinių projektai paskatino Treterį ir toliau kurti, tačiau keliamas pagrįstas klausimas, ar jį galima laikyti kūrėju ir ar jis pats save tokiu laikė. Be jokios abejonės, ilgametis Hozijaus sekretorius turėjo kūrėjo gyslelę, kuri buvo pritaikoma praktinių tikslų įgyvendinimui. Tačiau liko iki galo nesuformuluota, kokią konkretų vaidmenį jis atlieka XVI a. antros pusės Romos menininkų kontekste, kokia yra jo kaip ikonografinių kompozicijų kūrėjo reikšmė, kokią įtaką jo darbai padarė ATR kūrybiniam / kultūriniam palikimui.

Darbas yra tarpdisciplininių tyrimų pavyzdys, nors tai greičiau ne komplimentas, o kultūrinių tyrimų reikalavimas. Tarp šaltinių – meno kūriniai, gausi korespondencija, poleminiai ir teologiniai veikalai, kurių analizės reikalauja specifinių įgūdžių. Autorė, tyrinédama Treterio ir jo aplinkos kūrybinę veiklą, išsamiai pakoregavo ankstesnių tyrėjų, ypač – Chrzanowski'o, įžvalgas ir surinktus faktus, plačiau pristatė darbus, kuriems trūko duomenų (pvz., 1583 m. katalikų kunigo alegoriją vaizduojantis raižinys, skirtas Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro sūnėnui Andriui), į kontekstą įvedė kūrėjų užsieniečių bendradarbiavimo su Romos menininkais aspektą. Todėl drąsiai galima teigti, kad atliktas didelis ir kruopštus darbas.

Tačiau studijoje dalis, skirta Gell'o teorijos pristatymui ir paaiškinimui, nepakankamai išsami. Kai kurios britų mokslininko opuso vietos gana komplikotos, dviprasmiškos ir jau prieš dešimtmetį pastebėta, kad kone kiekvienas, skaitantis Gell'o knygą, ją perskaito vis šiek tiek kitaip³⁶⁹. Kritikai ne kartą ją yra pavadinę kontraversiška, idėjos susilaukė tiek liaupsių, tiek griežtos kritikos³⁷⁰. Tad nors autorė naudojami tik teorijos korpusu, vergiliška globa (konteksto pristatymas, sąvokų apsibrėžimas) supažindinant skaitytojus su *pragariška* indeksų ir visų jų ryšių sistema, būtų pravarti. Galų gale, ir išvadose trūksta apibendrinimo iš Gell'o meno antropologijos pozicijos – net pavadinimas į ją nurodo, o tyrimo eigoje ji kažkur dingsta. Žinoma, ši praktika būdinga ir lietuvių istoriografijai, kur neretai teorija, aptariama ir plėtojama įvade, taip tik ten ir lieka.

Studija papildyta aukštos kokybės iliustracijomis ir priedu, kurį sudaro septyniolikos įvairių lotyniškų tekstų perrašai (ištrauka ir Reškos *Explicatio*, Hozijaus korespondencija). Iliustracijų reikalingumas nekvestionuojamas, tekstai taip pat svarbūs dėl savo retumo ir / arba aiškinamosios funkcijos, tačiau jiems trūksta mokslinių šaltinių publikavimo principų komentaro.

Kitoje minėto projekto studijoje Jurkowlanec, Ika Matyjaszkiewicz ir

³⁶⁹ *Distributed Objects. Meaning and Mattering after Alfred Gell*, ed. by Liana Chua, Mark Elliott. New York: Berghahn Books, 2013, p. 4.

³⁷⁰ *Beyond Aesthetics: Art and the Technologies of Enchantment*, ed. by Christopher Pinney, Nicholas Thomas. Berg: Oxford and New York, 2001; Robert Layton, „Art and Agency: A Reassessment“, in: *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 9, Nr. 3, 2003, p. 447-464.

Zuzanna Sarnecka pastebėjo, kad pasirodant naujiems meno objektų tyrimo požiūriams, išryškėja galimybė meno darbus tirti ne tik iš estetinės, simboliškos, kontekstualios ir / ar intertekstualios perspektyvų, tačiau taip pat įsigilinti į konkrečias medžiagų ypatybes ir gamybos bei recepcijos procesą³⁷¹. Tai įžvalgi mintis – Gell'o teorija toli gražu nėra vienintelis ir geriausias tyrimų metodas, bet jis atveria naują kultūrinių procesų ir jų ryšių nustatymo galimybę – kaip jis pats įvardija, „kultūrinės sistemos *matymo būdą*“³⁷². Treterio raižinių analizė išryškina išpūdingą sociokultūrinį tinklą, leidžiantį suvokti ne tik vieno grafikos darbo įtakos mastą, bet ir XVI a. vidurio – antros pusės Romos Katalikų Bažnyčios atstovų poziciją, kuriamą ir platinamą ikonografiją, jos reikšmę ir *paveikumą*.

---

³⁷¹ Grażyna Jurkowlaniec, Ika Matyjaszkiewicz, Zuzanna Sarnecka, *The Agency of Things in Medieval and Early Modern Art: Materials, Power and Manipulation*, Routledge, 2017, p. 4.

³⁷² Gell, *op. cit.*, p. 2.

ANOTACIJOS

Roman Marcinek, *Rex vinorum: z dziejów węgryzna w dawnej Polsce*, Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2015, 471 p. ISBN 978-83-63580-51-3.

Šios knygos *motto* autorius pasirinko vengrų liaudies himno žodžius „ir leisk sidabriniam lietui palaistyti Tokajaus vynuogienojus”. Iš Vengrijos vynuogynų vežamas vinas, lenkų vadintas *węgryzn*, o dabar – tokajumi, buvo svarbi Lenkijos, ko gero, ne mažiau ir Lietuvos gyvenimo dalis. Pačių įvairiausių rūšių, skirtas ypač išrankiems ir ne tokiems priekabiems skonio žinovams, atrenkamas ir vertinamas pagal *color, sapor et odor*, užsakomas didesnėmis ar mažesnėmis statinėmis, patiekiamas į karalių, vyskupų, bajorų stalą, pilstomas smuklėse, keliantis ginčus ir nesutarimus, provokuojantis disputus, prišaukiantis poetinį įkvėpimą... Pasirodo, vinas vaidino svarbų vaidmenį visuomeniniame gyvenime, buvo neatsiejama Lenkijos kultūros ir papročių dalis, iš pradžių sietas su sarmatų tradicija, vėliau – būtinai su patriotiškai nusiteikusi Respublikos gyventoju.

Solidžios monografijos autorius Romanas Marcinekas šešiuose knygos skyriuose išsamiai aptaria vyno atsiradimo istoriją, jo kelią į Lenkiją, tokajaus populiarumą, prekybos vynu įdomybes, konkurenciją tarp pirklių ir miestų, užsakovų ir vartotojų norus. Faktai iliustruojami įdomiaisiais tekstais iš istorinių dokumentų, įstatymų, literatūros veikalų ir liaudies kūrybos. Kaip sako pats autorius, lenkai tokajų linkę vadinti savo tapatybės dalimi, gerbia ir didžiuojasi juo lygiai taip pat kaip geriaisiais kardais, gražiaisiais žirgais ir tais paslaptینگais husarų sparnais. Šimtmečius tekėjęs sarmatų gyslomis tokajus paliko ryškų pėdsaką Lenkijos tradicijose, papročiuose, kultūroje, literatū-

roje; skatino ir į mūšį, ir disputams, ir linksmybėms; buvo tarsį bajoriškumo ženklas. Tą rodo ir iš tų laikų mus pasiekęs populiarus posakis, kad kaimietis (*cham*) geria vandenį, miestietis – degtinę, o tik bajorai – vyną. Perskaičius šią monografiją turbūt nekils abejonių, kad *Tokaiense vinum est opus divinum*.

Živilė Nedzinskaitė

Inga Liepaitė, Antanas Verbickas, *Antano Baranausko asmeninė biblioteka: studija*, Anykščiai: Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 2016, 220 p. ISBN 978-9986-580-29-4.

Poetas, kalbininkas, matematikas, vertėjas, dvasininkas Antanas Baranauskas (1835–1902) yra viena reikšmingiausių figūrų XIX a. kultūros istorijoje. Vis dėlto trūksta nuodugnių tyrimų, skirtų jo asmeninei bibliotekai. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjos dr. Ingos Liepaitės ir A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus vadovo Antano Verbicko knyga *Antano Baranausko asmeninė biblioteka* – pirmasis išsamus asmeninės Baranausko bibliotekos tyrimas, kuriame atskleidžiami ir tam tikri šio veikėjo biografijos faktai, parodantys jį ir kaip „knygos mylėtoją“. Pateiktą medžiagą ypač pagyvina daug informatyvių iliustracijų.

Pirmoje knygos dalyje „Antano Baranausko ir knygos sąlytis vaikystėje, brandos ir kūrybos amžiuje“ yra atskleidžiamas poeto sąlytis su knyga skirtingais gyvenimo tarpsniais, patikslinama ar labiau išplėtojama ne viena ankstesnių tyrėjų pateikta išvada. Kitose trijose knygos dalyse („Bibliotekos komplektavimas, dydis ir turinys“, „Bibliotekos ir knygos kultūra“ ir „Bibliotekos likimas“) paaiškinama, kaip formavosi Baranausko biblioteka, aptariama jos knygų tematika, fizinė būklė, paties Baranausko nuosavybės įrašai ir kitos proveniencijos. Nors bibliotekai likimas nebuvo palankus, šios knygos autoriai pateikia tolesnes Baranauskui priklausiusių knygų paieškos gaires.

Atliktą tyrimą reikšmingai papildė priedas *Išlikusių Antano Baranausko ir jo artimųjų bibliotekos leidinių teminis sąrašas*. Jame pateikti išsamūs knygų aprašai, jos suskirstytos pagal temas, o šių viduje – abėcėlės tvarka pagal autorių ir antraštę. Tad skaitytojas galės visapusiškai susipažinti su išlikusia Baranausko asmenine biblioteka.

Knygos leidybą finansavo Lietuvos kultūros taryba.

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ

In laudes Ioannis Sobiescii. Rękopiśmienny zbiór emblematów z rysunkami Johanna Jakoba Rollosa, przekład Barbara Milewska-Ważbińska, wstęp i opracowanie Magdalena Górská i Barbara Milewska-Ważbińska, Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2016, 152 p. ISBN 978-83-63580-53-7.

Kad bibliotekose ir archyvuose yra dar mums nežinomų lobių, liudi-ja Varšuvos universiteto profesorės Barbaros Milewskos-Ważbińskos ir jos doktorantės Magdalenos Górskos parengta publikacija. Ilgai Kurniko bibliote-koje (Biblioteka Kórnicka PAN) gulėjęs rankraštis (sign. BK 391), skirtas Jono Sobieskio karūnacijai, pagaliau išvydo dienos šviesą. Mokslininkų teigimu, Jo-nas Sobieskis buvęs tikras panegirinių kūrinių čempionas: po XVII a. pasiektų pergalių prieš turkus jį liaupsino daugybė Lenkijos ir kitų šalių poetų. Tad ar verta publikuoti dar vieną panegiriką šalia gausybės jau esančių? Pasirodo, verta, ir net labai. Dėl keletu priežasčių. Pirmiausia, kaip tik šis kūrinys yra vienintelis Lenkijos karaliui skirtas embleminis rinkinys. Negana to, dar labai primenantis garsiausių poetų Prancūzijos karaliui Liudvikui XIV rašytas tokio pobūdžio panegirikas. Antra, šio kūrinio emblemas piešė žymus iš Berlyno ki-lęs dailininkas Johannas Jakobas Rollosas (1640–1699), o epigramas, kuriose išmoningai žaidžiama karaliaus herbo *Janina* – skydo prasmėmis, rašė garsus Krokuvos akademijos profesorius, gausybės panegirikų autorius Stanisławas Józefas Bieżanowski (1628–1693).

Dėl neaiškių priežasčių kūrinys liko nebaigtas: iš viso jį sudaro 133 pusla-piai, iš kurių kone trečdalis tušti. Tačiau šis veikalas rodo ir to meto Europos literatūrinę madą – dvaruose ypač mėgtą asmens glorifikaciją per simbolius – ir užsakovo (kaip teigia rengėjos, Prancūzijos pasiuntinio Lenkijoje Marselio vyskupo Forbin-Jannsono) ambicijas: sujungti talentingų savo amato žinovų – dailininko (Rolloso) ir literato (Bieżanowskio) – pastangas į vieną puikų kūrinį, kuris verstų aikčioti patį valdovą.

Išsami (40 p.) ir informatyvi įžanga, redakcinės pastabos, santrumpos, bibliografijos sąrašas, santraukos anglų ir prancūzų kalbomis, rankraščio fak-similė su vertimu į lenkų kalbą – visa ko reikia aukščiausio lygio mokslinei šaltinio publikacijai. Rengėjos užmiršo tik turinį (!), kuris kartais tikrai pra-verstų. Tačiau apskritai ši knyga yra neįtikėtinas malonumas protui, akims ir jausmams – Baroko epochos desertas šių laikų žmogui.

Živilė Nedzinskaitė

Sondra Rankelienė, Indrė Saudargienė, *Bibliotheca curiosa*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 172. ISBN 978-609-459-769-5

Sena, reta XV–XIX a. knyga skaitmeninių leidinių amžiuje nepraranda reikšmės ir dažno bibliotekos skaitytojo ar lankytojo dėmesį patraukia savo skirtybėmis bei įdomybėmis – pirmiausia viršeliais, kitokių popieriumi, dydžiu, medžio raižiniais ar ranka spalvintomis iliustracijomis, o labiau pasigilinus ir šiose knygose pateiktos žinios gali vis dar nustebinti, sudominti ar net šokiruoti.

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotojos Sondra Rankelienė ir Indrė Saudargienė seniausioje Lietuvos bibliotekoje „atrado“ ne vieną įdomybę ar keistenybę ir ją atskleidė gausiai iliustruotame mokslo populiarinimo leidinyje *Bibliotheca curiosa*. Trijose jo dalyse („Mokslas“, „Gyvenimas“ ir „Knygos“), atrinkus 123 Retų spaudinių skyriuje saugomas XV–XIX a. knygas, pateikiamos ne tik įvairios jų spalvotos iliustracijos, bet ir nedideli informatyvūs enciklopedinio pobūdžio straipsneliai. Įžanginiame Rankelienės straipsnyje „Kerinti senųjų knygų magija“ aptariama „curiosa“ sąvoka ir pateikiami ją atitinkančių, įvairiose Europos bibliotekose išlikusių veikalų pavyzdžiai.

Pirmoje didžiausioje knygos dalyje „Mokslas“ surinkti įdomiausius mokslo faktus pristatantys leidiniai. Jos skyriuose skaitytojas galės susipažinti su vokiečių polimato, t. y. mokslininko universalu, Atanazijaus Kircherio (1602–1680) moksline veikla, sužinos, kad XVI a. mokslininkai puikiai išmanė žmogaus kūną, tačiau aršiai diskutavo dėl moters žmogiškumo ir net neabejojo raganų egzistavimu, o pateikti sveikos gyvensenos patarimai bei įvairūs gydymo būdai yra aktualūs dar ir šiandien. Šioje dalyje ne viena knyga pateiks įdomybių apie įvairius mokslus – pirotechniką, ekonomiką, matematiką, kriptologiją, taip pat gamtos bei istorinius tyrinėjimus. Ne tik praeityje, bet ir šiuo metu daugelį žmonių domina mistiniai, paslaptingi dalykai ar reiškiniai. Paskutiniame šios knygos dalies skyriuje „Mistika“ pasakojama apie „amžinojo variklio“ paieškas bei siekį sukurti auksą, taip pat apie ateities pranašavimus iš žvaigždžių ir iš delno.

Antroje, trumpiausioje, knygos dalyje „Gyvenimas“ pasitelkiant XVI–XVIII a. knygas atskleidžiamos etiketo subtilybės, jau sunkiai suvokiamos šiuolaikiniam žmogui, pristatomos knygrišio, vaistinininko, alchemiko, dai-

lininko ir sodininko profesijos, taip pat įvairūs pomėgiai, aktualūs ir mūsų laikais.

Trečioji dalis „Knygos“ supažindina skaitytoją su senosios knygos specifiška – išskirtiniais viršeliais, jų puošimo būdais bei pačių knygų iliustravimo menu. Atskirą „curiosa“ knygų grupę sudaro leidiniai, virtę įvairių jose rastų daiktų: raštelių, skirtukų, paveikslėlių, plunksnų ir kt., saugyklomis. Didelę istorinę vertę senosioms knygoms suteikiantys jose įrašyti istoriniai ar grasinantys įrašai, skaitytojo ar savininko piešti portretai ir kiti vaizdai yra svarbus duomenų šaltinis, liudijantis anų laikų žmonių nuotaikas, polinkius, išsilavinimą, aplinką, santykį su šeima, valstybe ar religija.

Pirmą kartą Lietuvoje išleistoje tokio pobūdžio knygoje kiekvienas skaitytojas galės atrasti sau įdomiausią ir aktualiausią temą, o jų įvairovėje susigaudyti padės dalykinė rodyklė ir knygoje minimų dokumentų antraščių rodyklė.

Pasak knygos autorės Rankelienės, „*Bibliotheca curiosa* tikslas – populiariai ir vaizdžiai atskleisti įdomiausias, neįtikėtinas praeities žmonių kasdienio gyvenimo veiklas, pomėgius bei profesijas, palyginti, kuo jie skiriasi ar yra panašūs į mūsų laikų“ (p. 13).

Knyga išleista atskirai lietuvių ir anglų kalbomis. Jos leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba.

Viktorija Vaitkevičiūtė

Lietuvių literatūros antologija, 1795–1831. Šviečiamasis klasicizmas. Pre-romantizmas, 1 t., sudarytoja Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, 760 p. ISBN 978-609-425-173-3

Lietuvių literatūros antologija, 1795–1831. Šviečiamasis klasicizmas. Pre-romantizmas, 2 t., sudarytoja Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, 534 p. ISBN 978-609-425-174-0

Šią antologiją sudaro du solidūs tomai. Kad jie pasiektų skaitytojus, daugiausia darbo, laiko, širdies ir proto paskyrė Brigita Speičytė. Ji ne tik sudarė šį didžiulį rinkinį, parašė įvadinį ir kitus straipsnius, bet ir daugelį tekstų pati išvertė į lietuvių kalbą ar parengė taip, kad juos galėtų suvokti ne tik specialių žinių turintys filologai, bet ir visi Lietuvos literatūros mylėtojai. Be to, ji koregavo visą procesą atlikdama šio leidinio vyriausiosios redaktorės darbą.

Pirmajame tome įdėtoje visos antologijos pratarmėje sudarytoja nurodo, kad antologijos tikslas yra išsamesnės nei iki šiol XIX a. pradžios Lietuvos literatūros panoramos pateikimas ir atstumo tarp įvairiomis kalbomis parašytų tų laikų tekstų sumažinimas (p. 13). Todėl antologijoje yra paskelbta nemažai pirmą kartą iš lenkų, prancūzų, vokiečių kalbų išverstų tekstų. Sudarytoja teigia visus tekstus atrinkusi vadovaudamasi reprezentatyvumo principu: lietuviškai rašiusieji autoriai pateikti taip, kaip juos pateikia mokslo suformuota tradicija, o iš kitakalbių kūrinių atrinkti tais laikais buvę populiarūs, visuomenės skaitomi tekstai.

Pirmajame antologijos tome sudėti beveik trisdešimties autorių sukurti pasirinktosios epochos grožiniai veikalai. Tarp jų yra ir žinomų, ir paprastam, specialiai ta epocha nesidominčiam skaitytojui visai negirdėtų vardų. Abėcėlės tvarka išdėstytas jų pavardžių sąrašas atrodytų taip: Mykolas Balinskis, Feliksas Bernatavičius, Teklė Božimovskytė-Vrublevskienė, Jonas Čėčiotas, Jonas Chodzka, Antanas Goreckis, Juozapas Ježovskis, Raimundas Korsakas, Antanas Klementas, Adomas Mickevičius, Juozapas Moreliovskis, Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Kazimieras Piaseckis, Dionizas Poška, Ona Radvilaitė-Mostovskienė, Liudvikas Rėza, Euzebijus Slovackis, Andriejus Sniadeckis, Simonas Stanevičius, Antanas Strazdas, Ignacijus Šidlovskis, Jokūbas Šimkevičius, Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė, Leonas Unickis, Silvestras Valiūnas, Tomas Zanas, Pranciškus Zatorskis. Be išvardytųjų, įdėti dar dviejų nežinomos autorystės rašytojų kūriniai.

Šių visų rašytojų tekstus parengė Roma Bončkutė, Reda Griškaitė, Erika Malažinskaitė, Žavinta Sidabraitė, Brigita Speičytė, Aurelija Tamošiūnaitė. Kaip nurodoma tomo pabaigoje (p. 757), tekstų parengimą sudarė originalo tekstų perrašymas iš spausdintų ar rankraštinių šaltinių, vertimų perrašymas iš spausdintų ar rankraštinių šaltinių, tekstologinių ar dalykinių komentarų parašymas. Pirmojo tomo tekstų vertėjų sąrašė randame penkiolika pavardžių: Vytautas P. Bložė, Vladas Braziūnas, Irena Daugirdaitė, Antanas A. Jonynas, Birutė Jonuškaitė, Algis Kalėda, Viktoras Katilius, Regina Koženiauskienė, Mindaugas Kvietkauskas, Vincas Laurynaitis, Vilius Litvinavičius, Kornelijus Platelis, Brigita Speičytė, Eugenijus Žmuida, Albinas Žukauskas.

Pirmojo tomo kūriniai suskirstyti į keturias dalis: „Šviečiamojo klasicizmo literatūra“, „Žemaičių kultūrinio sąjūdžio literatūra“, „Filomatų kūryba“, „Preromantizmo impulsai“. Visi tekstai aprūpinti komentarais, pateikiančiais

skaitytojams išsamius istorinių ir kultūrinių realiųjų, aliuzijų, užuominų, neaiškių žodžių ar sąvokų paaiškinimus, suteikiančiais žinių apie įvairius įvykius ir asmenis. Gana nuodugnų publikuojamų kūrinių tyrimą pristato šio tomo pradžioje einantis Brigitos Speičytės straipsnis „Vėlyvosios Apšvietos literatūra Lietuvoje 1795–1831“ (p. 15–50). Autorė iš pradžių apibūdina bendruosius politinius ir kultūrinius epochos bruožus, o toliau skyriuje „Klasicizmo stilius Lietuvos kultūroje“ pabrėžia, jog Apšvietos laikams būdingos valstybės stiprinimo, visuomenės pertvarkymo idėjos Lietuvoje kėlė klausimą, kaip išlikti praradus valstybę, o atsakymas, jog reikia išlikti tautai, tuoju kėlė klausimą: kokiai tautai, kokių kultūros tradicijų bendrijai? Speičytė parodo, kad atsakymų į šiuos klausimus paieškas demonstruoja ir rašymas įvairiomis kalbomis, ir Vilniaus universiteto ir Žemaičių sąjūdžio žmonių idėjų ir veiklos, bendrybės ar nesutarimai. Skyriuje „Lietuvos klasicizmo literatūra – stilius, poetika, žanrai“ teigiama, kad tų laikų Lietuvos literatūros herojus yra pirmiausia ne individas, o bendruomenės atstovas, siekiantis įtikinti ar paraginti bendraminčius ir kitus visuomenės narius. Be socialinio, literatūra stengiasi atlikti ir Apšvietos epochai būdingą kultūrinį vaidmenį. Lietuvoje klestėjo Klasicizmo literatūrai būdingi žanrai ir kūrinių konstravimo principai (aiškus dėstymas, simetriška kompozicija, neperkrauta kalbėsena). Atskiras skyrius „Nenaudėlių“ satyra“ skirtas unikaliam reiškiniui – satyriniam laikraščiui „Gatvės žinios“, savotiškam tuometinės visuomenės nuotaikų ir idėjų kondensatui. Skyriuje „Klasicizmo paribiai ir alternatyvos. Gotikinė ir istorinė proza“ aptariami Apšvietos pabaigoje atsiradusio Rokoko stiliaus pavyzdžiai Lietuvos literatūroje ir Preromantizmo kūriniai. Autorė daug dėmesio skiria Preromantizmo elementams Lietuvos literatūroje – Onos Radvilaitės-Mostovskienės gotikinei ir istorinei prozai, atskleisdama šios rašytojos kūrinių vietos lietuvių literatūros istorijoje ypatingumą ir originalumą. Skyriuje „Lietuvių liaudies kūrybos receptija“ pristatomas dar vienas Apšvietos literatūros bruožas – dėmesys liaudies kūrybai. Čia aptariami Liudviko Rėzos ir Simono Stanevičiaus darbai. Paskutiniame skyriuje „Vėlyvoji Apšvieta lietuvių kultūroje“ nusakomi šios epochos kūrinių likimai, paskesni vertinimai bei interpretacijos.

Antrajame antologijos tome sudėti dvylikos to laikotarpio šviesuolių humanitariniai raštai. Taigi turime laimės susipažinti su Ksavero Bogošo, Leono Borovskio, Simono Daukanto, Pilypo Nerijaus Golianskio, Adomo Mickevičiaus, Teodoro Narbuto, Kajetono Nezabitauskio, Dionizo Poškos, Liudviko

Rėzos, Euzebijaus Slovackio, Jono Sniadeckio, Simono Stanevičiaus estetinėmis ir socialinėmis idėjomis. Antrojo antologijos tomo tekstai komentuoti taip pat, kaip ir pirmojo tomo tekstai. Šio tomo tekstus parengė Roma Bončkutė, Liucija Citavičiūtė, Reda Griškaitė, Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, Saulė Matulevičienė, Jurgis Pakerys, Brigita Speičytė, Aurelija Tamošiūnaitė, Dalius Viliūnas. Vertėjų sąrašas toks: Liucija Citavičiūtė, Dalia Čiočytė, Reda Griškaitė, Regina Koženiuskienė, Vincas Laurynaitis, Romanas Plečkaitis, Brigita Speičytė. Visa antrojo tomo medžiaga sugrupuota į penkias dalis: „Estetika ir literatūros teorija“, „Literatūros istorija ir kritika“, „Lietuvių kalbos istorija ir praktika“, „Lietuvių tautosaka“, „Lietuvos istorija ir kultūros refleksija“. Taigi pirmiausia eina estetikos ir literatūros teorijos tekstai, parašyti Pilypo Nerijaus Golianskio, Euzebijaus Slovackio, Jono Sniadeckio ir Leono Borovskio. Įvadinį šio skyriaus straipsnį „Vėlyvosios Apšvietos estetika Lietuvoje“ (p. 10–30) parašė Dalius Viliūnas. Straipsnį sudaro penki skyriai. Pirmajame skyriuje „Retorika ir poetika Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokymo sistemoje“ pristatoma šių dalykų padėtis Lietuvoje bei Lenkijoje ir dėstymo principai Vilniaus universitete, pabrėžiant, kad jie buvo dabartinės literatūrologijos ir bendrosios estetikos atitikmenys. Antrajame straipsnio skyriuje „Klasicizmo kanonas: Jonas Sniadeckis“ nusakomi pagrindiniai Sniadeckio klasicizmo kanono principai: sekimas Antikos literatūra, rašytojo meistrystės viršenybė talento atžvilgiu, proto kultas ir didaktinė kūrinio vertė. Paskesniuose skyriuose „Pilypas Nerijus Golianskis – skonio koncepcija“ ir „Euzebijaus Slovackio klasicizmo bruožai“ autorius aptaria būdingiausius Golianskio ir Slovackio klasicizmo ypatumus. Paskutiniame skyriuje „Leono Borovskio posūkis į preromantizmą“ parodoma, jog Borovskis nutolo nuo klasicizmo propaguojamos absoliutaus grožio idėjos, bandydamas kloti istoriško žvilgsnio į grožį pamatus. Šio tomo antrosios dalies („Literatūros istorija ir kritika“) tekstų autoriai yra Adomas Mickevičius, Liudvikas Rėza ir Simonas Stanevičius. Jų nuomones ir teiginius aptaria įvadinis šio skyriaus Brigitos Speičytės straipsnis „Literatūros refleksija ir jos akiračiai“ (p. 120–136). Autorė parodo, jog aptariamuoju laikotarpiu ėmė stiprėti literatūros istoriškumo suvokimas, gavęs diskusijų ir poleminių recenzijų bendraminčių sambūriuose ir spaudoje formą. Skyriuje „Adomas Mickevičius diskusijoje dėl herojinio epo“ pristatydama Mickevičiaus paskelbtą recenziją, skirtą Dizmos Bončo-Tomaševskio herojeinei poemai „Jogailiada, arba Lietuvos suvienijimas su Lenkija“, autorė

pabrėžia, kad Mickevičius ne tik išsakė kritinį požiūrį į šį kūrinį, bet ir nuskandė ateities epinių poemų kūrybos uždavinį – rasti pakaitalą deus ex machina principui. Skyriuje „Liudviko Rėzos lituanistinės publikacijos“ kalbėdama apie Rėzos paskelbtus ir išverstus į vokiečių kalbą Donelaičio „Metus“, Speičytė iškelia mintį, jog Rėzos atliktas Donelaičio teksto „švelninimas“ ir „gražinimas“ yra ne tik duoklė klasicizmo estetikai, bet ir siekis padaryti poemos stilistiką panašią į liaudies dainų stilių. Skyriuje „Lietuvių literatūros refleksija Vilniuje“ aptariamas Simono Stanevičius požiūris į Donelaičio pasakėčias.

Trečioje šio tomo dalyje „Lietuvių kalbos istorija ir praktika“ sudėti Ksavero Bogušo, Liudviko Rėzos, Kajetono Nezabitauskio ir Simono Stanevičiaus darbai. Juos įvadinio straipsniu „XIX amžiaus pirmosios pusės kalbinės minties bruožai“ (p. 188–200) pristato Aurelija Tamošiūnaitė. Ji pabrėžia Rytų Prūsijoje išleistų žodynų bei kalbinių veikalų įtaką Lietuvos šviesuolių kalbiniams darbams ir požiūriui į kalbą kaip tautos dvasios reiškėją. Ketvirtojoje šio tomo dalyje („Lietuvių tautosaka“) randame Liudviko Rėzos ir Simono Stanevičiaus surinktas dainas, įvadinius abiejų tautosakos rinkėjų straipsnius ir Rėzos studiją „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas“. Šį skyrių užbaigia Dionizo Poškos traktatas „Apie senovės pagoniškas religines apeigas Lietuvos ir Žemaičių kunigaikštystėse“. Įvadinį šio skyriaus straipsnį „Lietuvių folkloristikos pradmenys“ (p. 272–292) parašiusi Brigita Speičytė akcentuoja, kad Apšvietos ir Romantizmo epochų sankirtoje didelės svarbos turėjo Johanno Gottfriedo Herderio suformuluotos dvi požiūrio į liaudies kūrybą kryptys: estetišinė ir istorinė. Šio straipsnio skyriuje „Liudvikas Rėza – pirmojo dainyno sudarytojas“ autorė teigia, jog Rėzos darbams turėjo įtakos ir Herderio idėjos, ir protestantizmo religijos atstovų patyrimas ir principai rengiant bažnytinius raštus, tačiau lemiamą vaidmenį suvaidino paties autoriaus kūrybiniai potroškiai. Preromantinės Rėzos-tautosakininko ir Rėzos-poeto nuostatos derėjo ir su jo socialinėmis idėjomis, su baudžiovos kritika. Speičytė parodo, kad Rėzos studijoje apie lietuvių liaudies dainų tyrinėjimą nubrėžiami tautosakos rinkimo ir jos skelbimo taisyklių pradmenys. Skyriuje „Folkloristikos pradmenys Lietuvoje: Dionizas Poška ir Simonas Stanevičius“ autorė pristato Dionizo Poškos mitologijos tyrimo bruožus ir pabrėžia, jog Simonas Stanevičius buvo dainotyros pradininkas istorinėje Lietuvoje. Ji kelia hipotezę, kad Stanevičius ne tik užrašinėjo, bet ir pats buvo išmokęs užrašytas ir tyrinėtas dainas, taip demonstruodamas savitą tautosakos rinkimo būdą. Paskutinėje antrojo tomo

dalyje („Lietuvos istorija ir kultūros refleksija“) publikuojami Teodoro Narbuto, Simono Daukanto ir Dionizo Poškos raštai. Įvadinio šio skyriaus straipsnio „Istorija tarp Apšvietos ir Romantizmo“ (p. 387–401) autorė Reda Griškaitė apžvelgia šių raštų atsiradimo sąlygas, pabrėždama, jog visai nesvarbu, kokia kalba jie parašyti, nes jų objektas tas pats – lietuvių tautos, jos savitos kalbos pradžių pradžia. Antrasis tomas baigiamas Brigitos Speičytės parengtu plačiu visų antologijoje sudėtų kūrinių autorių biografijų ir kūrybos pristatymu. Po jo eina tos pačios autorės išdėstyti antologijos sudarymo principai. Speičytė nurodo, kad kūriniai buvo atrinkti vadovaujantis teritoriniu kriterijumi, būtent, Lietuvos literatūra laikoma istorinės Lietuvos raštija, atsiradusi 1795–1831 m. buvusios LDK teritorijoje, po trečiojo ART padalijimo atitekusioje Rusijai. Liudviko Rėzos raštai įtraukti todėl, kad jie turėjo poveikio istorinės Lietuvos rašytojams. Be to, sudarytoja pabrėžia, jog stengtasi perteikti publikuojamų tekstų kalbinę įvairovę ir kalbinę autentišką. Ši Speičytės straipsnį papildo Aurelijos Tamošiūnaitės straipsnis „Lietuvių autorių rašytinės kalbos bruožai ir parrašymo dabartinės bendrinės kalbos rašyba principai“. Antologija aprūpinta santrumpų ir pavardžių rodyklėmis ir trumpu Speičytės parašytu antologijos pristatymu anglų kalba. Taigi, aprašytoji antologija yra parengta laikantis mokslinio veikalo rengimo reikalavimų. Kadangi ji pirmą sykį suteikia galimybę susipažinti su tokia plačia Lietuvos literatūros panorama Apšvietos ir Romantizmo laikų sankirtoje, ji, be abejo, yra labai naudinga ir universitetų filologams, ir visiems tiems, kam rūpi Lietuvos literatūros istorija.

DALIA DILYTĖ

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Maršalo lazda, parodyta laidojant LDK maršalą Joną Stanislovą Sapiegą*, sudarė Viktorija Vaitkevičiūtė, iš lenkų kalbos išvertė Eugenija Ulčinė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, 214 p. ISBN 978-609-425-200-6.

Knygą sudaro: pratarmė, įvadinis straipsnis, šaltinio vertimas į lietuvių kalbą, lenkiškojo originalo (Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomo egzemplioriaus) fotokopija ir santrauka anglų kalba.

Viktorija Vaitkevičiūtė įvadiniam straipsnyje „Motiejus Kazimieras Sarbievijus ir jo laidotuvių pamokslas *Maršalo lazda*“ aptaria autoriaus akademinę karjerą, jo kaip karališkojo pamokslininko pareigas ir profesionalumą, trumpai supažindina su kitais žinomais šio autoriaus pamokslais bei kalbomis ir

Maršalo lazdos populiarumu tuo metu: jį liudija išlikę nuorašai ir Alberto Ceciševskio lotyniškas vertimas *Scipio marschalcalis* (p. 15). Pristatomos ne tik bendrosios barokinio pamokslo ypatybės, sandara, vyravę retorikos principai, bet ir aptariamojo veikalo ryšys su jais, išskirtinumas. Daug dėmesio skiriama lazdos motyvui, kurio įvairius prasminius atspalvius skaitytojui nėra lengva apčiuopti. Paskutiniame poskyryje autorė analizuoja Sarbėvijaus kuriamą mirusiojo Jono Stanislovo Sapiegos paveikslą.

Svarbiausia knygos dalis – po įvadinio teksto publikuojamas Eugenijos Ulčinitės atliktas lietuviškas pamokslo vertimas su išsamiais komentaramis. Išspausdintas vertimas atkartoja lenkiško šaltinio paginaciją. Originalo puslapių vaizdai pateikiami ne lygiagrečiai su vertimu – senojo spaudinio fotokopija įdėta atskirai knygos pabaigoje. Autoriaus ir vertėjos komentarai makete aiškiai išskirti, juos patogų skaityti. Tekste gausu lotyniškų Vulgatos, Bažnyčios tėvų, įvairių teologų ir kt. citatų, galima aptikti keletą hebrajiškų ir graikiškų įrašų. Visų jų vertimai taip pat pateikiami komentarų išnašose. Puikus Eugenijos Ulčinitės vertimas lietuvių skaitytojui suteikia galimybę susipažinti su vieninteliu išlikusiu garsiausio LDK Baroko autoriaus laidotuvių pamokslu lenkų kalba bei „leis pažinti šio žanro ypatumus, Baroko epochos retorikos išskirtinumą ir grožį, padės suvokti dramatišką to meto žmogaus pasaulėvoką ir kartu atskleis šį kūrėją ne tik kaip iškilų poetą, bet kaip ir talentingą pamokslininką“ (p. 8).

SIMONA JASKELEVIČIŪTĖ

KRONIKA

2017 m. rugsėjo 7–9 d. Klaipėdoje ir Biržuose vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Reformacijos idėjų atgarsiai tarp Gdansko ir Talino. Kultūrinio transfero ypatumai“. Konferencijos rengėjai: Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Klaipėdos miesto savivaldybė, Biržų krašto muziejus „Sėla“.

Šia konferencija siekta iš laiko perspektyvos įvertinti kultūrinius pokyčius, reformacijos kultūrinio transfero ypatumus ir jų poveikį bažnytiniam bei pasaulietiniam gyvenimui regione tarp Gdansko ir Talino. Norėta akcentuoti ne tik patį reformacijos laikotarpį, bet ir iš laiko perspektyvos pažvelgti, kaip reformacijos suformuotos idėjos transformavosi atskiruose regiono miestuose ir žemėse bei šalyse, kokį poveikį jos turėjo atskirų kraštų visuomenių bei jų grupių raidai, kokios idėjos peržengė atskirų kraštų, bažnyčių ar konfesijų ribas.

Trijų dienų konferencijoje perskaityta net 20 pranešimų. Iš jų paminėtini bent keli, artimiau susiję su senosios kultūros ir raštijos veikėjais ir reiškiniiais: Hartmut Rudolph, „Danielio Jablonskio veikla Reformacijos, Humanizmo ir ankstyvosios Apšvietos idėjų įtakoje“; Kristi Viiding, „Atminimo kultūros pokyčiai antkapiuose ir humanistinės atminimo poezijos pokyčiai Livonijoje“; Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Padujos universitetas ir LDK antitrinitorizmo ištakos: Petras Gonezijas“; Darius Petkūnas „1545 m. prūsų katekizmo šaltiniai“; Žavinta Sidabraitė „Oficialiųjų Prūsijos valdžios aktų vertimo į lietuvių kalbą byla“; Darius Barasa, „Klaipėdos dvasinio gyvenimo panorama remiantis 1644–1704 m. miesto bažnyčių vizitacijomis; Arvydas Pacevičius, „Protestantiškoji knygos kultūra senojoje Lietuvoje“.

Visa konferencijos programa internete: <http://briai.ku.lt/2017-09-04/>
Parengta pagal organizatorių informaciją

2017 m. rugsėjo 14–16 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, vyko Lietuvos istorikų suvažiavimas „Vasario 16-osios Lietuva: pirmtakai ir paveldėtojai“. Ketvirtąjį Lietuvos istorikų suvažiavimą organizavo Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas (LNIK). Jis buvo skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo 100-osioms metinėms. Dideliame renginyje, jo sekcijose ir diskusijose dominavo XX a. tematika. Buvo perskaityti ir keli filologų pranešimai, taip pat istorikų pranešimų, aktualių senosios raštijos, kultūros tyrimams. Paminėtini tie, kurie buvo pristatyti sekcijoje, pavadintoje „Nuo „didžiųjų žmonių“ istorijos prie istorinės antropologijos: kaip rašyti Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų biografijas“ (moderavo Aurelijus Gieda). Sekcijos dalyviai, istorikai, literatūros ir meno istorikai, pristatė istorinių asmenybių – įvairių LDK laikotarpių ir atstovaujančių skirtingoms socialinėms grupėms – biografijų rašymo metmenis. Pagrindiniai klausimai – biografistikos tendencijos, ikimodernių laikų asmenybės pažinimo galimybės ir ribos, tyrimų šaltiniai, metodologinės problemos. Perskaityti 5 pranešimai: Darius Baronas. „Daugiaveidis Gediminas“; Rimvydas Petrauskas. „Vytautas Aleksandras – krikščioniškas monarchas vėlyvųjų Viduramžių Europoje“; Mintautas Čiurinskas, „Šv. Kazimiero biografija: istorinis asmuo ir gloria sanctitatis“; Jolita Sarcevičienė, „Moters su kūdikiu portretas bažnyčios ir karo lauko fone: Kristina Radvilaitė-Zamoiskienė“; Aistė Paliušytė, „Tapytojas Antanas Grušėckis: šlovės mirazai“. Perskaičius pranešimus įdomių nuomonių buvo išsakyta diskusijoje. Viena iš nuskambėjusių šmaikščių ir provokuojančių minčių – Vytauto Didžiojo universitetą vadinti Aleksandro Didžiojo vardu. Paminėtinas ir kitoje sekcijoje („Įsivaizduoti praeitį: istoriografija, menas, istorinė kultūra“) perskaitytas Vytauto Ališausko pranešimas „Pranciškaus Skorinos misija: ką gali vaizduotė, kai ją žaboja faktai?“, kuriame pranešėjas pateikė aiškinimą, „kaip galėjo neišlikti dalis jo aptarto veikėjo parūpinto Biblijos vertimo“ ir viziją, kokių pasekmių katalikiškas vertimas į rusų kalbą turėjęs pasiekti Maskvijoje. Baigiant galima paminėti malonų įvertinimą: minėtoji sekcija renginio recenzento buvo pavadinta „vienareikšmiškai kokybiškiausia ir brandžiausia suvažiavimo sekcija“, o visą išsamią ir šmaikščių Nerijaus Šepečio recenziją galima paskaityti žurnalo „Naujasis Židinys-Aidai“ 2017 m. 8-ajame numeryje. Internete: <http://slaptas>.

nzidiny.lt/a/2017/12/27/nerijus-sepetys-suvaziavimas-toks-suvaziavimas-nza-nr-8/#_ednref1

Visa suvažiavimo programa: <http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2017/09/4-asis-istorik%C5%B3-suva%C5%BEiavimas-%E2%80%93-programa.pdf>

Mintautas Čiurinskas

2017 m. rugsėjo 25–26 d. Kėdainiuose vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Reformacija ir lituanistika“, skirta reformacijos 500 metų jubiliejui paminėti. Konferenciją organizavo Lietuvos edukologijos universitetas. Drauge su Lietuvos mokslo ir studijų institucijų į konferenciją atvyko ir renginyje dalyvavo Prahos Karolio universiteto (Čekija), Vroclavo universiteto (Lenkija), Baltijos federalinio Imanuelio Kanto universiteto (Rusija), Brno Masaryko universiteto (Čekija), Maskvos M. V. Lomonosovo, Gruzijos technikos universiteto (Gruzija) baltistikos (lituanistikos) centrų mokslininkai, dėstytojai, studentai.

Konferencijos metu buvo svarstoma, kuriose valstybės, visuomenės ir kultūros gyvenimo srityse Reformacijos poveikis buvo didžiausias; kokia buvo Reformacijos įtaka kraštams, kuriuose protestantizmas viešpataujančia religija netapo; kokią reikšmę Reformacija turėjo lituanistikai – Lietuvos valstybės, visuomenės, kultūros, kalbos, istorijos ir literatūros raidai, tyrimams bei sklaidai šalyje ir užsienyje; kuo skyrėsi ir kuo panašus buvo Lietuvos ir kitų Europos kraštų protestantizmas ir protestantai.

Konferencijoje buvo perskaityti net 25 pranešimai, tad čia paminėsime tik kai kuriuos, vienaip ar kitaip susijusius su senosios raštijos tematika: Gina Kavaliūnaitė, „Apie dvi lituanistikai svarbias bažnyčias Londone“; Ernesta Kazakėnaitė, „Iš Biblijos vertimo istorijos: pirmieji vertimai, Reformacija, Biblija latvių kalba (1694)“; Rasa Leonavičiūtė, „Lenkijos karalienė Ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė Bona Sforca ir Reformacijos judėjimas“; Justyna Małyśiak, „Katalikas – geresnis krikščionis? Apie katalikų ir protestantų vaizdinių kūrimą XVII amžiuje“; Dainora Pociūtė, „Apie ligas ir gydytojus: XVI a. liuteroniškoji raštija ir lietuviškojo medicininio diskurso ištakos“; Aivas Ragauskas, „Liko tik Bambyziškis... Naujamiesčio evangelikų reformatų bendruomenės, bažnyčios ir mokyklos lemtys (XVI a. pab. – XX a. vid.)“; Inga Strungytė-Liugienė, „Johanno Arndto (1555–1621) „Paradiesgärtlein“ ir jo

vertimai į lietuvių kalbą“; Mindaugas Šinkūnas, „Knygos nobažnystės (Kėdainiai, 1653) perikopių šaltiniai“; Tatjana Vologdina, „Kristijono Donelaičio patarimai „Metuose“ – rašytojo pasaulėžiūros atspindys“; Piotr Wojnarowicz, „Kristupas Radvila Perkūnas – kitatikių globėjas“; Vilma Zubaitienė, „Jono Jokūbo Kvantio Biblijos (1735) įtaka XVIII amžiaus kalbiniams darbams“; Rimantas Žirgulis, „Privatus protestantiškas kunigaikščių Radvilų miestas Kėdainiai XVII a.“

Internete galima rasti platesnį konferencijos aprašymą: https://leu.lt/lt/leu_naujienos/universiteto-naujienos/archyvas/p80/kedainiuose-ivyko-tarptautine-fgzq.html; taip pat tezių leidinį: https://leu.lt/download/49841/kedainiai_tezes_internetui.pdf

Parengta pagal Lietuvos edukologijos universiteto informaciją

2017 m. rugsėjo 28–29 d. Varšuvoje Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų institute įvyko konferencija „Jaki to gatunek? Problemy z definicjami“ („Koks tai žanras? Apibrėžimo problemos“).

Konferencijos rengėjai – Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų instituto Renesanso ir Baroko skyrius. Renginyje dalyvavo gausus būrys mokslininkų iš įvairių Lenkijos mokslo įstaigų, taip pat trys LDK literatūros specialistės iš Lietuvos. Konferencijos tikslas – aptarti vis dar neaiškias senosios literatūros žanrų ribas, jų ypatybes, paskirtį, reikšmę ir poveikį. Konferencijoje būta apibendrinančių teorinių pranešimų, iš kurių minėtinas profesoriaus Mareko Prejso apie XVI–XVII a. senosios lenkų literatūros žanrus ir jų komunikacinį poveikį, profesorės Joannos Partykos apie įvairiose šalyse besiskiriančius kai kurių žanrų apibrėžimus ir iš to kylančias problemas. Prie tokių pranešimų priskirtini ir dviejų Lietuvos literatūrologių pranešimai: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkė Asta Vaškelienė pateikė progines lotyniškosios literatūros Lietuvoje vėlyvojo Baroko laikotarpiu panoramą ir aptarė tokios literatūros žanrinės specifikos ypatumus. Vilniaus universiteto dėstytoja Dovilė Keršienė aptarė viduramžinių ir Renesanso epochos laiškų skirtumus, jų terminologijos vingrybes. Daug kalbėta apie atskirus literatūros žanrus: ypač teatrališkas ir įdomus buvo vieno garsiausių Lenkijoje epigramos teorijos žinovų profesoriaus ir Jėzaus Draugijos nario Jarosławo Nowaszczuko pranešimas apie kintantį, bet kartu ir universalų epigramos žanro apibrėžimą XVII–XVIII a. Ypač daug dėmesio skirta smulkiesiems literatūros

žanrams: epitalamijui, lemai, psalmei, serenadai, satyrai ir pan. Šioje grupėje išsiskyrė Varšuvos universiteto profesorės Barbaros Milewskos-Ważbińskos gausia rankraštine medžiaga paremtas pranešimas apie mįsles (*aenigma*). Dar vieną grupę pranešimų sudarė svarstymai apie vieno ar kito kūrinio žanrinį pobūdį. Dažniausiai tai į vieno žanro ribas netelpantys kūriniai. Toks buvo ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkės Živilės Nedzinskaitės pranešimas apie vadinamojo 1695 m. Kražių rankraščio žanrą. Konferencijoje daug diskutuota apie skirtingų žanrų ribas, atskirų autorių kūrinius, galimybės nustatyti tam tikrų žanrų apibrėžtis.

Konferencijos programa: <http://ibl.waw.pl/index.php?app=docs&action=get&iid=3916>

Živilė Nedzinskaitė

2017 m. spalio 1–3 d. Tartu universitete įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Influence and Originality in Literary Creation“ („Įtaka ir originalumas literatūrinėje kūryboje“).

Konferencijos rengėjai – Estijos lyginamosios literatūros asociacija (EACL), kuri rengia tokio pobūdžio konferencijas kas dveji metai. Renginyje dalyvavo 24 pranešėjai iš Estijos, Latvijos, Rusijos, Slovakijos, Slovėnijos, Rumunijos, Prancūzijos, Airijos, Pietų Korėjos. Iš Lietuvos dalyvavo 5 pranešėjos: VU docentė Audinga Peluritytė-Tikuišienė, LEU docentė Gitana Vanagaitė ir trys LLTI Senosios literatūros skyriaus mokslininkės – Asta Vaškelienė, Živilė Nedzinskaitė ir Dovilė Keršienė.

Konferencijoje daugiausia dėmesio buvo skiriama įtakos ir originalumo tarpusavio santykių dinamikai praeities ir dabarties literatūros kūriniuose. Tiek „centruose“ ir „periferinėse“ srityse, tiek pasaulio literatūros kanonuose, tiek nacionalinėse literatūrose, visose pagrindinėse literatūrinio kūrybingumo srityse. Buvo siekiama aptarti literatūros teorijos ir literatūros kūrimo praktikos, aiškios ir implicitinės poetikos santykius, (beletristinio) vertimo ir vertimo teorijos kaip įtakų perdavimo priemonės vaidmenį. Buvo keliami klausimai, ar pagrindinės „centro“ literatūros tradicijos yra savarankiškos ir neturi kontaktų su mažomis ir periferinėmis kultūromis? Ar egzistuoja išimtis iš „taisyklės“, kad visos reikšmingiausios pasaulio literatūros kanonui priklausančių literatūros kūrinių formos ir filosofijos naujovės buvo sukurtos Vakarų svarbiausiose kalbinės kultūros srityse (centruose)? Ar esama atvejų,

kai tikrasis poetiškumo ir dvasinio turinio originalumas radosi gana laisvi nuo užsienio įtakos ir ypač nuo poveikių, kilusių iš Vakarų estetinių madų? Ar literatūros teorija (filosofija) yra kažkas, kas *a priori* ar *a posteriori* veikia pirminę literatūrinę kūrybą?

Asta Vaškelienė savo pranešime „Literatūros teorija XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: nuo antikinės tradicijos iki klasicizmo“ analizavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. literatūros teorijos ypatumus. Juos atskleidama prelegentė pirmiausia apžvelgė pagrindines XVI a. pab. – XVII a. retorikas ir poetikas. Buvo pastebėta, kad šiuose darbuose išdėstyti teiginiai sulaukė tęstinumo, buvo plėtojami ir modifikuojami iki pat XVIII a. vidurio, jau žyminčio Apšvietos epochos pradžią ir pokyčius literatūros estetikoje.

Živilė Nedzinskaitė skaitė pranešimą „Originalumas lotyniškuose LDK jėzuitų kūriniuose: 1695 m. Kražių rankraščio atvejis“. Prelegentės tyrimai rodo, kad Lietuvoje lotyniškai kūrę jėzuitai paliko daug literatūros kūrinių. Dauguma jų parašyti laikantis kone privalomų to meto poetikos ir retorikos taisyklių. Tačiau kai kurie kūriniai net ir tokia kontekste išsiskiria savo originalumu. Pranešime kalbėta apie vieną iš tokių – 1695 m. Kražių rankraštį. Tai 8 jėzuitų studentų įvairaus žanro kūriniai, stebinantys branda, talentu ir originalumu. Kražių rankraštyje atsispindi XVII a. pabaigos poetikos ir retorikos tendencijos, Baroko epochai būdinga literatūros žanrų gausa, studentų išmonė ir gabumai kurti kūrinius, kurie meniškumu nė kiek nenusileidžia žymiausių poetų veikalams.

Dovilė Keršienė skaitė pranešimą „Valdovo įvaizdžio kūrimo kanonas XV–XVI a. epistolikoje: Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytauto Didžiojo ir Žygimanto Senojo atvejis“. Pranešimo objektas – dviejų autorių laiškas dviem Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovams. Pirmasis laiškas (rašytas apie 1429 m.) – tai iki šiol aiškiau neidentifikuoto autoriaus Pranciškaus Akvaviviečio (Franciscus de Comitibus Aquae Vivae) laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui Didžiajam. Kiti du laišakai rašyti (1527 ir 1528 m.) garsaus humanisto Erazmo Roterdamiečio Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, Lenkijos karaliui Žygimantui Senajam. Pranešime buvo analizuojama ir lyginama, kokiais kanonais – literatūriniais, retoriniais, kultūriniais, epistoliniais – remiasi abu laiškų autoriai. Be to, buvo aptariamas laiškų autorių kuriamas valdovo portretas, jo asmens, veiklos ir poelgių vertinimas, kokių tikslų siekiama rašant laiškus.

Pranešimų pagrindu parengtus straipsnius planuojama skelbti 2018 m. moksliniame žurnale *Interlitteraria*, kurį rengia Tartu universiteto Lyginamosios literatūros katedra ir Estijos lyginamosios literatūros asociacija.

Konferencijos programa:

<https://www.ut.ee/en/events/conference-influence-and-originality-literary-creation>

Dovilė Keršienė

2017 m. spalio 12 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje įvyko parodos „Reformacijai 500“ atidarymas. Dalyvavo istorikė doc. habil. dr. Ingė Lukšaitė, evangelikų liuteronų kunigas Ričardas Dokšas, parodos autorė Agnė Zemkajutė. Renginį vedė LMA Vrublevskių bibliotekos direktorius doc. dr. Sigitas Narbutas. Paroda veikė nuo spalio 9 d. iki lapkričio 30 d. Joje buvo eksponuojami LMA Vrublevskių bibliotekoje saugomi spaudiniai ir rankraštiniai dokumentai, atspindintys Reformacijos istoriją Vakarų Europoje ir Lietuvoje.

Parodos pradžioje buvo galima pamatyti dviejų Reformacijos „protėvių“ – Jano Huso ir Girolamo Savonarolos – veikalais. Čia taip eksponuoti XVI a. bestseleriai – Martyno Lutherio Mažasis katekizmas ir jo į vokiečių kalbą išversta Biblija, Reformacijos raidą Lietuvoje liudijantis 1556 m. paskelbtas Mikalojaus Radvilos Juodojo viešas atsakymas į popiežiaus nunciजाus Luigi Lippomano laišką, Brastos Biblija, Jono Bretkūno *Postilė*. Tarp rankraščių dokumentų eksponuoti du XVI a. Radvilų pasirašyti pergamentiniai raštai, kuriais jie skyrė pastatus ir žemę Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės reikmėms. Parodoje taip pat galima buvo pamatyti Karaliaučiaus universitetą baigusiu asmenų sąrašą, kuriame tarp kitų 1548 m. bakalauro laipsnį gavusių asmenų minimas ir Martynas Mažvydas (Martinus Mossuidius Lithuanus). Parodoje buvo galima susipažinti ir su kitais reikšmingais, unikaliais dokumentais, liudijančiais Reformacijos reikšmę mūsų kultūrai.

Parengta pagal parodos autorės LMA Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotojos Agnės Zemkajutės informaciją

2017 m. spalio 17 d. Vilniaus rotušėje surengtame „Pranciškaus Skorinos forume“ LDK intelektualo ir spaudos pradininko darbų reikšmę aptarė, naujais atradimais su visuomene dalinosi mokslininkai dr. Ilja Lemeškinas (Prahos Karolio universitetas), prof. Sergejus Temčinas (Lietuvių kalbos institutas), dr. Sigitas Narbutas (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka).

Renginio organizatoriai: Vilniaus miesto savivaldybė, Lituanistų sambūris, Lietuvos istorijos mokytojų asociacija, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilniaus rotušė.

Tai buvo vienas paskutinių jubiliejinių Skorinos Biblijos 500 metų jubiliejaus minėjimo renginių. Plačiau apie visus Skorinai skirtus metų renginius galima pasiskaityti Almos Braziūnienės apžvalgoje, publikuotoje žurnale *Knygotyra* (2017, Nr. 69, p. 284–289), internete: <http://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/download/10967/9375>

2017 m. spalio 19 d. LMA Vrublevskių bibliotekoje įvyko vieša paskaita, kurią skaitė senosios raštijos tyrėjas, LMA Vrublevskių bibliotekos direktorius Sigitas Narbutas.

Paskaitoje buvo pristatytas evangelikų liuteronų kunigas, pamokslininkas ir rašytojas Paulius Oderbornas (apie 1555–1604), aptartas jo gyvenimas ir kūryba, apžvelgti tos kūrybos literatūriniai bei kultūriniai kontekstai, daugiau dėmesio skiriant antros XVI a. pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kitakalbei grožinei literatūrai ir istoriografijai. Visa tai buvo pasitelkta pristatant šių metų atradimą – kultūros ir literatūros istorikams nežinotą Oderborno poemą *Himnas apie seną ir garsią Glebavičių giminę*, išspausdintą Vilniuje 1583 m.

2017 m. spalio 19 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, vyko mokslinė konferencija „Bažnyčios ir visuomenės santykiai Lietuvoje VI“, skirta Reformacijos 500 m. jubiliejui. Dalis jos pranešimų aktualūs senosios raštijos tyrimų požiūriu: Moreno Bonda, „Pirmųjų dviejų amžių protestantų istoriografijos apžvalga: ar tai tik žvilgsnis į praeitį?“, Alfonsas Motuzas, „Kai kurie pastebėjimai Marijos kulto raiškos klausimais reformacijos įsigalėjimo metu Lietuvoje“, Laurynas Šedvydis, „Vilniaus archidiakonas Juozapas Jasinskis – inventorių knygų autorius XVI a.“, Vaida Kamuntavičienė, „Krakių kotryniečių vienuolyno reikšmė visuomenei XVIII a.“, Asta Giniūnienė, „XVI–XVII a. europinės biblinės iliustracijos, jų įtaka Lietuvos krikščioniškajai tapybai“.

Visa konferencijos programa: <http://reformacija.lt/wordpress/moksline-konferencija-vdu-reformacija-lietuvoje-tarp-doktrinos-apmastymu-moderniosios-visuomenes-istaku-ir-politiniu-interesu/>

Mintautas Čiurinskas

2017 m. spalio 26 d. Vilniuje, Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Reformacija Lietuvoje ir jos poveikis kultūros atsinaujinimui“. Konferencija skirta paminėti 500 metų Reformacijos jubiliejų ir buvo vienas tarptautinių mokslo renginių Lietuvoje. Joje daug dėmesio skirta Reformacijos Lietuvoje ryšiams su XVI–XVII a. Europa, bendruomenių ir institucijų veiklai, asmenybėms, idėjoms ir vertybėms, regioninėms ypatybėms ir kultūros atsinaujinimo procesams. Pranešimuose buvo skirta dėmesio Reformacijos įtakai ir paveldui įvairiose kultūros srityse, o čia paminėsime pranešimus, skirtus Reformacijos tekstams ir jiems suvokti svarbiam kultūriniam kontekstui: Ingė Lukšaitė, „Reformacija – kultūrų sąveikos veiksnys“; Marzena Liedke (Baltstogės universitetas), „Lietuvos Vienetos organizacinė struktūra: Vakarų Europos pavyzdžiai ir Lietuvos specifika“; Gina Kavaliūnaitė, „Reformacija ir Biblijos vertimai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė europiniame kontekste“. Medicinos ir medikų tema įdomiai susiejo Raimondos Ragauskienės pranešimą apie protestantų Radvilų medicinos personalą XVI–XVII a. ir Dainoros Pociūtės – apie „Reformacijos disidentą“ Stepono Batoro gydytoją Mikalojų Bučelą (Niccolò Buccella)“. Aivas Ragauskas supažindino su išties neeiliniu mokytojo iš Lietuvos dr. Aleksandro Karolio Kurcijaus (m. po 1668) gyvenimu ir kūryba. Sigitas Narbutas pirmą kartą mokslinėje erdvėje pristatė iki tol nežinotą Pauliaus Oderborno poemą apie Lietuvą.

Konferencijos organizatoriai ir rėmėjai – LR Kultūros ministerija, Lietuvos edukologijos universitetas, Vilniaus universitetas, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Klaipėdos universitetas, LMA Vrublevskių biblioteka, Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugija.

Konferencijos programa: <http://reformacija.lt/wordpress/wp-content/uploads/2017/10/Kvietimas-programa.pdf> arba: <http://www.valdovurumai.lt/lankytojams/renginiai/tarptautine-moksline-konferencija-reformacija-lietuvoje-ir-jos-poveikis-kulturos-atsinaujinimui#.WuR87ojFLDd>

Dovilė Keršienė

2017 m. lapkričio 8–9 d. Prahos Karolio universitete (Čekija) vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Pranciškus Skorina ir jo Prahos Biblija. Daugiakalbis LDK kultūrinis paveldas ir šiandiena“, skirta XVI a. humanisto ir visuome-

nės veikėjo Pranciškaus Skorinos metams paminėti. Konferencija organizuota pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų finansuojamą projektą „Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas“ (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002). Projektą vykdo Vilniaus universitetas kartu su partneriais – Lietuvos edukologijos universitetu, Vytauto Didžiojo universitetu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu.

Konferencijoje, projekto vykdytojų rengtoje kartu su Prahos Karolio universiteto Baltistikos centru, dalyvavo mokslininkai ir užsienio baltistikos ir lituanistikos centrų atstovai iš Austrijos, Lenkijos, Prancūzijos, Rusijos, Suomijos, Vokietijos, Čekijos ir Lietuvos universitetų ir kitų mokslo institucijų. Konferenciją globojo Lietuvos Respublikos ambasada Čekijos Respublikoje. Konferencijos pranešimai buvo skaitomi dviejuose plenariniuose posėdžiuose, taip pat dirbta atskirose sekcijose, skirtose įvairiems konferenciją reprezentuojantiems diachroniniams ir sinchroniniams tyrimams pristatyti.

1517–1519 m. Prahoje išleista rusėniškoji Biblija Šventraščio vertimų ir jų leidimų istorijoje užima labai garbingą vietą. Rusėniškoji Biblija yra vienas pirmųjų Šventojo Rašto tekstų, perteiktų vietinėmis, o ne klasikinėmis Biblijos kalbomis (pirmiausia – hebrajų, senovės graikų ir lotynų). Po jos (ir tam tikra prasme dėl jos) Lietuvoje ir Prūsijoje netrukus buvo parengti trys kiti vertimai: du lenkiški (išspausdinti Lietuvos Brastoje 1563 m. ir Nesvyžiuje 1572 m.) ir lietuviškas (parengtas Jono Bretkūno 1579–1590 m., bet tuo metu nepaskelbtas). Rusėniškoji Biblija iki šiol žavi humanistinėmis, etinėmis ir edukacinėmis leidėjo aspiracijomis. Tai išskirtinės reikšmės Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos ir Čekijos knygos meno paminklas.

Plenariniuose posėdžiuose aptarta Pranciškaus Skorinos asmenybė (Olga Králíčková, Prahos Karolio universitetas, Čekija), jo veikla kultūriniame ir istoriniame kontekste bei LDK raštija kaip Europos kultūros fenomenas apskritai (Tomáš Hoskovec, Prahos lingvistinis būrelis, Prahos Karolio universitetas, Čekija). Aktualizuota rusėniškoji Biblija: išskelti citavimo klausimai (Sergejus Temčinas, Lietuvių kalbos institutas, Lietuva), reflektuota Biblijos reikšmė Šventojo Rašto leidimų istorijos požiūriu (Mira Načeva-Marvanová, Jono Evangelisto Purkino universitetas Ūstyje prie Labės, Prahos Karolio universitetas, Čekija; Olga Shutova, Prancūzija).

Daug dėmesio skirta seniesiems rankraščiams ir jų tyrimo problematikai: pristatyti LDK rankraštinės knygos kultūros bruožai iki XVI a. vidurio (Rima

Cicėnienė Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius, Lietuva); aptarta Wolfenbüttelio postilė (1573/1574) ir pirmieji Biblijos vertimai į lietuvių kalbą (Jolanta Gelumbeckaitė, Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas, Frankfurtas prie Maino, Vokietija), aktualizuotas vokiečių ordino foliantų vertimo klausimas (Grasilda Blažienė, Lietuvių kalbos institutas, Lietuva), pristatyti Bazelio pėdsako rašysenos ekspertizės rezultatai (Diego Ardoino, Vilniaus universitetas, Lietuva). Taip pat aptarti pirmieji LDK spausdinti akrostichai (Ilja Lemeškin, Prahos Karolio universitetas, Lietuva), prūsiškų ir pirmojo lietuviško katekizmų kelias į tikinčiuosius (Vanda Kazanskienė, Sankt Peterburgo valstybinis universitetas, Rusija). Pranciškui Skorinai ir jo rusėniškajai Biblijai paminėti 2017 m. Lietuvoje, Čekijoje ir Baltarusijoje skirtus renginius detalai apžvelgė Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos direktorius Sigitas Narbutas.

Iš viso konferencijos metu buvo perskaityti net 29 pranešimai.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui konferencijoje atstovavo Senios literatūros skyriaus mokslo darbuotoja Asta Vaškeliene, skaičiusi pranešimą apie Apšvietos idėjų įtaką humanitarinio ugdymo kaitai XVIII a. antrosios pusės Lietuvos pijorų edukacijoje, ir Leidybos centro vadovas Gytis Vaškelis, nušvietęs Petro Vileišio veiklą tęsiant Skorinos poligrafines ir leidybines tradicijas XX a. pradžios Vilniuje.

Konferencijos metu veikė čekų dailininko Eugenijaus Ivanovo darbų paroda „Pranciškus Skorina ir Praha. 500 metų rusėniškajai Biblijai“. Karolio universiteto dėstytojų Iljos Lemeškino ir Gedos Montvilaitės iniciatyva konferencijos dalyviams surengta edukacinė programa „Pranciškaus Skorinos pėdsakai Prahėje“.

Internete prieinamas konferencijos tezių leidinys:

[http://baltnexus.lt/uploads/2017%20metai/lapkritis-2017/Praha_tezes_2017_%20\(1\).pdf](http://baltnexus.lt/uploads/2017%20metai/lapkritis-2017/Praha_tezes_2017_%20(1).pdf)

Konferencijos nuotraukos ir kita informacija apie ją: <http://baltnexus.lt/news/456/19/TARPTAUTIN%C4%96-BALTIST%C5%B2-KONFERENCIJA-PRAHOJE-SKIRTA-PRANCI%C5%A0KAUS-SKORINOS-METAMS-PAMIN%C4%96TI>

Ona Petrėnienė

2017 m. lapkričio 16 d. Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakultete įvyko 4-oji tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „Tradacijos ir modernybės sąveika“, skirta 500-osioms Reformacijos metinėms paminėti. Ją surengė Klaipėdos universitetas, Parmos universitetas, Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia bei Simono Dacho namai.

Čia paminėsime dalį pranešimų: Darius Petkūnas, „Įspraustinio žodžio Dievas ištakos

lietuviškoje Švč. Trejybės formulėje“; Guido Michelini, „Prūsijos lietuvių giesmynų sąsajos su vietinių vokiečių vartojamomis publikacijomis iki 1750 metų“; Helmutas Arnašius, „Martino Lutherio požiūris į katalikus“; Flaviano Bertaina, „Reformacijos teologija ir filosofija“; Rimantas Balsys, „Liuteronybė ir ikirikriščioniškoji prūsų religija: G. Ostermejerio atvejis“; Bronius Maskuliūnas, „Dėl Jokūbo Morkūno Postilės (1600) kalbos ypatybių“; Rūta Končiutė-Mačiulienė „Reformacija Mažeikių rajone“; Dalia Kiseliūnaitė, „Mažeikių rajono evangelikų liuteronų antkapinių įrašų lingvistinė charakteristika“; Anna Troitskaya, „Reformacijos vaidmuo portretinės miniatiūros raidoje“ („The role of the Reformation in the development of the portrait miniature“).

Visa konferencijos programa: <https://www.ku.lt/events/tradicijos-ir-modernybes-saveika-500-osioms-reformacijos-metinems>; konferencijos pranešimų tezės: https://www.ku.lt/humf/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/TMS-konferencija_Santraukos.pdf

Plačiau apie konferenciją rašoma Linos Petrošienės apžvalgoje, publikuotoje žurnale

Res Humanitariae (2017, t. 22, p. 318–320), internete: <http://journals.ku.lt/index.php/RH/article/viewFile/1638/pdf>

MINTAUTAS ČIURINSKAS

2017 m. lapkričio 17 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vyko XVII Jurgio Lebedžio skaitymai – mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“, skirta Reformacijos 500 metų sukakčiai ir Jono Berento (1667–1737), Prūsų Lietuvos liuteronų kunigo, religinių leidinių vertėjo bei redaktoriaus, gimimo 350 metų jubiliejui. Konferenciją surengė LLTI Senosios literatūros skyrius, joje dalyvavo pranešėjai iš LLTI, KU, LKI, VU, LMAVB, LII.

Pirmąją konferencijos sesiją, skirtą Reformacijos judėjimui Mažojoje Lietuvoje, pradėjo Darius Petkūnas pranešimu „Liturgija kaip veiksnys baltų tautinei tapatybei išsaugoti Prūsijos kunigaikštystėje“, kuriame aptarė atskirų Prūsijos tautinių grupių sėkmingus (lietuvių, Mozūrijos lenkų) ir nesėkmingus (prūsų) bandymus pasitelkiant Reformacijos idėjas įteisinti savo nacionalines kalbas per bažnytinę liturgiją. Antroji pranešėja Liucija Citavičiūtė dėmesį sutelkė į XVI a. Prūsijoje vykusius kultūrinius reiškinius, lėmusius Reformacijos įsitvirtinimą šioje teritorijoje ir jos sąsajas su katalikiška Lietuva. Ona Aleknavičienė kėlė klausimus apie XVIII a. I pusėje Prūsijos Lietuvoje vykusią konkurencinę kovą tarp tradicinių evangelikų liuteronų ir pietistų, apie jų bendradarbiavimo formas ir kaip tai veikė lietuvių raštijos raidą ir šio krašto kultūrą. Sesiją užbaigė Jurgio Pakerio pranešimas „Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) mane ir skaityk(it)*“, kuriame pranešėjas pateikė hipotezę, jog Mažvydo frazė atspindi Augustino posakį *Išpažinimuose: tolle lege, tolle lege*.

Antroje dalyje Sigitas Narbutas pristatė šiemet surastą, niekada netyrinėtą Kauno liuteronų kunigo Pauliaus Oderboro 1583 m. Vilniuje išspausdintą herojinę poemą *Himnas apie seną ir garsią Glebavičių giminę, šviesiam ir prakilniam ponui Minsko kaštelionui, LDK žemės išdininkui Jonui Glebavičiui parašytas bardiškio Pauliaus Oderbornio*, kurioje apdainuojama Lietuvos istorija, kunigaikštis Gediminas, Vilniaus įkūrimas ir Glebavičių giminė. Darius Antanavičius kalbėjo apie „Pirmąjį kaunietį – spausdintos knygos autorių“, t. y. Martyną Gradauską (Gradowski) ir jo poemą *Elegia de resurrectione Domini nostri Iesu Christi* (1561). Živilė Nedzinskaitė savo pranešime aptarė Kražių kolegijos ir Tilžės misijos veiklą, nukreiptą prieš protestantus ir skirtą katalikų tikėjimo stiprinimui bei kitatikių atvertimui į katalikybę. Ona Daukšienė analizavo Mikalojaus Kristupo Chaleckio *Dvinarį*, jame išryškino polemiką su protestantais, kuri, pasak mokslininkės, „reiškiama gana originaliai: tekste paslepiamos nuorodos į pagrindines doktrinas, dėl kurių nesutaria katalikai ir protestantai, o *sola fides* argumentas pasitelkiamas ir transsubstanciacijos bei žmogiškojo pažinimo ribų klausimais“.

Trečioje, paskutinėje, konferencijos sesijoje Birutė Triškaitė pristatė netikėtai Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne atrastą Stanislovo Rapolionio recenziją apie Jano Laskio veikalą *Epitome doctrinae ecclesiarum Phrisiae Orientalis*, kuri nuo XIX a. laikyta dingusia. Gina Kavaliūnaitė pranešime „1701 m. Naujasis Testamentas: apie vertėjus ir

šaltinius“ kėlė klausimą „ar tikrai Samuelis Bythneris, Bernhardas Sandenas ir Frydrichas S. Schusteris buvo šio leidinio vertėjai, ar tikrai jie naudojoji vokišku šaltiniu?“ Autorystės klausimo temą pratęsė ir kita pranešėja Birutė Kabašinskaitė, kuri savo tyrimu paneigė 1781 m. kalvinistų *Kancionolo* autorystę, iki šiol priskiriamą Mykolui Cerauskui. Inga Strungytė-Liugienė aiškino 1816 m. Martyno Liudviko Rėzos pastangomis parengto trečio lietuviškos Biblijos leidimo egzemplioriaus atsiradimo istoriją Vokietijos Herrnhuto mieste, analizavo joje paliktus rankraštinius įrašus bei aptarė pamokslininko Christiano Friedricho Cunow religinę veiklą.

LLTI interneto svetainėje galima rasti konferencijos programą: http://www.llti.lt/failai/Reformacija_programa4.pdf. Taip pat tezes: <http://www.llti.lt/failai/TEZES.doc>.

Platesnę šios konferencijos apžvalgą žr.: Vilma Zubaitienė, „Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“, *Archivum Lithuanicum* 19, p. 387–390.

Simona Jaskelevičiūtė

2017 m. lapkričio 23–24 d. Vilniuje, Lietuvos istorijos institute vyko XVI tarptautinė mokslinė konferencija „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: luomas, užsiėmimas, pašaukimas“. Gražią mokslinę tradiciją kuriančiai konferencijai buvo parengtas 21 pranešimas. Šį kartą buvo pristatytas bene vienintelis filologinis tyrimas – tai Magdalenos Šlusarskos (Lenkijos mokslų akademijos literatūros tyrimų institutas) pranešimas apie įdomią, ne(iš)vengusią skandalingos reputacijos knygų vertėjos Onos Grozmanaitės-Narbutienės asmenybę. Nuskambėjo taip pat keli pranešimai iš kultūros ir švietimo istorijos srities, kuriuos norisi paminėti: Lina Balaišytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) apibendrina duomenis apie dailininkus XVIII amžiuje, jų karjeros galimybes, pateikdama ir ryškių konkrečių dailininkų pavyzdžių ir konkrečių skaičių, pavyzdžiui, kiek tam tikru metu dailininkų dirbo Varšuvoje (minėtas skaičius – apie 220, apie pusė iš jų iš jų buvo susiję su valdovu, didžioji pastarųjų dalis gaudavo nuolatinį atlyginimą), kiek galėjo tuo metu dirbti Vilniuje ir kt. Andrea Mariani (Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas), nepateikdamas kokių nors naujų duomenų, apžvelgė ganytojišką jėzuitų veiklą Vilniuje. Naujau nuskambėjo Kazimierzo Puchowskio (Gdansko universitetas) pranešimas apie bajorišką kolegijas Lietuvos

Didžiosios Kunigaikštystės elito ugdyme, pranešime atsižvelgta ir į esamus lietuviškuosius tyrimus. Aistė Paliušytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) perrskaitė pranešimą „Dailininkų mokymo įteisinimas ir sklaida XVIII a. Nesvyžiaus Radvilų dvare“; Janina Kamińska (Varšuvos universitetas) – „Lietuvos skyriaus mokyklų tinklas Tautinės edukacinės komisijos mokyklų struktūroje“; Aivas Ragauskas (Lietuvos edukologijos universitetas) – „Tarp luomo, užsiėmimo ir pašaukimo: Kėdainių gimnazijos mokytojai (XVII–XVIII a.)“; Ryszard Ślęczka (Krokvos pedagoginis universitetas – „XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos mokyklų mokytojo portretas Krokvos archyvinių šaltinių duomenimis“. Visa konferencijos programa: http://www.istorija.lt/wp-content/uploads/2017/11/Konferencijos_programa.pdf

Simona Jaskelevičiūtė

2017 m. gruodžio 1–2 d. *Lietuvių kalbos institute* vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Modernybės ir tradicijų sampyna: surinkimininkų judėjimas Mažojoje Lietuvoje“. Reformacijos 500 metų sukakčiai paminėti skirta konferencija dėmesį skyrė protestantizmo kryptims – pietizmui (lot. *pietas* – dievobaimingumas, pamaldumas) ir naminėms pamaldoms – surinkimams, kurie gyvavo daugiau nei 200 metų.

Konferencijoje įvairių mokslo sričių tyrėjai mėgino tarpdalykiškai pažvelgti į XIX–XX a. plitusią religinę bendruomenę – surinkimus (vok. *Gemeinschaftsbewegung*, len. *gromadkarstwo*). Mokslininkus domino surinkimininkų religinių raštų ypatumai ir jų literatūrinė raiška, pasaulėjautos bruožai ir įtaka vėlesnės visuomenės raidai. Konferencijoje buvo apibendrinta medžiaga ir iš 2017 m. rugpjūčio mėnesį vykusios ekspedicijos, kurioje dalyvavo kelių mokslo institucijų darbuotojai iš Lietuvos (LLTI, LKI, KU) ir Lenkijos (Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas).

Sveikinimo žodžiu konferenciją pradėjo LKI direktorė Jolanta Zbarskaitė, projekto „Moderniųjų iniciatyvų ir tradicijos dialogas: surinkimininkų judėjimas Mažojoje Lietuvoje“ vadovė Inga Strungytė-Liugienė ir Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios vyskupas Mindaugas Sabutis. Dvi dienas vykusios konferencijos metu buvo perskaityta 16 pranešimų. Plenarinį konferencijos posėdį pradėjo mokslininkė Christiane Schiler iš Berlyno Humboldtų universiteto, kuri perskaitė pranešimą „Halės pietizmo įtaka Prūsijos Lietuvai“. Pranešėja supažindino su Halės pietistų veikla ir jų idėjomis Prū-

sijoje. Žavinta Sidabraitė (LLTI) pranešime „Tradicijos ir inovacijų sankirta surinkimininkų literatūroje“ apžvelgė surinkimininkų religinių veikalų kalbos tradiciškumą, kaitą, literatūrinę raišką. Pirmojoje konferencijos sesijoje Darius Petkūnas (KU) pranešime „Prūsijos liuteroniškojo pietizmo ištakos ir teologiniai bruožai“ gilinasi į pietizmo ištakas, pasaulietinės valdžios požiūrį į surinkimininkus. Istorikas Darius Barasa (KU) savo pranešime „Nauji duomenys apie XIX a. pirmosios pusės surinkimus Prūsijos Lietuvoje“ atskleidė iki šiol netyrinėtus naujus archyvinis duomenis apie surinkimininkų judėjimo ištakas ir chronologiją Prūsijos Lietuvoje XIX a. pirmoje pusėje. Pranešėja Silva Pocyte (KU) pranešime „Tarp konservatyvumo ir modernumo: lietuvininkų kultūrinės veiklos XIX–XX a. sandūroje atspindžiai lietuviškoje spaudoje“ analizavo surinkimininkų ir lietuvių draugijų Mažojoje Lietuvoje santykius.

Antrąją konferencijos dalį pradėjo Martynas Purvinas (KTU) perskaitęs pranešimą „Mažosios Lietuvos kaimas XVIII a. pabaigoje ir XIX a. kaip surinkimininkų veiklos terpė“. Jame buvo apžvelgtas Mažosios Lietuvos regiono savitumas, archaiškoji kaimiška gyvensena, lietuvininkų kultūra ir socialinė aplinka. Žydronė Kolevinskienė (LEU) pranešimą „Surinkimininkai Ievos Simonaitytės kūryboje“ skyrė Reformacijai ir Ievos Simonaitytės jubiliejiniams metams. Pranešėja pristatė surinkimininkų judėjimo įvaizdžius grožinėje Simonaitytės kūryboje, gilinasi į negatyviai kūryboje vaizduoto aptariamojo judėjimo priežastis. Inga Strungytė-Liugienė pranešime „XIX a. surinkimininkų himnodijos savitumas“ analizavo XIX a. pradžios surinkimininkų giesmyno repertuarą XVIII a. Prūsijos liuteroniškosios himnodijos kontekste. Evangelikų liuteronų kunigas Remigijus Šemeklis pradėjo trečiąją konferencijos dalį ir savo pranešime „Pietistinis judėjimas Prūsijos Lietuvoje“ plačiai aptarė surinkimininkų ištakas, raidos ypatumus, pietizmo idėjų recepciją. Vacys Bagdonavičius (Vydūno draugija) perskaitė pranešimą „Vydūnas ir surinkimininkai“, kuriame analizavo Vydūniškąją pietistinio pobūdžio tikybos sampratą, pateikė inovatyvų požiūrį į Vydūno pasaulėžiūros ir surinkimininkų sąsajas. Marijus Šidlauskas (KU) pranešime „Tarp įvaizdžio ir savivaizdžio“ į surinkimininkų fenomeną bandė pažvelgti pro klasikinę komparatyvistinės imagologijos prizmę. Kotryna Rekašiūtė (LLTI) pranešime „Lietuviški spaudiniai Šilutės evangelikų liuteronų bažnyčios parapijos archyve“ apžvelgė Šilutės parapijoje esančią lietuvišką religinę literatūrą, dėmesį skyrė rankraščiniams įrašams ir galimai žymiems sakytojams priklausiusioms knygoms.

Paskutinę konferencijos dalį pradėjo Roza Šikšnienė (Lietuvos dailės muziejus, Prano Domšaičio galerija), kuri perskaitė pranešimą „Surinkimininkai ir kultūrinės atminties apraiškos XXI a. (senelį Jurgį Mėgį prisimenant)“. Pranešime dėmesys buvo skiriamas kartu su pietizmu Mažojoje Lietuvoje plitusiai bibelforšerių (vok. Bibelforscher) judėjimui. Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto tyrėja Justyna Prusinowska pranešime „Prietaurai surinkimininkų pasaulėžiūroje“ remdamasi archyvine medžiaga, 2017 m. Šilutės krašte vykusios ekspedicijos metu sukaupia patirtimi ir surinkimininkų giminaičių prisiminimais, analizavo surinkimininkų požiūrį į prietarus. Mindaugas Šinkūnas (LKI) pranešime „Surinkimininkų ortografija: normų emancipacija ar ignoravimas?“ dėmesį atkreipė į Mažosios Lietuvos Heinricho Degen spaustuve Karaliaučiuje, kuri išspausdino svarbių, surinkimininkams skirtų leidinių. Pranešėjas aptarė Degen spaudiniuose buvusias rašybos normas ir jų įsitvirtinimą, surinkimininkų literatūros proveržį. Konferenciją užbaigė Ingos Strungytės-Liugienės ir Kotrynos Rekašiūtės pranešimas „Kultūrinės (religinės) atminties beišskant (apie ekspediciją Šilutės ir Jurbarko krašte)“. Pranešėjos apibendrino lauko tyrimų Šilutės ir Jurbarko krašte rezultatus, aptarė šių kraštų evangelikų liuteronų autochtonų prisiminimus apie pokario metais vykusius surinkimus.

Renginys buvo pajvairintas kultūrine programa – LKI buvo atidaryta surinkimininkams skirtos literatūros paroda „Kas man žemės skarbas“, surinkimininkų giesmes konferencijos metu giedojo choras „Brevis“, poetinius perskyrimus užpildė Romualdas Skunčikas.

Taip pat informacijos ir konferencijos nuotraukų galima rasti Lietuvių kalbos instituto svetainėje: <http://lki.lt/konferencijos-modernybes-ir-tradicijos-sampyna-surinkimininku-judejimas-mazojoje-lietuvoje-akimirkos/>; Čia yra ir konferencijos programa <http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/11/Plakatas-ir-programa-2017-12-1.pdf> bei tezės <http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/11/tez%C4%97s-2.pdf>.

Kotryna Rekašiūtė

2017 m. gruodžio 12 d. Kultūros ministerija paskelbė Martyno Mažvydo premijos laureatą. 2017 metų premija skirta literatūros istorikui, vertėjui, bibliografui, buvusiam LLTI Senosios literatūros skyriaus vedėjui, LMA Vrublevskių bibliotekos direktoriui dr. Sigitui Narbutui.

Pastarųjų penkerių metų dr. Sigitos Narbuto veikla aprėpia platų profesinio, mokslinio bei kultūrinio darbo lauką. Itin svarus jo indėlis į senosios Lietuvos raštijos tyrimus ir jų sklaidą. Gerai žinomi ir puikiai vertinami profesionalūs Narbuto Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos literatūros vertimai į lietuvių kalbą iš senosios graikų ir lotynų kalbų. Tarp jų ypatingą vietą užima svarbiausias šio laikotarpio darbas – Alberto Kojalavičiaus-Vijūko veikalas *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas* vertimas į lietuvių kalbą, šio šaltinio tyrimas ir publikavimas (2015). Lietuvos – senosios ir naujosios – raštijos ir kultūros istorijai bei asmenybės skirta ir visa kita Narbuto mokslinė veikla. 2017 m. jis inicijavo spaudos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje pradininko Pranciškaus Skorinos Prahoje pradėtos leisti *Rusėniškosios Biblijos* 500 metų jubiliejaus minėjimą Lietuvoje, 2014 m. aktyviai prisidėjo minint Kristijono Donelaičio 300-ąsias gimimo metines. Puikus senosios Lietuvos raštijos išmanymas 2017 m. padėjo Narbutui atrasti LDK kultūros ir literatūros tyrėjams iki tol nežinotą evangelikų liuteronų kunigo Pauliaus Oderborno lotyniškai sukurtą poemą *Himnas apie seną ir garsią Glebavičių giminę*, išspausdintą Vilniuje 1583 m. Šis atradimas – tarytum dovana 500-osioms Reformacijos metinėms.

Visi (ir su bendraautoriais) Narbuto mokslinių tyrimų rezultatai paskelbti 4 knygose, 9 mokslo straipsniuose, 15 pranešimų tarptautinėse konferencijose Lietuvoje, Čekijoje, Italijoje, Lenkijoje ir kitose Europos valstybėse.

Martyno Mažvydo premija, įsteigta Kultūros ir Švietimo ir mokslų ministerijų, skiriama už nuopelnus Lietuvos valstybės kalbai, raštijos istorijai ir knygos menui, už ypač vertingus ir visuotinai pripažintus senosios lietuvių raštijos mokslinius tyrinėjimus.

Ligita Mikulėnienė

ŠIOS KNYGOS AUTORIAI

BALČIŪNAITĖ BRIGITA

mgr., Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir viduramžių istorijos katedros doktorantė; brbalciunaite@gmail.com

BUOŽYTĖ ELEONORA

mgr., Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Literatūros ir kultūros tyrimų instituto doktorantė; e.buozyte@gmail.com

ČITAVIČIŪTĖ DOVILĖ

mgr., Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų instituto lektorė; dovile.citaviciute@flf.vu.lt

ČIURINSKAS MINTAUTAS

hum. m. dr., doc., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus vadovas, vyresnysis mokslo darbuotojas; visasvisas@gmail.com

DAUKŠIENĖ ONA

hum. m. dr., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus mokslo darbuotoja; ona.dilyte@gmail.com

DILYTĖ DALIA

hum. m. dr., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja; skrynele@gmail.com

JASKELEVIČIŪTĖ SIMONA

mgr., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus doktorantė; graffffke@hotmail.com

JOVAIŠA LIUDAS

hum. m. dr., Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir viduramžių istorijos katedros docentas; liudas.jovaisa@if.vu.lt

KATILIENĖ IRENA

mgr., Vilniaus universiteto bibliotekos vyresnioji bibliotekininkė; Irena.Katiliene@mb.vu.lt

KERŠIENĖ DOVILĖ

hum. m. dr., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus mokslo darbuotoja; dovile.kersiene@gmail.com

KVIZIKEVIČIŪTĖ MILDA

mgr., Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir viduramžių istorijos katedros doktorantė; milda.kviz@gmail.com

MIKULĖNIENĖ LIGITA

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Komunikacijos skyriaus specialistė; ligita.mikuleniene@mab.lt

NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ

hum. m. dr., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja; zivilė.nedzinskaite@gmail.com

PETRĖNIENĖ ONA

hum. m. dr., Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių kalbotyros ir didaktikos katedros docentė; ona.petreniene@leu.lt

PETRIKAITĖ JŪRATĖ

hum. m. dr., Muzikos ir teatro akademijos Mokslo centro Etnomuzikologijos skyriaus mokslo darbuotoja; jurate.petrikaiteo9@gmail.com

REKAŠIŪTĖ KOTRYNA

mgr., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė; kotryna.re@gmail.com

VAITKEVIČIŪTĖ VIKTORIJA

hum. m. dr., Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus vyresnioji bibliotekininkė; viktorija.vait@gmail.com

ŽALTAUSKAITĖ VILMA

hum. m. dr., Lietuvos istorijos instituto XIX amžiaus istorijos skyriaus mokslo darbuotoja; vilma.zaltauskaite@istorija.lt

Senoji
LIETUVOS
literatūra
44 knyga

Lietuvių literatūros
ir tautosakos institutas

Dailininkas Rokas Gelažius
Maketuotoja Gražina Kazlauskienė

Spaudai parengė ir išleido
Lietuvių literatūros
ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
tel. (+370 5) 212 53 32, fax (+370 5) 261 62 54
el. paštas knyga@liti.lt,
svetainė internete www.liti.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius
www.petroofsetas.lt